

ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

ΣΧΟΛΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ ΥΓΕΙΑΣ-ΠΡΟΝΟΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΝΟΣΗΛΕΥΤΙΚΗΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΣΤΗΝ «ΨΥΧΙΚΗ ΥΓΕΙΑ»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Σταυρούλα Κορώνα

ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΚΙΝΔΥΝΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΗΛΙΚΗ

ΠΑΡΑΒΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ

Ευαγγελία Κοτρώτσιου,
Ph.D Νοσηλευτικής, Msc Κοινωνικής Ψυχιατρικής
Καθηγήτρια
Πρόεδρος τμήματος Νοσηλευτικής, ΤΕΙ Θεσσαλίας

ΛΑΡΙΣΑ 2014

ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

ΣΧΟΛΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ ΥΓΕΙΑΣ-ΠΡΟΝΟΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΝΟΣΗΛΕΥΤΙΚΗΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΣΤΗΝ «ΨΥΧΙΚΗ ΥΓΕΙΑ»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΚΙΝΔΥΝΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΗΛΙΚΗ ΠΑΡΑΒΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια
Σταυρούλα Κορώνα
(Α.Μ.2812014)

Τριμελής Συμβουλευτική Επιτροπή:

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια
Ευαγγελία Κοτρώτσιου,
Ph.D Νοσηλευτικής, Msc Κοινωνικής Ψυχιατρικής
Καθηγήτρια
Πρόεδρος τμήματος Νοσηλευτικής, ΤΕΙ Θεσσαλίας

Μέλη
Μαίρη Γκούβα
Ψυχολόγος Ψυχοσωματικής και Κοινωνικής Ψυχιατρικής
Αναπληρώτρια Καθηγήτρια ΤΕΙ Ηπείρου

Ελένη Ανδρέου,
Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Ψυχολογίας
Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

ΛΑΡΙΣΑ 2014

MASTER'S THESIS

RISK FACTORS OF JUVENILE DELINQUENCY

Copyright © Σταυρούλα Κορώνα, 2014
Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved

Η παρούσα διπλωματική εργασία εκπονήθηκε στο πλαίσιο των απαιτήσεων του Μεταπτυχιακού Προγράμματος στην Ψυχική Υγεία της Σχολής Επιστημών Υγείας του Τμήματος Νοσηλευτικής ΤΕΙ Θεσσαλίας. Η έγκρισή της δεν υποδηλώνει απαραίτητως και την αποδοχή των απόψεων του συγγραφέα εκ μέρους της Σχολής.

Βεβαιώνω ότι η παρούσα μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία είναι αποτέλεσμα δικής μου δουλειάς και δεν αποτελεί προϊόν αντιγραφής. Στις δημοσιευμένες ή μη δημοσιευμένες πηγές που αναφέρω έχω χρησιμοποιήσει εισαγωγικά, όπου απαιτείται, και έχω παραθέσει τις πηγές τους στο τμήμα της βιβλιογραφίας.

*Στα παιδιά
Που γεννιούνται
με μια φτερούγα
σπασμένη
και θαρρούν
πως μπορούν.....
να πετάξουν μακριά...*

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος	11
Περίληψη	12
Summary in English	13
Εισαγωγή	14-16

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

1. Ανήλικη Παραβατικότητα: Εννοιολογικές αποσαφηνίσεις

1.1 Επιθετικότητα – Βία	18-20
1.2 Η έννοια της παραβατικότητας ανηλίκων	20-22
1.3 Η έννοια της παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς	22-24

2. Νομοθετικό Πλαίσιο του Δικαίου των Ανηλίκων

2.1 Εισαγωγικές επισημάνσεις	25-27
2.2 Η ποινική μεταχείριση των ανηλίκων - Αναμορφωτικά Μέτρα	27-31
2.3 Το Δικαστήριο Ανηλίκων	31-33
2.4 Οι Φορείς επίσημου ελέγχου	33-34
2.5 Οι Υπηρεσίες Επιμελητών Ανηλίκων και ο ρόλος τους στην ανήλικη παραβατικότητα	35-39
2.6 Οι Ανήλικοι παραβάτες	39-40
2.7 Η έκταση της παραβατικότητας ανηλίκων στην Ελλάδα	40-44

3. Βιβλιογραφική Ανασκόπηση

3.1 Θεωρητικές Προσεγγίσεις	44-52
-----------------------------	-------

4. Αίτια/Παράγοντες κινδύνου που σχετίζονται με την Ανήλικη Παραβατικότητα

4.1 Θεωρητική προσέγγιση	53-54
--------------------------	-------

4.2 Ατομικοί Παράγοντες

4.2.1 Φύλο και Ηλικία	54-55
4.2.2 Ψυχικά προβλήματα	56-59
4.2.3 Εξαρτησιογόνες ουσίες	59-63

4.3 Κοινωνικοί Παράγοντες

4.3.1 Παραβατικότητα και οικογενειακό περιβάλλον	63-70
4.3.2 Σχολική μόρφωση	70-73
4.3.3 Παρέες των συνομηλίκων	73-76
4.3.4 Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης	76-78

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

5. Σκοπός και ερευνητικές υποθέσεις της μελέτης

5.1 Εισαγωγή	80
5.2 Αναγκαιότητα της έρευνας	80-81
5.3 Ερευνητικές υποθέσεις	81-82

6. Περιγραφή της Έρευνας – Μεθοδολογία

6.1. Δείγμα Μελέτης	83-88
6.2. Μέσα και Συλλογή των δεδομένων	89-92
6.3. Διαδικασία συλλογής δεδομένων	92-94

7. Αποτελέσματα – Ευρήματα

7.1 Περιγραφή του δείγματος ως προς την ποινική μεταχείριση των ανηλίκων παραβατών	94-95
7.1.1 Κατανομή του δείγματος ως προς το είδος των αδικημάτων, την ποινική μεταχείριση, την συνέργεια και την παραπομπή σε προγράμματα	95-98
7.1.2 Κατανομή των αδικημάτων που διέπραξαν οι συμμετέχοντες ως προς τα δημογραφικά χαρακτηριστικά	98-101
7.1.3 Κατανομή του είδους των Δικαστηρίων που δίκασε τους ανήλικους παραβάτες ως προς τα δημογραφικά χαρακτηριστικά	101-102
7.1.4 Κατανομή της ποινής που επιβλήθηκε στους ανήλικους παραβάτες ως προς τα δημογραφικά χαρακτηριστικά	103-105

7.2 Έλεγχος ερευνητικών υποθέσεων

7.2.1 Συσχέτιση ανεξάρτητων μεταβλητών (π.χ. πνευματικό επίπεδο και οικονομική κατάσταση οικογένειας, χρήση ναρκωτικών ουσιών από ανήλικους και στην οικογένεια) και παραβατική συμπεριφορά ως εξαρτημένη μεταβλητή	106-120
7.2.2 Συσχέτιση ανεξάρτητων μεταβλητών (π.χ. χρήση ναρκωτικών ουσιών, παραβατικότητα στην οικογένεια) και ηλικία τέλεσης πρώτης παραβατικής πράξης ως εξαρτημένη μεταβλητή	120-126
7.2.3 Συσχέτιση ανεξάρτητων μεταβλητών (π.χ. φύλο, εκπαίδευση) και υπότροπη παραβατική συμπεριφορά ως εξαρτημένη μεταβλητή	126-131

8. Συζήτηση – Συμπεράσματα – Προτάσεις

8.1 Συζήτηση αποτελεσμάτων και συμπεράσματα	132-144
8.2 Περιορισμοί και Προτάσεις για περαιτέρω έρευνα	144-146

Βιβλιογραφία

147-160

Παραρτήματα

1. Συμπληρωματικές αναλύσεις αποτελεσμάτων	162-164
2. Ατομικό Δελτίο Ανηλίκου	166-171
2. Άδεια χρήσης στοιχείων του Δικαστηρίου Ανηλίκων	173

Λίστα Πινάκων

Πίνακας 1. Κατανομή (απόλυτες και σχετικές συχνότητες) του φύλου των 100 ανηλίκων παραβατών του δείγματος	84
Πίνακας 2. Κατανομή (απόλυτες και σχετικές συχνότητες) εθνικότητας των 100 ανηλίκων παραβατών του δείγματος	86
Πίνακας 3. Κατανομή (απόλυτες και σχετικές συχνότητες) του επιπέδου εκπαίδευσης και των 100 υποκειμένων του δείγματος	87
Πίνακας 4. Κατανομή (απόλυτες και σχετικές συχνότητες) του επαγγέλματος των γονέων των 100 ανηλίκων παραβατών του δείγματος	87
Πίνακας 5. Κατανομή (απόλυτες και σχετικές συχνότητες) του επιπέδου εκπαίδευσης των γονέων των 100 υποκειμένων του δείγματος	88
Πίνακας 6. Κατανομή (απόλυτες και σχετικές συχνότητες) των αδικημάτων που διέπραξαν οι 100 παραβάτες ανήλικοι του δείγματος	96
Πίνακας 7. Κατανομή (απόλυτες και σχετικές συχνότητες) των αναμορφωτικών και άλλων μέτρων, που επιβλήθηκαν στους 100 παραβατικούς ανηλίκους του δείγματος, ως προς την ποινική τους μεταχείριση από το Δικαστήριο που δικάστηκαν	97
Πίνακας 8. Κατανομή (απόλυτες και σχετικές συχνότητες) της συνέργειας στη διάπραξη αδικημάτων των 100 ανηλίκων παραβατών του δείγματος	97
Πίνακας 9. Κατανομή (απόλυτες και σχετικές συχνότητες) ως προς το ποσοστό των παραβατικών εφήβων-χρηστών ουσιών, που παραπέμφθηκαν σε συμβουλευτικά, θεραπευτικά προγράμματα του ΚΕΘΕΑ	98
Πίνακας 10. Κατανομή (απόλυτες και σχετικές συνδυαστικές συχνότητες) των αδικημάτων για τα οποία κατηγορήθηκαν οι 100 παραβατικοί ανήλικοι του δείγματος ως προς το φύλο	99
Πίνακας 11. Κατανομή (απόλυτες και σχετικές συνδυαστικές συχνότητες) των αδικημάτων για τα οποία κατηγορήθηκαν οι 100 παραβατικοί ανήλικοι του δείγματος ως προς την εθνικότητα	99
Πίνακας 12. Κατανομή (απόλυτες και σχετικές συνδυαστικές συχνότητες) των αδικημάτων για τα οποία κατηγορήθηκαν οι 100 παραβατικοί ανήλικοι του δείγματος ως προς την ηλικία τέλεσης του αδικήματος	100
Πίνακας 13. Κατανομή (απόλυτες και σχετικές συνδυαστικές συχνότητες) των αρμοδίων Δικαστηρίων Ανηλίκων που δίκασαν τους 100 παραβατικούς ανηλίκους του δείγματος ως προς το φύλο	101
Πίνακας 14. Κατανομή (απόλυτες και σχετικές συνδυαστικές συχνότητες) των αρμοδίων Δικαστηρίων που δίκασαν τους 100 παραβατικούς ανηλίκους του δείγματος ως προς τον τόπο διαμονής	102
Πίνακας 15. Κατανομή (απόλυτες και σχετικές συνδυαστικές συχνότητες) των Αναμορφωτικών και άλλων Μέτρων που επιβλήθηκαν στους 100 παραβατικούς ανηλίκους του δείγματος ως προς το φύλο	103
Πίνακας 16. Κατανομή (απόλυτες και σχετικές συνδυαστικές συχνότητες) των Αναμορφωτικών και άλλων Μέτρων που επιβλήθηκαν στους 100 παραβατικούς ανηλίκους του δείγματος ως προς την εθνικότητα	104
Πίνακας 17. Κατανομή (απόλυτες και σχετικές συνδυαστικές συχνότητες) των Αναμορφωτικών Μέτρων που επιβλήθηκαν στους 100 παραβατικούς ανηλίκους ως προς τον τόπο διαμονής	105
Πίνακας 18. παρουσιάζεται η κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) της παραβατικής συμπεριφοράς των 100 ανηλίκων παραβατών του δείγματος, ως προς το επίπεδο εκπαίδευσης των	106

ανηλίκων

Πίνακας 19. παρουσιάζεται η κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) της παραβατικής συμπεριφοράς των 100 ανηλίκων παραβατών του δείγματος, ως προς το μορφωτικό επίπεδο του πατέρα	107
Πίνακας 20. παρουσιάζεται η κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) της παραβατικής συμπεριφοράς των 100 ανηλίκων παραβατών του δείγματος ως προς την οικογενειακή κατάσταση των γονέων των ανηλίκων	107
Πίνακας 21. παρουσιάζεται η κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) της παραβατικής συμπεριφοράς των 100 ανηλίκων παραβατών του δείγματος ως προς τα έκτακτα/σοβαρά γεγονότα στην οικογένεια των ανηλίκων	108
Πίνακας 22. παρουσιάζεται η κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) της παραβατικής συμπεριφοράς των 100 ανηλίκων παραβατών του δείγματος ως προς το φύλο των ανηλίκων	108
Πίνακας 23. παρουσιάζεται η κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) της παραβατικής συμπεριφοράς των 100 ανηλίκων παραβατών του δείγματος ως προς την εθνικότητα των ανηλίκων	109
Πίνακας 24. παρουσιάζεται η κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) της παραβατικής συμπεριφοράς των 100 ανηλίκων παραβατών του δείγματος ως προς την εργασία του πατέρα σήμερα	109
Πίνακας 25. παρουσιάζεται η κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) της παραβατικής συμπεριφοράς των 100 ανηλίκων παραβατών του δείγματος ως προς την εργασία της μητέρας σήμερα	109
Πίνακας 26. παρουσιάζεται η κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) της παραβατικής συμπεριφοράς των 100 ανηλίκων παραβατών του δείγματος ως προς την χρήση ναρκωτικών ουσιών από τους ανηλίκους	110
Πίνακας 27. παρουσιάζεται η κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) της παραβατικής συμπεριφοράς των 100 ανηλίκων παραβατών του δείγματος ως προς τον τόπο διαμονής των ανηλίκων	110-111
Πίνακας 28. παρουσιάζεται η κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) της παραβατικής συμπεριφοράς των 100 ανηλίκων παραβατών του δείγματος ως προς το μορφωτικό και πνευματικό επίπεδο της οικογένειας των ανηλίκων	111
Πίνακας 29. Κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) της παραβατικής συμπεριφοράς των 100 ανηλίκων παραβατών του δείγματος ως προς την οικονομική κατάσταση στην οικογένεια	112
Πίνακας 30. παρουσιάζεται η κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) της παραβατικής συμπεριφοράς των 100 ανηλίκων παραβατών του δείγματος, ως προς το ηθικό επίπεδο της μητέρας	113
Πίνακας 31. παρουσιάζει την κατανομή (απόλυτες και σχετικές συνδυαστικές συχνότητες) της παραβατικότητας των 100 ανηλίκων δραστών ως προς τη χρήση ναρκωτικών ουσιών στην οικογένεια	114
Πίνακας 32. Κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) της παραβατικής συμπεριφοράς των 100 ανηλίκων παραβατών του δείγματος ως προς την χρήση αλκοόλ στην οικογένεια	115
Πίνακας 33. Κατανομή (απόλυτες και σχετικές συνδυαστικές συχνότητες) της παραβατικότητας των 100 ανηλίκων παραβατών του δείγματος, ως προς την διάγνωση ψυχικής νόσου των ιδίων	116
Πίνακας 34. Κατανομή (απόλυτες και σχετικές συνδυαστικές συχνότητες) της παραβατικότητας των 100 ανηλίκων του δείγματος, ως προς τις διαταραγμένες σχέσεις ανάμεσα στα μέλη της οικογένειας	117
Πίνακας 35. Κατανομή (απόλυτες και σχετικές συνδυαστικές συχνότητες) των μορφών παραβατικότητας των 100 ανηλίκων παραβατών του δείγματος, ως προς την παραμέληση ανηλίκου	117
Πίνακας 36. Κατανομή (απόλυτες και σχετικές συνδυαστικές συχνότητες) της παραβατικότητας των	118

100 ανηλίκων δραστών του δείγματος, ως προς τον καθορισμό ορίων και συνέπειας από τους γονείς	
Πίνακας 37. παρουσιάζει την κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) της παραβατικής συμπεριφοράς των 100 ανηλίκων παραβατών του δείγματος ως προς την χρήση βίας και την επιβολή οποιασδήποτε μορφή κακοποίησης στην οικογένεια	119
Πίνακας 38. Κατανομή (απόλυτες και σχετικές συνδυαστικές συχνότητες) της παραβατικότητας των 100 ανηλίκων του δείγματος ως προς τον βαθμό επιρροής των συνομηλίκων με παραβατική δράση	120
Πίνακας 39. παρουσιάζει την κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) της ηλικίας τέλεσης πρώτης παραβατικής πράξης των 100 ανηλίκων παραβατών του δείγματος ως προς το επίπεδο εκπαίδευσης των ανηλίκων	121
Πίνακας 40. παρουσιάζει την κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) της ηλικίας τέλεσης πρώτης παραβατικής πράξης των 100 ανηλίκων παραβατών του δείγματος ως προς τα έκτακτα/σοβαρά γεγονότα στην οικογένεια	121
Πίνακας 41. παρουσιάζει την κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) της ηλικίας τέλεσης πρώτης παραβατικής πράξης των 100 ανηλίκων παραβατών του δείγματος ως προς το φύλο	122
Πίνακας 42. παρουσιάζει την κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) της ηλικίας τέλεσης πρώτης παραβατικής πράξης των 100 ανηλίκων παραβατών του δείγματος ως προς την παρέα με παραβατικούς συνομηλίκους	122
Πίνακας 43. παρουσιάζει την κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) της ηλικίας τέλεσης πρώτης παραβατικής πράξης των 100 ανηλίκων παραβατών του δείγματος ως προς την σχολική επίδοση των ανηλίκων	123
Πίνακας 44. Κατανομή (απόλυτες και σχετικές συνδυαστικές συχνότητες) της ηλικίας των 100 ανηλίκων δραστών κατά την οποία εκδήλωσαν για πρώτη φορά παραβατική συμπεριφορά, ως προς την εθνικότητα	124
Πίνακας 45. παρουσιάζεται η κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) της ηλικίας, των 100 ανηλίκων παραβατών του δείγματος κατά την εκδήλωση της πρώτης παραβατικής συμπεριφοράς, ως προς την παραβατικότητα στην οικογένεια	124
Πίνακας 46. παρουσιάζεται η κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) της ηλικίας, των 100 ανηλίκων δραστών κατά την εκδήλωση της πρώτης παραβατικής συμπεριφοράς, ως προς την ενασχόλησή τους με αθλητικές δραστηριότητες	125
Πίνακας 47. παρουσιάζεται η κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) της ηλικίας, των 100 ανηλίκων παραβατών του δείγματος κατά την εκδήλωση της πρώτης παραβατικής συμπεριφοράς, ως προς την ενασχόλησή τους με το διαδίκτυο	126
Πίνακας 48. Κατανομή (απόλυτες και σχετικές συνδυαστικές συχνότητες) της προηγούμενης παραβατικής δράσης των 100 παραβατικών ανηλίκων, δηλαδή τη συχνότητα υποτροπής του δείγματος, ως προς το επίπεδο εκπαίδευσης των ανηλίκων	127
Πίνακας 49. Κατανομή (απόλυτες και σχετικές συνδυαστικές συχνότητες) της προηγούμενης παραβατικής δράσης των 100 παραβατικών ανηλίκων, δηλαδή τη συχνότητα υποτροπής τους	127
Πίνακας 50. Κατανομή (απόλυτες και σχετικές συνδυαστικές συχνότητες) της προηγούμενης παραβατικής δράσης των 100 παραβατικών ανηλίκων, δηλαδή τη συχνότητα υποτροπής του δείγματος, ως προς το φύλο	128

Πίνακας 51. Κατανομή (απόλυτες και σχετικές συνδυαστικές συχνότητες) της προηγούμενης παραβατικής δράσης των 100 παραβατικών ανηλίκων, δηλαδή τη συχνότητα υποτροπής του δείγματος, ως προς το τόπο διαμονής	129
Πίνακας 52. παρουσιάζεται, η κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) του υποτροπιασμού των 100 ανηλίκων παραβατών του δείγματος, ως προς την σχολική φοίτηση	130
Πίνακας 53. κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) του υποτροπιασμού των 100 ανηλίκων παραβατών του δείγματος ως προς τη χρήση ναρκωτικών ουσιών από τους ίδιους	131
Πίνακας 54. Κατανομή (απόλυτες και σχετικές συνδυαστικές συχνότητες) της προηγούμενης παραβατικής δράσης των 100 παραβατικών ανηλίκων, δηλαδή, τη συχνότητα υποτροπής του δείγματος, ως προς την εκδήλωση ψυχικής ασθένεια	131
Πίνακας 55. παρουσιάζεται η κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) της παραβατικής συμπεριφοράς των 100 ανηλίκων παραβατών του δείγματος, ως προς το μέγεθος της οικογένειας	162
Πίνακας 56. κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) της ηλικίας, των 100 ανηλίκων παραβατών κατά την οποία εκδήλωσαν για πρώτη φορά παραβατική συμπεριφορά, ως προς τη χρήση ναρκωτικών ουσιών από τους ίδιους	163
Πίνακας 57. παρουσιάζεται η κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) της ηλικίας, των 100 ανηλίκων παραβατών που είχαν κατά την τέλεση της πρώτης παραβατικής συμπεριφοράς, ως προς την φοίτησή τους στο σχολείο	164
Πίνακας 58. Κατανομή (απόλυτες και σχετικές συνδυαστικές συχνότητες) της ηλικίας των 100 ανηλίκων δραστών του δείγματος, κατά την οποία τέλεσαν για πρώτη φορά αξιόποινες πράξεις, ως προς τη χρήση ουσιών στην οικογένεια	164

Λίστα Σχημάτων

Σχήμα 1. Κατανομή (σχετικές συχνότητες) της ηλικίας των 100 ανηλίκων παραβατών του δείγματος	85
Σχήμα 2. Κατανομή (σχετικές συχνότητες) του τόπου διαμονής των 100 ανηλίκων παραβατών του δείγματος, ως προς εθνικότητα	85

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η παρούσα μελέτη είναι προϊόν ερευνητικής εργασίας, η οποία πραγματοποιήθηκε στα πλαίσια του Προγράμματος Μεταπτυχιακών σπουδών στην Ψυχική Υγεία, με αφορμή την εκπόνηση της διπλωματικής μου εργασίας. Βασικός στόχος ήταν η ανάδειξη και η διερεύνηση των επιβαρυντικών παραγόντων που αλληλεπιδρούν και συμβάλλουν στην εκδήλωση της παραβατικής συμπεριφοράς των ανηλίκων. Επιστημονικές έρευνες καταδεικνύουν πως δεν υπάρχει ενιαία πορεία προς την παραβατικότητα, η παρουσία όμως αρκετών παραγόντων κινδύνου συχνά αυξάνει τις πιθανότητες εκδήλωσής της στην εφηβική ηλικία. Η επισήμανση και η κατανόηση των παραγόντων επικινδυνότητας που σχετίζονται με τη συμπεριφορά του παραβατικού ανηλίκου, συμβάλλει στην αποτελεσματική αντιμετώπιση της παραβατικότητας – η εκτίμηση του κινδύνου μπορεί να βοηθήσει στον προσδιορισμό του τύπου παρέμβασης που θα ανταποκρίνεται πλήρως στην κατανόηση του εσωτερικού κόσμου των εφήβων και των σχέσεών τους με το περιβάλλον και τους κοινωνικούς θεσμούς.

Η επιλογή και η προσέγγιση ενός τόσο σύνθετου θέματος όπως η νεανική παραβατικότητα, ήταν αποτέλεσμα προσωπικού προβληματισμού και επιστημονικού ενδιαφέροντος για περαιτέρω έρευνα της πραγματικής διάστασης του προβλήματος. Είναι μια απόπειρα προσέγγισης της αναγνώρισης των παραγόντων κινδύνου και κοινωνικών αιτιών που την δημιουργούν και παρά τις παραλείψεις ίσως να αποτελέσει έναυσμα για παραπέρα έρευνα και προβληματισμό.

Αναμφισβήτητα, χωρίς το ενδιαφέρον και την επιστημονική καθοδήγηση της υπεύθυνης επίβλεψης της διπλωματικής μου εργασίας Καθηγήτριας κ. Ευαγγελίας Κοτρώτσιου (ΤΕΙ Θεσσαλίας), η οποία μου εμπιστεύθηκε την ανάπτυξη του θέματος, η εργασία αυτή δεν θα μπορούσε να ολοκληρωθεί. Την ευχαριστώ θερμά για την ευαισθησία και την ενθάρρυνση που παρείχε καθ' όλη τη διάρκεια εκπόνησής της και με όλη την αδυναμία των απλών λέξεων, είμαι ιδιαίτερα ευγνώμων.

Επίσης, ευχαριστώ τις κυρίες Μαρία Γκούβα, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια (ΤΕΙ Ηπείρου) και Ελένη Ανδρέου, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Ψυχολογίας (Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας) για τη σημαντική συμβολή τους και τις δημιουργικές τους παρατηρήσεις κατά την εκπόνηση της διπλωματικής μου εργασίας.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα εργασία στοχεύει στη διερεύνηση της παραβατικότητας των ανηλίκων η οποία εκδηλώνεται στην εφηβική ηλικία και προσλαμβάνει νέες μορφές. Η διάσταση του φαινομένου αποτελεί σήμερα υπαρκτό κοινωνικό πρόβλημα στην ελληνική κοινωνία, η δε αναγνώριση και ανάδειξη των παραγόντων και των κοινωνικών αιτιών που την δημιουργούν, θα βοηθήσει στην έγκαιρη και ουσιαστική παρέμβαση. Κεντρικοί στόχοι της παρούσας ερευνητικής μελέτης αποτελούν η αποτύπωση και εκτίμηση της ανήλικης παραβατικότητας με τη διερεύνηση των κοινωνικο – δημογραφικών χαρακτηριστικών των ανηλίκων (φύλο, εθνικότητα, τόπος διαμονής, εκπαιδευτική μόρφωση κ.λ.π.), των ατομικών χαρακτηριστικών (εκδήλωση ψυχικής ασθένειας, χρήση ουσιών κ.α.), καθώς και άλλων χαρακτηριστικών του ευρύτερου κοινωνικού και οικογενειακού τους περιβάλλοντος (βία, κακοποίηση, παραμέληση, οικονομική κατάσταση της οικογένειας, το περιβάλλον του σχολείου, επιρροή από τις ομάδες των συνομηλίκων κ.λ.π.) – κυρίως ως παράγοντες επηρεασμού που ενοχοποιούνται στην εκδήλωση της παραβατικής συμπεριφοράς. Γι' αυτόν τον σκοπό διενεργήθηκε έρευνα στην Υπηρεσία Επιμελητών Ανηλίκων του Δικαστηρίου Ανηλίκων Βόλου, σε δείγμα εκατό (100) ανηλίκων παραβατών, ηλικίας 8 μέχρι 18 χρόνων με σοβαρή ένδικη παραβατική συμπεριφορά (κλοπές, ληστείες, σωματικές βλάβες, χρήση και διακίνηση εξαρτησιογόνων ουσιών, εγκλήματα κατά της ζωής κ.α.) που διαμένουν στην ευρύτερη περιοχή του Νομού Μαγνησίας, και δικάστηκαν από το Δικαστήριο Ανηλίκων Βόλου τα δικαστικά έτη 2011-2013.

Το Ατομικό Δελτίο Ανηλίκων που χρησιμοποιήθηκε, ενσωματώνει τα απαραίτητα για την ολοκληρωμένη παρουσίαση και επεξεργασία των δηλωθέντων στοιχείων (δημογραφικά, ατομικά, και οικογένειας) όπως αυτά εκτέθηκαν από τους γονείς και τον ανήλικο, και τα οποία αντιπροσωπεύουν ευαίσθητα θέματα της ψυχοκοινωνικής ανάπτυξης των παραβατικών ανηλίκων. Τα αποτελέσματα της έρευνας ανέδειξαν ότι η παραβατική συμπεριφορά των ανηλίκων σχετίζεται σημαντικά με τον τόπο διαμονής, το ηθικό και πνευματικό επίπεδο και την οικονομική κατάσταση της οικογένειας, τη μόρφωση της μητέρας, την χρήση αλκοόλ και ναρκωτικών ουσιών στην οικογένεια, τη διάγνωση ψυχικής νόσου, ή άλλων προβλημάτων συμπεριφοράς των ανηλίκων, την ύπαρξη συγκρουσιακών σχέσεων ανάμεσα στα μέλη της οικογένειας, τη παραμέληση, τη κακοποίηση και οποιαδήποτε άλλη μορφή βίας που είχαν υποστεί οι ανήλικοι κατά την διάρκεια της ανατροφής τους. Ανάλογο ρόλο φαίνεται να διαδραματίζει ο καθορισμός των ορίων και η συνέπεια στην ανατροφή και τη διαπαιδαγώγηση των παιδιών από τους γονείς. Από την άλλη, οι παρέες των συνομηλίκων φαίνεται ότι επηρεάζουν τον βαθμό που ο έφηβος θα αναπτύξει και εκείνος ανάλογες παραβατικές συμπεριφορές. Αντίθετα, δεν προέκυψε κάποια συνάφεια μεταξύ παραβατικής συμπεριφοράς των ανηλίκων με το φύλο, την εθνική καταγωγή, την εργασιακή απασχόληση των γονέων σήμερα καθώς και με την χρήση ναρκωτικών ουσιών από τους ίδιους τους ανηλίκους.

Επίσης, η παραβατικότητα των ανηλίκων δεν επηρεάζεται από το μέγεθος της οικογένειας, το οποίο εύρημα δεν επαληθεύεται από άλλες επιστημονικές έρευνες. Από την άλλη, η ηλικία εκδήλωσης της πρώτης παραβατικής συμπεριφοράς συνδέεται με την σχολική επίδοση, την ελλιπή φοίτηση, ή και τη διακοπή της σε οποιοδήποτε στάδιο της εκπαίδευσης. Επίσης, η εθνική προέλευση και η παραβατικότητα στην οικογένεια φαίνεται να σχετίζεται σημαντικά με την ηλικία εκδήλωσης πρώτης παραβατικής συμπεριφοράς. Το ίδιο φαίνεται να επισυμβαίνει και με την περίπτωση της συμμετοχής των ανηλίκων σε εξωσχολικές δραστηριότητες, καθώς και της καθημερινής ενασχόλησής τους με το διαδίκτυο.

Αντιθέτως, το φύλο και οι συναναστροφές με παραβατικούς συνομηλίκους δεν προβλέπουν σημαντικά την χρονική στιγμή εκδήλωσης της πρώτης παραβατικής συμπεριφοράς. Το ίδιο διαφαίνεται και με τις συνιστώσες κατάχρηση ουσιών από τον ανήλικο, σχολική επίδοση και χρήση ναρκωτικών στην οικογένεια. Όσον αφορά στη συχνότητα υποτροπής της παραβατικής συμπεριφοράς η εθνικότητα δεν φαίνεται να συμπεριλαμβάνεται στους παράγοντες κινδύνου, ενώ ως προς το φύλο, τον τόπο διαμονής, την σχολική φοίτηση, την χρήση ναρκωτικών ουσιών και τη διάγνωση ψυχικής νόσου (του ανηλίκου) τα αποτελέσματα έδειξαν ότι οι παράγοντες αυτοί επιδρούν καταλυτικά αφού εμπλέκουν τον ανήλικο σε νέες παραβατικές συμπεριφορές.

Τα παραπάνω αποτελέσματα συζητούνται με στόχο να καταγράψουμε, και να εκτιμήσουμε τις προπαραβατικές καταστάσεις που οδηγούν στην εκδήλωση της παραβατικής συμπεριφοράς των εφήβων ώστε να διατυπώσουμε συγκεκριμένες προτάσεις, που θα συντελέσουν αποφασιστικά στη διαμόρφωση μιας κεντρικά συντονισμένης έγκαιρης παρέμβασης, και στην υλοποίηση κατάλληλων προγραμμάτων και ενεργειών που θα συμπεριλαμβάνουν τον ανήλικο, το οικογενειακό περιβάλλον καθώς και το ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο.

Λέξεις κλειδιά: Εφηβεία, επιθετικότητα, ψυχική υγεία, Ανήλικοι παραβάτες, παραβατική συμπεριφορά, ποινική αντιμετώπιση.

ABSTRACT

The present study aims to examine juvenile delinquency which manifests in adolescence and assumes new forms. The dimension of the phenomenon constitutes nowadays a real social problem in Greek society thus, the recognition and designation of factors and social determiners that causing it, would help in the timely and effective intervention. Central objectives of the present research study are the survey and the assessment of adolescent delinquency by looking into the socio - demographic characteristics of the under-aged (gender, nationality, place of residence, education, etc.), the individual characteristics (manifestation of mental illness, substance use, etc.), and other characteristics of the broader social and family environment (violence, abuse, neglect, financial situation of the family, school environment, influence of coeval groups, etc.) - mainly influencing factors which are implicated for the manifestation of delinquent behaviour. For this purpose, a research has been conducted in the Juvenile Probation office of the Juvenile Court of Volos, using a sample of one hundred (100) juvenile offenders, aged 8 to 18 years old, having manifested serious judicial delinquent behaviour (thefts, robberies, bodily injuries, use and dealing of addictive substances, crimes against life, etc.) who are residing in the area of the Prefecture of Magnesia and have been tried by the Juvenile Court of Volos during the judicial years 2011-2013.

The Minor's Individual Record that has been used, integrates the necessary for the complete presentation and the processing of the reported data (demographic, individual, and familiar) as these have been stated by the parents and the juvenile, and which represent sensitive issues of psychosocial development of delinquent minors. The results of the study revealed that the delinquent behaviour of the under-aged is significantly related to the place of residence, the moral and mental level and the economic status of the family, the education of the mother, the use of alcohol and drugs in the family, the diagnosis of mental illness, or other behavioural problems of the child, the existence of conflicting relations between family members, the neglect, the abuse and any other forms of violence that minors have suffered during their upbringing. Similar role seems to play the determination of boundaries and the consistency in the upbringing and the edification of children by their parents. On the other hand, companionships of coevals appear to influence the extent to which the minor will develop similar delinquent behaviour. On the contrary, no relationship has been found between the minor's delinquent behaviour and the gender, nationality, the current employment of parents and the use of drugs by the minors.

Moreover, juvenile delinquency is not affected by the size of the family, and this finding has not been verified by other scientific investigations. On the other hand, the age of manifestation of the first delinquent behaviour is related to school performance, incomplete attendance, or even the dropping out of school at any level of education. Furthermore, the national origin and delinquency of the family seems to be significantly related to the age of manifestation of the first delinquent behaviour. The same seems also valid in the case of minor's participation in extracurricular activities and his everyday occupation with the Internet.

On the contrary, the gender and the socializing with delinquent coevals do not significantly predict the exact time of the first manifestation of the delinquent behaviour. The same also seems to be valid as far as others factors such as the minor's substance abuse, his school performance and the drug use in the family, are concerned. Regarding the frequency of recidivism of delinquent behaviour, nationality does not seem to be included in the risk factors, whilst the results showed that gender, place of residence, schooling, use of drugs and diagnosis of mental illness (of the child) act as catalysts, that they lead the minor to new delinquent behaviours. The aforementioned results are analyzed with the purpose to document and to assess the pre- delinquent situations, which lead to the manifestation of the minor's delinquent behaviour, in order to formulate concrete proposals which would contribute to the forming of a timely, centrally-coordinated intervention and to the actualisation of appropriate programs and actions, which would include the minor, the family environment and the society.

Key words: Adolescence, aggression, mental health, juvenile offenders, delinquent juvenile, delinquent behaviour, penal treatment.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ανήλικη παραβατικότητα αποτελεί υπαρκτό πρόβλημα της σύγχρονης κοινωνίας, απασχολεί δε την επιστημονική κοινότητα, τον έντυπο τύπο και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης σε σημαντικό βαθμό, με συχνές αναφορές ως προς την διάσταση, τη συχνότητα αλλά και τις μεταβολές του φαινομένου. Αν και η συνεχιζόμενη αύξηση συνιστά δείκτη κοινωνικών προβλημάτων, φαίνεται πως δεν έχει αντιμετωπισθεί ουσιαστικά μέχρι σήμερα.

Στην Ελλάδα, τα στατιστικά στοιχεία δείχνουν ότι η νεανική παραβατικότητα διατηρείται σε σχετικά χαμηλά και σταθερά επίπεδα. Είναι γεγονός όμως ότι τα τελευταία χρόνια που οι κοινωνικές ανισότητες διευρύνονται και η οικονομική κρίση βαθαίνει, ευάλωτες ομάδες πληθυσμού όπως οι ανήλικοι παραβάτες, εκδηλώνουν νέες μορφές παραβατικής συμπεριφοράς (κλοπές, ληστείες με χρήση βίας, επιθέσεις, εμπορία και χρήση ναρκωτικών ουσιών κ.α.) με σαφή αυξητική τάση σε εξαρτήσεις ναρκωτικών και άλλων ουσιών σε μικρότερες ηλικίες.

Οι παράγοντες που οδηγούν τα νεαρά άτομα στην υιοθέτηση της παραβατικής συμπεριφοράς σήμερα είναι πολλοί και είναι δύσκολο να καθοριστούν τα ακριβή αίτια τους. Πέρα από τα ατομικά χαρακτηριστικά του ανηλίκου, φορείς της κοινωνικοποίησης όπως είναι η οικογένεια, το σχολείο και άλλες κοινωνικές ομάδες, ευθύνονται για τη διαπαιδαγώγηση, τη μόρφωση και τη μεταβίβαση των ηθικών και άλλων σταθερών κοινωνικών αξιών στην εν γένει διαμόρφωση της προσωπικότητάς του.

Οι επιμελητές ανηλίκων δουλεύοντας με τους ανήλικους παραβάτες, αναγνωρίζουν και εντοπίζουν τις αιτίες και τους παράγοντες εκείνους που, επειδή δεν αντιμετωπίστηκαν έγκαιρα και κατάλληλα στα πλαίσια της οικογένειας και του σχολείου, είχαν ως αποτέλεσμα να μετατραπούν σε προβληματικές συμπεριφορές. Οι πολιτιστικές, κοινωνικές και ατομικές ιδιαιτερότητες των παραβατικών ανηλίκων αναδεικνύουν την ανάγκη συνεργασίας για έγκαιρη και ουσιαστική παρέμβαση από τους θεσμικούς φορείς της πολιτείας, και όπως αναφέρει ο Παπακωνσταντής, (2006, σελ.,20) *«...η εκτίμηση της βαρύτητας της παραβατικότητας, είναι στην ουσία μια διαδικασία με έντονα κοινωνικά και πολιτικά χαρακτηριστικά»*.

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να εξετάσει τους λόγους και πιο συγκεκριμένα τις αιτίες και τους παράγοντες κινδύνου που ενοχοποιούνται για την εκδήλωση της παραβατικής συμπεριφοράς των ανηλίκων παραβατών. Με την ανασκόπηση της ξένης και κυρίως της ελληνικής βιβλιογραφίας επιχειρείται η συσχέτιση της παραβατικής συμπεριφοράς των ανηλίκων με τα κοινωνικο-δημογραφικά τους χαρακτηριστικά (φύλο, εθνικότητα, τόπο διαμονής κ.α.) με τα ατομικά χαρακτηριστικά (ψυχική υγεία, χρήση ουσιών κ.λ.π.) και άλλων χαρακτηριστικών του περιβάλλοντος με κοινωνική προέλευση (ο ρόλος της οικογένειας και του σχολείου, η επιρροή από τις ομάδες των συνομηλίκων κ.ο.κ.).

Η εν λόγω μελέτη παρουσιάζει τα αποτελέσματα έρευνας που διενεργήθηκε στην Υπηρεσία Επιμελητών του Δικαστηρίου Ανηλίκων Βόλου σε δείγμα εκατό (100) ανηλίκων παραβατών, ηλικίας 8 μέχρι 18 χρόνων, που εκδήλωσαν σοβαρή παραβατική συμπεριφορά (κλοπές, ληστείες, σωματικές βλάβες κ.λ.π.) και δικάστηκαν από το Δικαστήριο Ανηλίκων Βόλου κατά τα δικαστικά έτη 2011-2013, στις πραγματικές της διαστάσεις.

Το περιεχόμενο της εργασίας παρουσιάζεται σε δύο μέρη. Το θεωρητικό και το ερευνητικό μέρος, τα οποία με τη σειρά τους έχουν χωριστεί σε υποενότητες και διαρθρώνονται το μεν πρώτο μέρος σε τέσσερα κεφάλαια ενώ το δεύτερο μέρος περιλαμβάνει πέντε κεφάλαια. Συγκεκριμένα στο *πρώτο μέρος* και στο *πρώτο κεφάλαιο* αποσαφηνίζονται βασικοί όροι και έννοιες της ανηλικότητας και της παραβατικότητας, όπως επιθετικότητα, βία, παρεκκλίνουσα και παραβατική συμπεριφορά. Στο *δεύτερο κεφάλαιο*, εξετάζεται γενικά η ποινική μεταχείριση των ανηλίκων, με αναφορές στις σημαντικότερες ρυθμίσεις των νόμων που διέπουν το Δίκαιο Ανηλίκων, τα Αναμορφωτικά Μέτρα που επιβάλλονται στους ανήλικους παραβάτες, τη λειτουργία των Δικαστηρίων Ανηλίκων, με αναφορά στους Ανήλικους παραβάτες, στους Φορείς επίσημου ελέγχου, στην λειτουργία των Υπηρεσιών Επιμελητών Ανηλίκων και τα καθήκοντα των Επιμελητών Ανηλίκων καθώς επίσης και στην έκταση της παραβατικότητας ανηλίκων στην Ελλάδα. Στη συνέχεια, στο *τρίτο κεφάλαιο* παρατίθενται η βιβλιογραφική ανασκόπηση της διεθνούς αλλά κυρίως της ελληνικής βιβλιογραφίας, με αναφορές σε έρευνες και μελέτες της νεανικής παραβατικότητας που έχουν αναπτυχθεί και έχουν ασχοληθεί με την παραβατική συμπεριφορά ανηλίκων. Ακολουθεί το *τέταρτο κεφάλαιο* στο οποίο αναφέρονται τα αίτια και οι παράγοντες επικινδυνότητας που σχετίζονται με την ανάπτυξη της παραβατικής συμπεριφοράς των ανηλίκων, όπως αυτοί έχουν επισημανθεί και εμπειρικά μέσα από το έργο των Επιμελητών Ανηλίκων. Αναλύονται εκτενέστερα οι ατομικοί παράγοντες ανάμεσα στους οποίους συγκαταλέγονται το φύλο και η ηλικία, η ψυχική υγεία, οι εξαρτησιογόνες ουσίες, καθώς και οι κοινωνικοί παράγοντες όπως το οικογενειακό περιβάλλον, το σχολείο, οι ομάδες των συνομηλίκων και τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης.

Στο *δεύτερο μέρος* παρουσιάζεται η ερευνητική μελέτη. Παρατίθενται ο σκοπός και οι ερευνητικές υποθέσεις της μελέτης, η περιγραφή και η μεθοδολογία της έρευνας, τα αποτελέσματα/ευρήματα, και ακολουθούν η συζήτηση, τα συμπεράσματα και οι προτάσεις για μελλοντική έρευνα. Ειδικότερα στο *πέμπτο κεφάλαιο* μετά από σύντομη εισαγωγή για την αναγκαιότητα της έρευνας παρατίθενται οι ερευνητικές υποθέσεις. Στο *έκτο κεφάλαιο* παρουσιάζονται το δείγμα μελέτης, τα μέσα και η συλλογή των δεδομένων καθώς επίσης και η διαδικασία συλλογής των δεδομένων της έρευνας. Στο *έβδομο κεφάλαιο* με την παράθεση πινάκων περιγράφονται τα αποτελέσματα της έρευνας, καταγράφονται, δηλαδή, αναλυτικά όλα τα ευρήματα που αφορούν τα ερευνητικά ερωτήματα της μελέτης. Τέλος στο *όγδοο κεφάλαιο* παρατίθενται η συζήτηση και τα συμπεράσματα που αφορούν τα ευρήματά μας, καθώς και οι

περιορισμοί της ερευνητικής μας προσπάθειας, με παράθεση προτάσεων για μελλοντικές έρευνες, καθώς και η βιβλιογραφία πάνω στην οποία υποστηρίχτηκε η ερευνητική μας μελέτη.

Συνοψίζοντας, η σοβαρή αντικοινωνική/παραβατική συμπεριφορά προλαμβάνεται παρά θεραπεύεται. Η εν λόγω ερευνητική μελέτη προσπάθησε μέσα σε συγκεκριμένα πλαίσια να αναδείξει τους παράγοντες και τα κοινωνικά αίτια που σχετίζονται με την εκδήλωση παραβατικών συμπεριφορών σε ανηλίκους. Οι συμπεριφορές αυτές αναπτύσσονται κυρίως στα πλαίσια της οικογένειας και του ευρύτερου κοινωνικού περιβάλλοντος, καθώς η εκδήλωση οποιασδήποτε μορφής παραβατικότητας οφείλεται κυρίως σε κοινωνικές επιδράσεις. Η νεανική παραβατικότητα δεν έχει αναδειχθεί μέχρι σήμερα στην πραγματική της διάσταση. Χρειάζονται από την πολιτεία πολιτικές εφαρμογές και κατάλληλα μέτρα, όπως η προώθηση μέτρων προστασίας και στήριξης της οικογένειας και αξιολόγηση των θεσμικών μέτρων για την κοινωνική επανένταξη των παραβατών ανηλίκων. Επίσης, η ανάληψη ευθύνης από το κράτος, με την εφαρμογή δομών πρωτογενούς και δευτερογενούς πρόληψης και σχεδιασμού προγραμμάτων με εναλλακτική προσέγγιση για τη διαχείριση κινδύνων υποτροπής των ανηλίκων εξαρτημένων παραβατών.

ΓΕΝΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

1. ΑΝΗΛΙΚΗ ΠΑΡΑΒΑΤΙΚΟΤΗΤΑ: Εννοιολογικές αποσαφηνίσεις

1.1 Επιθετικότητα – Βία

Το περιεχόμενο του όρου παραβατικότητα συνδέεται άμεσα με την επιθετικότητα και τη βία. Σύμφωνα με έναν κλασικό ορισμό των Dollard, Doob, Miller, Mowrer και Sears (1939) «η επιθετική συμπεριφορά γίνεται με σκοπό να θίξει, να προκαλέσει βλάβη ή να τραυματίσει το άτομο στο οποίο απευθύνεται», αντίθετα οι Rarke και Slaby (1983) υποστήριξαν ότι η επιθετική συμπεριφορά ορίζεται από τις επιπτώσεις της, οι οποίες είναι αρνητικές για το θύμα (σε Καλαντζή-Αζίζη & Ζαφειροπούλου, 2004).

Συχνά, όταν γίνεται αναφορά στους όρους επιθετικότητα, επίθεση και επιθετική συμπεριφορά, οι όροι αυτοί δεν δηλώνουν παρόμοιες καταστάσεις ή ψυχικές διαθέσεις ούτε είναι μονοσήμαντες. Με τον όρο «επιθετικότητα» προσδιορίζουμε τη διαρκή διάθεση του ατόμου να εμπλακεί σε πραγματικές ή φαντασιωτικές διαγωγές. Αυτή η επιθετικότητα μπορεί να είναι κακοήθης, καταστροφική, αλλά μπορεί να είναι καλοήθης. Στη δεύτερη περίπτωση η μαχητικότητα (δηλαδή, η επιθετικότητα) του ατόμου εκφράζεται με την άμιλλα και τη δημιουργικότητα (Moser, 1987).

Ο Bandura (1991) υποστήριξε ότι η επιθετική συμπεριφορά δεν προκαλείται από εσωτερικές ορμές, αλλά αντίθετα έδωσε έμφαση σε περιβαλλοντικές και γνωστικές παραμέτρους και στους μηχανισμούς της αυτορρύθμισης. Όσον αφορά τη διατήρηση των επιθετικών συμπεριφορών ο Bandura (1997) έδωσε κεντρικό ρόλο στην ικανότητα του ατόμου να θέτει στόχους και εσωτερικές προδιαγραφές (standards) και να αξιολογεί τη συμπεριφορά του με βάση το βαθμό επίτευξής τους. Με τον τρόπο αυτό το άτομο ρυθμίζει μόνο του τη συμπεριφορά του μέσω του μηχανισμού της αυτοενίσχυσης-αυτοτιμωρίας. Ορισμένοι άνθρωποι αξιολογούν θετικά τις επιθετικές πράξεις και συμπεριφέρονται επιθετικά διότι έτσι αισθάνονται υψηλή αυτοεκτίμηση, περηφάνια και ικανοποίηση. Οι περισσότεροι άνθρωποι όμως αξιολογούν αρνητικά τέτοιου είδους συμπεριφορές διότι τους κάνουν να νιώθουν ενοχές και ντροπή. Έτσι αποφεύγουν να συμπεριφέρονται με αυτό τον τρόπο (Καλατζή-Αζίζι, 2004).

Αρκετοί ερευνητές υποστηρίζουν πως η επιθετικότητα συνδέεται με αισθήματα πόνου, οργής, θυμού ή ακόμη και προσβλητικούς τρόπους συμπεριφοράς που δύσκολα προσεγγίζονται με την άμεση παρατήρηση (Παπαδόπουλος, 1997). Σ' αυτό το πλαίσιο ύπαρξης και λειτουργίας το άτομο πολλές φορές, κυρίως όταν αισθάνεται ότι απειλείται, οδηγείται λόγω ανασφάλειας και ανεπαρκούς ψυχικής ωριμότητας σε εκδήλωση επιθετικότητας. Επομένως, αντιδρούμε επιθετικά εναντίον μελών ή ομάδων όταν, λόγω έλλειψης αυτοεκτίμησης, προσπαθούμε να προβάλλουμε εκλογικεύοντας την αδυναμία ή αποτυχία μας στον άλλον, μέσω της σύγκρουσης (Μπεζέ, 1992).

Από την άλλη μεριά, αρκετοί είναι αυτοί που προτείνουν ο όρος «επιθετικότητα» να μην χρησιμοποιείται καν ως επιστημονικός όρος και να γίνεται μια περιγραφή της

συμπεριφοράς, στην οποία να επισημαίνεται κατά πόσο υπάρχει ηθελημένη αρνητική και καταστροφική διάθεση ή λανθάνουσα αρνητική στάση. Άλλοι ερευνητές και θεωρητικοί, τέλος, δίνουν διάφορους ορισμούς στην επιθετικότητα που έχουν επικριθεί κατά καιρούς λόγω του ανικανοποίητου του ορισμού (Παπαδόπουλος, 1997).

Μια σύγχρονη θεωρία της συμπεριφοράς εξετάζει την επιθετικότητα ως αναπόσπαστο στοιχείο των προσαρμοστικών μηχανισμών, μέρος της δυναμικής ανάπτυξης του παιδιού σε πλαίσιο με διαφορετικές απαιτήσεις, η οποία όμως πρέπει να μετουσιωθεί και να οργανωθεί σε μια κοινωνικά αποδεκτή μορφή (Rutter, 2001). Η διαδικασία κοινωνικοποίησης, επομένως, περιλαμβάνει την ανάπτυξη ενός συνόλου προσαρμοστικών μηχανισμών (Trembley, 2003). Η διατήρηση θετικών μορφών συμπεριφοράς σε ακραίο βαθμό υποδηλώνει μια αποτυχία διαδικασίας κοινωνικοποίησης, η οποία μελετάται ως διαχρονική και διαρκής αλληλεπίδραση των ενδογενών μηχανισμών που βρίσκονται υπό συνεχή ανάπτυξη και διαφόρων εξωγενών παραμέτρων (Carr, 2001; Κουρκούτας, 2011; Sroufe, Egeland, Carlson, & Collins, 2005).

Θεωρούμε ότι για τη βία οι προσεγγίσεις ανάγονται σε ένα εντελώς διαφορετικό πλαίσιο. Βία είναι το πρωτόγονο στάδιο της επιθετικότητας, με τη μορφή της σωματικής επίθεσης που αλλοιώνει τη φύση της επιθετικότητας και πολώνει τις συναλλαγές με τους άλλους, θεωρώντας ότι αυτοί αποτελούν μέρος μιας διπολικής σχέσης, ότι είναι δηλαδή ή σύμμαχοι ή εχθροί (Selosse, 1987). Ο Αριστοτέλης την ορίζει «*το παρά την ορμήν και την προαίρεσιν*». Ενώ αρχικά είχαν μια θετική απόχρωση με την έννοια του «δυνατού» και «ρωμαλέου» («βίη Ηρακληείη», Ιλιάδα), στη συνέχεια οι ίδιοι όροι παραπέμπουν στην έννοια της προσωποπαγούς εξουσίας. Με την παράλληλη εξέλιξη της θεσμικής οργάνωσης της κοινωνίας και της εξέλιξης της σκέψης η βία παραπέμπει εννοιολογικά στην επιβολή και στην καταστροφικότητα, που δεν λαμβάνουν υπόψη το θεσμό και τον κοινωνικό και ψυχολογικό αναγνωρισμένο κώδικα. Στη φιλοσοφία η πράξη βίας αντιπροσωπεύει μια δομημένη σύμφωνα με κάποιες αρχές ή σύμφωνα με κάποιο σκοπό ενέργεια (σε Μπεζέ, 1998).

Στη φροϊδική ψυχανάλυση ο όρος βία ως «*ειδική πράξη*» (srezifische Aktion) χρησιμοποιήθηκε για να αποδώσει το σύνολο των εσωτερικών και εξωτερικών διεργασιών που απαιτούνται για την ικανοποίηση της ανάγκης ή επιθυμίας. Η «θεμελιώδης βία» ως φυσική εκδήλωση της καταστροφικότητας μπορεί, όπως η λίμπιντο να εξουδετερωθεί ή να μετουσιωθεί και να μετατραπεί σε σημαντική κινητήρια δύναμη της ανθρώπινης δραστηριότητας. Η κατοχή ενός αγαθού, μιας γνώσης του «πράττειν» μπορεί να γίνει αισθητή από αυτούς που δεν την κατέχουν ως βία που τους ασκείται από τους κατέχοντες (σε Μπεζέ, 1998).

Ένας άλλος ορισμός της βίας στο Ποινικό Δίκαιο συνάδει με τον ορισμό που προτείνει ο J.C. Chesnais συγγραφέας της ιστορίας της βίας, «*η βία δεν έχει τη σημασία που της αποδίδεται από τη κοινή γνώμη και τοποθετείται στην κορυφή της ιεραρχίας των παραβάσεων κατά των προσώπων, διότι τα απειλεί σε ό,τι πιο πολύτιμο έχουν: τη ζωή, την υγεία, την ελευθερία*» (σε Μπεζέ, 1998). Ο Chesnais διαχωρίζει τρεις ομόκεντρους κύκλους της βίας. Στον εξωτερικό

κύκλο τοποθετεί την ηθική ή συμβολική βία, την οποία χαρακτηρίζει και ως «*λεκτική κατάχρηση ορισμένων διανοουμένων*» και η οποία δεν έχει καμία σχέση με τη «*γνώση του κόσμου της εξαθλίωσης και του εγκλήματος*». Στο δεύτερο κύκλο τοποθετεί την οικονομική βία που αφορά όλες τις παραβάσεις κατά των αγαθών. Στον τρίτο, κεντρικό κύκλο και «*σκληρό πυρήνα*» της βίας τοποθετεί τη σοβαρή, σωματική βία που παίρνει τέσσερις μορφές: την εκούσια ανθρωποκτονία (ή απόπειρα), τον βιασμό (ή απόπειρα), την εκούσια σωματική βλάβη και την ένοπλη ή βίαιη κλοπή. Κατά τον ίδιο, μόνο ο σκληρός πυρήνας της βίας μπορεί να λάβει τον χαρακτηρισμό της βίας (σε Μπεζέ, 1998).

Στο χώρο της εγκληματολογίας και του Ποινικού Δικαίου αναφέρεται η άσκηση βίας με την έννοια του εξαναγκασμού και για άσκηση σωματικής βίας. Η βία συσχετίζεται με το αξιόποινο της πράξης και «*ως πράξη νοείται μόνο η εκούσια ανθρώπινη εξωτερική συμπεριφορά*» (Μαγκάκης, 1984). Ο εξαναγκασμός και η σωματική βία υπεισέρχονται ως ουσιαστικά στοιχεία σε σύνθετα ή πολύπρακτα εγκλήματα όπως η ληστεία ή ο βιασμός (Μαγκάκης, 1984).

Στη σύγχρονη κοινωνία η βία είναι φαινόμενο της συμβίωσης. Ας μη ξεχνάμε ότι η πρώτη «*γνωριμία*» του νεαρού ατόμου με την επιθετικότητα και τη βία γίνεται στα ομαδικά παιχνίδια (Γεωργούλας, 2000). Στη καθημερινή πράξη η βία χρησιμοποιείται ως σωματική, υλική και πνευματική δύναμη για την επιβολή θέλησης. Αποτελεί μια κοινωνικό – πολιτισμική, ιδεολογική, πολιτική πραγματικότητα ενώ οι βίαιες συμπεριφορές τον κρίκο μιας αλυσίδας, δηλαδή της αναπτυξιακής κοινωνικοποιητικής διαδικασίας και έτσι αντιμετωπίζονται, ως διαπλεκόμενοι παράγοντες.

1.2 Η έννοια της παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς

Η παραβατικότητα ή εγκληματικότητα, είναι μια μορφή κοινωνικής απόκλισης η οποία υπερβαίνει τα όρια των κοινωνικά παραδεκτών πράξεων και συνιστά παράβαση του νομικού κανόνα (πρόκληση σωματικής βλάβης, απειλή κ.α.) (Σπινέλλη, 1992). Η απόκλιση είναι έννοια ευρύτερη της παράβασης των κανόνων δικαίου, είναι έννοια με την ευρεία κοινωνιολογική της έννοια που διαφοροποιείται ανάλογα με τον τρόπο οργάνωσης και λειτουργίας της κοινωνίας. Ο όρος απόκλιση ή παρέκκλιση αναφέρεται γενικά σε μορφές συμπεριφοράς που δεν είναι μεν κοινωνικά αποδεκτές, δεν συνιστούν όμως οπωσδήποτε, παράβαση νομικού κανόνα, λ.χ. χρήση ναρκωτικών ουσιών, φυγές από τι σπίτι, σκασιαρχείο από το σχολείο, αλητεία κ.α. (Νόβα & Καλτσούνη, 2001).

Στην περίπτωση χαρακτηρισμού συμπεριφοράς των ανηλίκων διαπιστώνουμε πως οι έννοιες «*απόκλιση*», «*παράβαση*» και «*έγκλημα*» χρησιμοποιούνται συχνά εναλλακτικά οδηγώντας σε σύγχυση, ιδιαίτερα στις περιπτώσεις όπου χρησιμοποιείται επιπλέον και η έννοια

του «ηθικού κινδύνου», που ο προσδιορισμός της, φαίνεται ότι προκαλεί μεγαλύτερα προβλήματα. Ως «ηθικός κίνδυνος» ορίζεται η κατάσταση εκείνη κατά την οποία ο ανήλικος δεν έχει έλθει ακόμη σε σύγκρουση με τους νομικούς κανόνες, οι όροι όμως διαβίωσης και η εν γένει συμπεριφορά του αποτελούν ενδείξεις ότι διατρέχει τον κίνδυνο να εκδηλώσει παραβατική συμπεριφορά στο μέλλον (Σπινέλη, 1992).

Στο σημείο αυτό θεωρούμε σκόπιμο να αναφέρουμε το σημασιολογικό περιεχόμενο των όρων που αποδίδουν όψεις της ευρύτερης παρεκκλίνουσας ή παραβατικής συμπεριφοράς. Οι όροι αυτοί είναι:

- α) εγκληματίας είναι αυτός που διαπράττει μια πράξη, η οποία επισύρει ποινή.
- β) παραβάτης είναι αυτός ο οποίος παραβαίνει έναν κανόνα δικαίου ή άλλον
- γ) αντικοινωνικός είναι εκείνος που με την συμπεριφορά του ή τα πιστεύω του αντιτίθεται στους συμβατικούς κανόνες,
- δ) παραπτωματικός είναι αυτός που υποπίπτει σε μια ελαφριάς μορφή παραβίασης των κανόνων,
- ε) παρεκκλίνων είναι αυτός που βγαίνει έξω από μια συμβατική ή φυσιολογική πορεία,
- στ) σε ηθικό κίνδυνο βρίσκεται κάποιος του οποίου η ζωή του απειλείται από άλλους, και σχετίζεται με τη συμβατική ηθική μιας δεδομένης κοινωνίας (Ιωαννίδη, 2008, σελ.12).

Ο Parson (1965) αναφερόμενος στην έννοια της παρέκκλισης υποστηρίζει ότι αυτή συνιστά μια εκτροπή από τα φυσιολογικά πρότυπα, τα οποία έχουν εδραιωθεί ως συνήθης κουλτούρα και η τάση για παρέκκλιση είναι η διαδικασία συνειδητής πράξης. Ο Merton (1986) αναφέρει ως παρεκκλίνουσα συμπεριφορά, τη συμπεριφορά η οποία αποκλίνει σημαντικά από τις νόρμες που θεσπίζονται από τους ανθρώπους στο κοινωνικό τους πλαίσιο. Ο Thio (2003) περιγράφει ως παρεκκλίνουσα συμπεριφορά, οποιαδήποτε συμπεριφορά η οποία θεωρείται παρεκκλίνουσα σύμφωνα με τη δημόσια ομοφωνία και κυμαίνεται από το μέγιστο βαθμό έως το ελάχιστο (σε Πανούσης, 1987).

Από την άλλη μεριά ο Cohen (1955) ορίζει ως παρεκκλίνουσα τη συμπεριφορά, τη συμπεριφορά που αναφέρεται στην παράβαση των προσδοκιών για το κοινωνικό status και ρόλο, όπως επίσης στην παράβαση κανόνα, εφόσον η παράβαση προκαλεί αποδοκιμασία, θυμό ή αγανάκτηση (υποκρισία, αδικία, απάτη, έγκλημα, ατιμία, ανθρωποκτονία, προδοσία, διαφθορά, διατροφή και αμαρτία), ενώ η Πιτσελά, (2004, 2013), κάνει αναφορά στην κοινωνικά παρεκκλίνουσα ή αποκλίνουσα συμπεριφορά, υποστηρίζοντας ότι είναι έννοιες με αόριστο γένος, στις οποίες υπάγονται και οι πιο βαριές από άποψη έννομων αγαθών εγκληματικές συμπεριφορές. Από όσα αναφέρθηκαν προκύπτει, ότι η παρέκκλιση είναι ευρύτερη έννοια της παραβατικότητας και κατά συνέπεια η παραβατικότητα ή

εγκληματικότητα είναι μορφές περικλίνουσας συμπεριφοράς, οι οποίες μεταξύ άλλων συνιστούν παραβίαση θεσμοθετημένων κανόνων δικαίου.

1.3 Η έννοια της παραβατικότητας ανηλίκων

Το περιεχόμενο του όρου *ανήλικη ή νεανική παραβατικότητα* θα μπορούσε να συνδεθεί με τις έννοιες της επιθετικότητας της βίας και της επικινδυνότητας. Εξετάζεται, δηλαδή, κατά πόσο η κοινωνία αξιολογεί και προσδιορίζει μια πράξη στην οποία ενυπάρχει η επιθετικότητα και η βία ως επιβλαβή για τη διατήρηση των κυρίαρχων ιδεών, απόψεων, αξιών και ως εκ τούτου κατά πόσο τη θεωρεί παράβαση γραπτών ή και άγραφων νόμων, ώστε τελικά να την τιμωρεί (Νόβα – Κλατσούνη 2001). Ο όρος νεανική παραβατικότητα (Juvenile Delinquency) αναπτύχθηκε στην Αγγλία το έτος 1815 με την ίδρυση του R.Bedford μιας εταιρίας για την πρόληψη της παραβατικότητας των Ανηλίκων (Ζαραφονίτου, 1995). Σήμερα, ο όρος χρησιμοποιείται σχεδόν σε όλες τις χώρες του κόσμου.

Σε αυτό το σημείο είναι καλό να διευκρινιστεί ότι, όταν γίνεται αναφορά σε ανηλικούς (δηλαδή, ηλικίας από 8 έως 18 ετών), οι οποίοι διέπραξαν αξιόποινη πράξη, χρησιμοποιείται ο όρος *«παραβάτης»* του νόμου, αντί του όρου *«εγκληματίας»*, προκειμένου να αποφευχθεί η χρήση ορολογίας η οποία θα ήταν δυνατόν να προκαλέσει ή να επιφέρει στιγματισμό των ανηλίκων παραβατών όπως συμβαίνει με το όρο *«εγκληματίας»* (Κουράκης 2004). Ο όρος *«παραβατικότητα»* των ανηλίκων που υιοθετήθηκε για να αντικαταστήσει τον αρνητικά φορτισμένο όρο *«εγκληματικότητα»* (και συνακόλουθα να αποφευχθεί ο στιγματισμός του ανηλίκου), στην ουσία διεύρυνε την επιβολή μέτρων κατά των ανηλίκων. Σηματοδοτεί δε τη συμπεριφορά που παραβαίνει τα κοινωνικά ανεκτά όρια και τους κοινωνικούς κανόνες (Τσιάντης, 1994). Εξάλλου, η καθιέρωση του όρου *«παραβατικότητα»* υπενθυμίζει σε όλους όσους έρχονται σε επαφή με ανηλικούς που έχουν δείξει μια *«παραβατική συμπεριφορά»*, ότι ο ανήλικος παραβάτης δεν είναι ώριμος εγκληματίας. Επομένως, όλοι οι εφαρμοστές των ποινικών νόμων στηρίζονται στις κοινωνικο-ψυχολογικές αντιλήψεις που αφορούν αυτή τη ξεχωριστή ομάδα ηλικιών και όχι αυτές που αφορούν τους ώριμους εγκληματίες (Δημητρόπουλος & Παππά, 1993; Πιτσελά, 2013).

Η Σπινέλη ορθώς πρότεινε την αντικατάσταση του όρου ανήλικοι εγκληματίες με τον όρο ανήλικοι παραβάτες (Harris & Welse, 2000; Βόλτσης, 2007). Ο όρος αυτός προσφέρεται διότι αφορά στην αντικειμενική αντίθεση προς τον απαγορευτικό κανόνα δικαίου, δεν περιέχει κατ' ανάγκη καταλογισμό και επιπροσθέτως δεν έχει αρνητική φόρτιση, σε σχέση με τον όρο εγκληματίας. Στην ίδια κατεύθυνση κινείται και η Μπεζέ, η οποία υιοθετεί τους όρους παράπτωμα, παραβατικότητα ανηλίκων, ανήλικοι παραβάτες ή παραπτώματιες (σε Hess & Drowns, 2000; Μπεζέ, 1986).

Σχετικά με τον όρο παραβατικότητα, οι ανήλικοι λόγω μειωμένου καταλογισμού δεν μπορούν να θεωρηθούν ως άτομα που δρουν ενσυνείδητα με πλήρη βούληση αφού ακόμα βρίσκονται σε φάση διαμόρφωσης της προσωπικότητάς τους και ουσιαστικά δεν πληρούνται οι προϋποθέσεις του άρθρου 14 ΠΚ¹, που απαιτεί την ύπαρξη καταλογισμού. Επιπλέον, η χρήση του όρου «εγκληματικότητα» μπορεί να επιδράσει αρνητικά στον ανήλικο και να αποτελέσει τροχοπέδη στην ομαλή ανάπτυξή του και την κοινωνική του επανένταξη λόγω της στιγματιστικής λειτουργίας της έννοιας «εγκληματίας» στον ψυχισμό του δεδομένου ότι από τη στιγμή που ο ανήλικος χαρακτηριστεί από ένα θεσμό όπως για παράδειγμα, Δικαστήριο, οικογένεια κ.λπ., ως «εγκληματίας», αρχίζει να αντιμετωπίζεται πλέον με σκεπτικισμό και άρνηση (Φαρσεδάκης, 2005).

Σύμφωνα με το ελληνικό ποινικό δίκαιο, έγκλημα ορίζεται κάθε πράξη που τιμωρείται από τον ποινικό νόμο. Αντίθετα παραβατική συμπεριφορά θα λέγαμε ότι είναι ταυτόχρονα το αποτέλεσμα και η διαδικασία δημιουργίας συμπεριφοράς, βάσει τέτοιων κοινωνικών και πολιτισμικών ερμηνειών και νοημάτων που αποκλίνουν από το νόμιμο καθιερωμένο και συμβατό, κοινωνικά έννομο και αποδεκτό. Με τον όρο παραβατικότητα χαρακτηρίζουμε τη συμπεριφορά εκείνη που στοχεύει στην παραβίαση τυπικών και άτυπων κανόνων. Οι μορφές της μπορεί να είναι από ανώδυνες (λ.χ. παραβιάσεις του κώδικα ποινικής δικονομίας, αρπαγές τσαντών κ.α.) έως σοβαρές (λ.χ. ανθρωποκτονίες, εγκλήματα κατά της ζωής κ.α.) (Αρακά, 2008).

Ο όρος, λοιπόν, παραβατική συμπεριφορά με τις ποικίλες συνιστώσες της και βαθμούς εκδήλωσης εκφράζει την απόκλιση και αντικοινωνική συμπεριφορά των ανηλίκων ατόμων. Η συμπεριφορά αυτή δεν λαμβάνει πάντοτε την μορφή αξιόποινης εγκληματικής πράξης, ενώ σε μεγάλη έκταση δεν αποκαλύπτεται και δεν καταγγέλλεται από τα θύματά της, από τις οικογένειες των δραστών και το κοινωνικό περιβάλλον (Μαυρογιάννης, 2003). Ωστόσο, διαχρονικά στις διάφορες κοινωνίες επαυξάνεται ο εγκληματικός χαρακτήρας της, είτε αυτή αποκαλύπτεται κατ' έγκλιση των θυμάτων είτε προκύπτει από αυτεπάγγελτη δίωξη των αρμοδίων οργάνων. Αυτό βέβαια και στις δυο περιπτώσεις, συμβαίνει σπάνια γιατί το περιβάλλον εντός του οποίου διαπράττονται οι αξιόποινες πράξεις (οικογένεια, σχολείο, τοπική κοινωνία) αποκρύπτει και συγκαλύπτει αυτή τη παράνομη συμπεριφορά λόγω ένοχης συνυπευθυνότητας (οικογένεια), προβαλλόμενης αναρμοδιότητας (σχολική κοινότητα), ανεύθυνης στάσης της τοπικής κοινωνίας και καιροσκοπικής πολιτικής των λοιπών φορέων κοινωνικοποίησης των ατόμων (Σπινέλη, 1985). Τα αδικήματα που διαπράττουν οι ανήλικοι, έχουν πολλές και ποικίλες συνέπειες τόσο στο κοινωνικό σύνολο όσο και στο πρόσωπο του παραβάτη και στις σχέσεις του με την κοινωνία. Αποτελούν μια εκδήλωση της κοινωνικής ζωής, η οποία δυσκολεύει την κοινωνική συμβίωση και προκαλεί την αντίδραση της κοινωνίας

---

¹Έγκλημα είναι κάθε πράξη άδικη και καταλογιστή στον δράστη, η οποία τιμωρείται από το νόμο.

προκειμένου να ελαχιστοποιήσει τους κινδύνους που προέρχονται από τις παραβατικές πράξεις (Παπακωνσταντής, 2006).

Ένα από τα μεγαλύτερα προβλήματα στη διαχείριση της παραβατικότητας σχετίζεται και με τη γνώση της έκτασης του φαινομένου. Πολλές εκδηλώσεις παραβατικής συμπεριφοράς δεν γίνονται γνωστές αφού δεν καταγράφονται στα στατιστικά δεδομένα και δεν αντιμετωπίζονται. Η παραβατικότητα που γίνεται γνωστή, που αποκαλύπτεται, που καταχωρίζεται στους στατιστικούς πίνακες τόσο της Αστυνομίας όσο και των ποινικών Δικαστηρίων είναι η εμφανής. Μάλιστα, όταν προκύπτει μετά την εκδίκαση των ποινικών υποθέσεων από τα Δικαστήρια και την καταδίκη των θεωρηθέντων ως δραστών παραβατικών πράξεων, χαρακτηρίζεται ως ένδικη ή δικαστικά διαπιστούμενη παραβατικότητα (Φαρσεδάκης, 1996). Η «αφανής ή άδηλη» παραβατικότητα ανηλίκων είναι ο λεγόμενος «σκοτεινός αριθμός» παραβατών ανηλίκων, ο οποίος δεν καταγράφεται από την Αστυνομία και την Εισαγγελία και καλύπτει φαινόμενα που δεν δηλώνονται ή που δεν αποκαλύπτονται και βέβαια δεν καταχωρούνται σε στατιστικούς πίνακες. Αφορά δε ένα μεγάλο αριθμό τέλεσης αξιόποινων πράξεων από ανήλικους παραβάτες, που λαμβάνει χώρα σε σχολικό ή μη περιβάλλον (Δημητρόπουλος & Παππά, 1993).

Είτε, λοιπόν, μιλήσουμε από τη νομική σκοπιά για «*παράβαση του νόμου*», είτε από τη σκοπιά της κοινωνιολογίας για «*παράβαση του κοινωνικού κανόνα*», είτε από τη πλευρά της κοινωνικής ψυχολογίας για «*κοινωνική απροσαρμοστικότητα*», είτε τέλος, από την πλευρά της ψυχοπαθολογίας για «*έκφραση κάποιων ψυχολογικών δυσκολιών ή ακόμα και ψυχοπαθολογικών διαταραχών*», πάντα υπάρχει η σχέση ατόμου - κοινωνίας (Μπεζέ, 1985).

Από την παραπάνω εισαγωγή, γίνεται καταφανής η προβληματική που σχετίζεται με την ορολογία και τις σχετικές έννοιες του φαινομένου της ανήλικης παραβατικότητας. Η πολυπλοκότητα των όρων καθώς και η αφετηρία εκκίνησης των διάφορων επιστημόνων οι οποίοι ασχολούνται με αυτούς, καθιστά σχεδόν αδύνατη τη διατύπωση ενός ενιαίου ορισμού κοινής αποδοχής. Στο κεφάλαιο που ακολουθεί, και προτού προβούμε σε μια σύντομη επισκόπηση της βιβλιογραφίας με αναφορά σε έρευνες και διάφορες ερμηνείες που αφορούν την παραβατικότητα των ανηλίκων, είναι επιβεβλημένη κάθε αναφορά στο ισχύον νομοθετικό πλαίσιο του Δικαίου Ανηλίκων στην Ελλάδα.

2. ΤΟ ΙΣΧΥΟΝ ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΤΩΝ ΑΝΗΛΙΚΩΝ

2.1 Εισαγωγικές επισημάνσεις

Είναι γεγονός ότι η αναγκαιότητα θέσπισης ειδικών νόμων και λήψης εξειδικευμένων μέτρων της δημόσιας διοίκησης για τους παραβάτες έγινε ιδιαίτερα αισθητή με την αστικοποίηση και την εκβιομηχάνιση της κοινωνίας. Η εξέλιξη αυτή ήταν άμεσα συνδεδεμένη με την αποτυχία των παραδοσιακών μηχανισμών κοινωνικής ένταξης, όπως της εκτεταμένης οικογένειας. Οι κοινωνικές παρεμβάσεις ξεκίνησαν περιστασιακά με μέτρα άμεσης βοήθειας από την πλευρά του κράτους, αλλά και της εκκλησίας και ιδιωτικών φορέων, όπως οργανώσεις πρόνοιας και μέριμνας (Πιτσελά, 2000).

Στις αρχές του 20ου αιώνα, οι αντιλήψεις περί παραβατικής συμπεριφοράς άλλαξαν λαμβάνοντας μια πιο ανθρωποκεντρική έννοια. Πρωταρχικό ρόλο κατέλαβε η σχολή της ποινικής επιστήμης η οποία πρέσβευε την μετατροπή του ποινικού δικαίου ανταπόδοσης σε ένα ειδικό προληπτικό δίκαιο του δράστη, τονίζοντας τη μέσω αγωγής επανακοινωνικοποίησης του εγκληματία. Η θεωρητική αυτή άποψη κυριάρχησε σε πολλές χώρες και γνώρισε ευρεία απήχηση (Πιτσελά 2000). Στο διεθνή χώρο όπως και στη χώρα μας, η ανάγκη δημιουργίας ενός ξεχωριστού κλάδου που θα ασχολείται με τη διαφορετική μεταχείριση των ανηλίκων στα πλαίσια του ποινικού δικαίου, προέκυψε από την ανάπτυξη και άλλων επιστημών, όπως της εξελικτικής ψυχολογίας (Τερζόγλου, 1996). Ο κλάδος αυτός άρχισε να διαμορφώνεται στις ευρωπαϊκές χώρες στις αρχές του 20ου αιώνα και το περιεχόμενό του είναι ποικίλο και ευρύ (Σπινέλλη, 1992).

Το Δίκαιο των ανηλίκων είναι ένα σύνολο κανόνων δικαίου που ρυθμίζει τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις καθώς και την προστασία των ανηλίκων. Η ποινική ανηλικότητα καθορίζεται από τους κανόνες του Ποινικού Δικαίου ανηλίκων και η αντιμετώπισή της ποικίλει ανάλογα με την κάθε χώρα και τους θεσμούς της. Στο σύγχρονο ελληνικό κράτος η πρώτη αναφορά σε ανήλικους παραβάτες γίνεται με τον Ποινικό Νόμο του 1834 «*Περί αμαρτημάτων και ποινών*», σύμφωνα με τον οποίο, ακόμα κι αν ο ανήλικος αθωωθεί, προβλέπεται η δυνατότητα εγκλεισμού του για λόγους διαπαιδαγώγησης (Γεωργούλας, 2009). Ο πρώτος νόμος 5090/1931 που θεσπίστηκε «*Περί Δικαστηρίων Ανηλίκων*» καταργήθηκε με τον 2135/1939 «*περί εκδικάσεως των εγκλημάτων ανηλίκων*» (Τερζόγλου, 1996). Κατά την περίοδο 1899-1960 το Δικαστήριο ανηλίκων θεσπίζει τη νομική ανευθυνότητα του ανηλίκου και δίνει στην Πολιτεία το δικαίωμα να παρεμβαίνει μέσα στην οικογένεια, καταργώντας ακόμη και δικαιώματα των γονιών απέναντι στα παιδιά τους (Φαρσεδάκης, 1991).

Στη συνέχεια, ένα από τα σημαντικότερα νομοθετήματα ήταν ο Ν.2724/1940 «*Περί οργανώσεως και λειτουργίας αναμορφωτικών καταστημάτων ανηλίκων*» ο οποίος συνεχίζει να

καλύπτει τις πρακτικές ανάγκες των θεσμών που ρυθμίζει. Ο ίδιος νόμος ρυθμίζει την λειτουργία Εταιρειών Προστασίας Ανηλίκων στην έδρα κάθε Πρωτοδικείου για την παροχή κάθε βοήθειας προς τους ανηλίκους και για τη υποβοήθηση του έργου των δικαστηρίων ανηλίκων. Ο διατάξεις του νόμου που αφορούν τις Εταιρείες τροποποιήθηκαν με τον Ν.2298/1995, ενώ με τον Ν.4109/2013 οι Εταιρείες Προστασίας Ανηλίκων καταργήθηκαν με μεταφορά των αρμοδιοτήτων τους στις αντίστοιχες έδρες των Εφετείων.

Οι μεταρρυθμιστικές προσπάθειες συνεχίστηκαν και πραγματοποιήθηκαν με το Ν.3189/2003 «*Αναμόρφωση της ποινικής νομοθεσίας ανηλίκων και άλλες διατάξεις*» με τον οποίο επήλθαν σημαντικές καινοτομίες στο Δίκαιο Ανηλίκων (Κουράκης, 2004). Ακολούθησαν ο νόμος 3860/2010 «*βελτιώσεις της ποινικής νομοθεσίας για τους ανήλικους δράστες, πρόληψη και αντιμετώπιση της θυματοποίησης και της εγκληματικότητας των ανηλίκων* και ο πολύ πρόσφατος νόμος 4139/2013 «*Νόμος περί εξαρτησιογόνων ουσιών και άλλες διατάξεις*», που προβλέπει την ειδική μεταχείριση σε ανήλικους που κάνουν χρήση ουσιών και παρέχουν τη δυνατότητα για εναλλακτική προσέγγιση, κοινωνική ευαισθησία και κατανόηση στα προβλήματά τους.

Αποτελεί πλέον κοινό τόπο στην εποχή μας ότι οι ανήλικοι δεν είναι «*μικρογραφίες ενηλίκων*» αλλά άνθρωποι με ξεχωριστή αναπτυσσόμενη προσωπικότητα και με ιδιαίτερες ανάγκες, κυρίως ως προς τον τρόπο διαπαιδαγώγησης αλλά και ως προς τον τρόπο μεταχείρισής τους, όταν τελούν αξιόποινες πράξεις. Αντιμετωπίζονται για το λόγο αυτό με ένα ξεχωριστό δίκαιο και όχι με βάση τις γενικές ρυθμίσεις που ισχύουν για τους ενήλικες εγκληματίες. Αυτό είναι το Ποινικό Δίκαιο Ανηλίκων και έχει πλέον αποκτήσει τις δικές του αρχές, σκοπούς και χαρακτήρα (Κουράκης 2004). Ειδικότερα, το Δίκαιο Ανηλίκων διαφοροποιείται από το κυρίως ποινικό Δίκαιο, αφενός διότι η στοχοθεσία του είναι διαφορετική (αποβλέπει προπάντων στη διαπαιδαγώγησή² του ανηλίκου και την αποτροπή τέλεσης εκ μέρους του νέων αδικημάτων και όχι στη τιμωρία του ή την ανταπόδοση του διαπραχθέντος αδικού), και αφετέρου διότι τα χρησιμοποιούμενα μέσα για την εκπλήρωση των σκοπών του έχουν πολλές φορές χαρακτήρα μη ποινικό – ιδίως μάλιστα όταν ο ανήλικος δεν έχει ακόμα τελέσει κάποια αξιόποινη πράξη, αλλά κρίνεται ότι πρέπει να προστατευθεί εγκαίρως, πριν από την όποια ενδεχόμενη παρεκτροπή του (Κουράκης 2004). Ο κύριος φορέας εξωϊδρυματικής μεταχείρισης ανηλίκων που έχουν διαπράξει αξιόποινη πράξη ή βρίσκονται σε κίνδυνο να γίνουν δράστες ή θύματα αξιόποινων πράξεων, αποτελούν οι Υπηρεσίες Επιμελητών Ανηλίκων (Ν.378/1976), των Δικαστηρίων Ανηλίκων, στην έδρα κάθε Πρωτοδικείου.

---

² Ως διαπαιδαγώγηση νοείται η απόκτηση εκείνων των εκπαιδευτικών και επαγγελματικών προσόντων και η εκμάθηση εκείνων των κοινωνικών δεξιοτήτων που θα καταστήσουν τους ανηλίκους ικανούς να αναλάβουν έναν εποικοδομητικό ρόλο στην κοινωνία και να έχουν μια σύννομη συμπεριφορά.

Στις μέρες μας κυριαρχεί ένα κοινωνικο-προληπτικό μοντέλο αντιμετώπισης της παρέκκλισης των ανηλίκων (Φαρσεδάκης, 1991). Ο στόχος πλέον είναι η σωστή ανάπτυξη της προσωπικότητας του ανηλίκου και η παροχή σε αυτό μιας δεύτερης ευκαιρίας. Οι δικαστές δεν αντιμετωπίζουν τον ανήλικο σαν εγκληματία, αλλά σαν άτομο που οδηγήθηκε σε μια ορισμένη συμπεριφορά επηρεασμένος από άλλους παράγοντες, όπως για παράδειγμα η οικογένεια, το σχολικό περιβάλλον, οι συνομήλικοι κ.α. Όλα τα παραπάνω, σε συνδυασμό με το γεγονός πως ο ανήλικος αποτελεί μεν ξεχωριστή αλλά αδιαμόρφωτη ακόμα προσωπικότητα, δημιουργούν την ελπίδα πως υπάρχει η δυνατότητα πρόληψης και σωστής καθοδήγησής του.

2.2 Η ποινική μεταχείριση των ανηλίκων - Αναμορφωτικά Μέτρα

Οι κυριότερες βασικές αρχές του «Δικαίου Ανηλίκων» είναι:

- α) Το καλώς εννοούμενο συμφέρον του ανηλίκου και οι ανάγκες του σε συνάρτηση με το συμφέρον και τις ανάγκες της κοινωνίας. Η αρχή αυτή προϋποθέτει μια πολύπλευρη και εκτεταμένη κοινωνική πολιτική (μέριμνα για τον ανήλικο και την οικογένειά του).
- β) Η αρχή της αγωγής αντί της τιμωρίας του ανηλίκου.
- γ) Η αρχή της ιδιάζουσας «εξατομικευμένης μεταχείρισης» και η απονομή δικαιοσύνης γίνεται πάντα με γνώμονα το συμφέρον των ανηλίκων. Το δικαστήριο οφείλει να επιλέγει τη κατάλληλη μορφή μεταχείρισης, η οποία πρέπει να είναι ανάλογη όχι μόνο με τις περιστάσεις και τη βαρύτητα της αξιόποινης πράξης αλλά και με τις ανάγκες του ανηλίκου καθώς και της κοινωνίας.

Αναλυτικά οι σημαντικότερες καινοτόμες ρυθμίσεις των Ν.3189/2003 και Ν.3860/2010:

Με το Ν.3189/21-10-2003 «Αναμόρφωση της ποινικής νομοθεσίας ανηλίκων και άλλες διατάξεις» επήλθαν καινοτόμες - για την ελληνική και την ευρωπαϊκή έννομη τάξη – ρυθμίσεις και εισάγονται νέοι θεσμοί. Μεταξύ των άλλων από πλευράς ουσιαστικού Δικαίου Ανηλίκων οι σημαντικότερες επεμβάσεις – τροποποιήσεις έχουν ως εξής:

- α) Η κατάργηση της διάκρισης σε «παιδιά» και «εφήβους» και αντ' αυτής όπου είναι αναγκαίο, καθορίζονται τα ηλικιακά όρια των ατόμων. Ειδικότερα ως «ανήλικοι» θεωρούνται αυτοί που κατά το χρόνο τέλεσης της πράξης η ηλικία τους κυμαίνεται μεταξύ 8^{ου} και 18^{ου} έτους συμπληρωμένο³.
- β) Ο εμπλουτισμός των αναμορφωτικών και θεραπευτικών μέτρων, που τίθενται στη διακριτική ευχέρεια του δικαστηρίου για τη καλύτερη μεταχείριση των ανηλίκων.

---

³ Αυξάνεται το ανώτατο όριο ενηλικίωσης από το 17ο στο 18ο έτος - κατώτερο όριο το 8^ο αντί του 7^{ου} που ίσχυε και επέρχεται και η εξίσωση της ποινικής με την αστική ανηλικότητα. Στις άλλες χώρες της ΕΕ το κατώτατο όριο ανηλικότητας είναι τα 14 έτη. Με αυτή την τροποποίηση επέρχεται πλέον εναρμόνιση με το άρθρο 1 της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του παιδιού (Σ.Π.Δ.) Ν.2101/1992. Επίσης, καθορίζεται ότι νήπια είναι τα άτομα που βρίσκονται σε ηλικία κάτω των 8 ετών και πολύ ορθά προβλέπεται ότι δεν υποβάλλονται σε ποινική μεταχείριση, ούτε και σε μεταχείριση πρόνοιας. Για την μεταχείριση των νηπίων υπεύθυνοι είναι οι γονείς τους.

γ) Ο περιορισμός των περιπτώσεων κατά τις οποίες είναι δυνατή η στέρηση της ελευθερίας του ανηλίκου, είτε με τη μορφή των μέτρων είτε με τη μορφή ιδιότυπης ποινής περιορισμού σε Ειδικό Κατάστημα Νέων.

δ) Η κατάργηση της αοριστίας της ποινής του περιορισμού σε Ειδικό Κατάστημα Νέων.

ε) Η δυνατότητα συνδυασμού περισσότερων μη στερητικών της ελευθερίας μέτρων.

στ) Η θεσμοθέτηση νέων μέτρων, όπως της αποζημίωσης του θύματος, της προσφοράς κοινωφελούς εργασίας, της φοίτησης σε σχολές επαγγελματικής κατάρτισης⁴.

ζ) Η υποχρέωση στην απόφαση του δικαστηρίου να ορίζεται με ακρίβεια η μέγιστη διάρκεια του αναμορφωτικού μέτρου, ενώ όσον αφορά τη διάρκεια του περιορισμού σε ειδικό κατάστημα κράτησης νέων να μην υπερβαίνει τα πέντε έτη ούτε να είναι μικρότερη από έξι μηνών, αν για την πράξη που τελέστηκε ο νόμος απειλεί κάθειρξη μέχρι δέκα έτη.

Τέλος, ο Ν. 3860/2010 ήρθε να τροποποιήσει τον Ν. 3189/2003 ως προς τον χρόνο τέλεσης της αξιόποινης πράξης που ήταν το 13^ο και αντ' αυτού ορίστηκε το 15^ο έτος.

Από πλευράς δικονομικών διατάξεων επήλθαν οι ακόλουθες καινοτομίες:

α) Η αναβάθμιση του ρόλου του Εισαγγελέα με τη δυνατότητα να αναστείλει την ποινική δίωξη για ευκαιριακούς δράστες και ορισμένες ήσσονος σημασίας αξιόποινες πράξεις, οπότε και ο ίδιος διατάσσει αναμορφωτικά μέτρα, εκτός από μέτρα κατά της ελευθερίας ή ποινή περιορισμού σε Ειδικό Κατάστημα.

β) Ο επαναπροσδιορισμός της καθ' ύλην αρμοδιότητας του Τριμελούς Δικαστηρίου Ανηλίκων.

γ) Η διερεύνηση της δυνατότητας άσκησης έφεσης (άρθρ. 489 ΠΚ)

δ) Η ανάθεση στον Εισαγγελέα ανηλίκων της εφαρμογής των αποφάσεων του δικαστηρίου ανηλίκων.

Τα αναμορφωτικά μέτρα στα οποία υποβάλλονται οι ανήλικοι παραβάτες κατά το άρθρο 122 Π.Κ. είναι τα παρακάτω:

1. Η Επίπληξη του ανηλίκου.

2. Η ανάθεση της υπεύθυνης επιμέλειας του ανηλίκου στους γονείς ή στους επιτρόπους⁵.

3. Η ανάθεση της υπεύθυνης επιμέλειας του ανηλίκου σε ανάδοχη οικογένεια⁶.

4. Η ανάθεση του ανηλίκου σε προστατευτικές εταιρίες ή σε ιδρύματα ανηλίκων ή σε επιμελητές ανηλίκων.

5. Η διαμεσολάβηση μεταξύ δράστη και θύματος μέσω της Υπηρεσίας Επιμελητών Ανηλίκων για έκφραση συγγνώμης προς το θύμα ή εξώδικη διευθέτηση των συνεπειών της πράξης⁷.

⁴ Λειτουργούν ως μέσο διαπαιδαγώγησης του ανηλίκου και επιβάλλονται από το Δικαστή Ανηλίκων ανεξάρτητα από τη συναίνεση του ανηλίκου και των γονέων του.

⁵ Το μέτρο επιβάλλεται σε ανήλικους που δεν έχουν αντικοινωνική συμπεριφορά και προϋποθέτει συγκροτημένο και κατάλληλο οικογενειακό περιβάλλον, το οποίο μετά τη λήψη του μέτρου αναλαμβάνει αυξημένη ευθύνη με τις ποινικές συνέπειες του άρθρου 360 ΠΚ «περί παραμέλησης εποπτείας ανηλίκου» (φυλάκιση μέχρι 1 έτος).

⁶ Ορίζεται από το δικαστήριο ανηλίκων με τη συνδρομή της Υ.Ε.Α η οποία μεριμνά για την αναδοχή ενώ στην περίπτωση που το ανήλικο είναι ήδη σε ανάδοχη, η επιμέλεια αποδίδεται πάλι σ' αυτή.

⁷ Αποβλέπει στην απευθείας επαφή του ανηλίκου με το θύμα και την ανάληψη των ευθυνών του για τις πράξεις του.

6. Η αποζημίωση του θύματος ή κατ' άλλον τρόπο άρση ή μείωση των συνεπειών της πράξης από τον ανήλικο⁸.
7. Η παροχή κοινωφελούς εργασίας από τον ανήλικο. Η παροχή μη αμειβόμενης απασχόλησης σημαίνει υποχρέωση κοινωνικής προσφοράς και παρέχεται σε δημόσιους ή δημοτικούς φορείς μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα⁹.
8. Η παρακολούθηση κοινωνικών και ψυχολογικών προγραμμάτων σε κρατικούς, δημοτικούς, κοινοτικούς ή ιδιωτικούς.
9. Η φοίτηση σε σχολές επαγγελματικής ή άλλης εκπαίδευσης και κατάρτισης¹⁰.
10. Η παρακολούθηση ειδικών προγραμμάτων κυκλοφοριακής αγωγής.
11. Η ανάθεση εντατικής επιμέλειας και επιτήρησης του ανηλίκου σε προστατευτικές εταιρίες ή σε επιμελητές.
12. Η τοποθέτηση του ανηλίκου σε κατάλληλο κρατικό, δημοτικό, κοινοτικό ή ιδιωτικό ίδρυμα αγωγής ή μονάδα μέριμνας.
13. Η εισαγωγή στο Ίδρυμα Αγωγής Ανηλίκων Στοιχειώδους εκπαίδευσης Βόλου¹¹.

Τα *Θεραπευτικά μέτρα*¹² που διατάσσει το Δικαστήριο, εφόσον ο ανήλικος πάσχει από ψυχική ασθένεια ή τελεί σε νοσηρή διατάραξη των πνευματικών λειτουργιών ή από οργανική νόσο ή κατάσταση που του δημιουργεί σωματική δυσλειτουργία ή του έχει γίνει έξη η χρήση οινόπνευματών ποτών ή ναρκωτικών ουσιών και δεν μπορεί να την αποβάλλει με τις δικές του δυνάμεις ή εμφανίζει ανώμαλη καθυστέρηση στην πνευματική και ηθική ανάπτυξη, είναι τα ακόλουθα:

- A) την ανάθεση της υπεύθυνης επιμέλειας του ανηλίκου στους γονείς ή στους επιτρόπους ή στην ανάδοχη οικογένεια.
- B) την ανάθεση της υπεύθυνης επιμέλειας του ανηλίκου σε προστατευτικές εταιρίες ή σε επιμελητές ανηλίκων.
- Γ) την παρακολούθηση συμβουλευτικού θεραπευτικού προγράμματος από τον ανήλικο και
- Δ) την παραπομπή του ανηλίκου σε Θεραπευτικό¹³ ή άλλο κατάλληλο κατάστημα.

⁸ Η αποζημίωση του θύματος καταβάλλεται από τον ίδιο τον ανήλικο και αυτό επιδρά βελτιωτικά στον ανήλικο.

⁹ Λειτουργεί ως μέσο διαπαιδαγώγησης του ανηλίκου και επιβάλλεται από το Δικαστή Ανηλίκων ανεξάρτητα από τη συναίνεση του ανηλίκου και των γονέων του.

¹⁰ Η απόκτηση γνωστικών εφοδίων θέτει τη βάση αφενός μεν για την εξεύρεση εργασίας αλλά και συντελεί ως αποτρεπτικός παράγοντας στην εμπλοκή του σε εγκληματικές δραστηριότητες.

¹¹ Το μέτρο αυτό επιβάλλεται συχνά σε ανήλικους υπότροπους με αντικοινωνική συμπεριφορά που δεν φοιτούν στο σχολείο, πραγματοποιούν φυγές από το σπίτι τους και που οι γονείς δηλώνουν αδυναμία να τους διαπαιδαγωγήσουν. Η στάση των γονέων παίζει αποφασιστικό ρόλο. Η εφαρμογή του μέτρου παρουσιάζει διακυμάνσεις. Την άρση ή την μετατροπή του μέτρου, σε επεικέστερο αναμορφωτικό μέτρο μετά από δοκιμαστική άδεια του ανηλίκου - την προτείνει ο δ/ντής του Ίδρυματος Αγωγής.

¹² Τα θεραπευτικά μέτρα διατάσσονται ύστερα από προηγούμενη διάγνωση και γνωμοδότηση από εξειδικευμένη μονάδα, ιατρών, ψυχολόγων και κοινωνικών λειτουργών.

¹³ Σε εξαιρετικές περιπτώσεις και μόνο όταν αφορά την ανάθεση της επιμέλειας του ανηλίκου μπορεί να επιβληθεί συνδυασμός θεραπευτικών μέτρων. Η «διάγνωση/γνωμοδότηση» γίνεται από ομάδα ιατρών-ψυχολόγων και κοινωνικών λειτουργών του Υπουργείου Δικαιοσύνης ή άλλα κρατικά νοσηλευτικά ιδρύματα, ενώ εισάγεται - για πρώτη φορά - υποχρεωτικά η ψυχιατρική πραγματογνωμοσύνη πριν την επιβολή των θεραπευτικών μέτρων (σε περιπτώσεις που ο ανήλικος είναι χρήστης εξαρτησιογόνων ουσιών και ιδίως αν του έχει γίνει «έξη» η χρήση τους

Ανήλικοι ποινικά ανεύθυνοι είναι όσοι βρίσκονται μεταξύ του 8^{ου} έτους και του 15^{ου} έτους συμπληρωμένο¹⁴, και επιβάλλονται μόνο αναμορφωτικά ή θεραπευτικά μέτρα. Μετά την ηλικία των 15 ετών προβλέπονται αναμορφωτικά – θεραπευτικά μέτρα, και περιορισμός σε Ειδικό Κατάστημα Κράτησης Νέων.

Η *ποινική ευθύνη του ανηλίκου παραβάτη εφηβικής ηλικίας* εξετάζεται και κρίνεται κάθε φορά για τη συγκεκριμένη πράξη και μόνο η κατάφασή της από το Δικαστήριο μπορεί να επιφέρει την επιβολή Ποινικού Σωφρονισμού. Το τεκμήριο ευθύνης είναι μαχητό¹⁵. Προϋπόθεση για την επιβολή ποινής σε βάρος ανηλίκων εφηβικής ηλικίας, είναι η εμφάνιση μιας τέτοιας προσωπικότητας σε συνδυασμό με τις περιστάσεις τέλεσης της πράξης (άρθρ.79 ΠΚ), ώστε η επιβολή της ποινής να καθίσταται αναγκαία προκειμένου να συγκρατηθεί ο ανήλικος από την τέλεση νέων πράξεων (άρθρ.127 παρ.1 ΠΚ). Κριτήριο επιβολής της ποινής σε ανήλικο εφηβικής ηλικίας είναι η αρνητική πρόγνωση, η οποία ανταποκρίνεται στην πιθανολογούμενη από μέρος του ανηλίκου εμφάνιση υποτροπής.

Ανήλικοι ποινικά υπεύθυνοι. Στα πλαίσια της μεταχείρισης των ανηλίκων, οι οποίοι συμπλήρωσαν το 15^ο έτος της ηλικίας τους, έχουν διαπράξει αξιόποινη πράξη και η εισαγωγή τους σε δίκη πραγματοποιείται μετά τη συμπλήρωση του 18^{ου} έτους της ηλικίας τους, το δικαστήριο μπορεί να επιβάλλει αντί για περιορισμό σε ειδικό Κατάστημα κράτησης νέων, την ποινή που προβλέπεται για την πράξη, ελαττωμένη κατά τις διατάξεις του άρθρ.83 του ΠΚ (*ποινή φυλάκισης*). Αυτό γίνεται εφόσον το δικαστήριο κρίνει ότι εάν και ο ποινικός σωφρονισμός του ανηλίκου είναι αναγκαίος, δεν είναι όμως σκόπιμος ο περιορισμός του σε ειδικό Κατάστημα κράτησης νέων.

Νεαροί ενήλικες είναι τα άτομα που έχουν συμπληρώσει το 18ο έτος της ηλικίας τους όχι όμως το 21ο έτος. Ονομάζονται μετέφηβοι ή άτομα μετεφηβικής ηλικίας. Στις αξιόποινες πράξεις των μετεφήβων εφαρμόζεται το Γενικό Ποινικό Δίκαιο και υποβάλλονται στις κύριες ποινές του Γενικού Ποινικού Δικαίου.

Σύμφωνα με το άρθρο 133 ΠΚ το δικαστήριο μπορεί να επιβάλλει ποινή ελαττωμένη (άρθρ.83 ΠΚ) σε όποιον κατά το χρόνο που τέλεσε αξιόποινη πράξη, είχε συμπληρώσει το 18^ο έτος, όχι όμως το 21^ο έτος της ηλικίας του. Επαφίεται στη κρίση του δικαστηρίου της ουσίας, η επιβολή μειωμένης ποινής, κατά το άρθρο 83 ΠΚ, εφόσον του δοθεί το ελαφρυντικό της μετεφηβικής ηλικίας.

και δεν μπορεί να την αποβάλει με τις δικές του δυνάμεις) καθώς και εργαστηριακή εξέταση σύμφωνα με το άρθρο 13 του ν.1729/1987.

¹⁴ Το νέο άρθρο προβλέπει ότι η αξιόποινη πράξη που τελείται από ανηλίκους 8-15 ετών δεν καταλογίζεται σε αυτόν. Το 12^ο έτος που ίσχυε στην Ελλάδα ήταν πολύ χαμηλό, σε σχέση με το 16^ο έτος στην Ισπανία, Πορτογαλία και 15^ο στην Ιταλία.

¹⁵ Στις κυρώσεις που επιβάλλονται σε ανηλίκους δεν υπάρχει δεδικασμένο, δεδομένου ότι τα μεν αναμορφωτικά μέτρα μπορούν να αντικαθίστανται με άλλα, να αίρονται ή και να αντικαθίστανται με θεραπευτικά, η δε ποινή του ποινικού σωφρονισμού μπορεί και αυτή να αντικαθίστανται με ελαττωμένη ποινή κατά της ελευθερίας εάν ο ανήλικος έχει συμπληρώσει το 18^ο έτος της ηλικίας του πρωτού αρχίσει η εκτέλεση της απόφασης ή αν έχει συμπληρώσει το 21^ο, οπότε η αντικατάσταση είναι υποχρεωτική.

Ο ποινικός σωφρονισμός¹⁶ επιβάλλεται εφόσον ο ανήλικος είναι ποινικά υπεύθυνος. Η ποινική ευθύνη του ανήλικου εξετάζεται και διαπιστώνεται σε κάθε παραβατική πράξη. Αν απουσιάζει η ευθύνη, ο ανήλικος δεν μπορεί να υποβληθεί σε ποινικό σωφρονισμό.

Τοποθέτηση στο Ίδρυμα Αγωγής Ανηλίκων Βόλου: Στην αρμοδιότητα του Υπουργείου Δικαιοσύνης υπάγεται το Ίδρυμα Αγωγής Ανηλίκων που έχει ως κύριο σκοπό την αγωγή, την κοινωνική στήριξη, την εκπαίδευση και την επαγγελματική κατάρτιση ανηλίκων, οι οποίοι έχουν αναπτύξει παραβατική συμπεριφορά ή αντιμετωπίζουν δυσχέρειες κοινωνικής προσαρμογής. Λειτουργεί στη πόλη του Βόλου από της ιδρύσεώς του, με δυνατότητα φιλοξενίας 25 ανηλίκων παραβατικών παιδιών και εφήβων (άρρενες) (Β.Δ. 433/1968, είναι το μοναδικό σ' όλη την Ελλάδα) και στελεγχώνεται από διοικητικούς υπαλλήλους και κοινωνικό λειτουργό. Είναι ημιελεύθερης διαβίωσης και εντός του ιδρύματος, από το έτος 1982 λειτουργεί μονοθέσιο «Ειδικό Δημοτικό σχολείο»¹⁷.

Κεντρικός στόχος της αναμόρφωσης του θεσμικού πλαισίου στο Δίκαιο Ανηλίκων είναι να αναπτυχθεί στο έπακρο η δυνατότητα χρήσης της πρόληψης και της θεραπείας και να τεθεί στα ακρότατα όρια της νομιμότητας, η λογική της καταστολής. Τα νέα μέτρα κινούνται προς την σωστή κατεύθυνση και εναρμονίζονται με τα διεθνή θεσμικά κείμενα, όπως η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του παιδιού, που για να λειτουργήσουν απαιτούνται υποδομές και οικονομική υποστήριξη από την πολιτεία (Πιτσελά, 2004).

Η σύγχρονη αντεγκληματική πολιτική για τους ανήλικους προσπαθεί να περιορίσει τον κοινωνικό έλεγχο (ποινική νομοθεσία και εφαρμογή της) και να αποτρέψει τις αρνητικές της συνέπειες. Κυρίως είναι μια προσπάθεια αποφυγής της λεγόμενης δευτερογενούς εγκληματογέννησης, δηλαδή, της υιοθέτησης εγκληματικής ταυτότητας, της ενίσχυσης εμμονής του δράστη στην διάπραξη εγκλημάτων (ή της ροπής του για υποτροπή). Στο πεδίο της αντιμετώπισης της παραβατικής συμπεριφοράς των ανηλίκων κυριαρχεί η τάση να αποφεύγεται στο μέτρο του δυνατού, η επαφή του ανήλικου με το σύστημα δικαιοσύνης και να αντιμετωπίζεται με ηπιότερες κυρώσεις από ότι οι ενήλικοι (Τρωϊαννού, 1994).

2.3 Το Δικαστήριο Ανηλίκων

Το Δικαστήριο Ανηλίκων είναι η επίσημη μορφή εξουσίας με την οποία έρχεται σε επαφή το ανήλικο άτομο που παραβαίνει το νόμο ή παρουσιάζει *ηθική παρεκτροπή*. Σύμφωνα με τη Ποινική Δικονομία σε κάθε Πρωτοδικείο, τα οποία είναι περίπου 60 σε όλη τη χώρα, διορίζεται ως Δικαστής Ανηλίκων (συνήθως με γνώσεις ψυχολογίας) ένας Δικαστής με τον αναπληρωτή του με απόφαση του Ανωτάτου Δικαστικού Συμβουλίου, ύστερα από πρόταση του

¹⁶ Ο Ποινικός Σωφρονισμός κατά την επικρατέστερη αντίληψη είναι ποινή. Επιβάλλεται μόνο σε εφήβους που είναι πολλές φορές υπότροποι και έχουν αντικοινωνική συμπεριφορά, καθώς και σε ανήλικους που διέπραξαν έγκλημα ή ληστεία ή βιασμό ή ανθρωποκτονία (από πρόθεση), μεγάλες κλοπές, ληστείες και άλλες σοβαρές αξιόποινες πράξεις.

¹⁷ Σήμερα ο αριθμός των ανηλίκων (Έλληνες και αλλοδαποί) που είναι τοποθετημένοι με δικαστικές αποφάσεις φτάνει τους 35-40 και αυξομειώνεται συνεχώς. Ο αριθμός όμως των εγγεγραμμένων στην κατάσταση του ιδρύματος είναι 93 (σύμφωνα με την ΚΛ του ιδρύματος).

Υπουργού Δικαιοσύνης. Η θητεία του διαρκεί δύο χρόνια και μπορεί να ανανεωθεί. Επίσης, ως Εισαγγελέας Ανηλίκων διορίζεται ένας Εισαγγελέας Πρωτοδικών με τον αναπληρωτή του.

Η διαδικασία στο ακροατήριο των Δικαστηρίων Ανηλίκων διαφέρει με εκείνη των κοινών ποινικών Δικαστηρίων, αφού η διεξαγωγή της δίκης είναι απλοποιημένη και γίνεται *κεκλεισμένων των θυρών* προς το συμφέρον του ανηλίκου χωρίς να παραβιάζεται η αρχή της δημοσιότητας. Στη δίκη παρίστανται υποχρεωτικά ο Επιμελητής που συνέταξε το *Ατομικό Δελτίο του ανηλίκου* που δικάζεται. Δυνατότητα παράστασης έχουν μόνο οι ανήλικοι, οι γονείς ή οι κηδεμόνες του, και ο συνήγορος υπεράσπισης όταν υπάρχει. Κατά τα λοιπά η διαδικασία δεν παρουσιάζει μεγάλη απόκλιση από αυτή των κοινών δικαστηρίων.

Οι ανήλικοι παραπέμπονται στο Δικαστήριο Ανηλίκων όπως οι ενήλικες στα κοινά Δικαστήρια. Όταν σχηματιστεί μια δικογραφία σε κάποιο Παράρτημα Ασφάλειας ή Αστυνομικό Τμήμα διαβιβάζεται στην Εισαγγελία, όπου προσδιορίζεται η δίκη. Ο Δικαστής Ανηλίκων κρίνει αν ο ανήλικος τέλεσε το αδίκημα και αποφασίζει για το αναμορφωτικό μέτρο ή την ποινή. Δεν είναι υποχρεωμένος να ακολουθήσει την πρόταση του επιμελητή, κατά κανόνα όμως την ακολουθεί.

Τα δικαστήρια ανηλίκων, Μονομελή & Τριμελή, δικάζουν αξιόποινες πράξεις με τις εξής διακρίσεις: Τα Μονομελή δικάζουν: α) τις πράξεις που τελούνται από ανήλικους εκτός από εκείνες που δικάζονται από τα Τριμελή, β) τα πταίσματα¹⁸ που τελούνται από ανήλικους στην έδρα του Πρωτοδικείου. Το Μονομελή δικαστήρια επιβάλουν αναμορφωτικά, θεραπευτικά και άλλα μέτρα όπως ορίζονται από τον ποινικό κώδικα – τα οποία προαναφέραμε – ενώ τα Τριμελή Δικαστήρια Ανηλίκων δικάζουν αξιόποινες πράξεις που τελούνται από ανήλικους για τις οποίες, η ποινή περιορισμού σε ειδικό κατάστημα κράτησης νέων που πρέπει να επιβληθεί κατά τον ΠΚ είναι τουλάχιστον 5 έτη.

Το Εφετείο ανηλίκων δικάζει όλες τις εφέσεις εναντίον των αποφάσεων του Μονομελούς και Τριμελούς δικαστηρίου ανηλίκων (άρθρ. 113 ΠΚ). Είναι δυνατή η άσκηση έφεσης κατά της καταδικαστικής απόφασης μονομελούς ή τριμελούς δικαστηρίου ανηλίκων. Επιτρέπεται πλέον η έφεση σε κάθε περίπτωση καταδίκης ανηλίκου σε κατάσταση κράτησης ανεξάρτητα από τη διάρκεια περιορισμού (καταργείται το ελάχιστο όριο εφέσιμης ποινής). Διευρύνεται ο κύκλος των δικαιούμενων σε άσκηση έφεσης ανηλίκων. Δυνατότητα άσκησης έφεσης έχει κάθε ανήλικος ο οποίος κατά το χρόνο τέλεσης της πράξης είχε συμπληρώσει το 15^ο έτος της ηλικίας του, δικάστηκε όμως μετά τη συμπλήρωση του 18^{ου} έτους (άρθρ. 489 ΚΠΔ). Επί πλέον αυξάνονται τα όρια της ελάχιστης εφέσιμης ποινής (με τη παλιά διάταξη ήταν

---

¹⁸Χαρακτηρίζονται ως πταίσματα και επιβάλλονται τα ανάλογα αναμορφωτικά μέτρα με βάση τον νόμο και γενικότερα το θεσμικό πλαίσιο που ισχύει. Για παράδειγμα, η παρουσία του ανηλίκου σε χώρο με ηλεκτρονικά παιχνίδια, που έχουν χαρακτηριστεί τυχερά, θεωρείται πταίσμα. Ακόμη, πταίσματα μπορεί να θεωρηθούν και οι παραβάσεις του Κώδικα Οδικής Κυκλοφορίας. Σε αυτές τις περιπτώσεις εφαρμόζονται στους ανήλικους ειδικά μέτρα (αναμορφωτικά) που έχουν βασικό στόχο την διαμόρφωση της κοινωνικής συμπεριφοράς και του χαρακτήρα τους.

τουλάχιστον 3 μήνες), τα οποία εξομοιώνονται εφεξής με τα προβλεπόμενα για τους ενηλίκους (φυλάκιση πάνω από τριάντα (30) ημέρες για τα μονομελή και φυλάκιση πάνω από τρεις (3) μήνες για τα τριμελή δικαστήρια ανηλίκων). Σημειώνεται ακόμη ότι το ανασταλτικό αποτέλεσμα της έφεσης ανηλίκου επέρχεται αυτοδικαίως με την εμπρόθεσμη και νομότυπη άσκησή της (άρθ. 471 ΚΠΔ). Δεν εφαρμόζεται αυτόφωρη διαδικασία και προβλέπεται αυτεπάγγελτος διορισμός δικηγόρου για κακούργημα. Ο ανήλικος κατά πλάσμα δικαίου όπως ορίζει το άρθρο 18 ΠΚ δεν τελεί κακούργημα και οι πράξεις του θεωρούνται πλημμελήματα.

Τα δικαστήρια Ανηλίκων δεν επιβάλλουν χρηματικές ποινές, ούτε δικαστικά έξοδα. Τα αναμορφωτικά, θεραπευτικά και άλλα νέα μέτρα αναγράφονται στο Ποινικό Μητρώο, και διαγράφονται αυτοδικαίως όταν ο ανήλικος συμπληρώσει το 18ο έτος της ηλικίας του και εάν μέχρι τότε δεν έχει υποβληθεί αίτηση για άρση του μέτρου από τον ίδιο ή τον Επιμελητή ανηλίκων. Η απόφαση του δικαστηρίου ανηλίκων, όποια και αν είναι αυτή προσαρμόζεται στη σημερινή κατάσταση του ανηλίκου, εφόσον είναι καλύτερη από την εποχή που έκανε το αδίκημα. Όμως όποια και αν είναι η απόφαση χάνει την αποτελεσματικότητά της αν επιβληθεί μεγαλύτερη καθυστέρηση, όπως συμβαίνει τα τελευταία χρόνια λόγω του όγκου των υποθέσεων και δεν έχει καμιά απήχηση στον ίδιο τον ανήλικο ή τους γονείς του.

Για την εκτέλεση των αποφάσεων των δικαστηρίων ανηλίκων φροντίζει αυτεπαγγέλτως ο αρμόδιος Εισαγγελέας Ανηλίκων και αν η απόφαση έχει εκδοθεί από το Εφετείο Ανηλίκων ο Εισαγγελέας του Δικαστηρίου αυτού μπορεί να αναθέσει την εκτέλεση στον Εισαγγελέα Ανηλίκων. Επίσης, ο ίδιος ο Εισαγγελέας επιβλέπει την εφαρμογή των αναμορφωτικών και θεραπευτικών μέτρων και τον περιορισμό σε ειδικά καταστήματα κράτησης νέων.

Σήμερα το Δίκαιο Ανηλίκων διεκδικεί αυτοτέλεια. Έχει διαμορφώσει δικούς του θεσμούς όπως τα Δικαστήρια Ανηλίκων¹⁹ και τις Υπηρεσίες Επιμελητών Ανηλίκων. Καίρια λοιπόν θέση μέσα στο σύστημα της ελληνικής δικαιοσύνης ανηλίκων κατέχει το Δικαστήριο Ανηλίκων²⁰. Οι φορείς του Δικαστή, Εισαγγελέας, Επιμελητής Ανηλίκων, συνεργάζονται εναρμονιζόμενοι με την αρχή της εξατομικευμένης μεταχείρισης των νεαρών δραστών, διότι στόχος της διαδικασίας δεν είναι η τιμωρία του δράστη, αλλά η διαπαιδαγώγηση και η κοινωνική αποκατάσταση του παραβατικού ανηλίκου.

2.4 Οι Φορείς επίσημου ελέγχου

Η Αστυνομία και ο Εισαγγελέας ανήκουν στους φορείς του επίσημου κοινωνικού ελέγχου και είναι η πρώτη επίσημη μορφή με την οποία έρχεται σε επαφή ο ανήλικος παραβάτης, έχουν δε αρμοδιότητα για επιβολή κυρώσεων, χωρίς στέρηση της ελευθερίας. Είναι αυτοί που τηρούν και εφαρμόζουν πρώτοι το δίκαιο χωρίς τη συμμετοχή των οποίων δεν μπορεί

¹⁹ Τα Οικογενειακά-Επιτροπικά Δικαστήρια σε ορισμένες χώρες.

²⁰ Νόμος 2135/1939 *Περί Εκδικάσεως των Εγκλημάτων Ανηλίκων*.

να τεθεί το σύστημα σε κίνηση και έχουν χαρακτηριστεί ως οι «φύλακες του συστήματος δικαιοσύνης».

Οι αστυνομικοί έρχονται πρώτοι σε επαφή με τους παραβάτες ανηλίκους, αποφασίζουν για τη σύλληψη, διερευνούν και συλλέγουν στοιχεία που να δικαιολογούν την παραπομπή ή όχι της υπόθεσης στην εισαγγελία (Δασκαλάκης, 1985). Ακριβώς αυτή η πρώτη επαφή έχει θεωρηθεί η ιδεωδέστερη στιγμή για την άσκηση πρόληψης, γι' αυτό και ο νομοθέτης με το Ν.2298/1995 δίνει την ευχέρεια στις αστυνομικές αρχές με αίτησή τους στο Δικαστή Ανηλίκων να προωθήσουν μια περίπτωση «προπαραβατικότητας» που έχει υποπέσει στην αντίληψή τους (Γεωργούλας, 2000). Η αστυνομία αντιδρά πρώτο κατασταλτικά, στις περιπτώσεις που αντιλαμβάνεται την παραβίαση του νόμου και γνωρίζει ή μπορεί να εντοπίσει το δράστη και δεύτερον προληπτικά, αποτρέποντας τις παραβιάσεις του νόμου (Λαμπροπούλου, 1994). Έχει αποδειχθεί ότι η καταστολή μέσα από την εγκληματοποίηση συμπεριφορών και την αυστηροποίηση της ποινικής καταστολής είναι αναποτελεσματική και δημιουργεί περισσότερα προβλήματα παρά επιλύει συγκρούσεις.

Στο τομέα της καταστολής ο ανήλικος παραβάτης που συλλαμβάνεται, προσάγεται στο αστυνομικό τμήμα και εξετάζεται. Παράλληλα ενημερώνονται οι γονείς ή κηδεμόνες του ανήλικου και ανάλογα με το αδίκημα ή τη παράβαση σχηματίζεται δικογραφία ενώ ενημερώνεται ο αρμόδιος Εισαγγελέας Ανηλίκων. Ο συλληφθείς ανήλικος ανάλογα με την εντολή του αρμόδιου Εισαγγελέα, είτε κρατείται και μετάγεται την επομένη συνοδευόμενος από τους αστυνομικούς, είτε παραλαμβάνεται από τους γονείς του και μεταβαίνει μαζί τους στον Εισαγγελέα ο οποίος σχηματίζει σε βάρος του δικογραφία, ενώ στη συνέχεια μεταβιβάζεται και η δικογραφία.

Στο τομέα της πρόληψης ενεργεί ελέγχους σε χώρους (κυρίως ψυχαγωγίας – αίθουσες ηλεκτρονικών παιχνιδιών, αναψυκτήρια, μπαρ κ.α., που σερβίρουν οινοπνευματώδη ποτά), όπου συχνάζουν οι ανήλικοι και η παραμονή τους είναι απαγορευμένη από το νόμο. Η αστυνομική αρχή σε περιπτώσεις που κάποιος ανήλικος προβεί σε μια πταισματική παράβαση, όπως αδικήματα που διώκονται κατ'έγκληση (σωματικές βλάβες, εξυβρίσεις, φθορές ξένης περιουσίας κ.α.) καλείται να αποφασίσει εάν η πράξη αυτή θα πρέπει να ακολουθήσει τα στάδια της δικαιοσύνης ή να επέλθει συμβιβασμός ανάμεσα στον δράστη και στο θύμα. Αναμφίβολα επιδεικνύει ευαισθησία καθώς πρόκειται για ανήλικα παιδιά και επιχειρεί να εξαντλήσει τα προβλεπόμενα από την νομοθεσία για την προστασία τους. Ανάλογα ενεργεί και σε περιπτώσεις πταισματικών παραβάσεων, όπως παραβιάσεις του κώδικα οδικής κυκλοφορίας κ.α., που οι υποθέσεις μπαίνουν στο αρχείο.

Στη χώρα μας για πρώτη φορά το έτος 1987, ιδρύθηκε στη Δ/ση Ασφάλειας Αττικής το 3^ο τμήμα Ανηλίκων (ΠΔ 95/1987) που ασχολείται κατά κύριο λόγο με θέματα ανηλίκων, πρόληψης αλλά κυρίως καταστολής της νεανικής παραβατικότητας, συνεργαζόμενο για αντίστοιχα θέματα με άλλους φορείς.

2.5 Οι Υπηρεσίες Επιμελητών Ανηλίκων και ο ρόλος τους στην ανήλικη παραβατικότητα

Η ανήλικη παραβατικότητα θεωρείται ξεχωριστό επιστημονικό πεδίο και συνακόλουθα οι Επιμελητές Ανηλίκων αποτελούν αυτοδύναμο Κλάδο με εξειδικευμένο αντικείμενο εργασίας. Το πεδίο δράσης των Επιμελητών Ανηλίκων προσδιορίζεται από το νομοθετικό πλαίσιο που διέπει τη θέση και τα καθήκοντα τους όπως αυτά καθορίζονται στο Π.Δ. 49/1979 σχετικά με τη λειτουργία και τις αρμοδιότητες των Υπηρεσιών Επιμελητών Ανηλίκων της χώρας. Οι Υ.Ε.Α. αποτελούν τον κυριότερο φορέα εξω-ιδρυματικής μεταχείρισης ανηλίκων παραβατών που τους έχει ανατεθεί η άσκηση του Αναμορφωτικού Μέτρου της Επιμέλειας Υπηρεσίας Επιμελητών. Οι Επιμελητές Ανηλίκων είναι οι μόνοι που ασχολούνται, αποκλειστικά, με ανήλικους παραβάτες που έχουν τελέσει αξιόποινες πράξεις και διώκονται ποινικά, ενώ στα πλαίσια της πρόληψης της παραβατικότητας των ανηλίκων ασχολούνται με ανήλικους που κινδυνεύουν να αναπτύξουν παραβατική συμπεριφορά.

Συγκεκριμένα, ο Επιμελητής διενεργεί κοινωνική έρευνα σε περιπτώσεις ανηλίκων για τους οποίους εκκρεμεί ποινική δίωξη (τομέας καταστολής) ή υποβλήθηκε αίτηση γονέα, κηδεμόνα ή άλλης αρχής (τομέας πρόληψης). Η κοινωνική έρευνα αποσκοπεί στη συλλογή στοιχείων για τον τρόπο διαβίωσης του ανηλίκου, την συμπεριφορά και τη προσωπικότητά του, με απευθείας επικοινωνία με τον ανήλικο, με τους οικείους του, με τους δασκάλους του και με κάθε πρόσωπο το οποίο έχει οποιαδήποτε σχέση με τον ανήλικο. Γενικά εξετάζεται οτιδήποτε θα συμβάλει και θα οδηγήσει στην αντικειμενική παρουσίαση της εικόνας της όλης κατάστασης σε άμεση διασύνδεση με την προσωπικότητα και την οικογένεια του ανηλίκου, που έχει ως απώτερο στόχο την επίτευξη της ερμηνευτικής διάγνωσης. Ακολουθεί η σύνταξη έκθεσης που περιλαμβάνει αιτιολογημένη επαρκώς τη συμπερασματική πρόταση του Επιμελητή Ανηλίκων. Αν υπάρξει συμφωνία με την πρόταση του Επιμελητή, του Εισαγγελέα και του Δικαστή Ανηλίκων, τότε το Δικαστήριο σε περίπτωση καταστολής, επιβάλλει το μέτρο που προτάθηκε. Σε αυτή τη περίπτωση, μετά τη διενέργεια κοινωνικής έρευνας, δεν συντάσσεται έκθεση, αλλά συμπληρώνεται έντυπο το *Ατομικό Δελτίο Ανηλίκου* με προκαθορισμένες ερωτήσεις. Στη συνέχεια υποβάλλεται η *Πρόταση* με το κατάλληλο αναμορφωτικό μέτρο ή την *ποινική μεταχείριση* που κρίνεται σκόπιμη να επιβληθεί, εφόσον αποδειχθεί ότι ο ανήλικος τέλεσε την αξιόποινη πράξη. Τα *Ατομικά Δελτία* τα μελετά ο Δικαστής Ανηλίκων πριν από τη συνεδρίαση του Δικαστηρίου.

Οι υποθέσεις ανηλίκων που επιλαμβάνονται οι Υπηρεσίες Επιμελητών προέρχονται από τις *τακτικές δικάσιμους*, από *Διατάξεις Ανακριτή* και *Εισαγγελέα*, από το μέτρο της *Αποχής από την ποινική δίωξη* (άρθρ.45^A του Κ.Π.Δ.), από τον τομέα της *Πρόληψης* (ανήλικοι που διαβιούν σε ακατάλληλο οικογενειακό περιβάλλον, έχουν υποστεί εγκατάλειψη, και παραμέληση) χωρίς όμως να έχει ασκηθεί σε βάρος τους ποινική δίωξη, περιπτώσεις ανηλίκων

άλλων Δικαστηρίων –συνήθως πρόκειται για ανηλίκους που τέλεσαν ποινικά αδικήματα σε μια άλλη περιοχή αλλά λόγω αρμοδιότητας επιλαμβάνεται η υπηρεσία του τόπου κατοικίας τους. Ακόμα, υποθέσεις μπορεί να προέρχονται από περιπτώσεις γονέων που αναφέρουν προβλήματα φυγής του ανηλίκου από το πατρικό σπίτι, εγκατάλειψη σχολείου, χρήση ναρκωτικών κ.α.

Επίσης στα καθήκοντα του Επιμελητή Ανηλίκων είναι η άσκηση προστατευτικής επίβλεψης μετά την έξοδο του ανηλίκου από το Ίδρυμα Αγωγής ή από το Σωφρονιστικό κατάστημα, η επίβλεψη στα αναμορφωτικά μέτρα της Επίπληξης και της Υπεύθυνης Επιμέλειας Γονέων, η παρακολούθηση και η εποπτεία των θεραπευτικών μέτρων και των μέτρων εναλλακτικής ποινικής μεταχείρισης, όπως η συνδιαλλαγή μεταξύ δράστη και θύματος για έκφραση συγγνώμης, η παροχή κοινωφελούς εργασίας κ.α. Ακόμη έχει την υποχρέωση να συνοδεύει ανηλίκους εκτός έδρας, όταν πρόκειται να δικαστούν σε άλλη πόλη ή να εισαχθούν σε ίδρυμα αγωγής ή να αποδοθούν στους γονείς του, καθώς και να συνοδεύει σε κέντρα φιλοξενίας Ανηλίκων τα «*Ασυνόδευτα*²¹ παιδιά που αιτούνται άσυλο». Επίσης, διενεργεί ελέγχους στα κέντρα ψυχαγωγίας όπου συχνάζουν ανήλικοι, οι οποίοι στην πράξη δεν λειτουργούν.

Επιπρόσθετα, στις Υπηρεσίες Επιμελητών Ανηλίκων ανατίθενται περιπτώσεις ανηλίκων, με απευθείας παραπομπή από τον Εισαγγελέα και τον Ανακριτή μετά την άσκηση της ποινικής δίωξης για παρακολούθηση μέχρι την εκδίκαση της υπόθεσης. Συνήθως, οι ανήλικοι αυτοί βρίσκονται κάτω από τακτική παρακολούθηση και μετά την επιβολή αναμορφωτικού μέτρου. Οι περιπτώσεις αυτές (που ορίζονται ως μια υπόθεση) συνήθως απασχολούν για πολύ καιρό τον Επιμελητή Ανηλίκων. Γενικά, ο χρόνος που μεσολαβεί από την ανάθεση μιας υπόθεσης ανηλίκου σε κάποιο Επιμελητή και μέχρι την εκδίκασή της και την επιβολή ή όχι αναμορφωτικού μέτρου από το Δικαστήριο, επιβαρύνει την Υπηρεσία (δεδομένου ότι η βελτίωση, η καλή εξέλιξη και η αλλαγή των ανηλίκων συντελείται σε βάθος χρόνου) χωρίς αυτό να μπορεί να αποτυπωθεί ποσοτικά.

Η συχνότητα των συναντήσεων επιμελητή-ανηλίκου εξαρτάται από τους εξής παράγοντες: το συγκεκριμένο χρόνο ανάθεσης της υπόθεσής του στην Υπηρεσία Επιμελητών και τη βαρύτητα της πράξης του, το χρόνο εκδίκασης της υπόθεσής του και το είδος της πράξης του. Συγκεκριμένα, διαφορετική είναι η συχνότητα των συναντήσεων του Επιμελητή, αν ο ανήλικος δικάζεται για Παράβαση του Κώδικα Οδικής Κυκλοφορίας σε σχέση με κάποιον που κατηγορείται για κλοπή. Σε άλλη περίπτωση, οι συναντήσεις του με τον ανήλικο είναι τακτικές, σε προκαθορισμένα ραντεβού, αν το περιστατικό είναι πρόληψη (κοινωνική ενδυνάμωση για αποφυγή εμπλοκής του με την παραβατικότητα ή τελεί υπό περιοριστικό όρο. Η ενασχόλησή του Επιμελητή με τους ανηλίκους παραβάτες στοχεύει στο να κινητοποιήσει κατάλληλα τους ίδιους, αλλά και το οικογενειακό τους περιβάλλον, ώστε να μην επαναλάβουν την ίδια ή άλλη

---

²¹ Τα παιδιά αυτά είναι ανήλικα ή έφηβοι με ή χωρίς οικογένεια, πρόσφυγες και ζητούν διεθνή προστασία.

παραβατική πράξη. Τούτο επιτυγχάνεται με την πολύπλευρη στήριξη των ανηλίκων και των οικογενειών τους, κυρίως όταν ο ανήλικος βρίσκεται σε κίνδυνο εκδήλωσης παραβατικής συμπεριφοράς λόγω ακατάλληλου ή ανύπαρκτου οικογενειακού περιβάλλοντος ή δυσμενών κοινωνικών συνθηκών. Επίσης, σε επίπεδο πρόληψης²², παρεμβαίνει σε περιπτώσεις ανηλίκων που βρίσκονται σε κίνδυνο εμπλοκής με παραβατικές πράξεις. Ο ρόλος του Επιμελητή είναι υποστηρικτικός προς τους ανήλικους και τις οικογένειές τους, μέσω της συμβουλευτικής και των παραπομπών προς φορείς εξειδικευμένων υπηρεσιών, όποτε αυτό κρίνεται αναγκαίο. Στόχος είναι η εκτίμηση αναγκών και ο στρατηγικός σχεδιασμός εξατομικευμένης παρέμβασης, ώστε μέσα σ' ένα κλίμα συνεργασίας και επικοινωνίας, ο ανήλικος να ενδυναμωθεί, να κινητοποιηθεί και να επαναπροσδιορίσει τους στόχους του.

Η ουσιαστική εργασία των Επιμελητών είναι αναμφισβήτητα κοινωνική, όπως και η μέθοδος, όμως παρά την κοινή τεχνική που χρησιμοποιείται τόσο από τους επιμελητές, όσο και από τους κοινωνικούς λειτουργούς υπάρχει σαφής διάκριση στην κοινωνική εργασία του κάθε κλάδου. Στην ουσιαστική εργασία του επιμελητή ανηλίκων, προέχει το *εξουσιαστικό στοιχείο* που λείπει από τις άλλες μορφές κοινωνικής εργασίας. Δεν απαιτείται συγκατάθεση του ενδιαφερόμενου προσώπου. Δεν ρωτάται ο ανήλικος αν επιθυμεί ή δέχεται την παρέμβαση, αλλά υποχρεώνεται να συναινέσει και σε περίπτωση μη τήρησης αυτών που του επιβλήθηκαν, υποβάλλεται στις συνέπειες που φέρει η άρνησή του. Η μη ικανοποιητική εξέλιξη ή η νέα αντικοινωνική εκδήλωση παρέχουν τη δυνατότητα επιβολής κυρώσεων, δηλαδή, συνεπειών με τη μορφή της μετατροπής του μέτρου που ασκείται σε βαρύτερο, λ.χ. της Επίπληξης σε Επιμέλεια ή της Επιμέλειας σε Εισαγωγή σε Ίδρυμα Αγωγής.

Η υποχρέωση τήρησης των περιορισμών, που επιβάλλονται στον ανήλικο με τα Αναμορφωτικά μέτρα και συνεπώς η επέμβαση από την μεριά του δικαστικού λειτουργού, έχει υποχρεωτικό χαρακτήρα. Το ενυπάρχον στην επιμέλεια *εξουσιαστικό στοιχείο* φαίνεται ότι είναι αντίθετο προς το φιλοσοφικό υπόβαθρο και τη φιλοσοφική θεώρηση του Δικαίου Ανηλίκων, κατά την οποία το αναμορφωτικό μέτρο λαμβάνεται όχι ως τιμωρία/κύρωση, αλλά ως αναμορφωτική μεταχείριση και συνέπεια μιας κοινωνικά μη επιτρεπτής συμπεριφοράς. Αλλά η αντίθεση αυτή είναι μόνο φαινομενική, γιατί η επίπτωση της *συνέπειας* (λογικής και φυσικής) ως επακόλουθο της μη τήρησης των κοινών αποφάσεων από τους ενδιαφερόμενους, εφαρμόζεται γενικά στη σύγχρονη παιδαγωγική και γενικότερα στη ψυχολογία. Η φυσική

---

²² Τομέας Πρόληψης: Η νέα ποινική νομοθεσία ανηλίκων (άρθρα 121-129 του Ν.3189/2003) κάνει διάκριση ανάμεσα σε ανήλικο που βρίσκεται σε ηθικό κίνδυνο δηλαδή στερείται κατάλληλου οικογενειακού περιβάλλοντος γεγονός που το ωθεί έμμεσα προς αντικοινωνικά πρότυπα συμπεριφοράς (λειτουργούν Εταιρίες Προστασίας Ανηλίκων και Στέγες Φιλοξενίας Ανηλίκων) και σε ανήλικο που έχει παραβεί το νόμο (καταστολή – Αρμόδιο το Δικαστήριο Ανηλίκων και η Υπηρεσία Επιμελητών Ανηλίκων).

εξέλιξη της επιμέλειας είναι είτε η άρση της αν επέλθει βελτίωση, είτε η εισαγωγή σε κατάλληλο Ίδρυμα αν εμφανίστηκε σοβαρή επιδείνωση.

Το έργο του Επιμελητή Ανηλίκων σταματά συνήθως με την αυτοδίκαιη λήξη των αναμορφωτικών μέτρων επί των ανηλίκων, δηλαδή στο 18^ο ή 21^ο ή 25^ο ή άλλως το χρόνο που προσδιορίζεται στην απόφαση του δικαστηρίου. Αυτό σημαίνει ότι έχουν δοθεί στον ανήλικο κίνητρα και δυνατότητες επανατοποθέτησης και διόρθωσης της πράξης, σταθμίζοντας τα υπέρ και τα κατά της αλλαγής συμπεριφοράς που ο ίδιος θέλει να πραγματοποιήσει. Ο απώτερος στόχος είναι η επιτυχής έκβαση της υπόθεσης, η πλήρωση του σκοπού για τον οποίο επιβλήθηκε και στο οποίο αποβλέπει το αναμορφωτικό μέτρο, δηλαδή της μη υποτροπής του ανηλίκου με την διάπραξη νέων αδικημάτων. Η συνειδητοποίηση των προσωπικών δυνατοτήτων, μέσω κινήτρων και ερεθισμάτων – περισσότερο αναγκαία από ποτέ στις μέρες μας – δημιουργεί στον ανήλικο την αίσθηση ότι δεν ανήκει στο περιθώριο και με τον τρόπο αυτό, σιγά-σιγά οι κοινές αξίες αποκτούν προσωπική σημασία γι' αυτόν.

Στο σημείο αυτό αξίζει να αναφερθεί ότι τα τελευταία χρόνια και λόγω της αύξησης της νεανικής βίας και της χρήσης ναρκωτικών ουσιών σε νεαρότερες ηλικίες, οι υπηρεσίες επιμελητών, προκειμένου να ανταποκριθούν αποτελεσματικά και να στηρίξουν τους παραβατικούς ανηλικούς/χρήστες συνεργάζονται με προγράμματα συμβουλευτικής και θεραπευτικής αντιμετώπισης της τοξικοεξάρτησης, όπως το ΚΕΘΕΑ²³, κέντρα ψυχικής υγείας, ψυχιατρικές κλινικές κ.α.

Όσο αφορά τη διαδικασία ενεργειών που σχετίζονται με την παραπομπή, οι Επιμελητές Ανηλίκων, αφού έρθουν σε επαφή με τον ανήλικο/χρήστη και διαπιστωθεί πρόβλημα χρήσης ουσιών, τον/την παραπέμπουν σε Συμβουλευτικό Σταθμό του ΚΕΘΕΑ (έρχεται ειδικός θεραπευτής από το ΚΕΘΕΑ στο χώρο των δικαστηρίων) με στόχο την κατεύθυνσή του σε κατάλληλο πρόγραμμα στήριξης. Γίνεται προσπάθεια και από τις δύο πλευρές ώστε να εμπλακεί ενεργά και η οικογένεια του ανηλίκου/χρήστη για τη διαμόρφωση κινήτρων στην θεραπευτική διαδικασία – με θετικά συνήθως αποτελέσματα. Συχνά, οι γονείς παιδιών και εφήβων με χρήση ουσιών, δυσκολεύονται να αντιληφθούν την σοβαρότητα της κατάστασης και να ζητήσουν βοήθεια. Η άρνηση των γονέων να αποδεχθούν την πραγματικότητα με το να «κλείνουν τα μάτια», τις περισσότερες φορές, πηγάζει από φόβο, άγνοια και οδύνη, ενώ στις περιπτώσεις που η εμπλοκή του ανηλίκου με τις ουσίες είναι περιστασιακή, δεν την αναγνωρίζουν καν ως πρόβλημα. Συνήθως, το πρόβλημα της χρήσης

---

²³ Οι δύο Φορείς εκτιμώντας τις αυξημένες ανάγκες της τοπικής κοινωνίας για την υποστήριξη κατάλληλων δράσεων και προγραμμάτων απεξάρτησης και λαμβάνοντας υπόψη τις αποφάσεις των Δικαστηρίων Ανηλίκων, που αφορούν την υποβολή ανηλικών παραβατών σε θεραπευτικά μέτρα (όπως η παρακολούθηση συμβουλευτικού θεραπευτικού προγράμματος) κατευθύνονται προς μια πιο στενή και μακροπρόθεσμη συνεργασία που αφορά στην υλοποίηση σχεδιασμού των δύο Φορέων προς ανάπτυξη της πρόληψης χρήση εξαρτησιογόνων ουσιών, την απεξάρτηση και την κοινωνική επανένταξη των πρώην χρηστών, καθώς και την εκπαίδευση των στελεχών των δύο Φορέων σε θέματα εξαρτήσεων. Ειδικότερα, για τον Νομό Μαγνησίας έχει υπογραφεί πρωτόκολλο συνεργασίας (Οκτ.2013) ανάμεσα στους δύο φορείς για δύο έτη με δυνατότητα χρονικής συνέχειας του προγράμματος.

έρχεται στην επιφάνεια «*τυχαία*» για τον ίδιο τον ανήλικο και την οικογένειά του, μετά από την σύλληψη και την επαφή του με το σύστημα δικαιοσύνης. Η απεμπλοκή του ανηλίκου από τις ουσίες δεν είναι εύκολα εφικτή, η οικογένεια πρέπει να τον πείσει και να τον πείσει να «*μπεί*» σε πρόγραμμα απεξάρτησης, δίνοντάς του το κίνητρο της επανένταξης στο κοινωνικό ιστό.

Ολοκληρώνοντας, η πρόληψη της παραβατικότητας αλλά και η παρέμβαση στις περιπτώσεις που έχουν τελεστεί αξιόποινες πράξεις από ανηλίκους, αποτελεί το κύριο έργο των Επιμελητών ανηλίκων, χωρίς όμως αυτό να σημαίνει ότι δεν καταβάλλουν προσπάθεια να παρέχουν υπηρεσίες και σε περιπτώσεις όπου το παιδί είναι θύμα μιας αξιόποινης πράξης από ενήλικο, όπως είναι οι περιπτώσεις κακοποίησης, εκμετάλλευσης και άλλες οικογενειακές δυσλειτουργίες. Η ανάγκη εκσυγχρονισμού και αναδιοργάνωσης του κλάδου, αλλά και της δικτύωσης των φορέων, προκύπτει και εν όψει των νέων χαρακτηριστικών της παραβατικότητας των ανηλίκων και της αναμορφούμενης ποινικής νομοθεσίας που την διέπει.

Οι Επιμελητές Ανηλίκων παρακολουθούν τις διεθνείς διεπιστημονικές εξελίξεις και έχουν συνεργασία με υπηρεσίες σε αντίστοιχα θέματα, όπως, επίσης, έχουν και επιδιώκουν παράλληλα τη συνεργασία με οποιοδήποτε φορέα, δημόσιο ή ιδιωτικό που ασχολείται με το παιδί και τον έφηβο, για αποτελεσματική αντιμετώπιση, διότι ο ανήλικος παραβάτης χρήζει πολύπλευρης και οργανωμένης προστασίας. Άλλωστε, οι πολιτιστικές, κοινωνικές και ψυχολογικές ιδιαιτερότητες των ανηλίκων αναδεικνύουν την ανάγκη για συνεργατικό περιεχόμενο της παρέμβασης του επιμελητή. Οι διαφορετικοί τύποι παραβατικών εφήβων και οι ποικίλοι παράγοντες διαμόρφωσης της προσωπικότητάς τους, ο ρόλος της οικογένειας και των σχέσεων με τους συνομήλικους αλλά και η σχέση της παραπτωματοκτονίας με ψυχοπαθολογικά σύνδρομα, προβληματίζουν τους επιμελητές ανηλίκων και αναζητούν γέφυρες συνεργασίας για να κατανοήσουν και να μεταβάλουν τη σχέση συγκρουόμενου και θιγόμενου, να αμβλύνουν την απόσταση μεταξύ αποκλεισμένου και συμμετέχοντος και όχι να καταλήξει σε ενίσχυση των μέτρων πειθαρχοποίησης και υποταγής.

2.6 Οι Ανήλικοι παραβάτες

Ολοκληρώνοντας, το κεφάλαιο με αναφορά στο νομοθετικό πλαίσιο με το οποίο το Δίκαιο Ανηλίκων αντιμετωπίζει τους ανήλικους παραβάτες στη βάση αποφυγής του στιγματισμού τους και πριν παραθέσουμε τις κυριότερες θεωρητικές προσεγγίσεις για την ανήλικη παραβατικότητα, καθώς και τα βασικά αίτια και τους παράγοντες που συνδέονται με την αντικοινωνική συμπεριφορά τους, όπως αυτοί επισημαίνονται και από τους Επιμελητές Ανηλίκων δεν θα πρέπει να παραλείψουμε να αναφερθούμε στο τι ορίζεται στην βιβλιογραφία ως ανήλικος παραβάτης.

Ο όρος «*παραβάτης*» χαρακτηρίζει εκείνο το άτομο το οποίο υιοθετεί και εκδηλώνει παραβατική συμπεριφορά, δηλαδή, παραβαίνει έναν κανόνα, κάποιες αξίες, χωρίς η παράβαση αυτή να περιέχει πάντα αμφισβήτηση ή ενδιαφέρον του δράστη για την ανατροπή του κανόνα

(παράβαση του ποινικού κώδικα, εγκλήματα κατά της ιδιοκτησίας, εγκλήματα κατά της τιμής, προσβολή εξουσίας, εγκλήματα κατά της γενετήσιας ελευθερίας, κατά περιουσιακών δικαιών κ.α.) (Δημητρόπουλος & Παππά, 1993). Οι όροι ανήλικος παραβάτης του Ποινικού Δικαίου και ανήλικος εγκληματίας, χρησιμοποιούνται ως ισοδύναμες έννοιες. Στο Ποινικό Δίκαιο ανηλίκων (άρθρο 121 ΠΚ) ως «ανήλικοι» θεωρούνται αυτοί που κατά το χρόνο τέλεσης της πράξης έχουν ηλικία μεταξύ 8^{ου} και 18^{ου} έτους συμπληρωμένο ενώ ονομάζονται μετέφηβοι ή άτομα μετεφηβικής ηλικίας (άρθρο 133 ΠΚ) όσοι έχουν συμπληρώσει το δέκατο όγδοο έτος της ηλικίας τους αλλά όχι και το 21^ο έτος.

Είναι γεγονός ότι ο όρος «ανήλικος παραβάτης» είναι μόνο ένας νομικός όρος και όχι μια κλινική διάγνωση (Herbert, 1997). Η ψυχολογία ως επιστήμη στην προσπάθειά της να εξηγήσει την παραβατικότητα, χρησιμοποιεί τον όρο επιθετικότητα, αναφέροντας ότι η επιθετική συμπεριφορά είναι η βάση, η πηγή της εγκληματικής συμπεριφοράς ενός ανηλίκου. Η ψυχική διεργασία για τη μετάβαση στην αντικοινωνική συμπεριφορά ξεκινά από τις πρώτες συναισθηματικές στέρησεις. Η αποτυχία της οιδιπόδειας φάσης καταλήγει στην ανικανότητα διατήρησης μιας σταθερής σχέσης με τους άλλους και στην απουσία ενός προσωποποιημένου Υπερεγώ με αποτέλεσμα αυτές οι μεταβολές να τον οδηγήσουν στην υιοθέτηση αντικοινωνικής συμπεριφοράς χωρίς άγχος και χωρίς ενοχές (Γεωργούλας, 2000).

Από εννοιολογική άποψη ο ανήλικος είναι μια ύπαρξη ξεχωριστή μοναδική, με τις δικές του ευαισθησίες, αξίες, αρχές, στάσεις, τους δικούς του κανόνες, κώδικες και τις δικές του ιδιαίτερες αντιδράσεις στα εξωτερικά ερεθίσματα της κοινωνίας και του ευρύτερου περιβάλλοντος. Έχει δική του προσωπική ταυτότητα και το αίσθημα συνέχειας στον κόσμο των ενηλίκων (Δημητρόπουλος & Παππά, 1993). Εφόσον, όμως, ο ανήλικος έχει αδιαμόρφωτη και ανολοκλήρωτη προσωπικότητα και δεδομένου του γεγονότος πως «αντιγράφει» και μιμείται συμπεριφορές μεγαλώνοντας, θα μπορούσε κανείς να υποστηρίξει πως την μεγαλύτερη ευθύνη της παραβατικής του συμπεριφοράς τη φέρει ο κοινωνικός του περίγυρος και συγκεκριμένα το περιβάλλον στο οποίο διαβιώνει.

2.7 Έκταση της παραβατικότητας ανηλίκων στην Ελλάδα

Ολοκληρώνοντας, θα παραθέσουμε τα κυριότερα αποτελέσματα ερευνών που έχουν δημοσιευθεί στην εγχώρια βιβλιογραφία, και αφορούν την ένδικη ανήλικη παραβατικότητα όπως αυτή αποτυπώνεται και αποδεικνύουν το μέγεθος του προβλήματος. Συγκεκριμένα, ως προς το προφίλ του ανηλίκου παραβάτη παραθέτουμε την παρακάτω έρευνα:

Οι ανήλικοι που εμπλέκονται στους θεσμούς απονομής δικαιοσύνης είναι κυρίως παιδιά χαμηλότερων κοινωνικών στρωμάτων με πολύ άσχημες βιωματικές εμπειρίες. Όπως αναφέρουν οι Νόβα-Καλτσούνη, Μακρή-Μπότσαρη, και Τσιμπουκλή (2002) από εμπειρική έρευνα σε ανήλικους που παραπέμφθηκαν στην Υπηρεσία Επιμελητών Ανηλίκων του Δικαστηρίου Ανηλίκων Αθήνας διαπιστώθηκε ότι: Ποσοστό 9,8% των ανηλίκων είναι εντελώς

αναλφάβητοι, είτε έχουν μερική φοίτηση στο δημοτικό. Ποσοστό 13,3% έχει τελειώσει το δημοτικό, ενώ αρκετά μεγάλο ποσοστό (30,1%) έχει μερική φοίτηση στο Γυμνάσιο, δηλαδή, έχει διακόψει τη βασική εκπαίδευση. Ακόμη 12,4% έχει τελειώσει το Γυμνάσιο, ενώ 33,6% είναι μαθητές κατά το χρόνο διάπραξης του αδικήματος. Από τους μαθητές αυτούς 14% φοιτούν σε νυχτερινά Γυμνάσια ή Λύκεια.

Σχεδόν στο σύνολό τους οι ανήλικοι αυτοί (87,%) ήταν ανεπάγγελτοι, δεν είχαν, δηλαδή, τελειώσει κάποια τεχνική ή επαγγελματική σχολή και μόνο 11,5% του συνόλου είχε εργαστεί συστηματικά. Οι υπόλοιποι εργάζονταν περιστασιακά, αλλάζοντας διαρκώς εργοδότη.

Η πλειοψηφία προέρχεται από χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα (οι γονείς είναι εργάτες/τεχνίτες κλπ 59%, αυτοαπασχολούμενοι 21,8%). Ενδιαφέρον παρουσιάζει η εκπροσώπηση των ακαδημαϊκών επαγγελμάτων, τα οποία δεν υπερβαίνουν το 0,9% του συνόλου των περιπτώσεων. Μόνο σε 26 περιπτώσεις (11,5%) η οικονομική κατάσταση της οικογένειας έχει χαρακτηριστεί από τον ανήλικο ή τους γονείς του ως καλή. Σε 84 περιπτώσεις (37,2%) χαρακτηρίστηκε ως μέτρια, ενώ σε 116 περιπτώσεις (51,3%) ως κακή.

Από άποψη δομής, η οικογένεια του ανήλικου είναι στις σχεδόν μισές περιπτώσεις (47%) πλήρης, δηλαδή ο ανήλικος ζει και με τους δυο γονείς, ενώ σε ποσοστό 53% η οικογένεια δεν είναι η πλήρης συμβατική. Οι αιτίες για την ελλιπή της συγκρότηση είναι σε ποσοστό 39,8% το διαζύγιο, 8,8% ο θάνατος του ενός εκ των δύο γονέων, σε 3,5% οι διαρκείς χωρισμοί, ενώ σε 0,9% των περιπτώσεων δεν υπάρχει καθόλου οικογένεια.

Η ζωή ενός μεγάλου ποσοστού των ανήλικων χαρακτηρίζεται από έντονες ενδοοικογενειακές συγκρούσεις (31,4%), σωματική κακοποίηση (45%) από τον έναν ή και τους δύο γονείς, σεξουαλική παραβίαση (4,4%), χρόνιες σοβαρές παθήσεις μελών της οικογένειας (16,8%). Ένα, επίσης, σοβαρό ποσοστό (25%) συμβιώνει με επίσης παραβατικά άτομα, γονείς ή αδέρφια.

Οι οικογένειες από τις οποίες προέρχονται οι ανήλικοι, δεν φαίνεται να είναι ιδιαίτερα πολυπληθείς. Έτσι σε ποσοστό 63% οι οικογένειες αυτές έχουν μέχρι τρία παιδιά, ενώ μόνο 20% έχει από πέντε παιδιά και άνω. Ένα αρκετά μεγάλο ποσοστό ανήλικων (45,4%) έχει διαπράξει σε πολύ νεαρή ηλικία το πρώτο του αδίκημα (από 6 μέχρι 13 χρόνων). Η απλή κλοπή είναι στη συντριπτική της πλειοψηφία το αδίκημα που πρώτη φορά διαπράττει ένας ανήλικος. Σημαντικό, επίσης, μερίδιο έχουν οι κλοπές μοτοποδηλάτων (16,7%).

Σημαντικό είναι στην περίπτωση αυτή το γεγονός, ότι ένα αρκετά μεγάλο ποσοστό των ανήλικων του δείγματος (35%) δεν είχε συλληφθεί αμέσως μετά τη διάπραξη του πρώτου αδικήματος, αλλά με το δεύτερο, ακόμη και με το τέταρτο. Οι λόγοι για τους οποίους οι ανήλικοι θεωρούν ότι δεν συνελήφθησαν αμέσως από την Αστυνομία, είναι σε ποσοστό 62,5% η τύχη και σε ποσοστό 37,5% η σχέση συγγένειας ή γνωριμίας που είχαν με το θύμα.

Επίσης, σε ποσοστό 20,4% των ανήλικων του δείγματος είχε επιβληθεί από το Δικαστήριο Ανηλίκων κάποιο αναμορφωτικό μέτρο, ενώ σε 15,9% από αυτούς είχε αποφασίσει

το δικαστήριο την εισαγωγή σε Ίδρυμα Αγωγής Ανηλίκων. Ακόμη ποσοστό 13,6% ομολόγησε ότι έκανε εκείνη τη περίοδο (της σύλληψής τους) χρήση ναρκωτικών ουσιών.

Ως προς την καταγραφή της παραβατικότητας στην Ελλάδα στη συνέχεια θα γίνει αναφορά σε ένα δείγμα μελετών και αναλύσεων στατιστικών στοιχείων, από το οποίο προκύπτουν σημαντικά ευρήματα.

Σύμφωνα με τα δημοσιευμένα στατιστικά στοιχεία της Υποδιεύθυνσης Προστασίας Ανηλίκων του Υπουργείου Δημόσιας Τάξης κατά τη δεκαετία 1990-1999 στην Ελλάδα δεν παρατηρείται αξιοσημείωτη αύξηση της νεανικής παραβατικότητας. Παρόλα αυτά «η συμμετοχή των ανηλίκων στη συνολική εγκληματικότητα εμφανίζει μια σταθερά ανοδική τάση, από το 12.9% (1990) στο 16.7% (1999), χωρίς όμως να φτάνει στα επίπεδα των άλλων Ευρωπαϊκών χωρών. Για παράδειγμα, το 1993 ο αριθμός των νέων κάτω των 21 ετών, που καταδικάστηκαν για πράξεις ποινικών αδικημάτων, αντιστοιχούσε περίπου στο 14% του συνολικού αριθμού των καταδικαστικών αποφάσεων ενώ το αντίστοιχο ποσοστό στο Ηνωμένο Βασίλειο ήταν το 46%» (Γιαννόπουλου & Τσομπάνογλου, 2003). Τρεις είναι οι βασικότερες κατηγορίες αδικημάτων που διαπράττονται από εφήβους (13-17 ετών) και μετεφήβους (18-20 ετών). Το μεγαλύτερο ποσοστό ανήκει στις παραβάσεις ειδικών ποινικών νόμων, όπως του Κώδικα Οδικής Κυκλοφορίας (Κ.Ο.Κ.), του νόμου περί των ναρκωτικών, της παράνομου εισόδου τη χώρα καθώς και η επαιτεία. Αυτές οι παραβάσεις συνήθως ξεπερνούν το 70% του συνόλου των περιπτώσεων. Ακολουθούν τα αδικήματα κατά της ιδιοκτησίας ιδίως, οι κλοπές και οι «κλοπές χρήσης» δικύκλων ή αυτοκινήτων - περί το 20% και έπεται ως τρίτη κατηγορία η πρόκληση σωματικών βλαβών σε ποσοστό από 2 ως 10% (Γιαννοπούλου & Τσομπάνογλου, 2003).

Όπως προκύπτει από ανακοινωθέντα στοιχεία του Δικαστηρίου Ανηλίκων Αθηνών, χρόνο με τον χρόνο οι ανήλικοι παραβάτες του νόμου αυξάνονται αριθμητικά, ενώ ταυτόχρονα γίνονται σοβαρότερα τα αδικήματα για τα οποία καταδικάζονται από τα αρμόδια δικαστήρια. Σύμφωνα με στατιστικά στοιχεία που δόθηκαν στη δημοσιότητα, ο αριθμός των καταδικασθέντων για διάφορα αδικήματα ανηλίκων ανήλθε σε 1.966 το δικαστικό έτος 2003-2004 έναντι 1.700 που είχαν καταδικασθεί το αμέσως προηγούμενο έτος (αύξηση 15,6%).

Οι περισσότερες υποθέσεις με τις οποίες ασχολήθηκαν τα Δικαστήρια Ανηλίκων το συγκεκριμένο χρόνο ήταν παραβάσεις του Κώδικα Οδικής Κυκλοφορίας (1.231) και ακολουθούσαν οι κλοπές (183), οι παραβάσεις του νόμου περί ναρκωτικών (62), η επαιτεία (47) και οι απόπειρες κλοπής (33), αλλά υπήρξαν και καταδίκες ανηλίκων για τέσσερις υποθέσεις ανθρωποκτονιών. Οι περισσότεροι παραβάτες έφηβοι ήταν αγόρια 16-19 χρόνων (89.3%).

Από τα στατιστικά στοιχεία της Αστυνομίας κατά τα έτη 1999-2003 σε εφήβους, καταγράφηκαν ανάλογα δεδομένα για το είδος και τη σειρά κατάταξης των παραβάσεων. Επιπλέον, το 10% των συλληφθέντων συνολικά για κλοπές ήταν ανήλικοι, οι περισσότεροι 13-17 ετών, ενώ το 2003 αυξήθηκε σημαντικά ο αριθμός των δραστών μέχρι 12 ετών. Όσον αφορά

τα ναρκωτικά, οι ανήλικοι συλληφθέντες για κατοχή και διακίνηση ναρκωτικών αποτελούσαν το 1% του συνόλου των συλληφθέντων κατά την χρονική αυτή περίοδο (Σκότης, 2005).

Από έρευνα του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών (Ε.Κ.Κ.Ε.) σε εφήβους μαθητές, κατά την ίδια χρονική περίοδο, παρουσιάστηκαν πολλά κρούσματα παραβατικότητας, κυρίως με μορφή βίαιης συμπεριφοράς και χρήσης ναρκωτικών μέσα στα σχολεία και είχαν σαν αποτέλεσμα ένα ποσοστό 9-11% των μαθητών Γυμνασίου και Λυκείου να απουσιάσουν από 1-10 μέρες από το σχολείο τους εξαιτίας του φόβου. Οι μαθητές ανέφεραν ότι 5,7% έχουν ενοχληθεί σεξουαλικά (39% από αυτούς μέσα στο σχολείο και συχνά και μέσα στην τάξη). Σε 6,1% είχε γίνει απόπειρα να τους δοθούν ναρκωτικά από χρήστες-«βαποράκια» και μάλιστα σε 37% από αυτούς μέσα στο χώρο του σχολείου. Υπήρξαν και κρούσματα «προστασίας» με οικονομικά ανταλλάγματα σε 2,7% των μαθητών μέσα στο σχολείο (Τσίγκανου, 2005).

Στον εντοπισμό των παραγόντων που οδηγούν τους εφήβους στη χρήση ναρκωτικών ουσιών παρέχει το Κέντρο Θεραπείας Εξαρτημένων Ατόμων (ΚΕ.ΘΕ.Α.). Στο Κέντρο Συμβουλευτικής Εφήβων και στον Συμβουλευτικό Σταθμό Εφήβων στο Δικαστήριο Ανηλίκων Αθήνας μελετήθηκαν το έτος 2002, 137 νέοι ηλικίας 18,1 και 17,7 χρόνων αγόρια και κορίτσια, αντίστοιχα, που έκαναν χρήση ναρκωτικών. Τα χαρακτηριστικά των χρηστών ήταν ότι 25% προέρχονταν από διαζευγμένους γονείς και σε 40% το μηνιαίο οικογενειακό εισόδημα ήταν κάτω των 1000€. Σε ποσοστό 5,8% των περιπτώσεων ο πατέρας έκανε χρήση ναρκωτικών, στο 13% ο πατέρας έκανε χρήση αλκοόλ ενώ στο 8,6% των αγοριών και 28,1% των κοριτσιών η μητέρα ελάμβανε θεραπεία με ψυχοφάρμακα. Τέλος στο 10,5% των αγοριών και 28,1% των κοριτσιών έκαναν χρήση ουσιών τα αδέρφια τους. Το 50% των εφήβων είχαν διακόψει το σχολείο κατά μέσο όρο σε ηλικία 15,7 χρόνων ενώ το 35,2% των αγοριών και 28,1% των κοριτσιών είχαν τελειώσει μόνο το Δημοτικό σχολείο. Το 50% ήταν άνεργοι.

Η έναρξη της χρήσης στη συντριπτική πλειοψηφία (90%) ξεκίνησε πριν τα 15 χρόνια και στο 25% πριν τα 12 χρόνια. Το στοιχείο αυτό δείχνει την ανάγκη της επαγρύπνησης του σχολείου και της οικογένειας από πολύ νωρίς, πριν ακόμη τα παιδιά μπουν στην εφηβεία. Το 68,6% των αγοριών και το 78,1% των κοριτσιών έκαναν χρήση ηρωίνης και μάλιστα σε ποσοστό 41,6% καθημερινά. Σχεδόν όλοι οι έφηβοι κάπνιζαν (97%) και οι μισοί έκαναν χρήση και αλκοόλ. Το 47% έκαναν χρήση κοινής σύριγγας (συχνότερα τα κορίτσια), που αυξάνει τις πιθανότητες μετάδοσης ασθενειών και σε 33,3% αναφέρθηκε ένα τουλάχιστον επεισόδιο υπερβολικής δόσης, που χρειάστηκε νοσηλεία.

Οι νέοι που κάνουν χρήση ναρκωτικών εμφανίζουν συχνότατα και παραβατική συμπεριφορά (εξεύρεση χρημάτων για την προμήθεια δόσης) και το 80% των αγοριών και το 40% των κοριτσιών είχαν συλληφθεί τουλάχιστον μια φορά (Ρήγος, Ζώτου, Κοπακάκη, 2002). Σε άλλη πανεθνικής εμβέλειας έρευνα του Ερευνητικού Πανεπιστημιακού Ινστιτούτου Ψυχικής Υγιεινής (Ε.Π.Ι.Ψ.Υ.) στον μαθητικό πληθυσμό ηλικίας 14-18 ετών, 28.600 (ποσοστό 6,1%)

του συνόλου των μαθητών, δήλωσαν ότι είχαν δοκιμάσει ναρκωτικά (κυρίως χασίς) πάνω από 1-2 φορές στη ζωή τους και 135.000 (ποσοστό 28,9%) ότι είχαν πάρει κάποιο είδος χαπιών.

Επίσης καταγράφηκε αυξητική τάση από το 1984 – 1993 του ποσοστού των μαθητών που κάνουν συστηματική χρήση στην Αθήνα, τη Θεσσαλονίκη και τα άλλα μεγάλα αστικά κέντρα (κυρίως μεταξύ των αγοριών) (Κοκκέβη, Μαδιανού & Στεφανής, 1992). Σε δημοσκόπηση που διενεργήθηκε από την εφημερίδα «Ελευθεροτυπία» στην Αθήνα και την επαρχία, υπό την επίβλεψη των δημοσιογράφων Μ. Δέδε και Ι. Σωτήρχου, σε 400 νέους και των δύο φύλων (μαθητές, φοιτητές, σπουδαστές και εργαζόμενους), ηλικίας 15-24 με συμπλήρωση ανώνυμου ερωτηματολογίου, προέκυψε από την ανάλυση των αποτελεσμάτων ότι ενώ το 1990 οι νέοι που είχαν δοκιμάσει ναρκωτικές ουσίες ανέρχονταν σε ποσοστό 11,4%, το 1996 έφθασε στο 19,0% (Δέδε & Σωτήρχου, 1997).

Η ανήλικη παραβατικότητα θεωρείται ότι είναι ένα από τα σοβαρά προβλήματα των σύγχρονων κοινωνιών και όλες οι έρευνες συμφωνούν στο ότι η παραβατικότητα αυξάνεται συνεχώς σταθερά και αλλάζει μορφή. Παρά το γεγονός ότι ο αριθμός των παιδιών και των εφήβων που διαπράττουν αδικήματα είναι σημαντικός, ευτυχώς μόνο λίγοι εξελίσσονται ως ενήλικοι, σε παραβάτες του νόμου. Καμιά κοινωνία μέχρι τώρα δεν έχει βρει την «θεραπεία», ούτε κάποια από τις θεωρίες κατάφερε να περιγράψει σαφώς τους λόγους που ωθούν τους νέους σε αντικοινωνικές – παραβατικές πράξεις ή έχει βρει μια «θεραπευτική αγωγή» που θα μείωνε την υποτροπή. Τα αίτια της μόνιμα ή περιστασιακά – όπως θα διατυπωθούν αναλυτικά παρακάτω είναι πολυδιάστατα και σύνθετα. Τόσο η φύση του ανθρώπου όσο και η φύση πλέον της κοινωνίας είναι σε τέτοιο βαθμό πολυσύνθετη που κάθε βήμα προς την κατεύθυνση για αποτελεσματικές ερμηνείες της συμπεριφοράς είναι από δύσκολες έως αδύνατες.

3. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ

3.1 Θεωρητικές Προσεγγίσεις

Στη συνέχεια παραθέτουμε τις κυριότερες θεωρητικές προσεγγίσεις που έχουν αναπτυχθεί για την παραβατική συμπεριφορά ανηλίκων, με στόχο την ανάδειξη ελλείψεων σε έρευνες και ευρήματα που την αφορούν. Οι έρευνες στο βιολογικό και στον τομέα των κοινωνικών επιστημών (Ψυχιατρική, Ψυχολογία και Κοινωνιολογία), έχουν βοηθήσει σημαντικά τα τελευταία χρόνια στην κατανόηση της παθολογικής συμπεριφοράς. Οι θεωρίες γύρω από την εγκληματικότητα των ανηλίκων ακολούθησαν δύο διαφορετικούς αλλά συγκλίνοντες δρόμους: άλλοτε στράφηκαν προς το άτομο – θεωρίες της πραγμάτωσης μιας πράξης – και άλλοτε στράφηκαν στους τρόπους με τους οποίους η κοινωνία ελέγχει, αντιδρά – θεωρίες της κοινωνικής αντίδρασης (Μπεζέ, 1991).

Βιολογικές ή Ανθρωπολογικές Θεωρίες

Η βιολογική μας εξέλιξη επηρεάστηκε και εξακολουθεί να επηρεάζεται από τις πολιτισμικές συνθήκες κάτω από τις οποίες ζούμε. Οι συνθήκες αυτές επηρεάζουν το μέγεθος του πληθυσμού, τη γονιδιακή ροή και πολλούς από τους παράγοντες της φυσικής επιλογής (Lasker & Tyzzer, 1982). Οι βιολογικές ή ανθρωπολογικές θεωρίες, συνιστούν ιστορικά την πρώτη προσπάθεια θεμελίωσης της επιστήμης της μελέτης της παραβατικότητας. Οι θεωρίες αυτές υποστηρίζουν ότι οι βιολογικοί και κληρονομικοί παράγοντες οδηγούν σε παραβατικές συμπεριφορές (Παπακωνσταντής, 2006). Τέτοιοι παράγοντες είναι οι γενετικές διαταραχές, η ιδιοσυγκρασία, οι σωματικές και ψυχικές μειονεξίες και η νοημοσύνη (Κουράκης, 1999. Κάκουρος & Μανιαδάκη, 2004).

Ωστόσο, η ιδιοσυγκρασιακή επιρρέπεια στην παθολογική συμπεριφορά προέρχεται από γενετικές αλλά και περιβαλλοντικές επιδράσεις στην ανάπτυξη του σώματος και της προσωπικότητας και η διαμόρφωσή της γίνεται στο μεγαλύτερο βαθμό στην παιδική ηλικία. Η σωματική διάπλαση και η εξωτερική εμφάνιση, εκτός από τις δυνατότητες που αντικειμενικά παρέχει για διευκόλυνση αντικοινωνικής συμπεριφοράς (λ.χ. φυσική δύναμη), επηρεάζει την αυτοαντίληψη και αυτοεκτίμηση του εφήβου. Πράγματι, οι μαθητές – θύτες που διακρίνονται από επιθετικότητα είναι κυριαρχικοί, έχουν συνήθως μεγάλη φυσική δύναμη (την καλλιεργούν με γυμναστική) και δεν είναι ανασφαλείς, σε αντίθεση με τους μαθητές – θύματα που είναι σχεδόν πάντα πιο αδύναμοι (Πετρόπουλος & Παπαστυλιανού, 2001).

Συχνά, οι ψυχοφυσιολογικές και βιοχημικές μελέτες προσπαθούν να αναπτύξουν επιχειρήματα υπέρ του ότι πλευρές της ψυχικής λειτουργίας καθορίζουν ιδιοσυγκρασιακές διαφορές μεταξύ των ατόμων. Σημαντικοί νευροδιαβιβαστές όπως η σεροτονίνη (Qiu, Zhao, Liu, Yu, Meng, Wu. & συν. 2014), η νοραδρεναλίνη και η ντοπαμίνη επηρεάζουν την ανάπτυξη βίαιης συμπεριφοράς. Ερευνητικές μελέτες έχουν δείξει ότι άτομα με διαταραχές προσωπικότητας είχαν σε χαμηλά επίπεδα το δείκτη σεροτονίνης (σε Γεωργούλας, 2000). Είναι δύσκολο όμως να απαντηθεί εάν υπάρχει διαφορά στα επίπεδα των νευροδιαβιβαστών μεταξύ παραβατικών και μη παραβατικών πληθυσμών εξαιτίας τεχνικών δυσχερειών ως προς τον ορισμό των καταστάσεων αυτών και τον καθορισμό των επιπέδων των νευροδιαβιβαστών (Κουτουβίδης & Μηνογιάννη, 2003). Παρομοίως, οι Scerbo και Raine (1993) έχουν δείξει ότι υπάρχουν ενδείξεις για μειωμένη σεροτονινεργική και νοραδρενεργική δραστηριότητα σε πληθυσμούς αντικοινωνικών ατόμων. Η ρύθμιση των επιπέδων των νευροδιαβιβαστών με χρήση φαρμάκων έχει κάποια επίδραση στην επιθετική συμπεριφορά, ενώ πειραματικές εργασίες με ζώα έχουν δείξει ότι η πρόωμη έκθεση στην τεστοστερόνη, πιθανότατα, αυξάνει την επιθετικότητα (σε Κουτουβίδης & Μηνογιάννη, 2003).

Ο Farrington (1991) σε μελέτες οικογενειών που διενήργησε, έκανε λόγο για ενδείξεις οικογενειακής συμμετοχής ως προς την παραπτωματικότητα ότι, δηλαδή, αν ένα μέλος μιας οικογένειας έχει μία καταδίκη, άλλα μέλη της ίδιας οικογένειας διατρέχουν, επίσης, τον κίνδυνο να υποστούν καταδίκη (σε Κουτουβίδης & Μηνογιάννη 2003). Ευρήματα μελετών διδύμων έχουν δείξει συμβατότητα ως προς τους μονοζυγωτικούς διδύμους, υποστηρίζοντας τη γενετική επίδραση στο έγκλημα. Ωστόσο, ένα σημαντικό ποσοστό παιδιών που προέρχονταν από εγκληματίες γονείς, αλλά υιοθετήθηκαν λίγο μετά τη γέννησή τους, απέκτησαν ποινικό μητρώο (Κουτουβίδης & Μηνογιάννη 2003). Πρέπει, όμως να επισημανθεί, ότι οφείλει κανείς να είναι επιφυλακτικός ως προς την ερμηνεία αυτών των αποτελεσμάτων, ίσως λόγω μεθοδολογικών αδυναμιών των εργασιών. Είναι, επίσης, δυνατόν να διαπιστωθούν γενετικές επιπτώσεις σε σταθερές διεργασίες του νευρικού συστήματος καθόσον η πρόσφατη έρευνα έχει επιχειρήσει να συνδέσει τη λειτουργία του νευρικού συστήματος με την προσωπικότητα, την παρόρμηση και τη μάθηση, καθώς και με τη διαδικασία επεξεργασίας πληροφοριών (Κουτουβίδης & Μηνογιάννη, 2003).

Από την άλλη μεριά, *«οι βιολογικές ερμηνείες έχουν ως σημείο εκκίνησης την παραδοχή ότι, όσοι διαπράττουν εγκλήματα, διαφέρουν κατά ένα βιολογικό τρόπο από το γενικό πληθυσμό. Οι πρώιμες βιολογικές ερμηνείες, που επικρατούσαν στη Φρενολογία και στη Φυσιογνωμική, είχαν επιχειρήσει να συνδέσουν τα ψυχολογικά χαρακτηριστικά με τη σωματική κατασκευή»* (σε Κουτουβίδης & Μηνογιάννη, 2003, σελ.2). Στα μέσα του 19ου αιώνα, ο Ιταλός γιατρός Lombroso κατεύθυνε τις εγκληματολογικές του έρευνες στη θεμελίωση του βιολογικού στοιχείου ως καθοριστικού παράγοντα της εγκληματικής πράξης ή της εγκληματικής προδιάθεσης, μελετώντας κρανία σκοτωμένων στρατιωτών στα πεδία μάχης (Ζαφειρίου, 2007).

Ο Lombroso, θεωρήθηκε ο σπουδαιότερος υποστηρικτής της ανθρωπολογικής προσέγγισης. Οι θεωρίες του κατέληξαν στην έκδοση του βιβλίου *«Ο εγκληματίας άνθρωπος»*, στο οποίο αναφέρει ότι η παρουσία ενός αριθμού φυσικών χαρακτηριστικών και στιγμάτων (μέγεθος κρανίου, σχήμα αυτιών) σε ορισμένους ανθρώπους, συσχετίζεται με την προδιάθεσή τους στο έγκλημα. Η θεωρία αυτή στην ουσία κατέληγε στην παραδοχή της ύπαρξης του εκ γενετής εγκληματία και επηρεάστηκε από τη θεωρία του Δαρβίνου για την εξέλιξη των ειδών, καταλήγοντας στο συμπέρασμα ότι ο εγκληματίας αποτελεί μια παρέκκλιση στην εξελικτική διαδικασία και παραμονή σε μια προγενέστερη μορφή στην εξέλιξη του ανθρώπου (σε Κουτουβίδης & Μηνογιάννη, 2003).

Η ανθρωπολογική θεωρία εξελίχθηκε με την πρόοδο της επιστήμης και οδήγησε ορισμένους επιστήμονες να ασχοληθούν με τα χρωμοσώματα των εγκληματιών, σε μια προσπάθεια βιοτυπολογικής ή βιοχαρακτηρολογικής κατηγοριοποίησης των εγκληματιών. Η προσπάθεια αυτή βοήθησε στην ανίχνευση ανωμαλιών στα χρωμοσώματα των εγκληματιών, χωρίς όμως να αποδειχθεί άμεση συσχέτιση των ανωμαλιών αυτών με την εγκληματογένεση,

αφού υπάρχουν εγκληματίες που δεν έχουν καμιά χρωμοσωματική ανωμαλία (Παπακωνσταντής, 2006).

Κάποιες, λοιπόν, μελέτες έχουν βρει ότι παρ' όλο που κάποια φυσικά ή κληρονομικά χαρακτηριστικά ενδέχεται να επηρεάζουν ευνοϊκά την αντικοινωνική ή εγκληματική συμπεριφορά, οι ανθρωπολογικές θεωρίες δεν κατάφεραν να αποδείξουν ότι εγκληματίας είναι κάποιος από τη φύση του. Τα επιστημονικά συμπεράσματα αποδυνάμωναν όλο και περισσότερο τη βιολογική εξήγηση της εγκληματικότητας. Κέρδιζε έδαφος η επιστημονική προσέγγιση που αναδείκνυε τις κοινωνικές αιτίες της εγκληματικότητας και ιδιαίτερα την προτεραιότητα των οικονομικών σχέσεων στη διαμόρφωση των άλλων κοινωνικών σχέσεων, πάνω στις οποίες κρίνεται η ατομική συμπεριφορά. Προς την κατεύθυνση αυτή μεγάλη υπήρξε η προσφορά των κοινωνικών επιστημόνων, νομικών, εγκληματολόγων ιατρών, εκπαιδευτικών, κοινωνιολόγων της Σοβιετικής Ένωσης και των άλλων σοσιαλιστικών κρατών (Ζαφειρίου, 2007).

Ψυχολογικές και Ψυχαναλυτικές Θεωρίες

Αρκετές ψυχολογικές θεωρίες έχουν αναπτυχθεί για να εξηγήσουν την αντικοινωνική συμπεριφορά στην εφηβική ηλικία, αλλά καμιά δεν αρκεί για την ερμηνεία όλων των περιπτώσεων. Οι περισσότερες στηρίζονται στα ατομικά και αναπτυξιακά χαρακτηριστικά των εφήβων, αλλά η σύγχρονη επιστήμη πάντοτε λαμβάνει υπόψη και τις επιδράσεις των κοινωνικών, βιολογικών, πολιτισμικών και περιβαλλοντικών παραγόντων (Παπαγεωργίου, 1998).

Αντίθετα από τις βιολογικές θεωρίες, οι ψυχολογικές θεωρίες, δίνουν βαρύτητα στην προσωπικότητα του εγκληματία και στην υπόθεση ότι οι παραβάτες είναι άτομα περιορισμένης διανοητικής ικανότητας. Πρώτος ο Garofalo θεώρησε ότι οι εγκληματίες δεν έχουν ηθικά ένστικτα ή αισθήματα συμπάθειας (σε Παπακωνσταντής, 2006). Ο Lagache, επίσης, ανέφερε ότι ο εγκληματίας έχει διαταραγμένη προσωπικότητα, η οποία οφείλεται στην ατελή κοινωνικοποίηση του, δηλαδή, θεωρούσαν ότι οι εγκληματίες ήταν διανοητικά καθυστερημένα άτομα. Από την άλλη πλευρά, οι θεωρίες του Freud και του Jung, προσπάθησαν να δώσουν μια ερμηνεία για την εγκληματική συμπεριφορά ως αποτέλεσμα μιας εξελικτικής κατάληξης που έχει την βάση της στην παιδική ηλικία και στηρίζεται σε επιδράσεις του υποσυνείδητου (σε Παπακωνσταντής, 2006).

Πιο συγκεκριμένα, οι ψυχαναλυτικές θεωρίες αναφέρουν ότι η επιθετικότητα είναι ένστικτο εγγενές στην ανθρώπινη φύση. Ο Freud πρότεινε την έννοια του ενστίκτου του θανάτου, το οποίο επιδιώκει την παύση της ζωής και αποτελεί τη βάση των βίαιων καταστροφικών ενεργειών. Από την άλλη οι θεωρητικοί της συμπεριφοριστικής κατεύθυνσης

υποστηρίζουν ότι οι επιθετικές συμπεριφορές αποτελούν μια ειδική κατηγορία κοινωνικής συμπεριφοράς και είναι αποτέλεσμα μάθησης. Σύμφωνα με τη συμπεριφοριστική θεωρία των ορμών, η επιθετική συμπεριφορά κινητοποιείται από εσωτερικές ορμές που πυροδοτούνται από εξωτερικά ερεθίσματα (Dollard, Doob, Miller, Mowrer & Sears, 1939) (υπόθεση της ματαιώσης-επιθετικότητας). Οι θεωρητικές προσεγγίσεις για την επιθετική συμπεριφορά μπορούσαν να καταταχθούν σε τρεις βασικές κατηγορίες: στις προσεγγίσεις που δέχονται την επιθετική συμπεριφορά ως έμφυτη τάση, σ' εκείνες που αποδίδουν την επιθετικότητα στις συνθήκες του περιβάλλοντος και τη θεωρούν αντίδραση προς αυτές, και σε αυτές που θεωρούν την επιθετικότητα ως αποτέλεσμα μάθησης μέσω μίμησης (σε Παπαδόπουλος 1994).

Ακολούθως, οι ψυχολογικές ή ψυχοπαθολογικές θεωρίες συνεισέφεραν σημαντικά στην εγκληματολογική επιστήμη από την άποψη ότι εντόπισαν το ρόλο των ψυχολογικών χαρακτηριστικών στους παράγοντες εγκληματογένεσης και συσχέτισαν ορισμένα χαρακτηριστικά ή διαταραχές της προσωπικότητας με την εγκληματική συμπεριφορά. Δεν κατάφεραν όμως να αποτελέσουν μια συνολική θεωρία ερμηνείας του εγκλήματος, δεδομένου ότι υπάρχουν εγκληματίες που δεν παρουσιάζουν καμιά ψυχολογική διαταραχή (σε Παπακωνσταντής, 2006). Κατά το Farington, (1991) η αντικοινωνική συμπεριφορά θεωρείται συνέχεια της διαταραχής διαγωγής στην παιδική ηλικία. Στις περισσότερες έρευνες υπερεκτιμούνται οι ενδοοικογενειακές επιδράσεις και θεωρούνται δευτερεύουσας σημασίας οι περιβαλλοντικοί παράγοντες, όπως το σχολείο, οι συνομήλικοι κ.λπ. Η σχέση της μητέρας με το βρέφος είναι κλειδί συχνά για την εξήγηση των συμπεριφορών και οι διαταραχές συμπεριφοράς αποδίδονται συχνά στον πρώιμο αποχωρισμό από τη μητέρα (σε Παπαγεωργίου, 1998).

Στην Ελλάδα, ήδη από το 1968 διερευνήθηκε από τον Σ. Ιεροδιακόνου η ψυχοπαθολογία των εφήβων που εμπλέκονταν σε παραβατικότητα. Μελετήθηκαν 120 έφηβοι που παραπέμφθηκαν σε Ιατροπαιδαγωγικό Σταθμό της Θεσσαλονίκης εξαιτίας της εκδήλωσης παραβατικής συμπεριφοράς. Από τα ευρήματα της μελέτης φαίνεται ότι 20% από αυτούς ήταν ψυχοπαθητικοί, 15,8% επιθετικοί, 20% παρουσίαζαν νοητική υστέρηση, 17,5% είχαν κάποιας μορφής νεύρωση και 5% ήταν ψυχωτικοί. Ανάλογες μελέτες έγιναν και στο εξωτερικό. Από τις 170 παραπομπές ανά έτος σε μονάδες νοσηλείας του Εθνικού Συστήματος Υγείας στη Μεγάλη Βρετανία για ψυχικά διαταραγμένους εφήβους, αναφέρεται ότι ποσοστό 68% έχει διαπράξει σοβαρά παραπτώματα και 32% παρουσιάζει διαταραχές διαγωγής (σε Παπαγεωργίου, 1998).

Τέλος η Ιταλική Εγκληματολογική Σχολή – της οποίας ιδρυτής είναι ο *Rafaelli Garofallo* – αναζητώντας την ουσιαστική έννοια του εγκλήματος, ορίζει ότι: *«φυσικό έγκλημα είναι εκείνο που υπάρχει σε μια κοινωνία ανεξάρτητα από τις συνθήκες και τις απαιτήσεις μιας δοσμένης εποχής ή τις ειδικές αντιλήψεις του νομοθέτη. Δηλαδή έγκλημα είναι η βλαβερή πράξη που θίγει το ηθικό συναίσθημα της κοινωνίας και συγκεκριμένα τα θεμελιακά αλτρουιστικά συναισθήματα της αγαθότητας και της Χρηστότητας. Κατά τον *Rafaelli Garofallo*, οι πράξεις*

εκείνες που πρέπει να τιμωρηθούν είναι αυτές που δεν έχουν το στοιχειώδες ηθικό μέτρο, το οποίο η κοινωνία θεωρεί απαραίτητο για τη συμβίωση μέσα σε αυτήν» (σε Δασκαλάκης, 1985, σελ.,30).

Κοινωνιολογικές Θεωρίες

Ακολούθως, οι κοινωνιολογικές θεωρίες που τονίζουν τους κοινωνικούς παράγοντες, εστιάζουν την προσοχή τους είτε στην κοινωνία ευρύτερα, είτε στην κοινωνικοποίηση του νέου μέσα από ομάδες, θεσμούς και πρότυπα είτε και στο ίδιο το περιβάλλον (Γεωργούλας, 2000).

Ο Durkheim αντιλαμβάνεται το έγκλημα ως ένα κοινωνικό γεγονός και το ορίζει ως εξής: «έγκλημα είναι κάθε πράξη που έρχεται σε σύγκρουση με καταστάσεις δυνατές και ορισμένες της συλλογικής συνείδησης». Δεν κατόρθωσε όμως να προσδιορίσει ικανοποιητικά το έγκλημα, ούτε και τα επίθετα δυνατές και ορισμένες (σε Αρακά, 2008, σελ., 2).

Υπάρχουν μελετητές όπως ο Pinatel, ο οποίος υποστηρίζει ότι: «για να μιλήσουμε για έγκλημα πρέπει μια πράξη να προκαλεί στην ομάδα (κοινωνία) ισχυρές συγκινησιακές αναταραχές, ικανές να καθορίσουν την κοινωνική αντίδραση. Οι συγκινησιακές αναταραχές θα πρέπει, δηλαδή, να είναι τόσο ισχυρές ώστε να δραστηριοποιηθούν τα μέλη της κοινωνικής ομάδας και να επιθυμούν την τιμωρία των δραστών» (σε Αρακά, 2008, σελ., 2). Επίσης, ο Ferri υιοθετεί τον ορισμό του Berenini και ορίζει ότι: «πράξεις τιμωρητέες (εγκλήματα) είναι εκείνες, οι οποίες προσδιορίζόμενες από κίνητρα ατομικά και κοινωνικά, θίγουν τους όρους συντήρησης και ανάπτυξης του κοινωνικού βίου και ενοχλούν το μέσο ηθικό συναίσθημα ενός δοσμένου λαού σε μια δοσμένη στιγμή» (σε Αρακά, 2008, σελ.,2).

Από την άλλη, η σχολή του Chicago, με εκπρόσωπο το δημοσιογράφο Robert Ezra Park μετά από έρευνές του σε συνοικίες της πόλης του Chicago, διαπίστωσε ότι η εγκληματικότητα εμφάνιζε μια κανονικότητα και σταθερότητα μέσα σε ορισμένα φυσικά όρια. Οι συνοικίες αυτές βρίσκονταν κοντά σε βιομηχανικές περιοχές, φιλοξενούσαν ετερογενείς πολιτιστικές και φυλετικές ομάδες και χαρακτηριστικά τους ήταν η φτώχεια των κατοίκων, η απουσία κοινωνικού ελέγχου και η κυριαρχία αντικοινωνικών αντιλήψεων. Έκανε λόγο για εγκληματική παράδοση ή αλλιώς πολιτισμική μεταβίβαση των εγκληματικών αξιών σε περιοχές υψηλής εγκληματικότητας. Το συμπέρασμα του ήταν ότι η επιρροή των ενήλικων εγκληματιών και του κοινωνικού περιβάλλοντος στο οποίο μεγάλωναν οι νέοι, είχε ως αποτέλεσμα την εμπλοκή τους στο έγκλημα, το οποίο η κοινότητα όχι μόνο ανεχόταν, αλλά και υπέθαλπε (σε Αρακά, 2008).

Άλλοι ερευνητές, όπως ο αμερικανός κοινωνιολόγος Sutherland (1937), ο οποίος διατύπωσε τη θεωρία της διαφορικής συναναστροφής, επικεντρώνεται στην κοινωνική φύση

του εγκλήματος. Ο Sutherland έκανε τη διάκριση ανάμεσα στις δομές μάθησης και τις δομές ευκαιρίας και υποστήριξε ότι η εγκληματική συμπεριφορά ακολουθεί τους ίδιους κανόνες μάθησης με την ομαλή συμπεριφορά. Το έγκλημα διδάσκεται μέσω της αλληλεπίδρασης με άτομα τα οποία είναι φορείς εγκληματικών κανόνων. Η διάπραξη μιας εγκληματικής πράξης όμως εξαρτάται και από τις συνθήκες - ευκαιρίες που ενθαρρύνουν την συμμετοχή σε μια τέτοιου είδους πράξη (σε Αρακά, 2008). Ο ίδιος ερευνητής στηριζόμενος στο γεγονός ότι κάθε κοινωνία εμπεριέχει πολλές υποπολιτιστικές ομάδες, υποστήριξε ότι μερικά κοινωνικά περιβάλλοντα τείνουν να ενθαρρύνουν παράνομες δραστηριότητες, ενώ άλλα όχι. *«Οι διαφοροποιημένες ενώσεις (συμμορίες) αντικαθιστούν τις συναισθηματικές ελλείψεις του οικογενειακού κύκλου και την σκληρότητα της κοινωνικοοικονομικής αθλιότητας, ενώ συγχρόνως παρέχουν αίσθημα ασφάλειας και αυτοεπιβεβαίωσης»* (σε Πανούσης, 1987, σελ.,195). Αν και η έκθεση των νέων σε διαφοροποιημένες ενώσεις προωθεί την απόκτηση εγκληματικής συμπεριφοράς, δεν είναι σίγουρο ότι το άτομο θα προβεί στην διάπραξη μιας εγκληματικής πράξης διότι - όπως αναφέρει ο Sutherland - τα άτομα που ανήκουν σε διαφοροποιημένες συναναστροφές ωθούνται στο έγκλημα όταν οι επαφές που έχουν με εγκληματικά πρότυπα είναι σε συχνότητα, διάρκεια, χρονική προτεραιότητα και ένταση πιο ισχυρές από αυτές που έχουν με μη εγκληματικά πρότυπα. Ο Sutherland παραδέχεται ότι η ευκαιρία είναι μια αναγκαία αλλά όχι επαρκής εξήγηση για εγκληματικών πράξεων και ότι η θεωρία του δεν συνιστά μια πλήρη εξήγηση της εγκληματικής δραστηριότητας (σε Αρακά, 2008).

Από την άλλη ο Kraus (1977) υποστήριξε ότι η παραβατικότητα ανηλίκων αποτελεί μια μορφή αντικοινωνικής και παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς η οποία εκδηλώνεται ως πρόκληση εναντίον των αρχών και απειλή ενάντια στην ίδια τους την ασφάλεια, ενώ ο Πανούσης (1990) κάνοντας αναφορά στις μορφές αντικοινωνικής συμπεριφοράς των νέων υποστηρίζει ότι *«...μολονότι κάθε πράξη εγκληματική, βίαιη ή επιθετική έχει και προβάλλει το δικό της συμβολισμό (και για αυτό είναι δύσκολο μέχρι αυθαίρετο να αφορίζουμε και να γενικεύουμε) στις περισσότερες μορφές νεανικής αντικοινωνικής συμπεριφοράς, υποβόσκει η ανάγκη ενηλικίωσης, μέσω της βίας και υποταγής του «άλλου», όπως επίσης και η ασυνείδητη ίσως -υιοθέτηση αντιπαραθετικών ή συγκρουσιακών ή και αρνητικών αξιών από τις «κρατούσες».*

Μια άλλη θεωρητική (ολοκληρωμένη) προσέγγιση συνιστά την ιδέα ότι η εκδήλωση ή μη μιας (μη οργανωμένης) παραβατικής συμπεριφοράς είναι το αποτέλεσμα και η συνισταμένη μιας σειράς από αντικρουόμενες ψυχικές ωθήσεις, άλλες από τις οποίες εξωθούν στην παραβατικότητα και άλλες αντίθετα, επενεργούν ανασταλτικά. Όσο μεγαλύτερη είναι η ισχύς των κοινωνοποιητικών ωθήσεων (αναστολών) ή και όσο μικρότερη είναι η ισχύς των αντίροπων ωθήσεων, τόσο μικρότερη καθίσταται η πιθανότητα να γίνει κανείς παραβάτης του ποινικού νόμου και αντιστρόφως (Γιωτοπούλου - Μαραγκοπούλου, 1979). Η τελική έκβαση αυτής της διαπάλης (το εάν θα φθάσει κανείς έως το *«πέραςμα στη πράξη»*), δηλαδή στην τέλεση

της παράβασης ή όχι), εξαρτάται σε κάποιο βαθμό και από παράγοντες που σχετίζονται με την (ελλιπή) «περιστασιακή πρόληψη», δηλαδή, από την ύπαρξη ευκαιριών και πρόσφορων θυμάτων για την επιτυχία του παραβατικού εγχειρήματος ή και αντίστροφα από την ύπαρξη κινδύνου που προδικάζουν την αποτυχία του (Δασκαλόπουλος, 1972). Οι ψυχικές ωθήσεις που εξωθούν στην παραβατικότητα ή και συγκρατούν το άτομο από αυτήν, επηρεάζονται και διαμορφώνονται από τρεις μεγάλες ομάδες παραγόντων, σε προφανή αλληλεπίδραση μεταξύ τους. Πρόκειται για: α). τα ατομικά γνωρίσματα του δράστη, β). τις κοινωνικοψυχολογικές περιστάσεις υπό τις οποίες αυτός διαβιώνει, και γ) τις γενικότερες αξιακές και θεσμικές συνθήκες της συγκεκριμένης κοινωνίας (Κουράκης, 1999).

Καταλήγοντας, σε κάθε περίπτωση, στην κοινωνιολογική εγκληματολογία κυριάρχησε η συνθετική άποψη. Πρόκειται για μια άποψη, η οποία εγκαταλείποντας τη μονομέρεια, δέχεται την ερμηνεία της πολλαπλότητας των αιτιών του εγκλήματος. Η συνθετική άποψη αποδέχεται τη συμμετοχή στοιχείων από τον ανθρώπινο σωματικό – ψυχολογικό οργανισμό και από το κοινωνικό περιβάλλον. Δεν πρόκειται για θεωρία, καθώς δε διαθέτει θεωρητική επιστημονική θεμελίωση, αλλά για πολυπαραγοντική προσέγγιση του εγκλήματος (Αλεξιάδης, 1989)

Οι σύγχρονοι ερευνητές εγκληματολόγοι έχουν εγκαταλείψει την αναζήτηση αιτιών του εγκλήματος χαρακτηρίζοντας την ως μάταιη. Γενικά έχει γίνει αποδεκτό ότι η εγκληματικότητα δεν οφείλεται σε μια μόνο αιτία η οποία δημιουργεί σε κάθε περίπτωση αυτό το αποτέλεσμα. Θεωρείται αναμφισβήτητο πως οι κοινωνικοί συσχετισμοί είναι πιο περίπλοκοι από τα φυσικά φαινόμενα, γιατί κάθε κοινωνία έχει ένα μοναδικό χαρακτήρα και υπόκειται σε βαθύτερες και ταχύτερες μεταβολές. Επίσης, στα κοινωνικά φαινόμενα, η αιτιώδης συνάφεια παρουσιάζεται όχι ως αντίθεση φαινομένων, αλλά ως συσχετισμός περισσότερων φαινομένων. Έτσι, αφενός η απουσία ενός κοινωνικού φαινομένου γίνεται συχνά αιτία παραγωγής ενός άλλου κοινωνικού φαινομένου, αφετέρου ένα φαινόμενο δεν συνδέεται πάντα με το φαινόμενο που αμέσως ακολουθεί, αλλά και με άλλο πολύ μεταγενέστερο.

Ακολουθεί η παράθεση των θέσεων των πλέον γνωστών θεωρητικών κατευθύνσεων σχετικά με την κοινωνιολογία του ανηλικού παραβάτη, όπως αναφέρει συνοπτικά ο Τάτσης (1990).

Η σχολή της κοινωνικής αποδιοργάνωσης (σχολή Σικάγου) αναζητά τις διάφορες μορφές των μικρόκοσμων με τις συνεχείς ανακυκλώσεις και επιχειρεί να σκιαγραφήσει την πραγματική ζωή των ανηλικών παραβατών.

Η λειτουργική σχολή (Parsons) ασχολείται κυρίως με την αυτόματη λειτουργική ισορροπία των θεσμών, αρχών, αξιών, προτύπων, συμπεριφοράς των θεσπισμένων σε ένα κοινωνικό σύστημα. Δεν ερμηνεύει τα αίτια της παραβατικότητας των ανηλικών αλλά ανησυχεί για τη διατάραξη του κοινωνικού συστήματος από τις επιπτώσεις αυτής της συμπεριφοράς των ανηλικών.

Η σχολή της ανομίας (Dyckheim) στρέφει τη προσοχή στη καθολικότητα των στόχων, σκοπών που προσδιορίζουν τον πολιτισμό μιας κοινωνίας. Το ίδιο το κοινωνικό σύστημα, στη συνέχεια, αρνείται τα «νόμιμα μέσα» για την υλοποίηση των σκοπών. Αποτέλεσμα τα μέλη της κοινωνίας οδηγούνται σε παραβατικές συμπεριφορές.

Η σχολή της υποκουλτούρας (Cohen) μελέτησε την εγκληματικότητα των συμμοριών ανηλίκων. Τόνισε την ιδιαιτερότητα της διαφορετικής κουλτούρας, της υποκουλτούρας των συμμοριών ανηλίκων που έρχεται σε αντίθεση με την κοινωνία και το κυρίαρχο σύστημα. Η συμμορία των ανηλίκων είναι ένας αυθόρμητος σχηματισμός νέων που αντιμετωπίζουν ένα κοινό πρόβλημα (το χαμηλό status και την απόρριψή τους από την κοινωνία). Γι' αυτό ενώνονται για να μπορέσουν να επιβάλλουν, να εφαρμόσουν τις δικές τους.

Η σχολή του διαφορικού συγχρωτισμού (Edwin) στηρίζεται στην άποψη ότι το έγκλημα, η εγκληματική συμπεριφορά μαθαίνεται. Οι ανήλικοι υιοθετούν παραβατική συμπεριφορά βρισκόμενοι σε αλληλεπίδραση με άλλα άτομα με αντικοινωνική συμπεριφορά.

Η σχολή του χαρακτηρισμού ή της αλληλεπίδρασης (ουμανιστές) υπογραμμίζει ότι το άτομο διαμορφώνεται στα πλαίσια της αντίδρασής του με το κοινωνικό περιβάλλον στο οποίο επιρρίπτει αποκλειστικά την ευθύνη της δημιουργίας της παραβατικής συμπεριφοράς.

Η ριζοσπαστική σχολή (Μαρξισμός) υπογραμμίζει ότι η ταξική κοινωνία του καπιταλισμού μέσα από τις ταξικές αντιθέσεις της, τα αλληλοσυγκρουόμενα συμφέροντα, τις αντινομίες της και την αλλοτρίωση των ανθρωπίνων σχέσεων είναι άμεσα ή έμμεσα η αιτία των παραβατικών συμπεριφορών.

Η σχολή του κοινωνικού ελέγχου στηριζόμενη στους ανασταλτικούς μηχανισμούς του κοινωνικού ελέγχου, μέσα από τους ατομικούς και συλλογικούς περιορισμούς της κοινωνικής δράσης επανέφερε το ζήτημα αιτιολόγησης της ύπαρξης των μη παραβατικών ανηλίκων. Οι Travis Hirschi, Walter Reckless, Jach Gibbs έδωσαν νέα προβληματική στη παρεκκλίνουσα συμπεριφορά.

Η σχολή της φαινομενολογίας δίνει έμφαση στη σημασία των πραγμάτων και των σχέσεων και τους ορισμούς της δια-υποκειμενικής πραγματικότητας. Η ερμηνευτική της σημασιολογικής οριοθέτησης μιας συμπεριφοράς είναι το κλειδί για την κατανόησή της.

Τέλος, η σχολή της εθνομεθοδολογίας εξετάζει την καθημερινότητα σαν μια δυναμική διαπραγμάτευση πρακτικών επιλογών.

4. ΑΙΤΙΑ/ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΚΙΝΔΥΝΟΥ ΠΟΥ ΣΧΕΤΙΖΟΝΤΑΙ ΜΕ ΤΗΝ ΑΝΗΛΙΚΗ ΠΑΡΑΒΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

4.1 Θεωρητική προσέγγιση

Σε αυτό το κεφάλαιο θα αναφερθούμε σε αιτιολογικές ερμηνείες, και σε μια σειρά παραγόντων και αιτίων που συμβάλλουν στη διαμόρφωση της παραβατικής συμπεριφοράς των ανηλίκων, όπως αυτοί έχουν επισημανθεί και εμπειρικά μέσα από το έργο των Επιμελητών Ανηλίκων. Οι παράγοντες αυτοί από τη μια αντανακλούν ίδια ατομικά χαρακτηριστικά των ανηλίκων, από την άλλη έχουν κοινωνική προέλευση (για παράδειγμα, το πλαίσιο της οικογένειας, το περιβάλλον του σχολείου, οι ομάδες των συνομηλίκων κ.ο.κ).

Ως παράγοντες κινδύνου θεωρούνται εκείνοι οι οποίοι συσχετίζονται σε υψηλό βαθμό με την εκδήλωση ανεπιθύμητων ή αντικοινωνικών μορφών συμπεριφοράς. Πιο συγκεκριμένα, παράγοντες κινδύνου νοούνται οι αρνητικές συνθήκες που αυξάνουν τις πιθανότητες η συμπεριφορά ενός παιδιού να εκτραπεί σε παρεκκλίνουσες μορφές και οι οποίες υποθηκεύουν την ομαλή προσαρμογή και ενσωμάτωσή του στα διάφορα κοινωνικά περιβάλλοντα. Επομένως, οι παράγοντες αυτοί θεωρείται ότι επιβαρύνουν τις συνθήκες στις οποίες αναπτύσσεται το παιδί και ως εκ τούτου αυξάνουν τις πιθανότητες να εκδηλωθεί και κυρίως να διατηρηθεί μια παρεκκλίνουσα ή αντικοινωνική συμπεριφορά (Young, Marchant & Wilder, 2004).

Για να διαπιστώσουν και να επιβεβαιώσουν την ύπαρξη παραγόντων που οδηγούν ένα ανήλικό άτομο να εμφανίσει αποκλίνουσα ή αξιόποινη συμπεριφορά, οι ειδικοί προέβησαν σε πολλές παρατηρήσεις, μετρήσεις, οι οποίες κατέληξαν στη διατύπωση υποθέσεων και στη διεξαγωγή αλληπάλληλων ερευνών και ερμηνειών (Κουράκης, 2004). Οι ερμηνείες αυτές συνήθως ακολούθησαν τις κυρίαρχες για την κάθε εποχή τάσεις και γενικότερα επιστημονικά, φιλοσοφικά και κοινωνικά-ιδεολογικά ρεύματα.

Οι Sameroff και Gutman (2004) αναφέρουν ότι οι παράγοντες κινδύνου οι οποίοι σχετίζονται με την εκδήλωση προβληματικών μορφών συμπεριφοράς κατηγοριοποιούνται συνήθως ως εξής: α) ατομικοί/διαπροσωπικοί, β) οικογενειακοί, γ) κοινωνικοί. Ο Carr (2001), από την άλλη, ομαδοποιεί τους επιβαρυντικούς παράγοντες: α) σε προσωπικούς παράγοντες προδιάθεσης, β) σε περιβαλλοντικούς/κοινωνικούς (contextual) παράγοντες προδιάθεσης, γ) σε προσωπικούς, οικογενειακούς και περιβαλλοντικούς παράγοντες διατήρησης των προβληματικών συμπεριφορών, και δ) σε καταλυτικούς παράγοντες. Οι προσωπικοί επιβαρυντικοί παράγοντες διακρίνονται με τη σειρά τους: (α) στους βιολογικούς και (β) στους ψυχολογικούς (σε Κουρκούτας, 2011).

Σύμφωνα με έρευνες των Smart, Vassallo, Sanson, και Dussuyer (2002), Herbert, (1996), Μακρή-Μπότσαρη, (2001), Cole M. και Cole S., (2002), η αντικοινωνική συμπεριφορά καθορίζεται από πολλαπλούς παράγοντες και σχετίζεται τόσο με ατομικά χαρακτηριστικά όσο

και με χαρακτηριστικά του περιβάλλοντος. Τέλος, η αποκλίνουσα συμπεριφορά των εφήβων φαίνεται να σχετίζεται επίσης και με τα κοινωνικά και δημογραφικά τους χαρακτηριστικά, με τις επιρροές των συνομηλίκων, καθώς και με προσωπικές απόψεις, συνήθειες και στάσεις απέναντι στα προβλήματα της κοινωνίας.

Η πολυπλοκότητα, επομένως, των αιτιών που οδηγούν τους ανήλικους στην παραβατικότητα, οι ραγδαίες αλλαγές στις συνθήκες της σύγχρονης ζωής που καταργούν παλιότερα αίτια εγκληματογέννησης, και η απόρριψη ευρημάτων πολλών στατιστικών ερευνών που έχουν ασχοληθεί μεμονωμένα με κάποιους από τους παράγοντες κινδύνου της παραβατικής συμπεριφοράς των ανηλίκων, είναι μερικοί από τους κύριους λόγους που δυσχεραίνουν το έργο της σωστή προσέγγισης του φαινομένου της παραπτωματικής συμπεριφοράς. Κατά την πολυπαραγοντική ερμηνεία η παραβατική συμπεριφορά προκαλείται από την επενέργεια ενός συνδυασμού και μιας αλληλενέργειας πολλών παραγόντων, που ανήκουν στο χώρο τόσο των ατομικών ιδιοσυγκρασιακών χαρακτηριστικών του ατόμου (ψυχολογικών, βιολογικών), όσο και των εξωατομικών (οικογένεια, σχολείο, Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας, δικαιοσύνη, εκκλησία, κοινωνικοί θεσμοί κ.α.) (Δημητρόπουλος & Παππά, 1993).

Ακολούθως αναφέρονται συνοπτικά οι παράγοντες κινδύνου για την ανάπτυξη συμπεριφορικών δυσκολιών, και είναι φανερό ότι, σε κάθε περίπτωση, πολλοί παράγοντες επιδρούν με διαφορετική μορφή, σε διαφορετικά επίπεδα και σε διαφορετικές χρονικές περιόδους (Κουρκούτας, 2011) με τους πιο σημαντικούς από αυτούς να αναλυθούν εκτενέστερα.

Για το λόγο ότι το περιεχόμενο της παρούσας έρευνας επικεντρώνεται μόνο σε όσους ανήλικους διέπραξαν σοβαρά αδικήματα ή είναι υπότροποι θα αναλύσουμε τους προδιαθεσικούς παράγοντες, οι οποίοι έχουν ενοχοποιηθεί στην εκδήλωση της παραβατικής συμπεριφοράς των ανηλίκων. Οι προδιαθεσικοί παράγοντες διακρίνονται σε ατομικούς που συγκαταλέγεται το φύλο, κληρονομικότητα, ψυχική υγεία και σε κοινωνικούς, που είναι η οικογένεια, το σχολείο, το περιβάλλον, κ.α. (Μαγγανά, 2008).

4.2 ΑΤΟΜΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ

4.2.1 Φύλο και Ηλικία

Το φύλο και η ηλικία παίζουν σημαντικό ρόλο στην εκδήλωση διάφορων συμπεριφορών. Συχνά αναφερόμαστε στον παραβατικό ανήλικο και λιγότερο μιλάμε για παραβατική έφηβη. Τα αγόρια είναι περισσότερο επιθετικά και επηρεάζονται, μέσω του μηχανισμού της κοινωνικής μάθησης, από πρότυπα όπως ένας βίαιος πατέρας. Επίσης, και στα κορίτσια αναπτύσσονται τάσεις αντικοινωνικής συμπεριφοράς, αλλά η επιθετικότητά τους

συνήθως εσωτερικεύεται και μετατρέπεται σε σωματικές ενοχλήσεις, απομόνωση και συναισθηματικές διαταραχές, όπως κατάθλιψη. Η γενίκευση της άποψης ότι οι διαφορές των δύο φύλων ως προς την επιθετικότητα είναι βιολογικά προσδιορισμένες, δεν φαίνεται να ευσταθεί, δεδομένου ότι η τεράστια κοινωνική διάκριση μεταξύ των δύο φύλων, ακόμη και στις μέρες μας, δικαιολογεί επαρκώς τις υφιστάμενες διαφορές αντίδρασης (Πετρόπουλος & Παπαστυλιανού, 2001). Η προσέγγιση της προπαραβατικής συμπεριφοράς με καθοριστικό παράγοντα διαμόρφωσης της το φύλο του ατόμου δεν μπορεί να είναι ανεξάρτητη από το ευρύτερο ζήτημα της διάκρισης των δύο φύλων (Futuyma, 1991). Ο Erickson αναφέρει ότι η ηλικία για την εκδήλωση επιθετικής συμπεριφοράς είναι η εφηβεία, επειδή, κυρίως για τα αγόρια ταυτίζεται με την έννοια του «άνδρα» (σε Δραγώνα, 2011). Όμως ενδιαφέροντα είναι και τα συμπεράσματα που συνάγονται από άλλες σύγχρονες προσεγγίσεις. Οι ιδιαιτερότητες της γυναικείας εγκληματικότητας οφείλονται στο ρόλο και τη θέση της γυναίκας στη κοινωνία. Καθώς αυτός ο ρόλος και η θέση αλλάζουν, η γυναικεία εγκληματικότητα θα διαφοροποιηθεί ποσοτικά και ποιοτικά (Γεωργούλας, 2000).

Αποτελέσματα προηγούμενων ερευνών αναγνωρίζουν πως ενώ τα κορίτσια που εμπλέκονται σε παραβατικές συμπεριφορές αποτελούν γενικά τη μειονότητα, εντούτοις σήμερα παρατηρείται σημαντική αύξηση στη συμμετοχή του γυναικείου φύλου σε αξιόποινες πράξεις σε σχέση με προηγούμενες χρονικές περιόδους (Siegel & Senna, 2000). Και σε άλλες έρευνες έχουν παρατηρηθεί διαφορές ανάμεσα στα φύλα με τα κορίτσια να έχουν περισσότερα ψυχολογικά προβλήματα λόγω εσωτερίκευσης του θυμού (Χριστοπούλου, 1996) ενώ σε έρευνες των Μόττη-Στεφανίδη & Τσέργας, (2000) παρατηρήθηκαν διαφορές στις αξιολογήσεις των δασκάλων για τα αγόρια και τα κορίτσια, γιατί τα κορίτσια παρουσιάζουν διαφορετική συμπεριφορά στο σπίτι από το σχολείο, γεγονός που θα μπορούσε να αποδοθεί στους τρόπους ανατροφής. Οι διαφορές που παρατηρούνται ανάμεσα σε αγόρια και κορίτσια, συνδέονται με τη διαδικασία κοινωνικοποίησης και πολιτισμικού πλαισίου.

Η επίδραση του φύλου και η στατιστική επικράτηση των αγοριών στην αντικοινωνική συμπεριφορά έχει δειχθεί και από άλλες μελέτες. Είχε τεκμηριωθεί και σε μια μελέτη σε 3795 μαθητές από 12 αστικά κέντρα της χώρας από την Μπεζέ (1990), όπου βρέθηκε ότι το φύλο (αγόρια), επιδρούσε σημαντικά στην παραβατικότητα των μαθητών (σωματική βία, χρήση ουσιών, κλοπές, παράνομη οδήγηση), ενώ η ηλικία και το επίπεδο εκπαίδευσής τους δε φαινόταν να ασκούν ιδιαίτερη επίδραση. Σε άλλη μελέτη της ίδιας σε εφήβους του Δήμου Αθηναίων παρατηρήθηκε μια διαφοροποίηση δύο κατηγοριών ηλικιών ως προς τις μορφές σύγκρουσης, με την άσκηση σωματικής βίας να σχετίζεται περισσότερο με τη νεότερη ηλικιακή ομάδα (12-15 χρόνων) και την άσκηση λεκτικής βίας με τη μεγαλύτερη (16-19 χρόνων) (Μπεζέ, 1998).

4.2.2 Ψυχικά προβλήματα

Οι ψυχικές διαταραχές που, επίσης, σχετίζονται με ατομικούς παράγοντες και περιβαλλοντικές επιδράσεις, έχουν ενοχοποιηθεί συχνά ως αίτια αντικοινωνικής συμπεριφοράς των εφήβων. Ένας ψυχικά άρρωστος ανήλικος έχει περισσότερες πιθανότητες να διαπράξει μια παραβατική πράξη. Η λειτουργία του στερεότυπου «παρεκκλίνοντα» ως αρρώστου διερευνάται παράλληλα με τη διανοητική καθυστέρηση μέσα από διάφορες επιστημονικές θεωρίες. Οι Price, Salekin, Klingler & Barker (2013) στα ευρήματά τους αναφέρουν πως οι ψυχολογικές διαταραχές και η κατάθλιψη αποτελούν σημαντικοί παράγοντες πρόβλεψης ψυχοκοινωνικών δυσκολιών καθώς μπορεί να υποκρύπτονται πίσω από την αντικοινωνική συμπεριφορά των εφήβων. Ωστόσο, θα πρέπει να εξετάζεται αν πίσω από εκδηλώσεις παραβατικότητας, βίαιης ή προβληματικής γενικά συμπεριφοράς μπορεί να υποκρύπτεται κάποια ψυχική διαταραχή, γιατί χρήζει διαφορετικής μεταχείρισης.

Οι διαταραχές αυτές συχνά προϋπάρχουν από την παιδική ηλικία (όπως η ελλειμματική προσοχή, η διαταραχή υπερκινητικότητας, η εναντιωτική διαταραχή, οι μαθησιακές δυσκολίες και οι διαταραχές διάθεσης και άγχους με επιπτώσεις στη στάση του παιδιού απέναντι στο σχολείο) και σε συνάρτηση με το ψυχοκοινωνικό περιβάλλον ευθύνονται ποικιλοτρόπως για την εκδήλωση αντικοινωνικής παραπτωματικής συμπεριφοράς (Κάκουρος & Μανιαδάκη, 2004; Connor, 2002; Maniadaki, Kakouros & Karaba, 2010; Παπαγεωργίου, 1998). Ανάλογα ευρήματα, έδειξαν ότι τα παιδιά με διαταραχή Ελλειμματικής Προσοχής και Υπερκινητικότητας (ADHD) είναι σε αυξημένο κίνδυνο για την κακοποίηση στην παιδική ηλικία και την εγκληματικότητα καθώς εισέρχονται στην εφηβεία και την πρώιμη ενήλικη ζωή (De Sancti, Trampush, Harty, Marks, Newcorn, Miller & Halperin, 2008).

Μέσα από επιστημονικές θεωρίες οι οποίες προσπαθούν να δομήσουν την έννοια του «προπαραβατικού» ανήλικου διερευνάται εάν ένας ψυχικά άρρωστος μπορεί να διαπράξει μελλοντικά κάποια παραβατική πράξη. Κάποιες από αυτές τις ερευνητικές προσπάθειες έδειξαν ότι ο εκ γενετής εγκληματίας είναι γεννημένος με σοβαρή εγκληματική ροπή είτε γιατί το έχει κληρονομήσει από τους προγόνους του, είτε λόγω κάποιας ψυχικής ασθένειας ακόμα και λόγω της διανοητικής καθυστέρησης. Στις ενδογενείς τώρα ψυχώσεις που προέρχονται από τον εσωτερικό κόσμο του ατόμου ο ανήλικος μπορεί να διακατέχεται από μια μορφή σχιζοφρένειας που μοιάζει με κρίση εφηβείας. Ο σχιζοφρενής δηλαδή, προσπαθώντας να σχηματίσει μια ενιαία προσωπικότητα εκδηλώνει μια εγκληματική συμπεριφορά (σε Γεωργούλας, 2000).

Από την άλλη, η ερευνητική προσπάθεια των Healy & Bronner για τους προπαραβατικούς ανήλικους, έδειξε ότι η παραβατικότητα δεν αντιμετωπίζεται ως εκδήλωση αποκλειστικά συστασιακή, αλλά ως ψυχογενή, δηλαδή δεν αντιμετωπίζει τον ψυχικά ασθενή ως «προπαραβατική» οντότητα εκ συστάσεως, αλλά ότι υφίσταται μια δυναμική διαδικασία υιοθέτησης παραβατικού ρόλου λόγω ψυχικών ανωμαλιών που εκτυλίσσονται κατά τη διάρκεια

της ζωής του ατόμου και ιδιαίτερα μέσα από τις συγκρούσεις στο οικογενειακό περιβάλλον (σε Γεωργούλας, 2000).

Σε έρευνα των Vervaeck, West και Farrington (1973) αναφέρονται οι αποδείξεις της σχέσης διανοητικής καθυστέρησης και επικινδυνότητας με μεταβλητή το δείκτη νοημοσύνης, ανεξάρτητα από τις διάφορες κοινωνικές και οικογενειακές μεταβλητές. Όμως οι επεξηγηματικές ερμηνείες εμπλέκουν και κοινωνικούς παράγοντες όπως τη σχολική αποτυχία, τις μαθησιακές δυσκολίες, καθώς και κοινωνικο-οικογενειακούς παράγοντες. Άλλες μεταγενέστερες εμπειρικές μελέτες κατέρριψαν τον ισχυρισμό ότι υπάρχει μεγαλύτερο ποσοστό διανοητικά καθυστερημένων στον εγκληματικό πληθυσμό. Αλλά και στον μη εγκληματικό πληθυσμό οι διανοητικά καθυστερημένοι ανήλικοι εγκληματίες δεν είναι λογικό να υπάρχουν πολλοί – αν και είναι δύσκολο να καταμετρηθούν. Κι αυτό γιατί λόγω της χαμηλής ευφυΐας οι ανήλικοι αυτοί δεν μπορούν να παραμείνουν στο αδήλωτο ποσοστό εγκληματικότητας. Η πιθανότητα να γίνουν αντιληπτοί και να συλληφθούν είναι κατά πολύ μεγαλύτερη από αυτή των ευφυέστερων δραστών που είναι σε θέση να προστατέψουν περισσότερο τον εαυτό τους (σε Γεωργούλας, 2000).

Επίσης έχει αποδειχθεί ότι τα «*δύσκολα*» παιδιά, με την πάροδο του χρόνου, μεταπηδούν από σχετικά λιγότερο σοβαρές (π.χ. ανυπακοή, ξεσπάσματα θυμού) σε πιο σοβαρές (π.χ. σωματική ή ψυχολογική επιθετικότητα, βία, κλοπές) μορφές προβληματικής συμπεριφοράς. Στην πραγματικότητα στις περιπτώσεις εφήβων με σοβαρές διαταραχές συμπεριφοράς (διαταραχές διαγωγής) αυτό που έχει συμβεί είναι ότι ξεκινούν από την πρώιμη παιδική ηλικία με την εκδήλωση ήπιων προβληματικών συμπεριφοράς. Μέσα όμως από ένα κύκλο αμοιβαίων απορρίψεων, αρνητικών και συχνά «*τραυματικών*» εμπειριών καταλήγουν να εκδηλώνουν στις μετέπειτα ηλικίες όλο και πιο σοβαρές μορφές διαταρακτικής αντικοινωνικής συμπεριφοράς (σε Κουρκούτας, 2011). Άλλα ευρήματα έδειξαν, επίσης, ότι, παιδιά που είχαν διαγνωστεί με διαταραχές της ψυχικής υγείας είχαν περίπου 80% περισσότερες πιθανότητες να εμφανίσουν υποτροπή, σε σχέση με τα παιδιά που δεν είχαν εντοπιστεί διαταραχές. Αποτελούν, δηλαδή, η γνωστική διαταραχή και η απουσία φροντίδας από το οικογενειακό περιβάλλον, ισχυροί προγνωστικοί δείκτες εμπλοκής των ανηλίκων με τη δικαιοσύνη (Yampolskaya & Chuang, 2012). Σε ανάλογη μελέτη των Mallett, Stoddard & Seck (2009) η κατάθλιψη και η διπολική διαταραχή υπήρξαν σημαντικοί προβλεπτικοί παράγοντες της παραβατικής συμπεριφοράς σε εφήβους.

Αρκετοί ερευνητές έχουν αναφερθεί στην «*αδιοσυγκρασία*» η οποία αφορά βασικά ψυχολογικά χαρακτηριστικά τα οποία σχηματίζονται κατά τη βρεφική ηλικία και αποτελούν τη βάση για την ανάπτυξη της προσωπικότητας και της συμπεριφοράς του ατόμου. Εκτός, λοιπόν, από τα εγγενή χαρακτηριστικά, είναι επίσης καθοριστικά τα βιώματα που σχηματίζουν τα ψυχολογικά χαρακτηριστικά για το κάθε άτομο. Υπάρχουν άλλωστε πολλές έρευνες που διαπιστώνουν ότι άτομα με αρνητικά γεγονότα στο οικογενειακό περιβάλλον (απόλυση γονιών,

παρατεταμένη ασθένεια, μειονοτικά ζητήματα κ.λ.π.) όπως και άτομα που βίωσαν στην εφηβεία περιστατικά βίας ή κακοποίηση στην παιδική ηλικία, παρουσιάζουν κατάθλιψη και έντονες γνωστικές διαταραχές στην εφηβεία με ταυτόχρονη κατάχρηση ουσιών (Μακρή-Μπότσαρη, 2008; Μανιαδάκη & Κάκουρος, 2013). Σχετικά πρόσφατα ευρήματα δείχνουν ότι η συνύπαρξη της κατάθλιψης και άλλων ψυχικών διαταραχών επηρεάζουν τα νεαρά άτομα τα οποία εκφράζουν θυμό, επιθετικότητα και καταφεύγουν σε ουσίες (Price και συν. 2013).

Τα συμπτώματα της κατάθλιψης όπως έχουν καταχωρηθεί στη διεθνή βιβλιογραφία εκτείνονται σε όλους τους τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας και περιλαμβάνουν, λύπη, θλίψη, ευερεθιστικότητα, άγχος, εχθρότητα, ενοχές, θυμός, εκνευρισμός, ψυχοκινητική επιβράδυνση, απόπειρες αυτοκτονίας, σκέψεις αναξιοτήτας, απαισιοδοξία, απελπισία, αδυναμία συγκέντρωσης, μειωμένη ικανότητα σκέψης, απώλεια ευχαρίστησης, διαταραχές ύπνου, απώλεια όρεξης, απώλεια ενδιαφέροντος. Επί πλέον, στους εφήβους μπορεί να έχουμε πτώση της σχολικής επίδοσης, εγκατάλειψη σπουδών, απάθεια, μη ασφαλείς σεξουαλικές πρακτικές, καθώς και παραβατική και αντικοινωνική συμπεριφορά όπως είναι η χρήση ψυχότροπων ουσιών και η επιθετικότητα. Πρέπει, επίσης, να σημειωθεί ότι η μεγάλη πλειοψηφία των εφήβων με καταθλιπτική συμπτωματολογία εμφανίζουν και δυσθυμική διαταραχή. Αν και το ποσοστό των εφήβων με κλινική κατάθλιψη έχει βρεθεί να κυμαίνεται γύρω ή ακόμη και κάτω από το 5%, το 20% των εφήβων αναφέρουν καταθλιπτικά συμπτώματα (Μακρή-Μπότσαρη, 2003). Η εφηβική κατάθλιψη πολλές φορές καλύπτεται από την εφηβεία και δεν γίνεται εύκολα αντιληπτή. Μπορεί να είναι μακρόχρονη και επαναλαμβανόμενη και να αποτελέσει παράγοντα κινδύνου ψυχοπαθολογίας και ψυχοκοινωνικής προσαρμογής στην μετέπειτα ενήλικη ζωή.

Ερευνητικές μελέτες έχουν δείξει ότι οι παράγοντες που συμβάλλουν στην εφηβική κατάθλιψη σχετίζονται τόσο με τον ίδιο τον έφηβο όσο και με τον κοινωνικό του περίγυρο. Τέτοιοι παράγοντες είναι η ιδιοσυγκρασία του εφήβου, ο τρόπος ανατροφής του, η γονεϊκή στοργή και φροντίδα, η ποιότητα συζυγικής σχέσης, το κοινωνικο-οικονομικό επίπεδο της οικογένειας, τα στρεσογόνα γεγονότα, διάφοροι βιοχημικοί και γενετικοί παράγοντες, οι καταθλιπτικές σκέψεις και ιδέες καθώς και παράγοντες που σχετίζονται με το περιβάλλον του σχολείου και των συνομηλίκων (Μακρή-Μπότσαρη, 2007). Το 40%-50% των παιδιών με καταθλιπτικό γονέα εκδηλώνουν ψυχικές διαταραχές. Τα παιδιά αυτά έχουν τρεις φορές μεγαλύτερη πιθανότητα συναισθηματικής διαταραχής, και έξι φορές μεγαλύτερη πιθανότητα μείζονος καταθλιπτικού επεισοδίου. Έρευνες έδειξαν ότι το 55% των καταθλιπτικών εφήβων είχαν έναν τουλάχιστον γονέα με ψυχικές διαταραχές, ενώ μεταξύ μη καταθλιπτικών εφήβων το ποσοστό εκείνων που είχαν έναν τουλάχιστον γονέα με ιστορικό ψυχοπαθολογίας ήταν πολύ μικρότερο και ίσο με 22% (σε Μακρή-Μπότσαρη, 2007). Γενικότερα πλήθος ερευνών αναδεικνύουν ότι η ποιότητα των σχέσεων παιδιών και γονέων παίζει σημαντικό ρόλο στη ψυχική υγεία των παιδιών. Η αρνητική στάση των γονέων οδηγεί τα παιδιά σε κατάθλιψη

άγχος, χαμηλή αυτοπεποίθηση και επιθετικότητα. Αντίθετα η θετική στάση (υποστήριξη, βοήθεια στην εκπαίδευση κ.λ.π.) έχει ως αποτέλεσμα υψηλότερη αυτοπεποίθηση, αισιοδοξία και καλές σχολικές επιδόσεις (Smokowski, Bacallao, Cotter, & Evans, 2014).

4.2.3 Εξαρτησιογόνες ουσίες

Τις τελευταίες δεκαετίες παρατηρείται το σχεδόν παγκόσμιο φαινόμενο της αύξησης της χρήσης εξαρτησιογόνων ουσιών στους εφήβους και τους νέους. Στη Μ. Βρετανία π.χ. ο μισός πληθυσμός των νέων έχει δοκιμάσει κάποια παράνομη εξαρτητική ουσία ενώ στην Ελλάδα 17,9% των αγοριών και 9,9% των κοριτσιών έχουν πειραματιστεί με χρήση ουσιών στην εφηβική ηλικία, σύμφωνα με τα στοιχεία του ΕΚΤΕΠΠΝ.

Η ουσιοεξάρτηση ορίζεται ως ένα πολύπλοκο κοινωνικό πρόβλημα, έχει διεισδύσει σε όλα τα κοινωνικά στρώματα και είναι ποινικά διώξιμη μορφή νεανικής παραβατικότητας (Κοτσαλής, Μαργαρίτης & Φαρσεδάκης, 2010). Η χρήση ουσιών είναι μια ατυχής προσπάθεια διευθέτησης της χρήσης της εφηβείας. Η αντικοινωνική συμπεριφορά θεωρείται συνέχεια της διαταραχής διαγωγής στη παιδική ηλικία (Farington, 1991). Η διαταραχή διαγωγής (conduct disorder) είναι η εκδήλωση απροσάρμοστης συμπεριφοράς, η οποία μπορεί να διαγνωστεί μέχρι την ηλικία των 18 χρόνων, είναι ο προάγγελος για παραβατική συμπεριφορά και μετά την ενηλικίωση, και τα αίτιά της αποδίδονται βάσει ερευνητικής τεκμηρίωσης, σε περιβαλλοντικούς αλλά και κληρονομικούς παράγοντες. Η επιθετικότητα, η παρορμητικότητα και ο αντικομοφορμισμός είναι χαρακτηριστικά που συνδέονται με την άρση ελέγχου παρορμήσεων (Slutske και συν., 1997). Ο Robins (1986) έχει επισημάνει ότι οι έφηβοι που διαπράττουν βίαιες και παράνομες πράξεις, κάνουν υπερβολική κατανάλωση αλκοόλ και έχουν μεγάλη σχολική αποτυχία, παρουσιάζουν διαταραχή διαγωγής. Ακόμη πιο εκτεταμένη έρευνα σε εφήβους με υψηλή παραβατικότητα δείχνει ότι η πλειοψηφία των υποκειμένων είχαν πολύ χαμηλές προσδοκίες (Marhon 1971). Επιπροσθέτως οι Schubert και συν. (1988) έχουν επισημάνει τη σημαντική θετική συσχέτιση της διαταραχής αντικοινωνικής προσωπικότητας με τον αλκοολισμό και την ουσιοεξάρτηση.

Οι κοινωνιολόγοι και ψυχολόγοι έχουν δώσει αρκετές ερμηνείες για την αύξηση αυτού του φαινομένου, όπως η ευρύτερη και ευκολότερη πρόσβαση στη διάθεση τέτοιων ουσιών, η οικονομική κρίση, όπως και η εξασθένηση ισχυρών κοινωνικών θεσμών (οικογένεια, φίλιες, κοινωνική αποξένωση). Επίσης, η χρήση και η κατάχρηση συνδέονται με εφηβικές τάσεις αυτονομίας ενάντια στο κομοφορμισμό καθώς και με την επανάσταση ενάντια στη συμμόρφωση (Bachanan, 1992). Οπαδοί της κοινωνικής μάθησης ισχυρίζονται ότι η έκθεση των εφήβων στις ουσίες είναι ο κύριος παράγοντας που επηρεάζει τους εφήβους και συνεπώς μπορεί να τους ωθήσει στη χρήση και κατάχρηση (Hawkinw, 1992). Ωστόσο, άλλες ψυχολογικές θεωρίες, υποστηρίζουν ότι οι σημαντικότεροι παράγοντες της ουσιοεξάρτησης οφείλονται καθαρά σε ατομικές διαφορές, γενετικά και περιβαλλοντικά καθορισμένες. Η κληρονομικότητα σύμφωνα

με έρευνες αναφέρεται σαν ένας αποφασιστικός παράγοντας στην τοξικομανία και ιδιαίτερα στους άρρηνες (Kendler, 2000). Επίσης άλλες θεωρίες δίνουν έμφαση στους περιβαλλοντικούς παράγοντες, η πίεση από ομάδες συνομηλίκων εντοπίζεται ως ένας μεγάλης σημασίας παράγοντας για την έναρξη των ουσιών. Η επίδραση της οικογένειας και η σχέση του εφήβου με τους γονείς (Smokowski και συν., 2014) αποτελεί άλλον έναν καθοριστικό παράγοντα στην εξέλιξη της προσωπικότητας του εφήβου (De Sanctis, Trampush, Harty, Marks, Newcorn, Miller & Halperin, 2008).

Σήμερα τα παιδιά και οι έφηβοι μεγαλώνουν σε μια κοινωνία, όπου το κάπνισμα, το αλκοόλ και τα ναρκωτικά βρίσκονται εύκολα και υπάρχουν παντού. Το κάπνισμα είναι τόσο διαδεδομένο μεταξύ των νέων σε ολοένα και νεαρότερες ηλικίες, ώστε η εξάρτηση από τη νικοτίνη δεν μπορεί να θεωρηθεί προδιαθεσικός παράγοντας για συγκεκριμένες συμπεριφορές. Από την άλλη η συχνή και η υπερβολική κατανάλωση αλκοόλ στις νεαρές ηλικίες σχετίζεται με την εμφάνιση κατάθλιψης, μαθησιακών δυσκολιών, αγχώδους συμπεριφοράς, αντικοινωνικής και βίαιης προσωπικότητας, ενώ υπάρχει η πιθανότητα οι έφηβοι υπό την επήρειά του να διαπράξουν αξιόποινες πράξεις (επιθετικότητα, βίαιη συμπεριφορά, παραβάσεις Κ.Ο.Κ. και πρόκληση θανατηφόρων τροχαίων ατυχημάτων κ.ά.). Αλλά και με την περιστασιακή κατανάλωσή του, λόγω της επήρειας στο κεντρικό νευρικό σύστημα, δημιουργεί προβλήματα στο σχολείο, στην τοπική κοινωνία και στις διαπροσωπικές σχέσεις των ανηλίκων με τους γονείς και τους συνομηλίκους τους (Herbert, 1996). Συχνά, παρατηρείται το φαινόμενο της έναρξης κατανάλωσης αλκοόλ σε πολύ νεαρή ηλικία, ακόμη και από 12 χρόνων, και βέβαια αυξάνεται με την πρόοδο της ηλικίας μέχρι τα 20 χρόνια (Grant, & Dawson, 1997).

Η σοβαρότερη όμως μορφή χρήσης εξαρτησιογόνων ουσιών από τους εφήβους αφορά τη χρήση ψυχοδραστικών ουσιών (δηλαδή, ναρκωτικών ουσιών) και είναι από τα πιο δύσκολα προβλήματα της σύγχρονης κοινωνίας. Ο όρος «ψυχοδραστικές ουσίες» που υιοθέτησαν ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας και η Αμερικανική Ψυχιατρική Εταιρεία περιλαμβάνει ουσίες που έχουν κοινό γνώρισμα τη διαταραχή της λειτουργίας του Νευρικού Συστήματος με αποτέλεσμα τη σωματική και ψυχολογική εξάρτηση (Κουράκης, 2005)²⁴. Με τον όρο «ναρκωτικά» νοούνται οι ουσίες με διαφορετική χημική δομή και διαφορετική δράση στο κεντρικό νευρικό σύστημα και με κοινά χαρακτηριστικά γνώρισμα τη μεταβολή της θυμικής κατάστασης του χρήστη και την πρόκληση εξάρτησης διαφορετικής φύσης, ψυχικής ή και σωματικής και ποικίλου βαθμού, καθώς και την ανακούφιση των χρονίως πασχόντων από τα συμπτώματα συγκεκριμένης νόσου, για την οποία αυτές κρίνονται ιατρικά επιβεβλημένες. Οι ουσίες δηλαδή αυτές προκαλούν ακατανίκητη ανάγκη ή επιθυμία για συνεχή χρήση του ναρκωτικού ή και για απόκτησή του με οποιοδήποτε μέσο. Συνέπειες: εγκεφαλική βλάβη

---

²⁴ Κύρια φιλοσοφία του νόμου Ν. 4139/2013 «Νόμος περί εξαρτησιογόνων ουσιών» είναι ο χαρακτηρισμός του τοξικομανούς ως «ασθενούς» αντί εγκληματία και η διάκριση μεταξύ τοξικομανών και μη τοξικομανών κατά τη σωφρονιστική τους μεταχείριση.

(νευροψυχοτοξίνωση) και ανικανότητα να αντιλαμβάνεται και να ερμηνεύει κανείς τον εξωτερικό κόσμο όπως αυτός πράγματι είναι (Κουράκης, 2005).

Ο όρος κατάχρηση (drug abuse) αναφέρεται στην υπερβολική και επίμονη χρήση μιας ουσίας χωρίς αυτή η χρήση να σχετίζεται με την ιατρική πράξη. Η κατάχρηση θα οδηγήσει τις περισσότερες φορές (όχι πάντα) στην φαρμακευτική εξάρτηση. Στην έννοια της εξάρτησης αντιστοιχεί ο ορισμός της ΠΟΥ (1968), ο οποίος αναφέρει ότι είναι «μία κατάσταση που προκύπτει από την αλληλεπίδραση ενός ζωντανού οργανισμού και ενός φαρμάκου, και χαρακτηρίζεται από αντιδράσεις συμπεριφοράς που περιλαμβάνουν πάντοτε την παρόρμηση του ατόμου να παίρνει το φάρμακο, με συνεχή ή περιοδικό τρόπο, με σκοπό να αισθανθεί τις ψυχικές δράσεις του φαρμάκου και, μερικές φορές, για να αποφύγει τις περισσότερες συνέπειες από τη στέρησή του». Ο διαχωρισμός των εννοιών «κατάχρηση», «εξάρτηση» είναι μεγάλης σημασίας επειδή δεν είναι ακριβώς ταυτόσημες. Μπορεί να συνυπάρχουν αλλά η κάθε μια μπορεί να αναπτυχθεί ξεχωριστά από την άλλη.

Εξάρτηση είναι η κατάσταση ενός εθισμένου ατόμου κατά την οποία οι συνήθειες ή αυξημένες δόσεις μια ουσίας είναι απαραίτητες για να εμποδιστεί η εκδήλωση ψυχολογικών και σωματικών συμπτωμάτων στέρησης της ουσίας. Πολλές από αυτές τις ουσίες έχουν την ιδιότητα να προκαλούν ανοχή, δηλαδή, ανάγκη του οργανισμού για συνεχή αύξηση της δόσης για να υπάρξει το ίδιο αποτέλεσμα, με αποτέλεσμα να οδηγείται ο χρήστης σε κατάχρηση, δηλαδή, συχνότερη λήψη σε μεγαλύτερες ποσότητες. Η κατάχρηση ψυχοδραστικών εξαρτησιογόνων ουσιών εκφράζεται με τον όρο «τοξικομανία», ανεξάρτητα αν αυτές κυκλοφορούν παράνομα ή νόμιμα (Λεβέντης, Παπαστεφάνου, Παπαδάμου, Χατζητοφή, & Κωνσταντινίδου, 1999; Herbert, 1996).

Σύμφωνα με το DSM – IV – R (APA, 1994) και το ICD – 10 (WHO, 1997) οι συνέπειες για την υγεία και την εργασία ή την παρακολούθηση του σχολείου ποικίλουν σε σοβαρότητα ανάλογα με την ουσία και το βαθμό χρήσης ή εξάρτησης από τις ουσίες. Τα προβλήματα που συνεπάγεται η χρήση ουσιών για το άτομο γίνονται περισσότερο πολύπλοκα επειδή η χρήση των ουσιών αυτών σχετίζεται με την νεανική παραβατικότητα, σεξουαλική κατάχρηση, χρήση βίας, συμμετοχή σε συμπλοκές και επιθέσεις, οπλοφορία ή ανθυγιεινές πρακτικές σχετικές με το φαγητό και την προστασία του εαυτού του (DSM - IV, APA, 1994. Κουράκης, 1999; Μαδιανός, 1989; Orpinas και συν. 1995). Οι συνέπειες της χρήσης των ψυχοδραστικών εξαρτησιογόνων ουσιών αγγίζουν όλες τις πτυχές της ζωής των νεαρών ατόμων και απειλούν συχνά και την ίδια τους τη ζωή. Η κάνναβη δημιουργεί ψυχολογική εξάρτηση και είναι συχνά το πρώτο βήμα της εισόδου στον κόσμο των «σκληρών» ναρκωτικών, (από έρευνες που έχουν γίνει διεθνώς έχει φανεί ότι η χρήση κάνναβης σε περιστασιακή ή συστηματικότερη βάση συνδέεται με τη χρήση και άλλων ουσιών, των οποίων προηγείται, (σε Fergusson & Horwood, 2000), ενώ το L.S.D. προκαλεί παρόμοιες αντιδράσεις με εκείνες της κάνναβης, μόνο που οι αντιδράσεις είναι πιο έντονες. Η ηρωίνη ανήκει στην κατηγορία των οπιοειδών, όπως και

η μορφίνη και προκαλεί σε μεγάλο βαθμό εθισμό. Επίσης, η λήψη υπερβολικής δόσης ή νοθευμένων ουσιών ή η ταυτόχρονη χρήση με αλκοόλ μπορεί να προκαλέσει συμπτώματα ψύχωσης, σπασμούς, αναπνευστική καταστολή, ασφυξία, κόμα ή/και θάνατο. Η συνεχής χρήση ψυχοδραστικών εξαρτησιογόνων ουσιών πιθανόν να οδηγήσει σε ψυχολογική ή και σωματική εξάρτηση για την εν λόγω ουσία με αποτέλεσμα η διακοπή να προκαλεί σωματικά συμπτώματα στέρησης. Πιθανές επιπτώσεις είναι διάφορες οργανικές βλάβες, υποσιτισμός και θάνατος. Ο κίνδυνος αυτοκτονίας αυξάνεται με κάθε μορφή εξάρτησης λόγω των συναισθηματικών διαταραχών. Η λήψη ψυχοδραστικών ουσιών μειώνει τον αυτοέλεγχο του ατόμου και αυξάνει τις πιθανότητες κάποιου δυστυχήματος (π.χ. κατά την οδήγηση). Τα παραισθησιογόνα, επίσης, μπορεί να προκαλέσουν πανικό στο χρήστη, κάνοντάς τον να γίνει εξαιρετικά βίαιος και επιθετικός. Η χρήση παρανόμων ψυχοδραστικών ουσιών υπόκειται σε ποινική δίωξη με συνέπειες ανάλογες με τη σοβαρότητα της διάπραξης της πράξης που τέλεσε κάτω από την επήρεια των ουσιών και πιθανόν να οδηγήσουν το χρήστη στην επιβολή αναμορφωτικών μέτρων ή φυλάκιση. Κατά τη χρήση ουσιών εμφανίζονται προβλήματα στις διαπροσωπικές σχέσεις των εφήβων με τους γονείς, ενώ συχνά ακολουθεί η ένταξή του σε παραβατικές ομάδες. Επίσης, η κατάχρηση ουσιών από μαθητές σχεδόν πάντα συσχετίζεται με αντικοινωνική συμπεριφορά, όπως βίαιη συμπεριφορά προς τους συμμαθητές τους, κλοπές, βανδαλισμοί, παραβάσεις κανόνων, αδικαιολόγητες απουσίες ή και εγκατάλειψη του σχολείου και ποικίλες άλλες εκδηλώσεις (Gossop & Grant, 1994; Πετρόπουλος & Παπαστυλιανού, 2001).

Οι περιβαλλοντικοί παράγοντες, οικογενειακοί, σχολικοί, κοινωνικοί και οικονομικοί είναι αναμφισβήτητα συνυπεύθυνοι για την ροπή των εφήβων σε ουσίες. Η σχολική αποτυχία, η οικογενειακή διάλυση, η οικονομική στέρηση, ο ωφελμιστικός μη ανθρωποκεντρικός προσανατολισμός της σύγχρονης κοινωνίας, η κοινωνική αποξένωση και αδικία είναι προβλήματα που φαίνονται αξεπέραστα. Η απελπισία και η προσπάθεια για αποφυγή τους, οδηγεί τους εφήβους στην κοινωνική απόσυρση και στην αναζήτηση εναλλακτικών ικανοποιήσεων, επομένως στα ναρκωτικά (Gossop & Grant, 1994; Herbert, 1996). Στοιχεία του 2003 δείχνουν ότι 1 στους 10 (10%) έλληνες μαθητές 14-17 χρόνων έχει κάνει χρήση κάποιας παράνομης ουσίας έστω και μία φορά στη ζωή του, ενώ στην ηλικία των 17 η αναλογία γίνεται 1 στους 5 (19,8%) (Ε.Π.Ι.Ψ.Υ., 2005).

Η χρήση ουσιών σε πολλές περιπτώσεις συνυπάρχει με άλλες ποινικά διώξιμες συμπεριφορές νεανικής παραβατικότητας ή άλλα φαινόμενα βίας και αποτελούν φαινόμενα συννοσηρότητας. Ο Jessor (1991) πρόβαλε τη «Θεωρία της Προβληματικής Συμπεριφοράς» όπου παρατηρείται να συνυπάρχουν πολλές «ρισοκίνδυνες για την υγεία» συμπεριφορές των εφήβων, όπως η κατανάλωση αλκοόλ, η χρήση μαριουάνας, η παραβατικότητα και οι σεξουαλικές σχέσεις. Επίσης, καταγράφηκε σε πολλές έρευνες η συννοσηρότητα της κατάχρησης αλκοόλ από τους έφηβους και της ύπαρξης ψυχικών διαταραχών με πιο αυξημένη συχνότητα σε σύγκριση με τους εφήβους που δεν κάνουν κατάχρηση αλκοόλ. Τέτοιες είναι οι:

- Κοινωνική φοβία (Judd, 1994),
- Αυτοκτονική συμπεριφορά (Hufford, 2001),
- Διαταραχές Διαγωγής (Brown και συν, 1996),
- Διαταραχές της διάθεσης και αγχώδεις διαταραχές (Buydens – Brancheu, Brancheu & Noumair, 1989; Grant και συν. 2004),
- Διαταραχή Μετατραυματικού Στρες (Zweben, Clark & Smith, 1994),
- Αντικοινωνική συμπεριφορά και χρήση ναρκωτικών (Randall και συν., 1999).
- Διαταραχή Ελλειμματικής Προσοχής και Υπερκινητικότητας (Davids & Gastpar, 2003).
- Οι Koroson και συν. (2005) σε έρευνά τους σε Ρώσους εφήβους (N=229) με παραβατική συμπεριφορά, διαπίστωσαν ότι οι νεαροί παραβάτες που κάνουν κατάχρηση αλκοόλ διατρέχουν μεγαλύτερο κίνδυνο να εκδηλώσουν ένα ευρύ φάσμα ψυχικών διαταραχών σε σχέση με τους νεαρούς παραβάτες που δεν κάνουν κατάχρηση αλκοόλ. Επίσης, οι πιο πάνω ερευνητές, βρήκαν ότι η κατάχρηση αλκοόλ στους νεαρούς παραβάτες σχετίζεται με την προσωπικότητα και με οικογενειακούς παράγοντες.

4.3 ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ

4.3.1 Παραβατικότητα και οικογενειακό περιβάλλον

Η κοινωνία επιρρίπτει μεγάλη ευθύνη στην οικογένεια και κυρίως στους γονείς για τον τρόπο που ανατρέφουν τα παιδιά τους καθώς λέγεται ότι *«πίσω από κάθε εγκληματικό άτομο, υπάρχει μια εγκληματική οικογένεια»* (Τσιάντης, 1991). Η οικογένεια, ως ένας μείζων κοινωνικοποιητικός θεσμός, αποτελεί και τον πρωταρχικής σημασίας παράγοντα που οδηγεί στην εκδήλωση παραβατικής συμπεριφοράς του παιδιού. Καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής του το άτομο επηρεάζεται από το οικογενειακό περιβάλλον (Κατσιγαράκη, 2004). Είναι γνωστή και δεν χρειάζεται να τονιστεί ιδιαίτερα η σημασία της οικογένειας για την ψυχοσωματική ανάπτυξη και υγεία (Smokowski και συν., 2014), την αγωγή, τη διάπλαση του χαρακτήρα και την κοινωνικοποίηση του παιδιού (Γιαννικόπουλος, 1991). Η δύναμή της είναι εμφανής αφού η επίδρασή της αρχίζει σε μια εποχή που το παιδί είναι εύπλαστο και δεκτικό, διαρκεί πολύ χρόνο και στηρίζεται στην αγάπη και τους ψυχικούς δεσμούς των μελών της. Μόνο στην οικογένεια μπορεί να βρει το παιδί αγάπη, σιγουριά και φροντίδα που είναι απαραίτητα για την σωστή εξέλιξη της προσωπικότητάς του (Πιάνος, 2000).

Από ανέκαθεν η επιστήμη της ψυχολογίας και οι σχετικές έρευνες έχουν επιδείξει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για το οικογενειακό περιβάλλον και τις ενδοοικογενειακές σχέσεις των μελών της. Η οικογένεια είναι το πλαίσιο, είναι η ομάδα αναφοράς μέσα στην οποία το παιδί θα αποκτήσει τις πρώτες κοινωνικές του εμπειρίες, θα γνωρίσει τις πρώτες σχέσεις εξουσίας, τις στάσεις, τις πεποιθήσεις και τις αξίες που θα το ακολουθούν για το υπόλοιπο της ζωής του

(Νόβα-Καλτσούνη, 1998). Παραδοσιακά η οικογένεια θεωρείται ο σημαντικότερος φορέας για τη διαδικασία της κοινωνικοποίησης, επειδή οι γονείς συνιστούν την πρωτογενή πηγή πολιτισμικών ηθικών αρχών, αξιών και κριτηρίων, που συνδέονται με τις αλλαγές στους κοινωνικούς ρόλους καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής (Williams, Vandorn, & Bright, 2007).

Η οικογένεια είναι το περιβάλλον που παρέχει τις πρώτες εμπειρίες και βιώματα του παιδιού για να αναπτυχθεί φυσιολογικά ως προσωπικότητα και η ήρεμη οικογενειακή ατμόσφαιρα ευνοεί τη φυσιολογική του ανάπτυξη (Smokowski και συν., 2014). Αυτή πρέπει να ικανοποιεί τις βασικές ψυχικές ανάγκες του παιδιού για αγάπη, ασφάλεια, προσοχή, κίνητρα, καθοδήγηση, ισότητα και ελευθερία. Η ποιότητα της σχέσης των γονέων με το παιδί, οι τρόποι ανατροφής που χρησιμοποιούν και γενικότερα οι εμπειρίες του παιδιού στο οικογενειακό του περιβάλλον μπορούν να λειτουργήσουν είτε προστατευτικά είτε επιβαρυντικά για την προσαρμογή του. Η ποιότητα του δεσμού μητέρας-βρέφους επηρεάζει την ποιότητα των μετέπειτα σχέσεων του παιδιού, και συνδέεται με την εμφάνιση διαταραχών της διαγωγής. Η θέση αυτή υποστηρίζεται στη θεωρητική βάση του Bowlby (1973), ότι η ποιότητα της πρώτης κοινωνικής σχέσης με τη μητέρα δημιουργεί ένα εσωτερικό μοντέλο διεργασίας, δηλαδή διαμορφώνει προσδοκίες και στάσεις στο άτομο που αφορούν τον εαυτό του, τους άλλους ανθρώπους, τη μεταξύ τους σχέση, καθώς και γενικότερα τις ανθρώπινες σχέσεις (σε Καλατζή-Αζίζη, 2004).

Είναι γεγονός ότι η έννοια της οικογένειας ως κοινωνικός θεσμός έχει υποστεί σημαντικές αλλαγές. Από τα μεταπολεμικά χρόνια η ελληνική οικογένεια έχει υποστεί ριζική μεταβολή, με αποτέλεσμα να σημειώνονται συγκρούσεις ως προς τους νέους ρόλους των συζύγων, γονέων, του πλήθους των λοιπών ενασχολήσεων και τους επιδιωκόμενους από αυτούς σκοπούς μέσα στην οικογένεια. Οι αυξημένες υποχρεώσεις της εργαζόμενης μητέρας, η έλλειψη ουσιαστικής οικονομικής συμπαράστασης από τη πολιτεία, το άγχος της δουλειάς, η κούραση και ο εκνευρισμός οδηγούν τους γονείς σε ψυχική απόσταση από το παιδί τους, το οποίο αφήνουν συχνά μόνο του μπροστά σε μια τηλεόραση ή και ξεσπούν τα νεύρα τους επάνω του (ενδοοικογενειακή βία) (Κουράκης, 1999). Παράλληλα, οι γονείς, προσπαθούν από νωρίς να εντάξουν το παιδί σε ένα πρόγραμμα πολύωρης σχολικής και εξωσχολικής δραστηριότητας με ελάχιστο χρόνο για ψυχαγωγία ή άλλες δημιουργικές δραστηριότητες. Στο πλαίσιο της αγωγής αυτής, το παιδί ή ο έφηβος στερείται σταδιακά την ουσιαστική επικοινωνία με τους γονείς του, αφού εκτός από το εξαντλητικό σχολικό ωράριο, είναι υποχρεωμένο να ανταποκριθεί και σε ένα πλήθος άλλων ρόλων και ασχολιών που του στερεί τον ελεύθερο χρόνο για ενδοοικογενειακές και διαπροσωπικές σχέσεις. Επιπλέον κατακλύζεται από καταναλωτικά αγαθά, που χωρίς να έχει κοπιάσει να τα αποκτήσει σχηματίζεται μέσα του η εντύπωση, ότι αρκεί να απαιτεί και – συχνά με βίαιο και επιθετικό τρόπο – οι άλλοι θα του το δώσουν (Κουράκης, 1999; Μακρή-Μπότσαρη, 2008).

Τα παραπάνω αποδεικνύουν— όσο αφορά την οικογενειακή ευθύνη—ότι η αντικοινωνική συμπεριφορά των παιδιών ή των εφήβων έχει σχεδόν πάντα τις ρίζες της ή ενισχύεται από τις παθολόγες διαπροσωπικές σχέσεις μεταξύ των γονέων ή μεταξύ γονέων και παιδιών. Για παράδειγμα εμφανίζεται έντονα αδιαφορία, όταν στην οικογένεια επικρατεί η θέση ότι όλα επιτρέπονται χωρίς να υπάρχει σταθερή και συνεπής συμπεριφορά εκ μέρους των γονιών – που μπορεί να τελούν σε διάσταση – και συχνά ο πατέρας απουσιάζει ή το παιδί έχει μια διαταραγμένη σχέση μαζί του. Στον αντίποδα αυτής της συμπεριφοράς, οι γονείς ασκούν υπερβολική πειθαρχία με άκαμπτους κανόνες προς το παιδί και χρησιμοποιούν σωματική βία, καταλήγοντας να είναι ασυνεπείς και άδικοι. Η ένταση αυτής της καταπίεσης εκδηλώνεται από τον έφηβο με έντονη επιθετικότητα προς τους άλλους. Άλλες φορές πάλι η πειθαρχία επιβάλλεται και μέσω υπερπροστατευτικής στάσης των γονιών προς το παιδί. Αντίθετη, είναι η εικόνα που παρουσιάζει η οικογένεια του νευρωσικού παραβατικού εφήβου, εφόσον οι κυρώσεις που ασκούνται από τους γονείς είναι κυρίως ψυχολογικές. Υπάρχει ισχυρή ταύτιση με τους γονείς – ιδιαίτερα με την υπερπροστατευτική μητέρα – η οποία οδηγεί το παιδί σε ένα σκληρό κι άκαμπτο υπερεγώ (Wright, 1970).

Εξάλλου στην προσπάθεια προσέγγισης του φαινομένου της παραβατικότητας των ανηλίκων, οι διάφορες εγκληματολογικές θεωρίες συχνά συνδέουν το θεσμό της οικογένειας με την ανάπτυξη παραβατικής συμπεριφοράς των εφήβων. Γενικά επικρατεί η οπτική η οποία «κατηγορεί» την οικογένεια ως το θεσμικό πλαίσιο από το οποίο γεννιούνται συμπεριφορές αποκλίνουσες (σε Κορώσης, 1997). Οι ενδοοικογενειακές συγκρούσεις, η ένταση, η ανάπτυξη ενός δυσλειτουργικού κλίματος έχουν «βαπτιστεί» ως ενδείξεις παραβατικότητας. Είναι γεγονός, λοιπόν, η συσχέτιση δυσμενών οικογενειακών συνθηκών και παραβατικής συμπεριφοράς ανηλίκων. Σε κάθε περίπτωση δομείται η εικόνα της οικογένειας ενός «προπαραβατικού ανηλίκου» η οποία και φέρει την ευθύνη για την υιοθέτηση παραβατικής συμπεριφοράς από το παιδί, και η οποία χαρακτηρίζεται από προβλήματα που αφορούν είτε τις διαπροσωπικές σχέσεις των γονέων, που είναι ασταθείς και ανεύθυνες, είτε τις γονικές τους ευθύνες, καθώς συχνά παραμελούν ή κακοποιούν τα παιδιά τους, αγνοούν τις βασικές συναισθηματικές τους ανάγκες και αναθέτουν εύκολα τη φροντίδα σε άλλους (Γεωργούλας, 2000).

Η επιστημονική βιβλιογραφία πάνω στο θέμα αυτό επισημαίνει πως προβλήματα βίας, παραμέλησης και κακοποίησης παιδιών εμφανίζονται συχνότερα σε άτομα που στην παιδική τους ηλικία είχαν υποστεί ανάλογη μεταχείριση (σε Γεωργούλας, 2000). Ανάλογα ευρήματα των Ryan, Williams & Courtney (2013) αποδεικνύουν πως η συνεχή παραμέληση και η απουσία γονικού ελέγχου διαδραματίζουν κρίσιμο ρόλο στην επανάληψη παραβατικών συμπεριφορών. Σε ότι αφορά το θέμα της πειθαρχίας στα παιδιά και τους εφήβους σε σχετική έρευνα που παρουσίασε ο Κρασανάκης (1996) η Χρυσά Μπακούλα αναφέρει: *συχνά στις μέρες μας η σωματική τιμωρία εξακολουθεί να χρησιμοποιείται ως μέσον επιβολής πειθαρχίας στην*

ελληνική οικογένεια. Από την άλλη οι γονείς στο πλαίσιο του υπερκαταναλωτισμού της σύγχρονης ζωής κατακλύζουν τα παιδιά με υλικά αγαθά, νομίζοντας ότι μ' αυτά εκπληρούν γονικές υποχρεώσεις, διότι ενδεχομένως με τον τρόπο αυτό καλύπτουν ρόλους που αδυνατούν να εκφράσουν με πραγματική αφοσίωση, αγάπη και ψυχική επικοινωνία» (σε Κουράκης, 1999). Από την άλλη μεριά οι Malinosky – Rummell και Hansen (1993) περιέγραψαν ότι άτομα που έχουν υποστεί σωματική κακοποίηση ως παιδιά είναι πιθανόν να γίνουν βίαιοι ή και μη βίαιοι παραπτώματιες. Σε μία μελέτη που αφορά τους πρώιμους οικογενειακούς και ιδιοσυγκρασιακούς παράγοντες ανάπτυξης ενός μοντέλου επιθετικής αντίδρασης στα αγόρια, ο Olweus αναγνωρίζει τέσσερις παράγοντες που έχουν αιτιακή σχέση, τον αρνητισμό της μητέρας, την ανοχή της μητέρας στις επιθέσεις, την χρήση μεθόδων επιβεβαίωσης της ισχύος από τη μητέρα και τον πατέρα, και την ιδιοσυγκρασία του αγοριού. Σε άλλη διαχρονική έρευνα στη Σουηδία, παρατήρησε ότι 35-40% αυτών που είχαν επιδείξει συμπεριφορά εκφοβιστή, όταν ήταν μαθητές, έως τα 24 χρόνια τους είχαν κατηγορηθεί τουλάχιστον τρεις φορές για αξιόποινες πράξεις (Olweus, 1995).

Σε άλλες, επιστημονικές μελέτες, γίνεται συχνή αναφορά και σύνδεση με τα παιδιά τα οποία έχουν γεννηθεί εκτός γάμου ή είναι ορφανά, υιοθετημένα, παιδιά διαζευγμένων γονιών ή μέλη πολύτεκνων οικογενειών (σε Κορώσης, 1997). Σχετικές έρευνες έχουν αποδείξει για τα εκτός γάμου παιδιά, ότι παρουσιάζουν αυξημένη παραβατικότητα και μια αυξημένη ροπή προς αυτή. Οι Ferguson, Healy, Bronner και Glueck (2000) κατέληξαν στις παραπάνω διαπιστώσεις στηριζόμενοι στο γεγονός ότι η εγκατάλειψη αυτών των παιδιών είχε αποτέλεσμα η ανατροφή και η αγωγή τους να μην είναι ισοδύναμη με αυτή των νόμιμων παιδιών (σε Κορώσης, 1997). Άλλες επιστημονικές έρευνες έχουν γίνει και στο θέμα των ορφανών παιδιών. Η έλλειψη του ενός ή και των δύο γονιών θεωρείται παράγοντας εγκληματογένεσης και είναι δείγμα αυξημένης επικινδυνότητας ώστε να κάνουν στο μέλλον, την εμφάνισή τους σημάδια παραβατικότητας. Οι έρευνες αυτές στηρίζονται στο γεγονός ότι ένα παιδί που μεγαλώνει με ένα γονιό, σύντομα αποξενώνεται από αυτόν που ούτως ή άλλως δεν μπορεί να του δώσει μια σωστή ανατροφή και διαπαιδαγώγηση. Η έλλειψη της μητέρας σημαίνει απουσία της οικογενειακής θαλπωρής και στοργής για το παιδί, ενώ η έλλειψη του πατέρα, έλλειψη των μέσων διαβίωσης με τελική συνέπεια την οικονομική ανέχεια (Λαμπροπούλου, 1994).

Από την άλλη μεριά, συχνά τα παιδιά τα οποία έχουν υιοθετηθεί, όπως αποδεικνύουν σχετικές έρευνες, τα προβλήματα ξεκινούν όταν μαθαίνουν για την υιοθεσία. Η αίσθηση ότι όλα γύρω τους είναι ψεύτικα και τεχνητά τους δημιουργεί αισθήματα μειονεξίας και μοναξιάς, χάνεται η συναισθηματική συνοχή με την οικογένεια και βρίσκουν ως διέξοδο τη φυγή. Ανάλογες επιστημονικές έρευνες έχουν γίνει και στο θέμα των πολυμελών οικογενειών. Ο μεγάλος αριθμός ατόμων σε μια οικογένεια όταν μάλιστα συνυπάρχουν δυσμενείς συνθήκες όπως η φτώχεια, έχει ως αποτέλεσμα τη μείωση της γονικής επίβλεψης τότε ο ανήλικος «στιγματίζεται» στις έρευνες ως πιθανός παραβάτης. Οι κακές συνθήκες διαβίωσης, ο

αλκοολισμός, η επαιτεία, οι μικροκλοπές, χαρακτηρίζουν περισσότερο οικογένειες με φτωχά ή ανύπαρκτα εισοδήματα. Η παραβατική συμπεριφορά είναι η μόνη διέξοδος για αυτούς που δεν έχουν τα μέσα, και οι ανήλικοι που διαπαιδαγωγούνται σε ένα τέτοιο περιβάλλον είναι επιρρεπείς στο να ακολουθήσουν την ίδια παραβατική συμπεριφορά με τους γονείς τους (Γεωργούλας, 2000).

Ένας άλλος σημαντικός παράγοντας ένδειξης παραβατικότητας εφήβων που έχει καταγραφεί επιστημονικά, στο οικογενειακό περιβάλλον, είναι και η εγκληματικότητα των ίδιων των γονέων καθώς και άλλα προβλήματα κοινωνικής δυσπροσαρμοστικότητας που τους χαρακτηρίζουν και που καλλιεργούν τους αναγκαίους όρους υιοθέτησης παραβατικής συμπεριφοράς από τα ανήλικα παιδιά. Οι όροι αυτοί εξηγούνται με βάση τους νόμους της μίμησης που ανέπτυξε ο Tarde και σύμφωνα με αυτούς η μίμηση είναι ο βασικός παράγων που ενισχύει την εγκληματικότητα, καθώς και όλες οι σημαντικές πράξεις που τελούνται κάτω από την επίδραση του «κακού» παραδείγματος. Η μίμηση γίνεται πιο έντονη όσο περισσότερα στενά συνδεδεμένα είναι το υποκείμενο και το αντικείμενο μίμησης (σε Γεωργούλας, 2000). Επίσης, μελέτη που πραγματοποιήθηκε σε φυλακή των Ηνωμένων Πολιτειών αποκάλυψε ότι η οικογένεια επιδρά στις εγκληματικές ενέργειες παιδιών με το να καλλιεργούν την πίεση των νεαρών μελών, να παραβιάζουν τον νόμο. Περισσότερο από τα 2/3 των συνεντευξιζόμενων είχαν συγγενείς που ήταν φυλακισμένοι. Το 25% ήταν πατέρες και το 25% ήταν κάποιος αδελφός ή αδελφή (σε Apel & Kaukinen 2008).

Άλλες έρευνες, έχουν προσπαθήσει να καταγράψουν την ύπαρξη ανάλογης επικινδυνότητας σε παιδιά που προέρχονται από γονείς αλκοολικούς (Γεωργούλας, 2000). Κατά την Robins, οι αντικοινωνικοί και αλκοολικοί γονείς τείνουν να έχουν παραπτωματίες γιούς. Σε μία άλλη μελέτη, ο Wilson έδειξε ότι καταδίκες των πατέρων προέβλεπαν καταδίκες των γιων. Από την άλλη πλευρά, στη μελέτη του Cambridge, η παραπτωματικότητα βρέθηκε να επικεντρώνεται σε μικρό αριθμό οικογενειών, με λιγότερο από 6% από αυτές να είναι υπεύθυνες για τις μισές εγκληματικές καταδίκες σε ένα σύνολο 400 οικογενειών. Και άλλες μελέτες συνηγορούν για συνέχεια της παραπτωματικότητας από γενιά σε γενιά. Ωστόσο, το ερώτημα εάν η γενετική μεταβίβαση ή το γονεϊκό πρότυπο είναι η αιτία της εγκληματικής συμπεριφοράς δεν μπορεί να απαντηθεί ευθέως (σε Williams και συν. 2007).

Αρκετές έρευνες, επίσης, έχουν προσπαθήσει να προσεγγίσουν τις ενδείξεις παραβατικότητας. Τα παιδιά διαζευγμένων γονιών έχουν θεωρηθεί, επίσης, δείγμα αυξημένης επικινδυνότητας για την μελλοντική ανάπτυξη παραβατικής συμπεριφοράς (σε Φαρσεδάκης, 1985). Σημαντικός αριθμός ερευνών αναφέρουν ότι οι διαλυμένες οικογένειες προδιαθέτουν στην παραπτωματικότητα. Ο Kolvin και οι συνεργάτες του στη New Castle Thousand Family Study (1990) ανέφεραν ότι το διαζύγιο ή ο χωρισμός των γονέων μέχρι την ηλικία των πέντε χρόνων του παιδιού, ήταν προδιαθεσικός παράγοντας εκδήλωσης παραπτωματικότητας κατά την ενηλικίωση. Επίσης, σε εθνική διαχρονική μελέτη στη Μεγάλη Βρετανία μελετήθηκαν

5000 παιδιά που γεννήθηκαν την ίδια εβδομάδα κατά το 1946. Αγόρια με διαζευγμένους γονείς ή γονείς σε διάσταση παρουσίασαν αυξημένη πιθανότητα να συλληφθούν ή να καταδικασθούν στην ηλικία των 21 χρόνων, σε σύγκριση με αυτά των οποίων είχε πεθάνει ο ένας γονέας ή ζούσαν και με τους δύο γονείς. Ο νέος γάμος του γονέα φάνηκε ότι ήταν επίσης προδιαθεσικός παράγοντας (σε Παπαγεωργίου, 1998).

Εξάλλου, η σύνδεση του παιδιού διαζευγμένων γονιών με την παραβατική συμπεριφορά δεν είναι αποτέλεσμα πρόσφατων ερευνών. Αυτή η σύνδεση αναφέρθηκε για πρώτη φορά από τους Glueck στο Κέμπριτζ πριν από πενήντα τρία χρόνια (σε Κορώσης, 1997). Παρόλα αυτά ο παραπάνω συνειρμός εξακολουθεί να λειτουργεί στο μυαλό όλων, και όχι αδικαιολόγητα, γιατί όσο αυξάνεται ο αριθμός των διαζυγίων, τόσο αυξάνεται και ο αριθμός των παιδιών που είναι πιθανό να εκτεθούν σε κακές οικονομικές συνθήκες, κακές διαπροσωπικές σχέσεις και κακή ποιότητα ζωής (Σκλειδή, 1984). Όπως υποστηρίζουν οι Ξανθάκου και Μπάμπαλης (2002) σε περιπτώσεις διαλυμένων και δυσλειτουργικών οικογενειών τα παιδιά συνήθως αντιδρούν με παραίτηση (από την οικογένεια και τη σχολική ζωή), με επιθετικότητα και με αγωνιώδη αναζήτηση του υποκατάστατου του απόντος γονέως. Αντιθέτως, όταν η ποιότητα των σχέσεων είναι καλή και οι γονείς μπορούν να έχουν μια κοινή στάση και αλληλοϋποστήριξη στην διαπαιδαγώγηση των παιδιών, τα παιδιά προσαρμόζονται καλά στη νέα κατάσταση. Επομένως, δεν είναι τόσο το γεγονός του διαζυγίου, αλλά η κακή διαχείριση του διαζυγίου και η μη αποτελεσματική επίλυση των προβλημάτων από τους γονείς που μπορεί να οδηγήσει τους έφηβους σε παραβατική συμπεριφορά.

Επίσης, σύμφωνα με αρκετές έρευνες σε συγκρίσεις που έγιναν μεταξύ οικογενειών παραπτωματιών και μη παραπτωματιών απέδειξαν την ύπαρξη αντίξοων συνθηκών στις οικογένειες των παραπτωματιών. Σε άλλες ερευνητικές μελέτες (για παράδειγμα σε Loeber, 1990) που αφορούσε οικογενειακούς παράγοντες που σχετίζονται με προβλήματα νεανικής διαγωγής και αποτελούν προβλεπτικοί παράγοντες γι' αυτά, βρέθηκε ότι η ελλιπής γονεϊκή επιτήρηση, η ασταθής ή σκληρή γονεϊκή πειθαρχία, η γονεϊκή δυσαρμονία, η απόρριψη του παιδιού και η ελλιπής ενασχόληση με αυτό αποτελούν σημαντικούς προβλεπτικούς παράγοντες της παραπτωματικότητας (επίσης σε Williams, Vandorn, & Bright, 2007).

Τέλος οι Glueck (1950, 1962) λαμβάνοντας υπόψη και πορίσματα νεότερων ερευνών, κατέληξαν σε δυο κύρια συμπεράσματα σχετικά με την επίδραση του οικογενειακού περιβάλλοντος στην ανάπτυξη ή μη παραβατικής συμπεριφοράς των παιδιών. Σύμφωνα με τον Glueck, λοιπόν, ορισμένες επιδράσεις του οικογενειακού περιβάλλοντος προσανατολίζουν έντονα τους ανήλικους προς την παραβατική συμπεριφορά. Η αδιαφορία των γονέων, οι αλλοπρόσαλλες καταναγκαστικού τύπου στάσεις, αναφορικά με την πειθαρχία, συναντώνται, κατά κύριο λόγο, σε όλους τους τύπους παραβατικής συμπεριφοράς. Επιπλέον, ορισμένες επιδράσεις του περιβάλλοντος ευνοούν την εκκόλαψη ενός τύπου παράβασης και αποθαρρύνουν άλλες μορφές παραβατικής συμπεριφοράς (σε Κορώσης, 1997).

Καταλήγοντας, για να υπάρξει η πιθανότητα τέλεσης εγκληματικών πράξεων, πρέπει να υπάρξει ένας συνδυασμός φτώχειας, εγκληματικού παρελθόντος της ίδιας της οικογένειας και έλλειψης ελέγχου των γονέων προς το παιδί. Πρέπει, δηλαδή, να συμπέσουν ταυτόχρονα τρεις παράγοντες, προκειμένου να υπάρξει σοβαρή πιθανότητα να εκδηλώσει κάποιος ανήλικος παραβατική συμπεριφορά. Οι ανήλικοι με παραβατικό ιστορικό (π.χ. τέλεση κλοπών, πρόκληση επεισοδίων στα γήπεδα και φθοράς ξένης ιδιοκτησίας), παρουσιάζουν αντίστοιχα προβλήματα στην οικογένεια και το σχολείο, με αποτέλεσμα να καταφεύγουν σε παραβατικές ομάδες, προκειμένου να αναπληρώσουν εκεί την ανθρώπινη επικοινωνία και την αναγνώριση που τους λείπει (Μαγγανά, 2008). Η απουσία ή η ελλιπής παρουσία του οικογενειακού ιστού υποστήριξης, γενικά αλλά και στην περίπτωση της ενδοοικογενειακής βίας αφήνει τα παιδιά ιδιαίτερα εκτεθειμένα προς τρίτους που δυνητικά θα εκμεταλλευτούν τις ανάγκες τους. Σε τέτοια περίπτωση, οι παραβατικές ομάδες εφήβων ή ενηλίκων, προσφέρουν στον εγκαταλελειμμένο από υποστήριξη έφηβο την επιβεβαίωση, την ασφάλεια και την στήριξη που του λείπουν. Υποκαθιστούν και προσφέρουν έτσι ένα άλλο υποστηρικτικό δίκτυο, έστω και νοσηρό, από το οποίο ο έφηβος δύσκολα απομακρύνεται.

Συμπερασματικά, οι οικογενειακοί παράγοντες που επιδρούν στην παραβατική συμπεριφορά παιδιών/εφήβων περιλαμβάνουν την ποιότητα της σχέσης γονιού – παιδιού, τα πρότυπα συμπεριφοράς των γονιών για την πειθαρχία και το επίπεδο της γονικής επίβλεψης, τη δυσλειτουργικότητα της οικογένειας, τη θυματοποίηση, παραμέληση και κακοποίηση του παιδιού μέσα στην οικογένεια, την ενδοοικογενειακή βία, το διαζύγιο, και τη πίεση για σχολικές επιδόσεις (Αγάθωνος – Γεωργοπούλου, 2005, 2009; Carr, 1999; Graham & Bowling, 1995; Παπαστυλιανού, 2002; Rutter & Hersov, 1991; Είναι εμφανές ότι η επιστήμη της ψυχολογίας δίνει μεγάλη βαρύτητα στο ρόλο της οικογένειας αναφορικά με την ανάπτυξη της προσωπικότητας του παιδιού και τη διαμόρφωση ηθικών κανόνων συμπεριφοράς, θα πρέπει όμως να τονιστεί ότι δεν είναι ο μοναδικός παράγοντας διαμόρφωσης της προσωπικότητας ενός παιδιού. Για τον λόγο αυτό θα πρέπει να εξετασθεί σε συνάρτηση με τους άλλους αιτιολογικούς παράγοντες (ομάδες ομηλικών, σχολικό περιβάλλον κ.α.), αφού αυτοί είναι, αλληλένδετοι και δεν μπορούν να λειτουργήσουν μεμονωμένα.

Σε όλες, τις ανωτέρω έρευνες, υπάρχει και ο αντίλογος, όπως η ανυπαρξία αντικειμενικότητας, ανεπάρκεια δείγματος και στατιστικών αποτελεσμάτων. Αυτό όμως δεν εμποδίζει αρκετές νεότερες έρευνες να συνεχίζουν να εστιάζουν την προσοχή τους στην καταγραφή και επιστημονική υποστήριξη των οικογενειακών μεταβλητών ως παραγόντων ανήλικης «προπαραβατικότητας». Σήμερα, οι εμπειρίες του εφήβου δεν περιορίζονται στα πλαίσια της οικογένειας αφού είναι σε μεγάλο βαθμό αδύναμη να προστατεύσει το παιδί από κάθε είδους βλαπτικές επιρροές που θα οδηγήσουν στην εκδήλωση παραβατικής συμπεριφοράς. Τα μηνύματα που ο έφηβος δέχεται από πηγές πληροφόρησης εκτός οικογένειας είναι όχι μόνο πολλά, αλλά προπάντων αντιφατικά και σε πολλές περιπτώσεις ακυρώνουν αυτά

που έχει δεχθεί από την οικογένεια. Παρά την αλήθεια που μπορεί να εμπεριέχουν τα επιστημονικά και ερευνητικά δεδομένα δεν θα έπρεπε οποιαδήποτε «μη κανονική» μορφή συμπεριφοράς να αποδίδεται αποκλειστικά και μόνο στην οικογένεια. Η οικογένεια δεν είναι αυτάρκης μονάδα, ανεξάρτητη από την υπόλοιπη κοινωνία, που εξισορροπεί τις εντάσεις και απογοητεύσεις που βιώνει το παιδί – έφηβος στο ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον, αφού η δομή και η λειτουργία της οικογένειας είναι άμεσα εξαρτημένες από τις κοινωνικές συνθήκες και οποιεσδήποτε δυσλειτουργίες της είναι κοινωνικές δυσλειτουργίες (Νόβα–Καλτσούνη, 2005). Όλοι σχεδόν οι έφηβοι περνούν σε κάποιες αντικοινωνικές πράξεις, που μπορεί να λειτουργήσουν και ως δοκιμή ή ως οδηγός για την περαιτέρω δραστηριοποίησή τους. Το εάν θα υιοθετήσουν τελικά μια παραβατική συμπεριφορά εξαρτάται από την αποτελεσματικότητα των φορέων κοινωνικού ελέγχου και από το βαθμό που κάθε έφηβος επηρεάζεται από τους φορείς κοινωνικοποίησης και κυρίως από την οικογένεια (Μπεζέ, 1987).

4.3.2 Σχολική μόρφωση

Το σχολείο, αμέσως μετά την οικογένεια είναι ένας κοινωνικοποιητικός θεσμός, στον οποίο η οικογένεια και κατ' επέκταση η κοινωνία έχει αναθέσει την προετοιμασία των νέων ατόμων για να αντιμετωπίσουν υπεύθυνα τη ζωή και το μέλλον. Η εκπαίδευση και γενικότερα η παιδεία «*χτίζει το σωστό άτομο*» και συμβάλει στη μείωση της εγκληματικότητας (Γεωργούλας, 2000).

Η σχέση του σχολείου με τη νεανική παραβατικότητα αποτελεί αντικείμενο σειράς μελετών και ερευνητικών εργασιών τα τελευταία χρόνια. Μια αναμφισβήτητη διαπίστωση στην οποία καταλήγουν οι έρευνες είναι πως οι παραβατικοί ανήλικοι δείχνουν πολύ μικρό ενδιαφέρον ή και καθόλου για το σχολείο. Την αδιαφορία αυτή ακολουθεί η σχολική αποτυχία η οποία δίνει ένα καινούριο έναυσμα στην αδιαφορία του μαθητή. Τι συμβαίνει όμως και ο «κακός» μαθητής εξελίσσεται σε παραβατικό; Κατά τον Bernfeld το σχολείο διαχωρίζει την πραγματική ζωή του παιδιού από τη σχολική μάθηση, πιέζει ένα ζωντανό οργανισμό να συρρικνωθεί σε ένα υποκείμενο μάθησης έξυπνο ή ανόητο χωρίς να νοιάζεται για τις επιθυμίες, τα ιδανικά, τις δυνατότητές του (σε Νόβα, 2000).

Ο Walgrave (1970) υποστηρίζει: «*η βάση πάνω στην οποία αναπτύσσεται η εγκληματογόνος επίδραση του σχολείου είναι η σχολική αποτυχία*». Έτσι μια αποτυχία σ' ένα ορισμένο τομέα μετατρέπεται μέσα από αυτή τη διαδικασία, σε μια γενική ανικανότητα του ατόμου, και μια σχολική απειθαρχία σε γενική κοινωνική δυσπροσαρμοστικότητα. Το σχολείο με αυτό τον τρόπο έχει ενεργό ρόλο στη διαδικασία κοινωνικής περιθωριοποίησης και αποκλίνουσας συμπεριφοράς ορισμένων μαθητών, που συνεχίζεται και μετά την εφηβεία (σε Γεωργούλας, 2000).

Η σχολική αποτυχία αποτελεί επιβαρυντικό παράγοντα για το στιγματισμό των μαθητών, με χαμηλή σχολική επίδοση, ως «οκνηρών», ή «ανόητων» ή «αποτυχημένων» ή

«διαφορετικών» – κυρίως παιδιών χαμηλών κοινωνικών στρωμάτων, με μαθησιακά κενά ή με μαθησιακές δυσκολίες – για τα οποία δεν λαμβάνεται υπόψη το κοινωνικοοικονομικό τους περιβάλλον. Ως φυσικό επακόλουθο το ενδιαφέρον των εφήβων αυτών επικεντρώνεται στην όσο το δυνατόν γρηγορότερη εγκατάλειψη του σχολείου, ενώ παράλληλα αναπτύσσουν καταστροφικές τάσεις, τάσεις φυγής, φοβίες, κατάθλιψη και άλλες νευρωτικού και αντικοινωνικού τύπου συμπεριφορές (Γεωργούλας, 2000). Γενικότερα διαμορφώνουν μια τουλάχιστον αδιάφορη, αν όχι εχθρική ψυχολογία απέναντι σε όλους τους κοινωνικούς θεσμούς υιοθετώντας ρόλο αποκλίνοντος, με αποτέλεσμα την αδιαφορία, τις απουσίες και τελικά την εκδήλωση παραβατικής συμπεριφοράς (*«θεωρία του χαρακτηρισμού ή θεωρία της ετικέτας»*), (σε Γκότοβος, 1996).

Τα χαρακτηριστικά των παραβατικών μαθητών κατά τον Kaiser είναι: η σχολική τους επίδοση είναι αισθητά χαμηλότερη από των μη παραβατικών, απουσιάζουν συχνά αδικαιολόγητα από το σχολείο, δείχνουν ανάρμοστη συμπεριφορά και έχουν μια αρνητική στάση απέναντι στο σχολείο και τη μάθηση (σε Νόβα, 2000). Άλλες σημαντικές εκδηλώσεις της ίδιας αυτής αδιάφορης ή και αρνητικής διάθεσης των μαθητών προς τον θεσμό του σχολείου είναι οι ποικίλες μορφές μικρής ή μεγαλύτερης παραβατικότητας, όπως το σκασιαρχείο, η επιθετική συμπεριφορά στους καθηγητές, οι ξυλοδαρμοί με συνομήλικους ή και η ανταλλαγή ύβρεων, οι βανδαλισμοί σχολικής περιουσίας (Κουράκης, 1999). Όσο αφορά τα αδικήματα που φέρεται να διαπράττουν στο χώρο του σχολείου, είναι οι μικροβανδαλισμοί, κλοπές μικροαντικειμένων από τους συμμαθητές τους, μικροτσακωμοί, ενώ στη συνέχεια περνούν σε μεγαλύτερες παραβατικές δραστηριότητες έξω από το σχολείο, καθώς η σχολική αναπροσαρμοστικότητα γεννά μια έντονη επιθυμία δράσης άλλου είδους (Γαλάνης, 1990).

Οι Rhillips και Kelly (1979) συμπεραίνουν ότι *«η σχολική αποτυχία είναι μια αιτία και όχι το αποτέλεσμα της παραβατικότητας»*. Όμως η ευθύνη του σχολείου είναι σ' αυτό το σημείο καθοριστική. Η δομή αλλά και ο τρόπος λειτουργίας του σχολείου, ο αυταρχισμός, η έλλειψη συμμετοχής των μαθητών στη λήψη αποφάσεων, η διδασκόμενη ύλη αλλά και η μέθοδος διδασκαλίας (χωρίς διάλογο και ερεθίσματα για έρευνα και εμπάθυνση), η έλλειψη σύνδεσης σχολείου – κοινότητας, η έλλειψη υλικής υποδομής των σχολείων, έχουν κατηγορηθεί ότι συμβάλουν με τη σειρά τους στο πρόβλημα. Το εκπαιδευτικό σύστημα εξακολουθεί να είναι ανελεύθερο, πνίγει τον αυθορμητισμό του μαθητή και τις δημιουργικές του ικανότητες, υπερφορτώνει τη μνήμη του, αμβλύνει τη κρίση του και καταλήγει το σχολικό πρόγραμμα να είναι προθάλαμος προετοιμασίας εξετάσεων (Κουράκης, 1999).

Από την άλλη πλευρά, η ελλιπής σχολική φοίτηση είναι από τα σημαντικότερα προβλήματα γιατί διαταράσσει την ομαλή κοινωνικοποίηση των εφήβων, αλλά σχετίζεται επίσης με σχεδόν όλα τα είδη αντικοινωνικής συμπεριφοράς τους. Η σχολική φοίτηση μπορεί να είναι ελλιπής λόγω πλήρους διακοπής σε οποιοδήποτε στάδιο της εκπαίδευσης πριν τελειώσει το Γυμνάσιο ή αμέσως μετά το τέλος του Γυμνασίου που είναι το όριο της

υποχρεωτικής εκπαίδευσης και συμπίπτει με την ηλικία των 15 χρόνων. Βέβαια και αργότερα εμφανίζονται περιπτώσεις διακοπής της φοίτησης συνήθως στο τέλος της Α΄ ή Β΄ τάξης του Λυκείου. Η σχολική άρνηση γίνεται συχνότερη μετά από μια δικαιολογημένη απουσία από το σχολείο, οπότε η απώλεια της συνέχειας της ύλης, δυσκολεύει την κατανόηση των παρακάτω μαθημάτων. Ο μαθητής απογοητεύεται όταν δεν κατανοεί την μαθητική ύλη, και αυτό γίνεται σταθερή πηγή άγχους και αιτία πολλών απουσιών, που εντείνουν το πρόβλημα (Herbert, 1996).

Η άρνηση των εφήβων να πάνε σχολείο μπορεί, επίσης, να οφείλεται σε οικογενειακά αίτια, όταν βιώνουν σε καθημερινή βάση συγκρούσεις, βία, αυταρχικότητα, στέρηση στοργής και απόρριψη ή όταν υπάρχει φτώχεια και απουσία ελπίδας για το μέλλον. Αποτέλεσμα είναι να τους γεννιούνται συναισθηματικά και ψυχολογικά προβλήματα, αισθήματα μοναξιάς και δυστυχίας και αισθήματα χαμηλής αυτοεκτίμησης και αναξιοσύνης που τους απομακρύνουν από το σχολείο (Herbert, 1996; Πετρόπουλος & Παπαστυλιανού, 2001).

Επίσης, το σκασιαρχείο μπορεί να οφείλεται σε σχολική φοβία ή περιστασιακό άγχος για το σχολείο, που έχουν τη βάση τους στο άγχος της βαθμολογίας και των εξετάσεων. Συνηθέστερος όμως λόγος συνεχόμενων απουσιών ή και διακοπής της φοίτησης στο Λύκειο, αλλά και σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης, είναι η σταθερή σχολική αποτυχία. Οι μαθητές παίρνουν συνεχώς κακούς βαθμούς ή υποχρεώνονται μερικές φορές και σε επανάληψη της τάξης, με αποτέλεσμα να κακοχαρακτηρίζονται από τους εκπαιδευτικούς ως ανίκανοι και χαζοί και με το μηχανισμό της «*αυτοεκπληρούμενης προφητείας*» να αποτυχαίνουν σε όλες τις φιλότιμες προσπάθειες τους. Η μείωση της αυτοεκτίμησης μπορεί να οδηγήσει σε παραίτηση των εφήβων αυτών από κάθε προσπάθεια, στην απαξίωση του σχολείου στη συνείδησή τους και στην εγκατάλειψή του, με όλες τις αρνητικές συνέπειες που αυτή συνεπάγεται και αναφέρθηκαν παραπάνω (Herbert, 1996; Γιωτοπούλου–Μαραγκοπούλου, 2010).

Έχει αποδειχθεί στην πράξη αλλά και από μελέτες, ότι οι καλές σχολικές επιδόσεις των μαθητών καθώς και η ολοκλήρωση της εκπαιδευτικής διαδικασίας συμβάλλουν στην κοινωνικοποίηση και την ολοκλήρωση της προσωπικότητας, και επιτρέπουν σ' αυτούς να έχουν υψηλή αυτοεκτίμηση και σιγουριά για τον εαυτό τους και τις προσδοκίες τους για καλή μελλοντική επαγγελματική αποκατάσταση. Αντίθετα, η σχολική αποτυχία και η εγκατάλειψη του σχολείου, σε συνδυασμό με αρνητική διάθεση προς το εκπαιδευτικό σύστημα συνολικά (που αντιπροσωπεύει την κοινωνία), σχετίζονται με την εμφάνιση παραπτωματικής συμπεριφοράς όπως χρήση εθιστικών ουσιών, σκασιαρχείο, σωματική και λεκτική επιθετικότητα προς τους καθηγητές και τους συμμαθητές, βανδαλισμοί σχολικής περιουσίας και παραβατική συμπεριφορά γενικότερα (Καυάλης, 2003; Πετρόπουλος & Παπαστυλιανού, 2001; Παπαγεωργίου, 1998 & Σπυρόπουλος, 2010).

Η αντιμετώπιση της παραπτωματικότητας μέσα στο σχολείο, όχι μόνο δεν είναι εύκολη αλλά οι ακατάλληλες μέθοδοι οδηγούν σε αύξηση των φαινομένων. Παραδοσιακά χρησιμοποιείται η ποινή ως το μοναδικό σχεδόν κατασταλακτικό μέσο. Επειδή όμως και η ίδια η

ποινή, τουλάχιστον στις πιο ακραίες μορφές της, είναι μια μορφή επιθετικότητας, θεωρείται αντιπαιδαγωγική, αλλά συχνά είναι και αναποτελεσματική. Ο αυταρχικός και αυστηρός εκπαιδευτικός ευνοεί την ανάπτυξη και έκφραση της επιθετικής συμπεριφοράς των μαθητών του, αφενός γιατί αποτελεί μιμητικό πρότυπο επιθετικότητας και αφετέρου γιατί δημιουργεί εντάσεις που οδηγούν συνήθως στην έκφραση επιθετικής συμπεριφοράς. Αλλά και η πλήρης ανεκτικότητα και χαλαρότητα δεν είναι καλύτερη. Εξίσου με την αυστηρότητα και την αυταρχικότητα το χαλαρό στυλ διαπαιδαγώγησης ευνοεί την επιθετική συμπεριφορά, αναστέλλοντας κάθε φραγμό και μειώνοντας τις αντιστάσεις των μαθητών σε ωφελμιστικές αλλά ταυτόχρονα παραβατικές συμπεριφορές (Ματσαγγούρας, 2003; Πετρόπουλος & Παπαστυλιανού, 2001; Χηνάς & Χρυσάφιδης, 2000).

4.3.3 Παρέες συνομηλίκων

Οι σχέσεις με τους συνομηλίκους αποτελούν έναν από τους ισχυρότερους παράγοντες πρόβλεψης της ψυχικής υγείας των παιδιών και των εφήβων, ενώ πολλές διαχρονικές μελέτες έχουν καταδείξει μια θετική σχέση ανάμεσα στη κοινωνική στήριξη από τους συνομηλίκους και στο ψυχολογικό «ευ ζην» των εφήβων. Οι σχέσεις με τους συνομηλίκους είναι σημαντικές γιατί είναι ισότιμες. Τα παιδιά μαθαίνουν, το ένα από το άλλο, να καταλαβαίνουν και να εκτιμούν τις προοπτικές των ατόμων που τους μοιάζουν, αναπτύσσοντας έτσι κοινωνικές ικανότητες οι οποίες είναι δύσκολο να αναπτυχθούν στο οικογενειακό περιβάλλον (Μπότσαρη, 2001). Έχει διαπιστωθεί ότι η διαμόρφωση της παιδικής-εφηβικής προσωπικότητας επηρεάζεται αποφασιστικά από το συναισθηματικό κλίμα που επικρατεί στην ομάδα των συνομηλίκων. Για πολλούς εφήβους οι φιλικές σχέσεις με τους συνομηλίκους λειτουργούν ως γέφυρες προς την ψυχολογική τους προσαρμογή και ωριμότητα (Παρασκευόπουλος, 1985).

«Το κίνητρο που ωθεί τα παιδιά και τους εφήβους να συγκροτήσουν ομάδες με συνομηλίκους είναι σχεδόν πάντοτε το ίδιο, όσο και αν ποικίλουν οι προσωπικότητες τους, και αυτό είναι η ασφάλεια» (Burt, 1989, σελ.,83). Το ευάλωτο της ηλικίας τους, η ανάγκη τους για εκτίμηση, απόκτηση δύναμης και αγάπης, αλλά και η κάλυψη του αισθήματος του «ανήκειν», είναι μόνο μερικά από τα κίνητρα που ωθούν τους νέους να δημιουργήσουν ομάδες συνομηλίκων. Τα παιδιά ανήκουν σε δυο κόσμους: σε αυτόν των ενηλίκων και σε αυτόν των συνομηλίκων, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι ανήκουν σε διαφορετικούς κόσμους. Όπως υποστηρίζουν ψυχολόγοι που έχουν απασχοληθεί με το φαινόμενο της επιθετικότητας και τη συμβολή των συναναστροφών των ανηλίκων στη διαμόρφωσή του, η επιτυχία ή η αποτυχία του παιδιού στον ένα κόσμο επηρεάζει καθοριστικά την προσαρμογή του στον άλλο (σε Γιαννικόπουλος, 1991).

Είναι γεγονός ότι η συμμετοχή του εφήβου σε παρέα συνομηλίκων του προσφέρει νέες εμπειρίες, έξω από την οικογένεια, του καλλιεργεί την αυτοεκτίμηση, του εξασφαλίζει την αποδοχή και τον βοηθά στην επίλυση των προβλημάτων του, τα οποία σχετίζονται με την

ταυτότητα και την θέση του στη κοινωνία (Λαμπροπούλου, 1994). Η ανάγκη να «ανήκει» ο έφηβος σε μια ομάδα είναι αυτή η οποία και στην ουσία καθορίζει τη συμπεριφορά του και τον κάνει να «εξαρτάται» και να αποδέχεται «άνευ» όρων την επίδραση των συνομηλίκων (Καλούρη-Αντωνοπούλου, 2006). Μια βασική, επίσης, δυνατότητα που προσφέρει η ομάδα των συνομηλίκων είναι η φυσιολογική αλληλεπίδραση των δύο φύλων. Στην πρώτη περίοδο της εφηβικής ηλικίας υπάρχει χαρακτηριστικά μέσα στην ομάδα αυστηρός διαχωρισμός των δυο φύλων, ενώ από την ηλικία 14 έως 15 χρόνων αρχίζει η διαπροσωπική σύνδεση που θα οδηγήσει σιγά-σιγά στην οικοδόμηση ετερόφυλων σχέσεων (Καψάλης, 2003).

Ωστόσο, οι γονείς – ιδιαίτερα καθώς τα παιδιά πλησιάζουν την εφηβική ηλικία – ανησυχούν για τις «καλές» ή «κακές» επιδράσεις που έχουν στη ζωή του παιδιού τους οι εξωοικογενειακές επιρροές από τις συναναστροφές με συνομηλίκους (Παρασκευόπουλος, 1985). Είναι βέβαιο όμως ότι οι γονείς γίνονται λιγότερο σημαντικοί στα μάτια των εφήβων όσο περνάνε τα χρόνια και η σχέση τους με τους συνομηλίκους είναι εκείνη που πλέον δεσπόζει στην ζωή τους σε αυτή την ηλικία, στην πορεία της κοινωνικοποίησής τους και στην αναζήτηση της προσωπικής τους ταυτότητας του Εγώ. Διευκολύνεται με τη σχέση αυτή και η διοχέτευση της περισσής ενεργητικότητας τους σε δραστηριότητες και εκδηλώσεις ομαδικής ζωής, όπως είναι ο αθλητισμός, η μουσική, η ενασχόληση με τα κοινά κ.λπ. που είναι αναγκαίες για την ομαλή κοινωνικοποίησή τους (σε Cole & Cole, 2002; Herbert, 1996; Καψάλης, 2003; Μακρή-Μπότσαρη, 2001; Μάνος, 1986; Παρασκευόπουλος, 1984; Τριανταφύλλου, 1998).

Παρατηρούμε ότι οι νέοι συχνά δημιουργούν τις δικές τους (υπο-)πολιτισμικές ομάδες, που έχουν σχέση είτε με τον αθλητισμό και τα διάφορα χόμπι, είτε με ποικίλα κοινωνικά ενδιαφέροντα, όπως πανεπιστημιακοί ή πολιτικοί σύλλογοι, είτε ακόμη με την εμπλοκή τους σε παράνομες πράξεις, με τη χρήση ναρκωτικών κ.λπ. (Λαμπροπούλου, 1994). Από την άλλη μεριά, οι υποκοουλτούρες δεν έχουν απαραίτητα παραβατικό χαρακτήρα, ούτε και ταυτίζονται αναγκαστικά με τις πολιτισμικές αξίες μιας συγκεκριμένης κοινωνικοποιημένης ομάδας. Συγκροτούνται συνήθως από ομάδες νέων όπου η αντικοινωνική συμπεριφορά τους προσδίδει κύρος και ανδρισμό, την οποία επιδεικνύουν κυρίως απέναντι σε αδύναμες κοινωνικά ομάδες, στις οποίες ο έφηβος γίνεται ένα με την ομάδα και εξαρτάται από αυτή, σε βαθμό ώστε πολύ δύσκολα κάποιο από τα μέλη της ομάδας να ενεργεί διαφορετικά, ακόμη και όταν οι ενέργειες της ομάδας παίρνουν παραβατικό χαρακτήρα (βιοπραγίες, μικροκλοπές, χρήση ουσιών κ.ο.κ.) (Γεωργούλας, 2000).

Από τη μια μεριά ο ρόλος των συνομηλίκων είναι σημαντικός, και γίνεται ακόμη σημαντικότερος αν οι γονείς τον αντιμετωπίζουν με αδικαιολόγητη βιαιότητα ή τον παραμελούν και δεν του δίνουν την απαραίτητη προσοχή, τη συναισθηματική κάλυψη και τα κοινωνικο-ηθικά πρότυπα που χρειάζεται. Για παράδειγμα, αναφέρεται ότι η κακοποίηση μέσα στην οικογένειά του κάνει το παιδί φοβικό, απρόσιτο, να ντρέπεται, να νιώθει ενοχές και αισθήματα κατωτερότητας και αναξιοσύνης. Με την απόρριψη ο έφηβος χάνει την ελπίδα

κοινωνικής στήριξης από τους συνομηλίκους, και μάλιστα, όταν του είναι αναγκαία λόγω προηγηθείσας απόρριψης από την οικογένειά του. Τέτοιες αρνητικές εμπειρίες οδηγούν το έφηβο σε χαμηλή αυτοεκτίμηση, αφού η ομάδα ασκεί μεγάλη επιρροή στις απόψεις και στη συμπεριφορά του (Γεωργούλας, 2000; Μακρή-Μπότσαρη, 2001).

Από την άλλη η είσοδος του εφήβου σε μια ομάδα συνομηλίκων σηματοδοτεί την αξιολόγησή του από τα άλλα παιδιά και καταλήγει στην αποδοχή ή την απόρριψή του από αυτά (Κάκουρος & Μανιαδάκη, 2004; Κουράκης, 1999; Μακρή-Μπότσαρη, 2001; Παπαγεωργίου, 1998). Συχνά η απόρριψη του εφήβου από τους συνομηλίκους του σχετίζεται με την εκδήλωση προβλημάτων προσαρμογής όπως συμβαίνει με τα παιδιά με Διαταραχή Ελλειμματικής Προσοχής και Υπερκινητικότητα, Διαταραχή Διαγωγής, αγχώδεις διαταραχές και κατάθλιψη (Μακρή-Μπότσαρη, 2001).

Ωστόσο, ακόμη και αν δεν υπάρξει απόρριψη, αλλά αποδοχή, που είναι πολύ συχνότερη, η επίδραση των συνομηλίκων μπορεί να είναι θετική ή αρνητική. Οι συνομήλικοι μπορεί να εμποδίσουν τον έφηβο να εμπλακεί με αντικοινωνικές δραστηριότητες και να του προσφέρουν ψυχολογική υποστήριξη όταν χρειασθεί. Άλλες φορές όμως, όταν οι παρέες του εφήβου είναι άτομα με ιδιαίτερη ροπή στην παραβατικότητα μπορεί αντίθετα να τον εμπλέξουν σε ενεργό συμμετοχή όπου ο ρόλος του θα είναι σύμφωνος με τις απόψεις της ομάδας και η συμπεριφορά του θα ταιριάζει με τη συμπεριφορά των λοιπών μελών της παρέας. Σε πολλές περιπτώσεις η ομάδα των συνομηλίκων λειτουργεί ως «πεδίο δοκιμής» αυτής της συμπεριφοράς. Σε γενικές γραμμές, όμως η απόρριψη ενός παιδιού ή εφήβου από την ομάδα των συνομηλίκων φαίνεται ότι συντελεί στη δημιουργία επιπλέον προβλημάτων στη προσαρμογή του, και συνδέεται ιδιαίτερα με αύξηση αντικοινωνικών μορφών συμπεριφοράς (Μακρή-Μπότσαρη, 2001).

Σύμφωνα με την θεωρία του διαφορικού συγχρωτισμού, ο Sutherland υποστηρίζει ότι η εγκληματική συμπεριφορά «μαθαίνεται» μέσα από το συγχρωτισμό με άτομα και ομάδες που την αξιολογούν ευνοϊκά και μέσω της ταυτόχρονης απομόνωσης από τα άτομα και τις ομάδες που την αξιολογούν αρνητικά (σε Τσαούσης, 1989). Άλλες, πάλι θεωρίες που υποδεικνύουν τις ομάδες συνομηλίκων ή τις συμμορίες ως ένα στοιχείο «προπαραβατικότητας» τονίζουν το γεγονός ότι η ένταξη σε αυτή την ομάδα ακολουθείται από μια τελετουργία μύησης η οποία εξυπηρετεί κάποιο σκοπό, όπως είναι η μεταβίβαση των κοινωνικών αξιών της ομάδας ή της συμμορίας. Ευτυχώς στις περισσότερες περιπτώσεις, οι ενέργειες αυτές έχουν πρόσκαιρο χαρακτήρα και δεν θέτουν υπό ενσυνείδητη αμφισβήτηση το βασικό πλαίσιο αξιών που ισχύει στη συγκεκριμένη κοινωνία. Άλλωστε, ο Cusson (1981) μέσα από έρευνες προσπάθησε να δώσει μια απάντηση για το ποιος είναι ο λόγος που ανήλικοι προτιμούν να δρουν από κοινού, σαν ομάδες, όταν προβαίνουν σε παραβατικές πράξεις. Οι ψυχολόγοι εξηγούν ότι η ικανοποίηση που αισθάνονται κατά την παράβαση οι ανήλικοι, είναι πολύ μεγαλύτερη όταν γίνεται από ομάδα. Για παράδειγμα, οποιοσδήποτε βανδαλισμός δεν είναι διασκεδαστικός όταν

δεν γίνεται με τη συντροφιά των άλλων. Συνοψίζοντας, μπορεί κανείς να διαπιστώσει τον σημαντικότερο ρόλο των ομάδων συνομηλίκων στη διαμόρφωση του χαρακτήρα ενός εφήβου, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι είναι και ο μόνος καθοριστικός παράγοντας στην υιοθέτηση ή μη αντικοινωνικής συμπεριφοράς του ανηλίκου.

4.3.4 Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης

Τα Μ.Μ.Ε. (τύπος, τηλεόραση, διαδίκτυο) έχουν κατηγορηθεί ότι τείνουν να κυριαρχήσουν στην ίδια την κοινωνική οργάνωση μέσα από την παντοδυναμία των προτύπων συμπεριφοράς που προβάλλουν, δηλαδή τείνουν να κυριαρχήσουν στη διαμόρφωση συλλογικής συνείδησης, όπως θα έλεγε ο Durkheim (σε Γεωργούλας, 2001). Με το μηχανισμό της κοινωνικής μάθησης, η θετική ενίσχυση της επιθετικής συμπεριφοράς του προβαλλόμενου «προτύπου», αντανακλά αργότερα και στη συμπεριφορά του παιδιού (Bandura, 1977).

Τα ΜΜΕ επηρεάζουν πολύ τα παιδιά στο να εκδηλώσουν την κρυμμένη τους επιθετικότητα. Εκτός από την τηλεόραση έχουν προστεθεί τα ηλεκτρονικά παιχνίδια (video games), και το διαδίκτυο με ελεύθερη πρόσβαση σε παιχνίδια βίας. Οι έρευνες φανερώνουν μια διάχυτη ανησυχία για την επιρροή που πιθανώς να ασκεί επάνω στην επιθετικότητα των παιδιών η βία που βλέπουν στην τηλεόραση (σε Λαμπροπούλου, 1997). Σύγχρονες εγκληματολογικές και κοινωνιολογικές θεωρίες έχουν εστιάσει το ενδιαφέρον τους στο ρόλο των μέσων και την επίδραση αυτών ως προς την υιοθέτηση αντικοινωνικών συμπεριφορών κυρίως από τους ανηλίκους οι οποίοι έχουν στιγματιστεί ως το πιο ευάλωτο κοινωνικό στρώμα σε τέτοια μηνύματα (σε Γεωργούλας, 2001).

Ευρήματα ερευνών της Himmelweit και των συνεργατών της στην Μ. Βρετανία έδειξαν ότι η επίδραση της τηλεοπτικής βίας και επιθετικότητας είναι ισχυρότερη στα παιδιά και τους εφήβους οι οποίοι δεν έχουν ολοκληρώσει ακόμα τη στάση τους προς το κοινωνικό σύστημα αξιών. Ακόμη, στην ίδια έρευνα, διαπιστώθηκε πως τα παιδιά που έβλεπαν ευχαρίστως βίαιες και επιθετικές τηλεοπτικές σκηνές είχαν δυσκολίες τόσο με τον ίδιο τους τον εαυτό, όσο και με τους άλλους γύρω τους. Παρουσίαζαν προβλήματα κοινωνικής επαφής με τους γονείς, τους συμμαθητές και γενικότερα με τον κοινωνικό τους περίγυρο (σε Βουϊδάσκης, 1992). Άλλα αποτελέσματα ερευνών, στο Πανεπιστήμιο Stanford των ΗΠΑ και στο Πανεπιστήμιο του Λονδίνου, έδειξαν ότι το τι «παιρνουν» τα παιδιά από την τηλεόραση και το πόσο αυτή τα επηρεάζει, καθορίζεται σε μεγάλο βαθμό από το πώς τα έχουν μάθει οι γονείς τους να χρησιμοποιούν την τηλεόραση (σε Herbert, 1993).

Ειδική αναφορά έχει γίνει σε έρευνες για την αλόγιστη χρήση βίας που χρησιμοποιούν για το «καλό» ως συνηθισμένο μοτίβο στις παραγωγές των ΜΜΕ που απευθύνεται σε παιδιά και εφήβους. Η διαδικασία της μύησης και η ευάλωτη ηλικία είναι καθοριστικοί παράγοντες στην υιοθέτηση της αντικοινωνικής συμπεριφοράς που προβάλλεται από το πρότυπο – ήρωα (Βουϊδάσκης, 1992; Siegel & Welsh, 2011). Σε προγράμματα που παρουσιάζουν τη βία, στις

ΗΠΑ, διαπιστώθηκε πως οι βίαιες μέθοδοι είναι το μόνο και το πιο διαδεδομένο μέσο που χρησιμοποιούν οι τηλεοπτικοί ήρωες για να πετύχουν τους επιθυμητούς στόχους, ενώ, παράλληλα απαράδεκτες κοινωνικά, μέθοδοι προβάλλονται ως επιτυχείς πολύ πιο συχνά από ότι κοινωνικώς παραδεκτές (Wright, 1970; Siegel & Welsh, 2011).

Ταυτόχρονα, στο πλαίσιο της ίδιας κριτικής η τηλεόραση δεν έχει κατηγορηθεί μόνο για τις εκπομπές και τα πρότυπα που προβάλλονται από αυτές, αλλά και για τις διαφημίσεις. Οι ερευνητές εξηγούν πως η διαφήμιση συμβάλει στην υιοθέτηση αντικοινωνικών στερεοτύπων και προτύπων μέσα από μια συμβολική λειτουργία των αντικειμένων, εμπορευμάτων ή και μηνυμάτων για τους κοινωνικούς ρόλους όπως αυτοί καταδεικνύονται από τις διαφημίσεις, αλλά και ταυτόχρονα συμβάλει και στη δημιουργία τεχνητών αναγκών και καταναλωτικών αγαθών. Οι ανάγκες όμως που δημιουργούνται δεν αντιστοιχούν σε πραγματικές ανάγκες όλων των προϊόντων, οι γονείς αντιδρούν και οι νέοι, πλήρως εξαρτημένοι από τις τεχνικές ανάγκες, επιχειρούν την άμεση αγορά με το χαρτζιλίκι τους. Όταν αυτό δεν επαρκεί, τότε οι νέοι οδηγούνται σε μικροκλοπές και σε άλλες αντικοινωνικές συμπεριφορές για την απόκτησή τους²⁵. Είναι γεγονός ότι αρκετές διαφημίσεις στοχεύουν στο ευάλωτο, όπως έχει χαρακτηριστεί, καταναλωτικό κοινό των ανηλίκων (Γεωργούλας, 2000; Λαμπροπούλου, 1997). Χωρίς αμφιβολία, τα Μ.Μ.Ε. και ειδικά η τηλεόραση αποτελούν μία από τις κυριότερες πηγές ενημέρωσης και ψυχαγωγίας. Ασκούν καταλυτική επίδραση και επηρεάζουν την κοινή γνώμη, με αποδέκτες κυρίως παιδιά και εφήβους, που ευκολότερα αφομοιώνουν τα μηνύματα που τους μεταδίδονται και επομένως αναπαράγουν ιδέες και πεποιθήσεις αλλά και πρότυπα συμπεριφοράς είτε θετικά, είτε – συνήθως – αρνητικά (Πετρόπουλος, Παπαστυλιανού, 2001). Βέβαια, αυτό δεν σημαίνει ότι όλοι οι έφηβοι που βλέπουν τηλεόραση θα εμφανίσουν αντικοινωνική συμπεριφορά. Επηρεάζονται αποφασιστικά μόνο ορισμένοι στους οποίους συνυπάρχουν και άλλοι παράγοντες που ευνοούν την επιθετική συμπεριφορά (λ.χ. κοινωνικο-οικονομικά προβλήματα, δυσαρμονικές οικογενειακές σχέσεις, κ.α.).

Είναι βέβαια αξιοσημείωτο, ότι σαφείς απαντήσεις για την συσχέτιση Μ.Μ.Ε. και παραβατικής συμπεριφοράς ακόμη δεν έχουν δοθεί. Κάθε ερευνητής που έχει απασχοληθεί με το θέμα κρατά τις επιφυλάξεις του (σε Herbert, 1993). Άλλοι διαφωνούν μεταξύ τους, ενώ κάποιοι υπεκφεύγουν δίνοντας απαντήσεις με πολλούς περιοριστικούς προσδιορισμούς (σε Λαμπροπούλου, 1997). Αρκετοί υποστηρίζουν ότι τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης είναι βασικές πηγές δημιουργίας ή σταθεροποίησης της εγκληματικής τάσης του ατόμου, δίνοντας παράλληλα ειδικές γνώσεις στους δέκτες γύρω από την αντικοινωνική συμπεριφορά, ενώ, άλλοι υποστηρίζουν ότι τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης γίνονται το εξιλαστήριο θύμα στην

---

²⁵ Η θεωρία της ανομίας του Merton βρίσκει απήχηση σε αυτή την υπόθεση εργασίας: πρόκειται για νέους που στερούνται τη δυνατότητα νόμιμης απόκτησης των διαφημιζόμενων προϊόντων και χρησιμοποιούν παράνομα μέσα για την απόκτησή τους (Γεωργούλας, 2000).

προσπάθεια της οικογένειας να αποποιηθεί τις ευθύνες που της αναλογούν σχετικά με την ανάπτυξη επιθετικής συμπεριφοράς στο παιδί (σε Γαλάνης, 1989).

Καταλήγοντας, στην κοινή διαπίστωση των παραπάνω προσεγγίσεων, ότι η έκθεση των παιδιών και των εφήβων σε σκηνές βίας που προβάλλουν τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης αλλά και το Διαδίκτυο²⁶ μπορούν να ενισχύσουν τη βίαιη και αντικοινωνική συμπεριφορά των, κάτω από ορισμένες συνθήκες (λ.χ. οικογενειακές σχέσεις, ηλικία, προσωπικότητα, κοινωνική & οικονομική κατάσταση κ.α.) (Siegel & Welsh, 2011; Σφακιανάκης, Σιώμος & Φλώρος, 2012). Ας μην ξεχνάμε ότι τα τα παιδιά είναι μιμητές των ενηλίκων, τους παρατηρούν και αντιγράφοντάς τους οδηγούνται στην εκδήλωση ανάλογων συμπεριφορών (Γεωργούλας, 2000; Μόττη-Στεφανίδη & Τσέργας, 2000). Σε σχέση με τη χρήση του διαδικτύου, πρέπει να αναφερθεί ότι απαιτείται ο έλεγχος των γονέων τόσο για την διαχείριση της πληροφορίας όσο και για την αποφυγή ψυχικής εξάρτησης και άλλων συνεπειών από την συνεχή ενασχόληση, όπως στέρηση ύπνου, μειωμένη κοινωνική επικοινωνία και προβλήματα στις διαπροσωπικές σχέσεις. Η σοβαρότερη διάσταση της χρήσης του δικτύου είναι η κοινωνική. Όπως αναφέρει ο Σταυρόπουλος, (2008) σε επιδημιολογική έρευνα σε εφήβους 15 ετών που εκπόνησε η Μονάδα Εφηβικής Υγείας του Νοσοκομείου Παίδων «Αγλαΐα Κυριακού» στην Αθήνα διαπιστώθηκαν θετικές συσχετίσεις μεταξύ χρήσης του διαδικτύου και παραβατικότητας (σε Γεωργιάδης, Βύζακου & Παπαστυλιανού, 2009).

Τέλος, παρατηρούμε, ότι σε όλες τις ανωτέρω έρευνες και θεωρίες όπως αυτές έχουν αναφερθεί, ότι το κοινό τους στοιχείο αφορά το ευάλωτο της ηλικίας των ανηλίκων και την αρνητική επίδραση στην υιοθέτηση αντικοινωνικής συμπεριφοράς, ενώ δεν είναι λίγες και οι θεωρίες που υπογραμμίζουν τη μικρή σε σχέση με άλλους κοινωνικούς παράγοντες, σημασία της δράσης των Μ.Μ.Ε., αναφέροντας ότι η επίδρασή τους στα παιδιά και τους εφήβους εξαρτώνται και από πολλούς άλλους κοινωνικούς παράγοντες. Συχνά οι ίδιες οι έρευνες και οι προσεγγίσεις των θεωρητικών αμφισβητούνται με διάφορους τρόπους αποδεικνύοντας για άλλη μια φορά την επιτακτική ανάγκη διερεύνησης του φαινομένου της παραβατικότητας των ανηλίκων (σε Γεωργούλας, 2000).

---

²⁶ Νέα μορφή επιθετικότητας είναι ο διαδικτυακός εκφοβισμός (cyber-bullying) καθώς και άλλες μορφές διαδικτυακής βίας, όπως διακίνηση παράνομων ουσιών, παράνομο εμπόριο, προώθηση σε πορνεία, παιδοφιλία κ.α.

ΕΙΔΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

Στοιχεία ανηλίκων με σοβαρή ένδικη παραβατική συμπεριφορά που προσήλθαν στην Υπηρεσία Επιμελητών Ανηλίκων και δικάστηκαν από το Δικαστήριο Ανηλίκων Βόλου κατά τα δικαστικά έτη 2011-2013, στο νομό Μαγνησίας.

5. Σκοπός και ερευνητικές υποθέσεις της μελέτης

5.1 Εισαγωγή

Ο βασικός προβληματισμός για την εκπόνηση της έρευνας, είναι κυρίως από την καθημερινή ενασχόληση στην Υπηρεσία Επιμελητών Ανηλίκων του Δικαστηρίου Ανηλίκων Βόλου με παραβατικούς εφήβους που εμπλέκονται σε σοβαρά ποινικά αδικήματα (κλοπές, ληστείες, σωματικές βλάβες, εγκλήματα βίας, παραβάσεις της νομοθεσίας περί ναρκωτικών ουσιών κ.α.). Τα τελευταία χρόνια και ιδιαίτερα σε μια περίοδο που οι κοινωνικές ανισότητες διευρύνονται προκαλεί ανησυχία σε επιστημονικό αλλά και σε επαγγελματικό επίπεδο η συνεχιζόμενη αύξηση της νεανικής παραβατικότητας, τόσο σε αριθμούς, όσο και στην ποιότητα των αδικημάτων, όπως καταγράφονται από δημοσιογραφικές αναφορές στον τοπικό τύπο και αφορά όλα τα κοινωνικά στρώματα, στο πολεοδομικό συγκρότημα Βόλου – Νέας Ιωνίας καθώς και την ευρύτερη περιοχή του Νομού Μαγνησίας.

Οι Υπηρεσίες Επιμελητών Ανηλίκων συγκροτούν περιφερειακές υπηρεσίες του Υπουργείου Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων που λειτουργούν στο πλαίσιο του Δικαστηρίου Ανηλίκων στην έδρα κάθε Πρωτοδικείου. Οι Υπηρεσίες συστήθηκαν με την σημερινή τους μορφή το 1976 (Ν.378/76) και η λειτουργία τους ρυθμίζεται από το Π.Δ. 49/79. Η επιμέλεια, η οργάνωση της λειτουργίας και η εποπτεία τους ανήκουν στο Τμήμα Πρόληψης Εγκληματικότητας και Κοινωνικής Ένταξης Νέων, της Διεύθυνσης Πρόληψης Εγκληματικότητας και Σωφρονιστικής Αγωγής Ανηλίκων του Υπουργείου Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων²⁷.

5.2 Αναγκαιότητα της έρευνας

Είναι λοιπόν μεγάλη η ανάγκη καταγραφής και διερεύνησης του σοβαρού αυτού κοινωνικού φαινομένου (τα κοινωνικο-δημογραφικά και άλλα ατομικά χαρακτηριστικά του ανήλικου παραβάτη, η οικογενειακή του κατάσταση, η σχολική του φοίτηση, οι εξαρτήσεις του από ουσίες κ.λ.π.), του μεγέθους και της έκτασής του, της διασύνδεσής του με βασικούς τομείς της καθημερινής, προσωπικής, οικογενειακής και κοινωνικής ζωής των παραβατικών ανηλίκων καθώς και του ευρύτερου κοινωνικού περιβάλλοντος.

Η διερεύνηση αποσκοπεί κυρίως στην ανάδειξη και επίδραση των κυριότερων παραγόντων που ωθούν τους ανηλίκους στην εκδήλωση παραβατικής συμπεριφοράς. Η

---

²⁷ Η λειτουργία των Υπηρεσιών και τα καθήκοντα του Επιμελητή Ανηλίκων αναπτύσσονται εκτενώς στο θεωρητικό μέρος της εργασίας.

ανίχνευση των παραγόντων αυτών, είναι σημαντική για τη μεταχείρισή τους από το σύστημα της ποινικής δικαιοσύνης και τη θεσμοθέτηση από την πολιτεία δομών πρωτογενούς πρόληψης και σχεδιασμού κατάλληλων προγραμμάτων, καθώς η εφηβεία είναι η ηλικία «κλειδί» για την πρόληψη. Σήμερα έχει γίνει αντιληπτό πως η παραβατικότητα και η θυματοποίηση των ανηλίκων – ιδιαίτερα στο στάδιο της εφηβείας απαιτεί πολυδιάστατη παρέμβαση. Οι σύνθετες προβληματικές καταστάσεις που εμπλέκουν τους ανήλικους σχετίζονται κυρίως με τα προβλήματα της σύγχρονης κοινωνίας των ενηλίκων και κάθε παρέμβαση απαιτεί μια συνολική σφαιρική προσέγγιση και συνεργασία με όλους τους φορείς στο πλαίσιο μιας προληπτικής πολιτικής κοινωνικού χαρακτήρα.

Συνοψίζοντας, η αντιμετώπιση του πολυπαραγοντικού φαινομένου της νεανικής παραβατικότητας προϋποθέτει την αναγνώριση εκ μέρους της πολιτείας των κοινωνικών αιτιών που το δημιουργούν και την αντιμετώπισή του με τρόπο πολύπλευρο και θεσμικά ολοκληρωμένο, μέσω της χάραξη μιας πολιτικής η οποία θα καλύπτει την ποινική μεταχείριση, την πρόληψη αλλά και την επανεκπαίδευση των ανηλίκων παραβατών με απώτερο στόχο την κοινωνική επανένταξή τους.

5.3 Ερευνητικές υποθέσεις

Το περιεχόμενο της έρευνάς μας, αφορά την ανήλικη παραβατικότητα και ως σκοπό έχει να διερευνήσει, να αναδείξει, και να συσχετίσει τους πολλαπλούς επιβαρυντικούς παράγοντες (δημογραφικά και άλλα χαρακτηριστικά) που αλληλεπιδρούν και συμβάλουν στην εκδήλωση της παραβατικής συμπεριφοράς του ανήλικου δράστη.

Ειδικότεροι στόχοι της έρευνας είναι:

1. Ποιο είναι το ποσοστό των παραβατικών ανηλίκων που διέπραξαν τα διάφορα αδικήματα, ποια είναι τα αναμορφωτικά μέτρα που τους επιβλήθηκαν, πόσοι από αυτούς είχαν συνεργούσ στα αδικήματα, και πόσοι από τους ανηλικούς/χρήστες παραπέμφθηκαν σε συμβουλευτικά ή θεραπευτικά προγράμματα προγράμματα του ΚΕΘΕΑ.
2. Κατά πόσο η παραβατικότητα που ανέπτυξαν οι ανήλικοι συσχετίζεται με τους παράγοντες φύλο, ηλικία, εθνικότητα, σχολική μόρφωση, χρήση ουσιών, ψυχική νόσο κ.λ.π.
3. Αν συσχετίζονται το αρμόδιο δικαστήριο που εκδίκασε τις υποθέσεις των ανηλίκων δραστών, με το φύλο, την εθνικότητα και τον τόπο διαμονής.
4. Να διαπιστωθεί αν η ποινική μεταχείριση, δηλαδή η επιβολή των αναμορφωτικών και άλλων μέτρων, συσχετίζεται με τη σοβαρότητα των αδικημάτων που διέπραξαν οι ανήλικοι δράστες.

Συγκεκριμένα, τα ερευνητικά ερωτήματα που τέθηκαν υπό διερεύνηση είναι:

1. Η παραβατική συμπεριφορά των ανηλίκων σχετίζεται με τα δημογραφικά χαρακτηριστικά (φύλο, εθνικότητα, τόπος κατοικίας, εκπαίδευση, μέγεθος της οικογένειας);
2. Πως σχετίζονται το επίπεδο εκπαίδευσης και η εργασιακή απασχόληση των γονέων με την παραβατικότητα σε νεαρή ηλικία;
3. Σε ποιο βαθμό η χρήση ουσιών και οι ψυχικές ασθένειες σχετίζονται με συγκεκριμένες μορφές πρώιμης αντικοινωνικής συμπεριφοράς στους ανηλίκους;
4. Σε τι ποσοστό επιδρά το ηθικό και πνευματικό επίπεδο της οικογένειας στη διαμόρφωση της αντικοινωνικής συμπεριφοράς;
5. Η κοινωνικο-οικονομική κατάσταση της οικογένειας σχετίζεται με την εμπλοκή των νεαρών παραβατών σε σοβαρά ποινικά αδικήματα ως αντίδραση σε αποστέρηση;
6. Η κατάχρηση ουσιών (ναρκωτικές ουσίες, αλκοόλ) στην οικογένεια σχετίζεται με την ένδικη παραβατική συμπεριφορά των ανηλίκων;
7. Σε ποιο βαθμό η παραμέληση (σωματική, ψυχολογική), η παραβίαση κανόνων και ορίων, η βίαιη – επιθετική συμπεριφορά και οι συγκρούσεις ανάμεσα στα μέλη της οικογένειας ευθύνονται για την υιοθέτηση παραβατικής συμπεριφοράς στην εφηβική ηλικία;
8. Σε ποιο βαθμό οι συναναστροφές (επιρροές και αλληλοεπιδράσεις) με παραβατικούς συνομηλίκους σχετίζονται με την εμπλοκή των εφήβων σε παράνομες δραστηριότητες;
9. Σε τι ποσοστό η σχολική επίδοση και η φοίτηση στο σχολείο (τακτική ή μη) σχετίζονται με την εκδήλωση αποκλίνουσας/ παραβατικής συμπεριφοράς;
10. Πως σχετίζεται η εθνικότητα με την ηλικία τέλεσης πρώτης παραβατικής πράξης από τους ανήλικους δράστες;
11. Η παραβατική συμπεριφορά στην εφηβική ηλικία συνδέεται με σοβαρά γεγονότα που συμβαίνουν στην οικογένεια και σε ποιο βαθμό σχετίζονται με την ηλικία τέλεσης πρώτης παραβατικής πράξης από τους εφήβους;
12. Σε τι ποσοστό η χρήση ναρκωτικών ουσιών ως προπαραβατική συμπεριφορά σχετίζεται με την ηλικία κατά την οποία οι ανήλικοι χρήστες συμμετείχαν για πρώτη φορά σε παράνομες δραστηριότητες;
13. Σε ποιο βαθμό η παραβατικότητα και η χρήση ουσιών στην οικογένεια σχετίζονται με την ηλικία εκδήλωσης πρώτης αντικοινωνικής συμπεριφοράς από τους ανηλίκους;
14. Η ηλικία εκδήλωσης πρώτης αντικοινωνικής δράσης σχετίζεται με την ενασχόληση των εφήβων σε αθλητικές δραστηριότητες και το διαδίκτυο;
15. Σε ποιο βαθμό τα δημογραφικά χαρακτηριστικά (φύλο, εθνικότητα, εκπαίδευση, τόπος κατοικίας) σχετίζονται με τη συχνότητα υποτροπής των ανηλίκων δραστών;
16. Ο παράγοντας του υποτροπιασμού στους ανήλικους δράστες σχετίζεται με την χρήση ναρκωτικών ουσιών και την εκδήλωση ψυχικής νόσου;

6. Περιγραφή της Έρευνας - Μεθοδολογία

6.1 Δείγμα Μελέτης

Στην παρούσα μελέτη εξετάστηκε η παραβατική συμπεριφορά των 100 ανηλίκων δραστών ηλικίας 8 μέχρι 18 χρόνων. Η έρευνα επικεντρώθηκε σε σοβαρές ένδικες παραβατικές πράξεις που διέπραξαν οι ανήλικοι (κλοπές, ληστείες, σωματικές βλάβες, χρήση και διακίνηση εξαρτησιογόνων ουσιών, εγκλήματα κατά της ζωής κ.α.) οι οποίες συνιστούν παράβαση νομικού/ποινικού κανόνα και ασκήθηκε ποινική δίωξη από τις αρμόδιες αρχές. Στη συνέχεια παραπέμφθηκαν στην Υπηρεσία Επιμελητών Ανηλίκων Βόλου και δικάστηκαν ενώπιον των δικαστηρίων ανηλίκων Βόλου (τουλάχιστον μία φορά) και άλλων δικαστηρίων της χώρας (ως υπότροποι οι ανήλικοι που διαμένουν στο Ι.Α.Α.Α.Σ.Ε. Βόλου) και τους επιβλήθηκαν αναμορφωτικά μέτρα ή άλλες ποινές. Δεν διερευνήθηκαν αδικήματα όπως παραβιάσεις του Κώδικα Οδικής κυκλοφορίας, παραβιάσεις περιορισμών διαμονής (αφορά το Ι.Α.Α.Α.Σ.Ε.Β.) και άλλες πταισματικές ή άλλου τύπου παραβιάσεις νόμων.

Οι παραβάτες ανήλικοι που αποτέλεσαν το υπό διερεύνηση δείγμα της έρευνάς μας, είναι μια ευαίσθητη ομάδα κοινωνικά, με τα δικά τους ιδιαίτερα ατομικά χαρακτηριστικά και καθώς η προσωπικότητά τους βρίσκεται σε συνεχή διαμόρφωση και εξέλιξη, επηρεάζονται σε σημαντικό βαθμό από τις επιδράσεις του οικογενειακού και του ευρύτερου κοινωνικού περιβάλλοντος και χρειάζονται προστασία. Συγκεκριμένα, έχουν ανάγκη από εξειδικευμένη μεταχείριση και προσέγγιση, η οποία να είναι προσαρμοσμένη και εξατομικευμένη στην προσωπικότητά τους καθώς δεν υποστηρίζονται ούτε από το συνήθως ασταθές και προβληματικό οικογενειακό περιβάλλον, ούτε από το σχολείο αλλά ούτε και από το κοινωνικό τους περίγυρο, που τα ωθεί σε αντικοινωνική συμπεριφορά. Είναι ενδιαφέρον ότι προέρχονται από όλες τις κοινωνικές τάξεις – πλην των ανηλίκων που είναι τοποθετημένοι στο Ι.Α.Α.Α.Σ.Ε. Βόλου οι οποίοι έχουν πολύ χαμηλό πνευματικό–κοινωνικό και οικονομικό επίπεδο. Πολλοί από αυτούς διαβιώνουν σε ακατάλληλο και διαταραγμένο οικογενειακό περιβάλλον με σοβαρές ενδογενείς συγκρούσεις. Ένας σημαντικός αριθμός ανηλίκων προέρχεται από διάφορες εθνικότητες, έχει άτακτη φοίτηση με χαμηλές σχολικές επιδόσεις ή έχει εγκαταλείψει το σχολείο (κυρίως οι ανήλικοι αθίγγανοι του Ι.Α.Α.Α.Σ.Ε.Β., οι οποίοι στην μεγαλύτερη πλειοψηφία είναι αναλφάβητοι), με πρόσχημα την ανεύρεση εργασίας. Πολλοί από αυτούς είναι υπότροποι και κάνουν χρήση ναρκωτικών ουσιών. Ανάμεσα στους παραπάνω παράγοντες, σύμφωνα με επιμελητές ανηλίκων, προστίθενται και τα ψυχικά προβλήματα τα οποία συχνά συνδιαμορφώνονται μέσα σε όλο αυτό το πλαίσιο της οικονομικο – κοινωνικής εξαθλίωσης (Μαγγανά, 2008).

Αναφορικά με το τόπο διαμονής στην πλειονότητά τους – είναι κάτοικοι του Δήμου Βόλου (και πρώην δήμου Ν. Ιωνίας) αλλά και της ευρύτερης περιοχής του Νομού Μαγνησίας,

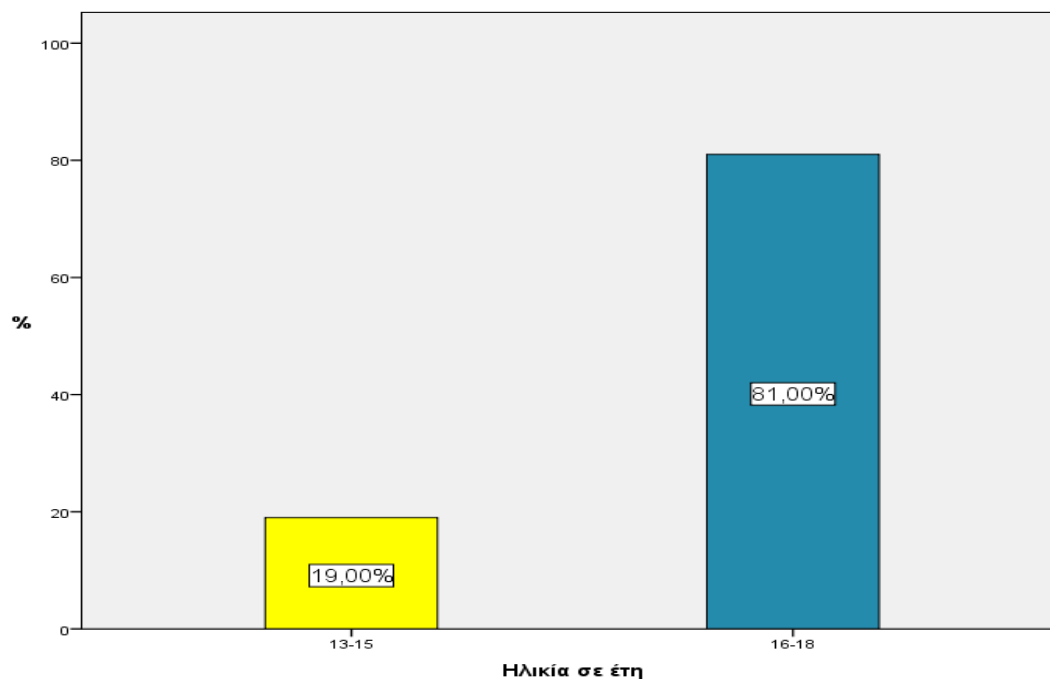
πλην των ανηλίκων που είναι τρόφιμοι του Ιδρύματος Αγωγής Ανηλίκων Αρρένων Στοιχειώδους Εκπαίδευσης Βόλου ή άλλων καταστημάτων κράτησης ή φιλοξενούνται σε Ιδρύματα (οι τρόφιμοι των ιδρυμάτων προέρχονται από όλες τις περιοχές της χώρας). Η ηλικία των συμμετεχόντων του δείγματος κυμαίνεται μεταξύ 8 και 18 ετών με ορισμένους να ξεπερνούν και το 21^ο έτος της ηλικίας τους (με δεδομένο ότι οι πράξεις είχαν τελεσθεί σε ηλικία μέχρι και 18 ετών). Ως προς το φύλο από τους 100 ανήλικους παραβάτες, οι 87 (87,0%) είναι αγόρια και οι 13 (13,0%) είναι κορίτσια (βλ., πίνακα 1).

Πίνακας 1. Κατανομή (απόλυτες και σχετικές συχνότητες) του φύλου των 100 ανηλίκων παραβατών του δείγματος

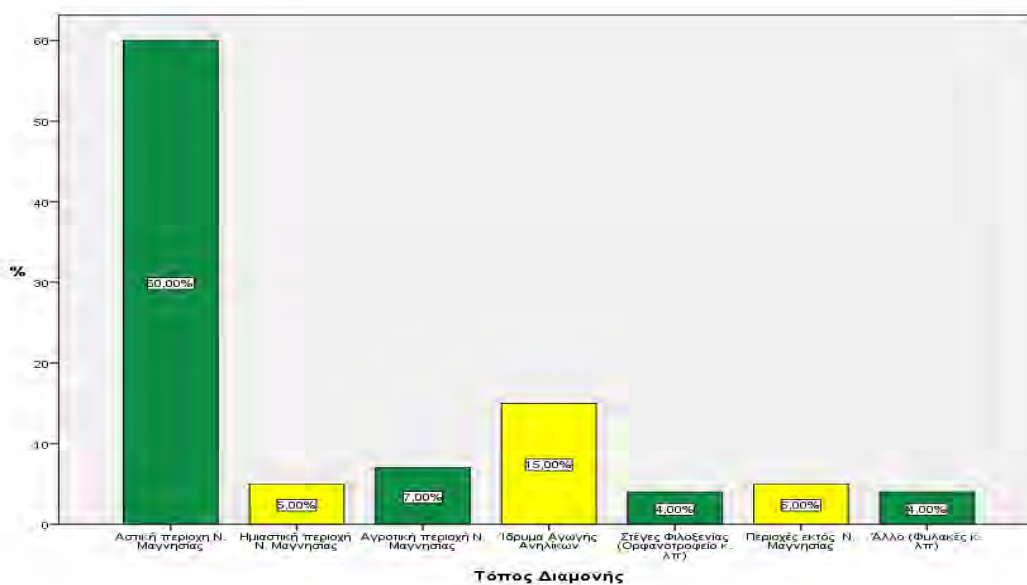
Δικαστικά έτη 2011-2013	Φύλο			
	Αγόρια		Κορίτσια	
	<i>F</i>	%	<i>f</i>	%
	87	87,0	13	13,0

Στα **Σχήματα 1 & 2** παρουσιάζονται οι κατανομές (σχετικές συχνότητες) των 100 ανηλίκων του δείγματος ως προς την ηλικία και τον τόπο διαμονής. Όπως ήταν αναμενόμενο οι ηλικίες των 16-18 ετών αντιπροσωπεύουν την συντριπτική πλειοψηφία (81,0%), των ανηλίκων παραβατών, που προσήλθαν στην Υπηρεσία Επιμελητών Ανηλίκων, τα δικαστικά έτη 2011-2013 και καταδικάστηκαν από το Μονομελές και Τριμελές Δικαστήριο Ανηλίκων Βόλου, σε Αναμορφωτικά και άλλα Μέτρα. Συγκριτικά μικρότερος είναι ο αριθμός (19,0%) των δραστών ηλικίας 13-15 ετών, καταγράφεται όμως ως αναδυόμενο πρόβλημα και θα πρέπει να αποτελέσει ως αντικείμενο ιδιαίτερου προβληματισμού. Ως προς τον τόπο διαμονής, οι 60 (60,0%) ανήλικοι κατοικούν στην περιοχή του Νομού Μαγνησίας, οι 5 (5,0%) ανήλικοι ζουν σε ημιαστικές περιοχές του νομού, οι 7 (7,0%) σε αγροτικές περιοχές, οι 15 (15,0%) είναι τρόφιμοι του Ιδρύματος Αγωγής Ανηλίκων Αρρένων Στοιχειώδους Εκπαίδευσης Βόλου, οι 4 (4,0%) φιλοξενούνται σε Στέγες Φιλοξενίας (Ορφανοτροφείο, & Κέντρο Διαμονής Αιτούντων Άσυλο), οι 5 (5,0%) διαμένουν σε περιοχές εκτός του νομού και 4 (4,0%) είναι έγκλειστοι σε Ειδικά Καταστήματα Κράτησης Νέων.

Σχήμα 1. Κατανομή (σχετικές συχνότητες) της ηλικίας των 100 ανηλίκων παραβατών του δείγματος

Σχήμα 2. Κατανομή (σχετικές συχνότητες) του τόπου διαμονής των 100 ανηλίκων παραβατών του δείγματος

Ο **Πίνακας 2.** παρουσιάζει την κατανομή (απόλυτες και σχετικές συχνότητες) των 100 παραβατικών ανηλίκων του δείγματος ως προς την *εθνικότητα*.. Σχεδόν οι μισοί 53 (53,0%) είναι Έλληνες, 24 (24,0%) είναι Ρομά (πολλοί από αυτούς είναι τρόφιμοι του Ιδρύματος Αγωγής Ανηλίκων), 15 (15,0%) από Βαλκανικές χώρες (κυρίως Αλβανοί), 3 (3,0%) από χώρες της Ευρώπης, 4 (4,0%) από την Αφρική και 1 (1,0%) είναι Αφγανικής καταγωγής.

Πίνακας 2. Κατανομή (απόλυτες και σχετικές συχνότητες) εθνικότητας των 100 ανηλίκων παραβατών του δείγματος

		Απόλυτη Συχνότητα <i>f</i>	Σχετική Συχνότητα %
Εθνικότητα	Ελληνική	53	53,0
	Ρομά	24	24,0
	Βαλκάνια	15	15,0
	Ευρώπη	3	3,0
	Αφρική	4	4,0
	Άλλο (Αφγανιστάν)	1	1,0

Ο **Πίνακας 3.** παρουσιάζει την κατανομή (απόλυτες και σχετικές συχνότητες) ως προς το *επίπεδο εκπαίδευσης* των 100 υποκειμένων του δείγματος. Συγκεκριμένα οι 10 (1,0%) ανήλικοι παραβάτες είτε έχουν παρακολουθήσει ορισμένες τάξεις (δημοτικό) στο Ίδρυμα Αγωγής Ανηλίκων Βόλου είτε δεν έχουν πάει σχολείο καθόλου (αναλφάβητοι) ενώ οι 15 (15,0%) των περιπτώσεων είναι απόφοιτοι στοιχειώδους εκπαίδευσης (Δημοτικό). Την εννεαετή υποχρεωτική εκπαίδευση (Ημερήσιο Γυμνάσιο) έχουν τελειώσει οι 22 (22,0%), ενώ 8 (8,0%) έχουν παρακολουθήσει ορισμένες τάξεις του Γυμνασίου (Νυχτερινό). Σημαντικός αριθμός του δείγματος 38 (38,0%) από το σύνολο των ανηλίκων, αναφέρθηκε ότι έχουν φοιτήσει στο Λύκειο: οι 15 (15,0%) σε Γενικό Λύκειο, οι 4 (4,0%) σε Νυχτερινό Γενικό Λύκειο και οι 19 (19,0%) σε Τεχνικό Επαγγελματικό Λύκειο (ΕΠΑΛ), (είτε έχουν παρακολουθήσει ορισμένες τάξεις, είτε έχουν αποφοιτήσει είτε συνεχίζουν να φοιτούν), ένας 1 (1,0%) είναι απόφοιτος Σχολής Μαθητείας του ΟΑΕΔ. και μόλις το 2 (2,0%) εμφανίζεται να φοιτούν σε Ανώτατη Σχολή. Τέλος προέκυψε ότι οι 4 (4,0%) φοιτούν ένας σε ΙΕΚ, δύο σε Γυμνάσιο 2^{ης} ευκαιρίας και ένας σε Ειδικό Σχολείο.

Πίνακας 3. Κατανομή (απόλυτες και σχετικές συχνότητες) του επιπέδου εκπαίδευσης και των 100 υποκειμένων του δείγματος

		Απόλυτη Συχνότητα	Σχετική Συχνότητα
		<i>f</i>	%
Επίπεδο Εκπαίδευσης			
	Ίδρυμα Αγωγής (Δημοτικό)	10	10,0
	Δημοτικό	15	15,0
	Γυμνάσιο (Ημερήσιο)	22	22,0
	Γυμνάσιο (Νυχτερινό)	8	8,0
	Λύκειο (Γενικό)	15	15,0
	Λύκειο (ΕΠΑΛ)	19	19,0
	Λύκειο (Νυχτερινό)	4	4,0
	Σχολή Μαθητείας (ΟΑΕΔ)	1	1,0
	Α.Ε.Ι, Τ.Ε.Ι	2	2,0
	Άλλο (ΙΕΚ, Γυμνάσιο 2 ^{ης} Ευκαιρίας, Ειδικό Σχολείο)	4	4,0

Ο Πίνακας 4 παρουσιάζει την κατανομή (απόλυτες και σχετικές συχνότητες) του επαγγέλματος των γονέων των 100 παραβατικών ανηλίκων του δείγματος. Βρέθηκε ότι 16 (16,0%) πατέρες είναι ιδιωτικοί υπάλληλοι, 23 (23,0%) είναι τεχνίτες- επαγγελματίες (οικοδόμοι, ηλεκτρολόγοι κλπ), 17 (17,0%) είναι έμποροι, ή ελεύθεροι επαγγελματίες, και 38 (38,0%) πατέρες ασχολούνται με αγροτικές δραστηριότητες και είναι μικροπωλητές ή κτηνοτρόφοι και μόνο 3(3,0%) είναι δημόσιοι υπάλληλοι. Από την άλλη μεριά, 8 (8,0%) μητέρες είναι ιδιωτικοί υπάλληλοι, 7 (7,0%) εργάζονται στο Δημόσιο, 11 (11,0%) είναι τεχνίτριες, ελεύθεροι επαγγελματίες και έμποροι, 29 (29,0%) απασχολούνται ως καθαρίστριες και αγροτικές εργασίες, ενώ η κατηγορία «οικιακά» 44 (44,0%) χαρακτηρίζει κυρίως το επάγγελμα της μητέρας.

Πίνακας 4. Κατανομή (απόλυτες και σχετικές συχνότητες) του επαγγέλματος των γονέων των 100 ανηλίκων παραβατών του δείγματος

Επάγγελμα	Φύλο γονέα			
	Πατέρες		Μητέρες	
	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
Ιδιωτικοί Υπάλληλοι	16	16,0	8	8,0

Δημόσιοι Υπάλληλοι	3	3,0	7	7,0
Τεχνίτες –Επαγγελματίες (υδραυλικοί, οικοδόμοι, κλπ)	23	23,0	2	2,0
Ελεύθεροι Επαγγελματίες (δικηγόροι, μηχανικοί κλπ)	3	3,0	4	4,0
Έμποροι, Επιχειρηματίες	14	14,0	5	5,0
Οικιακά	-	-	44	44,0
Άλλο (αγρότες, μικροπωλητές, κτηνοτρόφοι, καθαριστές κλπ)	38	38,0	29	29,0

Σημείωση: Έλλιπη στοιχεία για τους πατέρες: 3 (3,0%) και για τις μητέρες: 1(1,0%).

Στην έρευνα θεωρήθηκε απαραίτητη η συλλογή δεδομένων για το επίπεδο εκπαίδευσης των γονέων των μαθητών. Ο Πίνακας 5 δείχνει την κατανομή (απόλυτες και σχετικές συχνότητες) του επιπέδου εκπαίδευσης των γονέων των 100 μαθητών του δείγματος. Βρέθηκε ότι 42 (42,0%) πατέρες είναι απόφοιτοι πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, 34 (34,0%) πατέρες είναι απόφοιτοι δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και μόνο 6 (6,0%) πατέρες είναι απόφοιτοι τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, ενώ ένα μεγάλο ποσοστό 17 (17,0%) είναι αναλφάβητοι (κυρίως οι Ρομά). Το επίπεδο εκπαίδευσης της μητέρας διαγράφεται με παρόμοια ποσοστά όπως εκείνων του πατέρα: 41 (41,0%) μητέρες είναι απόφοιτες πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, 32(32,0%) μητέρες είναι απόφοιτες δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και μόνο 7 (7,0%) μητέρες είναι απόφοιτες τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, ενώ αρκετά μεγάλο ποσοστό 19 (19,0%) είναι αναλφάβητες (Ρομά).

Πίνακας 5. Κατανομή (απόλυτες και σχετικές συχνότητες) του επιπέδου εκπαίδευσης των γονέων των 100 υποκειμένων του δείγματος

Επίπεδο εκπαίδευσης	Φύλο γονέα			
	Πατέρες		Μητέρες	
	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
Αναλφάβητοι	17	17,0	19	19,0
Πρωτοβάθμια	42	42,0	41	41,0
Δευτεροβάθμια	34	34,0	32	32,0
Τριτοβάθμια	6	6,0	7	7,0

Σημείωση: Έλλιπη στοιχεία για τις πατέρες: 1 (0,5%) και για τις μητέρες: 1 (0,5%).

6.2 Μέσα και Συλλογή των δεδομένων

Για την υλοποίηση της εν λόγω ερευνητικής μελέτης, επιλέχθηκε ως εργαλείο συλλογής δεδομένων το «Ατομικό Δελτίο Ανηλίκου» στο οποίο υπήρχαν καταχωρημένα τα ζητούμενα στοιχεία των ανηλίκων, αποτελώντας έτσι τη βασική πηγή άντλησης των στοιχείων της έρευνας.

Το Ατομικό Δελτίο Ανηλίκων²⁸ συμπληρώνεται από τον Επιμελητή Ανηλίκων κατόπιν κοινωνικής έρευνας²⁹ στο οικογενειακό και ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον του ανηλίκου, και δεν απαιτείται η συγκατάθεση του ενδιαφερόμενου προσώπου, καθώς προέχει το «εξουσιαστικό στοιχείο» που λείπει από άλλες μορφές κοινωνικής εργασίας. Αποτελεί αναγκαίο προαπαιτούμενο της ποινικής δίκης, απευθύνεται μόνο στο Δικαστή Ανηλίκων και είναι απόρρητο³⁰, γι' αυτό δεν βρίσκεται στα στοιχεία της δικογραφίας. Ακόμη δεν είναι προσβάσιμο σε όλους όσους έχουν δικαίωμα για μελέτη της δικογραφίας (συνήγοροι, γονείς κ.λ.π.) πλην του Δικαστή Ανηλίκων και των Επιμελητών που θα ασκήσουν την επιμέλεια στα επιβληθέντα αναμορφωτικά, θεραπευτικά και άλλα σωφρονιστικά μέτρα, καθώς περιλαμβάνει τα προσωπικά δεδομένα του ανηλίκου και την «Πρόταση» του Επιμελητή για την επιβολή των Αναμορφωτικών, Θεραπευτικών και άλλων Σωφρονιστικών μέτρων.

Το Ατομικό Δελτίο Ανηλίκων³¹ δημιουργήθηκε με σκοπό τη συγκέντρωση (με συνέντευξη/συζητήση με τους γονείς και τον ανήλικο)³² και την καταγραφή πολυάριθμων πληροφοριών, γεγονότων και στοιχείων από τον Επιμελητή Ανηλίκων. Από τη μελέτη των σημαντικών δεδομένων, ο Επιμελητής διαμορφώνει διαγνωστικά την άποψή του σχετικά με τους παράγοντες, σε συνδυασμό με τα αίτια και τις αφορμές που συνετέλεσαν στην εκδήλωση της αντικοινωνικής συμπεριφοράς και παραβατικότητας του ανηλίκου. Ακολούθως συντάσσει

²⁸ Το υπ' αριθμ.47/1979 Προεδρικό Διάταγμα, άρθρ.4 παρ.1 αναφέρει ρητά ότι: η Υπηρεσία Επιμελητών Ανηλίκων τηρεί Πρωτόκολλο και Αρχείο με τα «Ατομικά Δελτία Ανηλίκων, τηρούμενα αλφαβητικώς και περιέχοντα τα στοιχεία εκάστου ανηλίκου και ένδειξιν των εκάστοτε μεταβολών αυτού».

²⁹ Στο άρθρο 8 παρ. 1,2 & 3 ρητά αναφέρεται: «Οι Επιμεληταί Ανηλίκων ενεργούν, κατόπιν παραγγελίας του Δικαστού Ανηλίκων ή του Εισαγγελέως ή του Υπουργού Δικαιοσύνης κοινωνικάς ερεύννας, επί περιπτώσεων ανηλίκων δι' ους εκκρεμεί ποινική δίωξις ή υπεβλήθη αίτησις γονέων ή κηδεμόνος ή ετέρας αρχής. Η κοινωνική έρευνα συνίσταται εις την συλλογήν στοιχείων περί του τρόπου διαβίωσης των ανηλίκων, της διαγωγής και προσωπικότητος αυτών, δι' απ' ευθείας επικοινωνίας μετά του ανηλίκου, των οικείων του, των διδασκάλων και εργοδοτών αυτού, ως και μετά παντός προσώπου έχοντος οιονδήποτε σχέσιν μετά του ανηλίκου. Περί της διεξαχθείσης έρευνης ο Επιμελητής συντάσσει λεπτομερή έκθεσιν εις την οποίαν διατυπώνει και την συγκεκριμένην πρότασίν του, αφού προηγουμένως συνεργασθεί μετά του Προϊσταμένου της Υπηρεσίας προς ανταλλαγήν απόψεων όταν παρίσταται ανάγκη. Οσάκις εκ της έρευνης προκύπτει ανάγκη ψυχιατρικής και ψυχολογικής εξετάσεως του ανηλίκου ο αναλαβών την περίπτωσιν Επιμελητής, μεριμνά δια την πραγματοποίησιν της ενδεδειγμένης ιατρικής εξέτασεως. Το σχετικόν πόρισμα επισυνάπτεται εις την έκθεσιν».

³⁰ Το άρθρο 15 αναφέρεται στη συμπεριφορά και την εχεμύθεια των Επιμελητών Ανηλίκων «Οι Επιμεληταί υποχρεούνται όπως δεικνύουν τον απαιτούμενον σεβασμό προς τον ανήλικο και την οικογένεια αυτού. Οφείλουν να τηρούν απόλυτον εχεμύθειαν, να φροντίζουν δια την διατήρησιν κλίματος εμπιστοσύνης μεταξύ αυτών και των ανηλίκων, ως και των οικογενειών των, η δε συμπεριφορά των να είναι πάντοτε σύμφωνος προς την σπουδαιότητα του έργου το οποίον επιτελούν».

³¹ Αν και αναζητήθηκε στα αρχεία του ΣΕΔΑ (σύλλογος Επιμελητών Δικαστηρίων Ανηλίκων) δεν βρέθηκε αρχειακό υλικό σχετικά με το ιστορικό σχεδιασμού και κατασκευής του Α.Δ.Α.

³² Στο Ατομικό Δελτίο Ανηλίκων αναγράφονται τα πραγματικά στοιχεία του ανηλίκου και της οικογένειάς του, όπως προκύπτουν από τα στοιχεία ταυτότητας, τις ληξιαρχικές πράξεις γέννησης, τους τίτλους σπουδών και τις ιατρικές πράξεις που προσκομίζουν σε έγγραφα, καθώς και άλλες πληροφορίες, στοιχεία και γεγονότα στα οποία αναφέρονται κατά δήλωσή τους.

«έκθεση» (με προκαθορισμένη μορφολογική δομή) στην οποία συμπεριλαμβάνει επαρκώς αιτιολογημένη την συμπερασματική του πρόταση. Κατόπιν, την υποβάλλει προς το Δικαστή Ανηλίκων και εισηγείται τη λήψη του καταλληλότερου μέτρου βασισμένη στην αρχή της «εξατομικευμένης» δικαιοσύνης που επικρατεί στο Δίκαιο των Ανηλίκων. Ο στόχος της διαδικασίας δεν είναι η τιμωρία αλλά η διαπαιδαγώγηση και η κοινωνική αποκατάσταση του παραβατικού ανηλίκου.

Ως προς τη μορφή, το εργαλείο της έρευνας, αποτελεί ένα δομημένο³³ 12σέλιδο έντυπο/ερωτηματολόγιο το οποίο εμπεριέχει ερωτήσεις κλειστού και ανοιχτού τύπου και είναι ίδιο σε όλες τις Υπηρεσίες Επιμελητών των Δικαστηρίων Ανηλίκων της χώρας. Το Ατομικό Δελτίο Ανηλίκων³⁴ απαρτίζεται συνολικά από εννέα (9) γενικές θεματικές ενότητες, οι οποίες εμπεριέχουν υποενότητες με διερευνητικά κυρίως ερωτήματα όπως: Στοιχεία ταυτότητας. Αντικοινωνική πράξη. Οικογενειακή κατάσταση. Προσωπικότητα ανηλίκου. Βαθμός εκπαίδευσης. Προηγούμενη αντικοινωνική δράση. Αποτέλεσμα διώξεων. Γενικές παρατηρήσεις/Συμπεράσματα/Πρόταση και τέλος η Εξέλιξη του ανηλίκου. Ειδικότερα στην πρώτη σελίδα του Α. Δ. Α. αναγράφεται ο Φορέας ο οποίος είναι το Υπουργείο Δικαιοσύνης καθώς και το Δικαστήριο Ανηλίκων –Υπηρεσία Επιμελητών Ανηλίκων της περιφέρειας όπου ανήκει. Επίσης, στην ίδια σελίδα αναγράφεται το ονοματεπώνυμο του παραβατικού ανηλίκου και ο Αριθμός Μητρώου με το οποίο καταχωρείται στο αντίστοιχο Βιβλίο Μητρώου της Υπηρεσίας και φυλάσσεται στο Αρχείο. Αναλυτικότερα, ως προς το περιεχόμενό του, σύμφωνα με την εννοιολογική δομή των ερωτήσεων, οι εννέα γενικές θεματικές ενότητες περιγράφονται ως εξής:

1. *Στοιχεία ταυτότητας.* Στην ενότητα αυτή περιλαμβάνονται ερωτήσεις που αφορούν προσωπικά και δημογραφικά στοιχεία του ανηλίκου, όπως το ονοματεπώνυμό του, η ηλικία, ο τόπος γέννησης, η εθνικότητα, η ιδιότητα, η διεύθυνση του τόπου κατοικίας του, το τηλέφωνό του κ.λ.π.

2. *Αντικοινωνική πράξη.* Οι ερωτήσεις στην ενότητα αυτή αφορούν την πράξη για την οποία κατηγορείται ο ανήλικος, ο χρόνος και ο τόπος τέλεσής της, η ύπαρξη συνενόχων, η παραδοχή του, αν τέλεσε, δηλαδή, την πράξη ή όχι, καθώς και την περιγραφή της αξιόποινης πράξης από τον ίδιο τον ανήλικο.

3. *Οικογενειακή κατάσταση: Στοιχεία για τα μέλη της οικογένειας του ανηλίκου.* Στην ενότητα αυτή εντάσσονται ποικιλία ερωτήσεων όπως το ονοματεπώνυμο, η ηλικία, το μορφωτικό

---

³³ Με τον όρο αυτό εννοούμε τη συνέντευξη εκείνη όπου ο ερωτώμενος προτρέπεται στο να απαντήσει σε μια σειρά ερωτήσεων που ο αριθμός, η σειρά και το περιεχόμενο προκαθορίζεται από το έντυπο της συνέντευξης. Οι απαντήσεις καταγράφονται ή λέξη προς λέξη ή κωδικοποιημένες.

³⁴ Το Ατομικό Δελτίο Ανηλίκων από τη σύσταση της Υπηρεσίας μέχρι και σήμερα -πλην ελάχιστων αλλαγών - εξακολουθεί να υφίσταται στην ίδια σχεδόν μορφή. Η πρώτη αλλαγή που έχει υποστεί τα τελευταία χρόνια είναι από το πολυτονικό σύστημα γραφής σε μονοτονικό και στη συνέχεια να κωδικοποιηθεί σε ηλεκτρονική μορφή (κυρίως στις μεγάλες περιφέρειες της χώρας), χωρίς να αλλάξει η αρχική βασική του δομή (για λόγους οικονομίας μερικές φορές παραλείπονται υποενότητες που δεν συμπληρώνονται όπως λ.χ. θρησκευτικό συναίσθημα, περιουσιακή κατάσταση του ανηλίκου, «ανθρωπολογική, ιατρική εξέταση», κ.ο.κ. (βλ. αντίγραφο του Ατομικού Δελτίου Ανηλίκου που παρατίθεται στο «Παράρτημα» της εργασίας).

επίπεδο, το επάγγελμα και η διεύθυνση των γονέων του (θετών ή κηδεμόνων) και των αδελφών του ανηλίκου. Αναφέρεται ο γάμος των γονέων, η συμβίωσή τους αν είναι νόμιμη, αρμονική ή είναι σε διάσταση ή σε διάζευξη (κλειστού τύπου ερώτηση), επίσης, τα μέλη που συμβιώνουν με τον ανήλικο, καθώς και το ηθικό και πνευματικό επίπεδο της οικογένειας (ανοιχτού τύπου ερώτηση). Περιγράφονται οι σχέσεις ανάμεσα στα μέλη, και πως ανατράφηκε ο ανήλικος, η υγεία και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των μελών της οικογένειας (σωματική και ψυχοδιαφορική υγεία) και ο χαρακτήρας των γονέων. Τέλος, σημειώνονται τα έκτακτα σοβαρά γεγονότα (θάνατοι, διάσταση γονέων, πτώχευση, καταστροφές, ανεργία κλπ) και το είδος της κατοικίας που διαμένει ο ανήλικος, το οποίο συνήθως παραλείπεται να συμπληρωθεί.

4. *Προσωπικότητα του ανηλίκου: Ατομική κατάσταση του ανηλίκου.* Στην συγκεκριμένη ενότητα συμπεριλαμβάνονται ερωτήσεις που αφορούν την ατομική κατάσταση του ανηλίκου, όπως αν είναι νόμιμο, εξώγαμο ή υιοθετημένο, η στάση των γονιών απέναντι στον ανήλικο σ' όλη τη διάρκεια της ανατροφής του, τόσο στην παιδική όσο και στην εφηβική του ηλικία καθώς, και οι σχέσεις του ανηλίκου με το άλλο φύλο. Επίσης, εμπεριέχονται ερωτήσεις που αφορούν τη σωματική, ψυχοδιαφορική και ψυχοκοινωνική υγεία του ανηλίκου, την κοινωνική συμπεριφορά αν δηλαδή ήταν φυσιολογική η ανάπτυξη και η εξέλιξή του στα στάδια της νηπιακής και παιδικής ηλικίας, η συμπεριφορά του προς την οικογένεια, το σχολείο και προς τους συμμαθητές – συνομήλικους κ.ο.κ. (ανοιχτού τύπου ερώτηση), αν έχει εξαρτήσεις (αλκοόλ, κάπνισμα, ναρκωτικά κ.α.), τα ενδιαφέροντα και οι ασχολίες του (είδος ψυχαγωγίας, αθλητισμός κ.α.) και ο χαρακτήρας του, αν δηλαδή είναι κοινωνικός, εργατικός, φιλότιμος, επιπόλαιος καθώς και το θρησκευτικό συναίσθημα που συνήθως δεν συμπληρώνεται.

5. *Βαθμός Εκπαίδευσης του ανηλίκου.* Η θεματική αυτή ενότητα περιλαμβάνει ερωτήσεις για το επίπεδο εκπαίδευσης του ανηλίκου, τη τάξη (αν φοιτά τώρα, έχει χάσει χρονιές ή έχει διακόψει), το τύπο σχολείου φοίτησης (ημερήσιο ή νυκτερινό, δημόσιο ή ιδιωτικό, Γενικό, Τεχνικό ή Επαγγελματικό Λύκειο) (κλειστού τύπου ερώτηση) και τη σχολική του επίδοση (καλή ή κακή). Επίσης, αναφέρεται η εργασιακή του κατάσταση, αν δηλαδή ειδικεύεται σε τέχνη ή αν εργάζεται περιστασιακά, ενώ σπάνια συμπληρώνεται η περιουσιακή κατάσταση του ανηλίκου.

6. *Προηγούμενη αντικοινωνική δράση.* Οι ερωτήσεις στο κομμάτι αυτής της ενότητας αναφέρονται σε προηγούμενες αξιόποινες πράξεις που έχει καταδικαστεί ο ανήλικος και τα Αναμορφωτικά μέτρα που του έχουν υποβληθεί, ο τόπος και χρόνος τέλεσής τους, το Δικαστήριο που δίκασε (Μονομελές ή Τριμελές), ο αριθμός, και η χρονολογία της απόφασης κ.λ.π.

7. *Αποτέλεσμα διώξεως.* Στην εν λόγω ενότητα αναφέρεται το Δικαστήριο που δίκασε (Μονομελές ή Τριμελές), τα Αναμορφωτικά μέτρα που επιβλήθηκαν στον ανήλικο, ο αριθμός και η ημερομηνία της απόφασης με την οποία καταδικάστηκε για την αντικοινωνική πράξη που εξετάζεται στην παρούσα έρευνα.

8. *Γενικές Παρατηρήσεις & Συμπεράσματα – Πρόταση.* Η συγκεκριμένη ενότητα συμπληρώνεται από τον Επιμελητή Ανηλίκων, μετά το πέρας της συνέντευξης. Είναι μία σύντομη

έκθεση με τα προαναφερόμενα στοιχεία, πάνω στην οποία υποστηρίζει την Πρότασή του, και την απευθύνει προς το Δικαστή Ανηλίκων την ημέρα διεξαγωγής της δίκης.

9. *Εξέλιξη του ανηλίκου.* Τέλος, η συγκεκριμένη ενότητα συμπληρώνεται από τον Επιμελητή Ανηλίκων καθ' όλη τη διάρκεια άσκησης του αναμορφωτικού μέτρου μέχρι τη συμπλήρωση του 18^{ου} ή του 21^{ου} έτους της ηλικίας του παραβατικού ανηλίκου ή άλλως όπως ορίζει η σχετική απόφαση με την οποία του έχουν επιβληθεί τα Αναμορφωτικά μέτρα. Να αναφερθεί ότι στο τέλος του Ατομικού Δελτίου προβλέπεται χώρος για την καταγραφή από τον Επιμελητή Ανηλίκων, εκείνων των δεδομένων τα οποία δεν μπορούν να αποτυπωθούν στις προκαθορισμένες ερωτήσεις. (Η επεξεργασία αυτών των δεδομένων λήφθηκε υπόψη για την συγγραφή της παρούσας εργασίας).

6.3 Διαδικασία συλλογής δεδομένων

Όπως αναφέρεται και παραπάνω η Υπηρεσία Επιμελητών Ανηλίκων των Δικαστηρίων Ανηλίκων Βόλου, υπάγεται στο Υπουργείο Δικαιοσύνης και λειτουργεί Υπηρεσία – Γραφείο στο Πρωτοδικείο Βόλου³⁵.

Το δείγμα της έρευνάς μας, ήταν ευκαιριακό και τα στοιχεία των παραβατικών ανηλίκων αντλήθηκαν από τα «Ατομικά Δελτία Ανηλίκων» που τηρούνται στο Αρχείο της Υπηρεσίας Επιμελητών του Δικαστηρίου Ανηλίκων Βόλου. Ωστόσο, από τους συνολικά 567 (σε σύνολο 501 υποθέσεων) και 41 (σε σύνολο 31 υποθέσεων) ανηλίκους που παραπέμφθηκαν σε δίκη ενώπιον του Μονομελούς & Τριμελούς Δικαστηρίου Ανηλίκων Βόλου, αντίστοιχα, κατά τα δικαστικά έτη 2011-2013, επιλέχθηκαν (με καλυμμένα τα ονόματα των ανηλίκων) εκατό (100) περιπτώσεις με βάση τη σοβαρότητα των αδικημάτων. Συγκεκριμένα, το δείγμα προέκυψε από το σύνολο των 608 (Μον. & Τριμ.) καταδικασθέντων ανηλίκων κατά την παραπάνω δικαστική περίοδο ως εξής: Σε κάθε δικάσιμο (οι υποθέσεις και κατ'επέκταση ο αριθμός των ανηλίκων που δικάζονταν ήταν διαφορετικός) εντοπίζονταν στο Βιβλίο Δικασίμων δικαστικές αποφάσεις ανηλίκων με σοβαρά ποινικά αδικήματα, τέσσερις από το Μονομελές και έναν από το Τριμελές, αντίστοιχα, κάθε φορά, από τις συνολικά 20 δικασίμους των δύο δικαστικών περιόδων, προκειμένου το δείγμα να είναι αντιπροσωπευτικό του αριθμού των ανηλίκων που δικάζονταν. Οι περιορισμοί ως προς τα κριτήρια του δείγματος ήταν οι εξής: α) να έχουν διαπράξει σοβαρές ένδικες παραβατικές πράξεις, όπως κλοπές, ληστείες, σωματικές βλάβες, χρήση και διακίνηση εξαρτησιογόνων ουσιών, εγκλήματα κατά της ζωής κ.α.(αποκλείστηκαν αδικήματα όπως παραβιάσεις του Κώδικα Οδικής Κυκλοφορίας, παραβιάσεις περιορισμών διαμονής (αφορά το Ι.Α.Α.Α.Σ.Ε.Β.) και άλλες παισιματικές ή άλλου τύπου παραβιάσεις νόμων), β) οι ανήλικοι να έχουν καταδικασθεί τα δύο τελευταία δικαστικά έτη ώστε τα αποτελέσματα να αφορούν συγκεκριμένη χρονική περίοδο, γ) χωρίς περιορισμούς ως προς το

---

³⁵ Η λειτουργία των Υπηρεσιών και τα καθήκοντα του Επιμελητή Ανηλίκων αναπτύσσονται εκτενώς στο Γενικό μέρος της εργασίας.

αποτέλεσμα της δίκης, δηλαδή αν του επιβλήθηκαν αναμορφωτικά ή άλλα μέτρα, αν αθώωθηκε, ή αναβλήθηκε η υπόθεσή του κ.ο.κ. και δ) ως προς την ηλικία, από το δείγμα δεν αποκλείστηκαν ανήλικοι που προσήλθαν το δικαστήριο και μετά την ηλικία των 18 ετών, ωστόσο, η πράξη διαπράχθηκε πριν την ενηλικίωσή τους.

Για την πραγματοποίηση της ερευνητικής μελέτης θεωρήθηκε απαραίτητη η εξασφάλιση ειδικής έγκρισης άδειας για χρήση Αρχείων, για ερευνητικούς σκοπούς, από την αρμόδια κεντρική Διεύθυνση του Υπουργείου Δικαιοσύνης, στην οποία υποβλήθηκε και εγκρίθηκε το σχετικό αίτημα (αρ.πρωτ.7944/17-2-2014 &71/20-3-2014). Με την εξασφάλιση της σχετικής άδειας δημιουργήθηκε η βάση δεδομένων και το πέρασμα των δεδομένων στον υπολογιστή. Στη συνέχεια ξεκίνησε η επεξεργασία και η ανάλυση των αποτελεσμάτων. Όλα τα Ατομικά Δελτία που χρησιμοποιήθηκαν και ο τρόπος με τον οποίο σχεδιάστηκε η έρευνα διατηρούν πλήρως την ανωνυμία και την εμπιστευτικότητα για την προστασία και τη διασφάλιση των προσωπικών δεδομένων των ανηλίκων (Ν.2472/1997).

Για τη συμπλήρωση κάθε Ατομικού Δελτίου ανηλίκου – πριν τη δικάσιμο – οι Επιμελητές ανηλίκων συνεργάζονται με τον ανήλικο και την οικογένεια. Για το σκοπό αυτό επισκέπτονται τον ανήλικο στο σπίτι του ή όταν φιλοξενείται σε ίδρυμα ή σε ξενώνα φιλοξενίας ή ο ανήλικος και οι γονείς του προσέρχονται στο Γραφείο της Υπηρεσίας. Η έκθεση η οποία συντάσσεται στη συνέχεια είναι απόρρητη, δεν επισυνάπτεται στη δικογραφία και δεν αναγιγνώσκεται στο ακροατήριο. Οι επιμελητές παρευρίσκονται στο ακροατήριο και απαντούν στις ερωτήσεις των δικαστικών λειτουργών, όταν χρειαστεί, χωρίς να συμμετέχουν ενεργά στη διαδικασία. Πιο συγκεκριμένα: Με τη διάπραξη αξιόποινης πράξης από τον ανήλικο, σχηματίζεται δικογραφία³⁶ σε κάποιο Αστυνομικό τμήμα η οποία διαβιβάζεται στην Εισαγγελία και προσδιορίζεται η δίκη στο Δικαστήριο Ανηλίκων (Μον/λές ή Τριμ/λές). Όπως προαναφέρθηκε πριν την δικάσιμο απαιτείται – κατά το νόμο – η διενέργεια κοινωνικής έρευνας από Επιμελητή Ανηλίκων για την εξακρίβωση των συνθηκών ζωής και της προσωπικότητας του ανηλίκου καθώς και οι συνθήκες κάτω από τις οποίες έγινε το αδίκημα. Τέλος, σε κάθε περίπτωση, πριν εκδικαστεί η υπόθεση, καλούνται οι γονείς και ο ανήλικος – για τον οποίο εκκρεμεί ποινική δίωξη – στο Γραφείο της Υπηρεσίας Επιμελητών του Δικαστηρίου Ανηλίκων³⁷ στο κτήριο του Δικαστικού Μεγάρου. Οι συνεντεύξεις, που διεξάγει ο Επιμελητής Ανηλίκων για τη συλλογή των στοιχείων (του ανηλίκου και των γονέων του), είναι ημι-κατευθυντικές³⁸ με ανοικτές και κλειστές τύπου ερωτήσεις – στα πλαίσια μιας

³⁶ Η δικογραφία εμπεριέχει φάκελο με έγγραφα, όπως η μηνυτήρια αναφορά από τον παθόντα, η απολογία του ανηλίκου-κατηγορουμένου, οι εξετάσεις των μαρτύρων και άλλα δημόσια έγγραφα που έχουν σχέση με το τελεσθέν αδίκημα.

³⁷ Το ίδιο Γραφείο χρησιμοποιείται και ως αίθουσα συνεδριάσεων του Μονομελούς Δικαστηρίου Ανηλίκου Βόλου.

³⁸ Ο συνεντευκτής θέτει το γενικό πλαίσιο και εντοπίζει τα σημεία ιδιαίτερου ενδιαφέροντος ούτως ώστε εκεί να εστιασθεί η ανάπτυξη του θέματος (ημι-κατευθυνόμενη συνέντευξη). Η τεχνική αυτή χρησιμοποιείται κυρίως σε ερωτώμενους για τους οποίους εκ των προτέρων θεωρούμε πως έχουν ιδιαίτερη γνώση επί του διερευνώμενου θέματος.

επαγγελματικής σχέσης³⁹ – και πραγματοποιούνται σε πνεύμα καλής συνεργασίας. Η διάρκεια των συνεντεύξεων είναι πλέον της μιας ώρας. Στην αρχή της πρώτης συνάντησης – με τους γονείς και τον ανήλικο – γίνεται μια σύντομη ενημέρωση αναφορικά με την κλίτευση, το αδίκημα που διέπραξε ο ανήλικος και την υποχρεωτική παρουσία τους στο Δικαστήριο, ενώ καθίσταται σαφές η πλήρης εχεμύθεια των προσωπικών δεδομένων. Κατά τη διεξαγωγή της συνέντευξης, οι ερωτήσεις διατυπώνονται με σαφήνεια και σε απλή γλώσσα χωρίς τη χρήση εξεζητημένων όρων, ώστε να είναι κατανοητές, να μην προκαλούν πίεση και άγχος στον ανήλικο και τους γονείς και να απαντώνται αυθόρμητα. Ορισμένες φορές, στην αρχή της συνέντευξης, οι γονείς εμφανίζονται διστακτικοί και κάπως επιφυλακτικοί να μιλήσουν, ωστόσο μετά την πρώτη ενημέρωση, αισθάνονται ανακούφιση, καθώς θεωρούν το γεγονός ως μια ευκαιρία αλλά και προσωπική ανάγκη να επικοινωνήσουν και να συζητήσουν για τα προβλήματα που τους απασχολούν. Τα μέλη της οικογένειας του ανηλίκου πολλές φορές βιώνουν έντονες καταστάσεις θυμού και εκδηλώνουν αισθήματα απόγνωσης, απομόνωσης και περιθωριοποίησης κυρίως στην περίπτωση χρηστών/παραβατικών εφήβων. Άλλες φορές πάλι χάνουν την υπομονή τους και είναι σε αδυναμία να αντιμετωπίσουν ουσιαστικά τα προβλήματα και οδηγούνται σε αδιέξοδα. Σε αυτές τις περιπτώσεις, ο Επιμελητής διεξάγει και άλλες συνεντεύξεις λόγω της ανάγκης αυτής των γονέων για περαιτέρω επικοινωνία και συζήτηση η οποία λειτουργεί ως ενθάρρυνση και υποστήριξη τόσο των ίδιων των γονέων όσο και του ανηλίκου. Το αληθινό ενδιαφέρον, η ενσυναίσθηση, η αποδοχή και η αυθεντικότητα του Επιμελητή επιτρέπει την ανάπτυξη μιας σχέσης εμπιστοσύνης μεταξύ τους. Τέλος η καλή συνεργασία του ανηλίκου αλλά και της οικογένειάς του με τον Επιμελητή Ανηλίκων είναι ένα σημείο κλειδί και θεωρείται καθοριστική για την ενδεικνυόμενη μεταχείριση του ανηλίκου, με την επιβολή κατάλληλων αναμορφωτικών μέτρων.

Συνοψίζοντας ο ρόλος των Επιμελητών Ανηλίκων είναι υποστηρικτικός προς τους ανήλικους και τις οικογένειές τους, μέσω της συμβουλευτικής που παρέχεται και των παραπομπών προς φορείς εξειδικευμένων υπηρεσιών, όποτε αυτό κρίνεται αναγκαίο.

7. Αποτελέσματα – Ευρήματα

7.1 Περιγραφή του δείγματος ως προς την μεταχείριση των ανηλίκων παραβατών

Η στατιστική επεξεργασία των δεδομένων προσαρμόστηκε στους σκοπούς της έρευνας. Χρησιμοποιήθηκε το στατιστικό πακέτο SPSS 20 for Windows, αφού πρώτα κωδικοποιήθηκε το Ατομικό Δελτίο Ανηλίκων με τρόπο που να μπορεί να αναλυθεί ποσοτικά. Όλες οι μεταβλητές που δημιουργήθηκαν, αφορούσαν κατηγορικά δεδομένα, επομένως, οι περιγραφικοί

---

³⁹ Κατά την διαδικασία αυτή σ' ένα βαθμό γίνεται χρήση των τεχνικών της ποιοτικής προσέγγισης, από τον Επιμελητή Ανηλίκων.

δείκτες αφορούν τις απόλυτες και σχετικές συχνότητες των εξαρτημένων μεταβλητών για το συνολικό δείγμα και ως προς τις ανεξάρτητες μεταβλητές. Ο έλεγχος της στατιστικής σημαντικότητας των διαφορών των ποσοστών έγινε με το χ^2 κριτήριο, ενώ ως επίπεδα στατιστικής σημαντικότητας επιλέχθηκαν τα $p < 0,05$, $p < 0,01$, και $p < 0,001$.

Για την καλύτερη κατανόηση των ευρημάτων της έρευνας, η ενότητα των ευρημάτων χωρίζεται σε τέσσερα μέρη. Στο πρώτο μέρος παρουσιάζεται αρχικά η κατανομή του δείγματος ως προς τα αδικήματα, που τέλεσαν οι ανήλικοι του δείγματός μας, οι ποινές που τους επιβλήθηκαν, αν υπήρχε συνέργεια στο έγκλημα και αν οι ανήλικοι είχαν παραπεμφθεί στο Κέντρο Θεραπείας Εξαρτημένων Ατόμων (ΚΕΘΕΑ), και ακολούθως γίνεται αναφορά στην κατανομή των αδικημάτων που τέλεσαν οι ανήλικοι του δείγματος, στην κατανομή του δικαστηρίου που εκδίκασε τις υποθέσεις των ανηλίκων, και στην κατανομή των ποινών που επιβλήθηκαν στους συμμετέχοντες της έρευνάς μας ως προς τα διάφορα δημογραφικά χαρακτηριστικά. Στο δεύτερο, τρίτο και τέταρτο μέρος γίνεται ο έλεγχος των κυρίων υποθέσεων της έρευνάς μας με την παραβατική συμπεριφορά ως εξαρτημένη μεταβλητή.

7.1.1 Περιγραφή του δείγματος ως προς το είδος των αδικημάτων, την ποινική μεταχείριση, τη συνέργεια και την παραπομπή των ανηλίκων σε προγράμματα

Προκειμένου να προβούμε στην καταγραφή των αποτελεσμάτων, που αφορούν τις κύριες υποθέσεις της έρευνας, αρχικώς παρατίθενται ορισμένα ευρήματα που αφορούν την κατανομή του δείγματος ως προς το είδος των αδικημάτων που διέπραξαν οι ανήλικοι του δείγματός μας, την ποινική μεταχείριση (Αναμορφωτικά και άλλα Μέτρα που επιβλήθηκαν από τα αρμόδια Δικαστήρια Ανηλίκων), τη συμμετοχή (συνέργεια) των ατόμων του δείγματος στη διάπραξη των αξιόποινων πράξεων, καθώς και την παραπομπή (είτε ως αναμορφωτικό, θεραπευτικό μέτρο, είτε σε επίπεδο πρόληψης) των παραβατικών εφήβων/χρηστών ουσιών σε προγράμματα του Κέντρου Θεραπείας Εξαρτημένων Ατόμων (ΚΕΘΕΑ) για την παρακολούθηση συμβουλευτικού ή θεραπευτικού προγράμματος έναντι της χρήσης.

Συγκεκριμένα, στον **Πίνακα 6**, παρουσιάζεται η κατανομή (απόλυτες και σχετικές συχνότητες) ως προς το είδος των αδικημάτων που διέπραξαν οι 100 παραβατικοί ανήλικοι του δείγματος. Παρατηρείται ότι οι ανήλικοι συμμετέχουν σε όλα τα αδικήματα, υπερτερούν όμως οι κλοπές. Σχεδόν οι μισοί από αυτούς 53 (53,0%) κατηγορήθηκαν και δικάστηκαν για τις πράξεις της κλοπής, ληστείας κ.α. 18 (18,0%) για τα αδικήματα της σωματικής βλάβης, της φθοράς ξένης ιδιοκτησίας, της εξύβρισης κ.α. 20 (20,0%) για παραβίαση Νόμου περί ναρκωτικών ουσιών και

9 (9,0%) για εγκλήματα κατά της ζωής και της γενετήσιας ελευθερίας (ασέλγεια, αποπλάνηση παιδιού, βιασμός, ανθρωποκτονία, συνέργεια σε απόπειρα ανθρωποκτονίας κ.λ.π.).

Πίνακας 6. Κατανομή (απόλυτες και σχετικές συχνότητες) των αδικημάτων που διέπραξαν οι 100 παραβάτες ανήλικοι του δείγματος

		Απόλυτη Συχνότητα <i>f</i>	Σχετική Συχνότητα %
Είδος αδικημάτων	Κλοπές, ληστείες κ.λ.π.	53	53,0
	Σωματικές βλάβες κ.λ.π.	18	18,0
	Παράβαση περί ναρκωτικών ουσιών	20	20,0
	Εγκλήματα κατά της ζωής & της γενετήσιας ελευθερίας	9	9,0

Στον **Πίνακα 7.** παρουσιάζεται η κατανομή (απόλυτες και σχετικές συχνότητες) των Αναμορφωτικών και άλλων Μέτρων, που υποβλήθηκαν στους 100 παραβατικούς ανήλικους του δείγματος στο πλαίσιο της ποινικής μεταχείρισης. Όπως είναι αναμενόμενο, διακρίνουμε ότι τα αναμορφωτικά και άλλα μέτρα, καθώς και οι απαλλακτικές αποφάσεις που επιβάλλονται από τα Δικαστήρια Ανηλίκων υπερτερούν, σε αντίθεση με τις καταδικαστικές αποφάσεις που είναι πολύ λιγότερες. Συγκεκριμένα, στους περισσότερους, σε ποσοστό 65% των ανηλίκων που θεωρήθηκαν ότι είχαν ευθύνη για την παραβατική τους συμπεριφορά, επιβλήθηκαν αναμορφωτικά και άλλα μέτρα, όπως Επίπληξη, Υπεύθυνη Επιμέλεια Γονέων, Επιμέλεια Υπηρεσίας Επιμελητών, τοποθέτηση στο Ίδρυμα Αγωγής Ανηλίκων Αρρένων στοιχειώδους εκπαίδευσης Βόλου, Θεραπευτικά Μέτρα, Κοινωνική εργασία, ανάθεση επιμέλειας σε Κέντρο Πρόνοιας και μαθήματα κυκλοφοριακής Αγωγής, ενώ στους υπόλοιπους, σε ποσοστό 15% επιβλήθηκε ποινικός σφραγισμός (επιβάλλεται με φειδώ από τα Δικαστήρια ανηλίκων) και ποινή φυλάκισης (η φυλάκιση επιβάλλεται σε ανήλικους πάνω από 18 ετών, οι οποίοι όμως τέλεσαν αξιόποινες πράξεις σε ηλικία μεταξύ 13 και 18 ετών). Τέλος, σε ποσοστό 20% οι δράστες απαλλάχθηκαν των κατηγοριών, δηλαδή αθωώθηκαν ή έπαυσε η ποινική δίωξη λόγω παραγραφής της αξιόποινης πράξης ή έγινε ανάκληση της έγκλησης ή πήραν αναβολή.

Πίνακας 7. Κατανομή (απόλυτες και σχετικές συχνότητες) των αναμορφωτικών και άλλων μέτρων, που επιβλήθηκαν στους 100 παραβατικούς ανηλίκους του δείγματος, ως προς την ποινική τους μεταχείριση από το Δικαστήριο που δικάστηκαν

		Απόλυτη Συχνότητα <i>f</i>	Σχετική Συχνότητα %
Ποινική Μεταχείριση	1) Επίπληξη, 2) Υ.Ε.Γ., 3)) Ε.Υ.Ε., 4) Ι.Α.Α.Α.Σ.Ε. 5)Θεραπευτικά Μέτρα	65	65,0
	6)Κοινοφελής εργασία 7)Επιμ. Κέντρο Πρόνοιας 8)Άλλο (μαθ/τα κυκλ.Αγωγής)	15	15,0
	1)Ποινικός Σωφρονισμός 2)Φυλάκιση	20	20,0
	1)Δεν τέλεσε πράξη (Αθώος) 2)Π.Ο.Π.Δ (παραγραφής κ.α)		

Στον **Πίνακα 8.** παρουσιάζεται η κατανομή (απόλυτες και σχετικές συχνότητες) ως προς τη συνέργεια των 100 ανηλίκων παραβατών του δείγματος στη διάπραξη των αξιόποινων πράξεων. Στην συντριπτική τους πλειοψηφία (σε ποσοστό 87%) οι ανήλικοι διέπραξαν από «κοινού» αδικήματα, δηλαδή, με τη συμμετοχή περισσότερων του ενός δραστών (χωρίς να έχουν κατά κανόνα τον χαρακτήρα μιας οργανωμένης αξιόποινης δραστηριότητας). Αντιθέτως μόλις το 13% των ανηλίκων δραστών ανέφερε ότι δεν είχε συνεργό στη διάπραξη παράνομων πράξεων. Σημειώνεται πως οι παραβατικοί ανήλικοι που εξετάζουμε, στο μεγαλύτερο ποσοστό είναι συχνά φίλοι ή μπορεί να συνδέονται με δεσμούς συγγένειας ή ίδιας εθνικότητας (σε λίγες περιπτώσεις αποδεικνύεται ότι συμμετέχουν και ενήλικες).

Πίνακας 8. Κατανομή (απόλυτες και σχετικές συχνότητες) της συνέργειας στη διάπραξη αδικημάτων των 100 ανηλίκων παραβατών του δείγματος

		Απόλυτη Συχνότητα <i>f</i>	Σχετική Συχνότητα %
Συνέργεια στο αδίκημα	Χωρίς συνεργό	13	13,0
	Με συνεργό	87	87,0

Στον **Πίνακα 9**, παρουσιάζεται η κατανομή (απόλυτες και σχετικές συχνότητες) ως προς το ποσοστό των παραβατικών εφήβων/χρηστών ουσιών που παραπέμφθηκαν σε προγράμματα του ΚΕΘΕΑ (Κέντρο Θεραπείας Εξαρτημένων Ατόμων) καθώς και σε Κέντρα δευτερογενούς πρόληψης (Στροφή, Πλεύση κ.α), για συμβουλευτική υποστήριξη από ειδικευμένους θεραπευτές, σε επίπεδο προληπτικής παρέμβασης. Διαπιστώνεται, ότι από τους συνολικά 100 παραβατικούς ανηλίκους, η πλειονότητα, σε ποσοστό 60% παραπέμφθηκε (είτε με αναμορφωτικό ή θεραπευτικό μέτρο που του επέβαλε το Δικαστήριο, είτε κατά την κρίση του Επιμελητή, σε επίπεδο πρόληψης στα πλαίσια άσκησης αναμορφωτικών μέτρων) να παρακολουθήσει συμβουλευτικό ή θεραπευτικό πρόγραμμα έναντι της χρήσης, ενώ σε ποσοστό 40% δεν προέκυψε η ανάγκη παρακολούθησης αντίστοιχου συμβουλευτικού ή θεραπευτικού προγράμματος.

Πίνακας 9. Κατανομή (απόλυτες και σχετικές συχνότητες) ως προς το ποσοστό των παραβατικών εφήβων-χρηστών ουσιών, που παραπέμφθηκαν σε συμβουλευτικά, θεραπευτικά προγράμματα του ΚΕΘΕΑ

		Απόλυτη Συχνότητα <i>f</i>	Σχετική Συχνότητα %
Παραπομπή ΚΕΘΕΑ	Ναι	60	40,0
	Όχι	40	40,0

Ακολούθως, παρουσιάζονται η κατανομή του είδους των αδικημάτων που διαπράχθηκαν, το είδος του δικαστηρίου που δίκασε, και η ποινή που επιβλήθηκε στους παραβατικούς ανηλίκους ως προς τα δημογραφικά τους χαρακτηριστικά.

7.1.2 Κατανομή των αδικημάτων που διέπραξαν οι συμμετέχοντες ως προς τα δημογραφικά χαρακτηριστικά

Στον **Πίνακα 10**, παρουσιάζεται η κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) των αδικημάτων για τα οποία κατηγορήθηκαν οι 100 παραβατικοί ανήλικοι του δείγματος ως προς το φύλο. Από τα αγόρια το 50,6% δήλωσαν ότι τέλεσαν τις πράξεις της κλοπής, ληστείας κ.λ.π., το 18,4% τα αδικήματα της σωματικής βλάβης, της φθοράς ξένης ιδιοκτησίας, της εξύβρισης κ.λ.π., το 21,8% της χρήσης, αγοράς κατοχής και πώλησης ναρκωτικών ουσιών και το 9,2% ότι

τέλεσαν τα εγκλήματα κατά της ζωής και της γενετήσιας ελευθερίας. Από το σύνολο των 13 κοριτσιών 9 (69,2%) δήλωσαν ότι τέλεσαν τις πράξεις της κλοπής, ληστείας κ.λ.π., 2 (15,4) τα αδικήματα της σωματικής βλάβης, της φθοράς ξένης ιδιοκτησίας, της εξύβρισης κ.λ.π., μία (7,7%) ανήλικη για αγορά, χρήση και κατοχή ναρκωτικών ουσιών και μία ανήλικη (7,7%) ήταν ηθικός αυτουργός σε απόπειρα αυτοκτονίας.

Πίνακας 10. Κατανομή (απόλυτες και σχετικές συνδυαστικές συχνότητες) των αδικημάτων για τα οποία κατηγορήθηκαν οι 100 παραβατικοί ανήλικοι του δείγματος ως προς το φύλο

Είδη αδικημάτων		Φύλο					
		Αγόρι		Κορίτσι		Σύνολο	
		F	%	F	%	F	%
	Κλοπές, ληστείες κ.λ.π.	44	50,6	9	69,2	53	53,0
	Σωματικές βλάβες, φθορές κ.λ.π.	16	18,4	2	15,4	18	18,0
	Παραβίαση Νόμου περί ναρκωτικών ουσιών	19	21,8	1	7,7	20	20,0
	Εγκλήματα κατά της ζωής κ.λ.π.	8	9,2	1	7,7	9	9,0
	Σύνολο	87	100,0	13	100,0	100	100,0

Σημείωση: Οι σχετικές συνδυαστικές συχνότητες έχουν υπολογιστεί για το φύλο.

Πίνακας 11. Κατανομή (απόλυτες και σχετικές συνδυαστικές συχνότητες) των αδικημάτων για τα οποία κατηγορήθηκαν οι 100 παραβατικοί ανήλικοι του δείγματος ως προς την εθνικότητα

Είδη αδικημάτων		Εθνικότητα							
		Έλληνες		Ρομά		Άλλες εθνικότητες		Σύνολο	
		F	%	F	%	F	%	F	%
	Κλοπές, ληστείες κ.λ.π.	27	50,9	16	66,7	10	43,5	53	53,0
	Σωματικές βλάβες κ.λ.π.	12	22,6	2	8,3	4	17,4	18	18,0
	Παραβίαση Νόμου περί ναρκωτικών ουσιών	11	20,8	2	8,3	7	30,4	20	20,0
	Εγκλήματα κατά της ζωής	3	5,7	4	16,7	2	8,7	9	9,0
	Σύνολο	53	100,0	24	100,0	23	100,0	100	100,0

Σημείωση: Οι σχετικές συνδυαστικές συχνότητες έχουν υπολογιστεί για την εθνικότητα.

Στον **Πίνακα 11**, παρουσιάζεται η κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) των αδικημάτων για τα οποία κατηγορήθηκαν οι 100 ανήλικοι του δείγματος ως προς την εθνικότητα. Από το σύνολο του δείγματος τα μισά είναι Ελληνόπουλα και τα υπόλοιπα παραβατικά παιδιά είναι Ρομά και άλλες εθνικότητες. Πιο αναλυτικά: από τους Έλληνες 27 (50,9%) κατηγορήθηκαν για τις πράξεις της κλοπής, ληστείας κ.λ.π., 12 (22,6%) για τα αδικήματα της σωματικής βλάβης, της φθοράς ξένης ιδιοκτησίας, της εξύβρισης κ.λ.π., 11 (20,8%) για τη παραβίαση του Νόμου περί ναρκωτικών ουσιών και 3 (5,7%) ότι τέλεσαν τα εγκλήματα κατά της ζωής και της γενετήσιας ελευθερίας. Από τους Ρομά 16 (66,7%) κατηγορήθηκαν για κλοπές, ληστείες κ.λ.π., 2 (8,3%) για σωματικές βλάβες, φθορές ξένης ιδιοκτησίας, εξύβριση κ.λ.π., 2 (8,3%) για παραβιάσεις του Νόμου περί ναρκωτικών ουσιών και 4 (16,7%) για εγκλήματα κατά της ζωής και της γενετήσιας ελευθερίας. Από τις άλλες εθνικότητες (Αλβανοί, Ρώσοι, Αφγανοί, Σύριοι κ.λ.π.), 10 (43,5%) από αυτούς, τέλεσαν τις αξιόποινες πράξεις της κλοπής, ληστείας κ.λ.π., 4 (17,4) τα αδικήματα της σωματικής βλάβης, της φθοράς ξένης ιδιοκτησίας, της εξύβρισης κ.λ.π., επτά (30,4%) για παραβίαση του Νόμου περί ναρκωτικών ουσιών και 2 (8,7%) για εγκλήματα κατά της ζωής & κατά της γενετήσιας ελευθερίας, από τους οποίους ένας για άμεση συνέργεια σε απόπειρα ανθρωποκτονίας και ένας για αποπλάνηση παιδιού.

Πίνακας 12. Κατανομή (απόλυτες και σχετικές συνδυαστικές συχνότητες) των αδικημάτων για τα οποία κατηγορήθηκαν οι 100 παραβατικοί ανήλικοι του δείγματος ως προς την ηλικία τέλεσης του αδικήματος

		Ηλικία τέλεσης του αδικήματος					
		13-15		15-18		Σύνολο	
Είδη αδικημάτων		F	%	F	%	F	%
	Κλοπές, ληστείες κ.λ.π.	19	35,8	34	64,2	53	100,0
	Σωματικές βλάβες, φθορές κ.α.	6	33,3	12	66,7	18	100,0
	Παραβιάσεις περί ναρκωτικών ουσιών	3	15,0	17	85,0	20	100,0
	Εγκλήματα κατά της ζωής & κατά της γενετήσιας ελευθερίας	5	55,6	4	44,4	9	100,0
	Σύνολο	33	33,0	67	67,0	100	100,0

Σημείωση: Οι σχετικές συνδυαστικές συχνότητες έχουν υπολογιστεί για την ηλικία τέλεσης του αδικήματος.

Στον **Πίνακα 12**, παρουσιάζεται η κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) των αδικημάτων για τα οποία κατηγορήθηκαν οι 100 ανήλικοι παραβάτες του δείγματος ως προς την ηλικία που είχαν κατά την τέλεση των αδικημάτων για τις οποίες δικάστηκαν από το Μον/λές & Τριμ/λές Δικαστήριο Ανηλίκων Βόλου. Από τους 53 ανήλικους που κατηγορήθηκαν για τις πράξεις της κλοπής, ληστείας κ.λ.π., 19 (35,8%) % βρίσκονταν στην ηλικία των 13-15 ετών και 34 (64,2%) στην ηλικιακή ομάδα των 15-18 ετών. Από τους 18 εφήβους που κατηγορήθηκαν για τα αδικήματα της σωματικής βλάβης, της φθοράς ξένης ιδιοκτησίας, της εξύβρισης κ.λ.π., 6 (33,3%) ήταν ηλικίας 13-15 ετών και 12 (66,7%) 15-18 ετών. Από τους δε 20 ανήλικους που δικάστηκαν για ναρκωτικά οι 3 (15%) ήταν 13-15 ετών, ενώ το μεγαλύτερο ποσοστό 17 (85%) είχαν ηλικία 15-18 ετών. Τέλος από τους 9 παραβατικούς ανήλικους που δήλωσαν ότι τέλεσαν τα εγκλήματα κατά της ζωής & κατά της γενετήσιας ελευθερίας, 5 (55,6) ανήκουν στην ηλικία των 13-15 ετών και 4 (44,4) στην ηλικιακή ομάδα των 15-18 ετών.

7.1.3 Κατανομή των αρμοδίων Δικαστηρίων που δίκασαν τους ανήλικους παραβάτες ως προς τα δημογραφικά χαρακτηριστικά

Στον **Πίνακα 13**, παρουσιάζεται η κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) των αρμοδίων Δικαστηρίων Ανηλίκων που δίκασαν τους 100 παραβατικούς ανήλικους του δείγματος ως προς το φύλο. Από το σύνολο των 74 ανηλικών παραβατών που παραπέμφθηκαν να δικαστούν ενώπιον του Μονομελούς Δικαστηρίου 61 (82,4%) είναι αγόρια και 13 (17,6%) κορίτσια, ενώ από τους 6 συνολικά δράστες που εμφανίστηκαν να δικαστούν ενώπιον του Τριμελούς και οι 6 (100%) είναι αγόρια και κανένα κορίτσι. Από τους δε συνολικά 20 ανήλικους του δείγματος που δικάστηκαν από το Μονομελές και Τριμελές Δικαστήριο και τα 20 (100%) είναι αγόρια και κανένα κορίτσι.

Πίνακας 13. Κατανομή (απόλυτες και σχετικές συνδυαστικές συχνότητες) των αρμοδίων Δικαστηρίων Ανηλίκων που δίκασαν τους 100 παραβατικούς ανήλικους του δείγματος ως προς το φύλο

		Φύλο					
		Αγόρι		Κορίτσι		Σύνολο	
Αρμόδιο Δικ/ριο Ανηλίκων		F	%	F	%	F	%
	Μονομελές Δικ/ριο Ανηλίκων	61	82,4	13	17,6	74	100,0
	Τριμελές Δικ/ριο Ανηλίκων	6	100,0	-	-	6	100,0
	Μονομελές & Τριμελές Δικαστήριο Ανηλίκων	20	100,0	-	-	20	100,0
	Σύνολο	87	87,0	13	13,0	100	100,0

Σημείωση: Οι σχετικές συνδυαστικές συχνότητες έχουν υπολογιστεί για το φύλο.

Πίνακας 14. Κατανομή (απόλυτες και σχετικές συνδυαστικές συχνότητες) των αρμοδίων Δικαστηρίων που δίκασαν τους 100 παραβατικούς ανηλίκους του δείγματος ως προς τον τόπο διαμονής

		Τόπος διαμονής							
		Αστικές & αγροτικές περιοχές N.Μαγνησίας		I.A.A.Σ.Ε. Βόλου -Καταστήματα κράτησης & Ιδρύματα		Κάτοικοι άλλων περιοχών (εκτός νομού)		Σύνολο	
Αρμόδιο Δικ/ριο Ανηλίκων		F	%	F	%	F	%	F	%
	Μονομελές Δικαστήριο Ανηλίκων Βόλου	58	80,6	13	56,5	3	60,0	74	74,0
	Τριμελές Δικαστήριο Ανηλίκων Βόλου	4	5,6	1	4,3	1	20,0	6	6,0
	Μονομελές & Τριμελές Δικαστήριο Ανηλίκων	10	13,9	9	39,1	1	20,0	20	20,0
	Σύνολο	72	100,0	23	100,0	5	100,0	100,0	100,0

Σημείωση: Οι σχετικές συνδυαστικές συχνότητες έχουν υπολογιστεί για τον τόπο διαμονής.

Στον **Πίνακα 14**, παρουσιάζεται η κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) των αρμοδίων Δικαστηρίων που δίκασαν τους 100 ανήλικους δράστες του δείγματος ως προς το τόπο διαμονής. Από το σύνολο των 72 ανηλικών παραβατών που διαμένουν στη πόλη του Βόλου, της Νέας Ιωνίας, αλλά και της ευρύτερης περιοχής του Ν. Μαγνησίας (ημιαστικές και αγροτικές) 58 (80,6%) παραπέμφθηκαν να δικάσουν ενώπιον του Μονομελούς Δικαστηρίου Ανηλίκων, 4 (5,6%) ενώπιον του Τριμελούς και 10 (13,9%) δικάστηκαν από το Μονομελές & Τριμελές Δικαστήριο (υπότροποι). Από τους 23 συνολικά ανήλικους δράστες, 13 (56,5%) που είναι τρόφιμοι του Ιδρύματος Αγωγής Ανηλίκων Αρρένων Στοιχειώδους εκπαίδευσης Βόλου (I.A.A.Σ.Ε.)⁴⁰ ή άλλων Καταστημάτων κράτησης και Ιδρυμάτων, δικάστηκαν από το Μονομελές Δικαστήριο, 1 (4,3%) από Τριμελές και 9 (39,1) από το Μονομελές & Τριμελές Δικαστήριο. Από τους δε συνολικά 5 ανήλικους δράστες που είναι κάτοικοι άλλων περιοχών της χώρας 3 (60%) δικάστηκαν από το Μονομελές, 1 (20,0%) από το Τριμελές και 1 (20,0%) δικάστηκε από το Μονομελές και Τριμελές Δικαστήριο.

⁴⁰ Είναι το μοναδικό ίδρυμα σε όλη τη χώρα που διαμένουν οι ανήλικοι στους οποίους έχει επιβληθεί το Αναμορφωτικό Μέτρο της τοποθέτησης στο Ίδρυμα από διάφορα Δικαστήρια Ανηλίκων της χώρας.

7.1.4 Κατανομή της ποινής που επιβλήθηκε στους ανήλικους παραβάτες ως προς τα δημογραφικά χαρακτηριστικά

Ο Πίνακας 15. παρουσιάζει τη κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) των Αναμορφωτικών και άλλων Μέτρων που επιβλήθηκαν στους 100 παραβατικούς ανήλικους του δείγματος ως προς το φύλο. Από το σύνολο των 87 παραβατικών αγοριών, σε 59 αγόρια ποσοστό 67,8% επιβλήθηκαν αναμορφωτικά και άλλα μέτρα (Επίπληξη, Υπεύθυνη Επιμέλεια Γονέων, Επιμέλεια Υπηρεσίας Επιμελητών, τοποθέτηση στο Ίδρυμα Αγωγής Ανηλίκων Αρρένων στοιχειώδους εκπαίδευσης Βόλου, Θεραπευτικά Μέτρα, Κοινωνική εργασία, ανάθεση Επιμέλειας σε Κέντρο Πρόνοιας και μαθήματα κυκλοφοριακής Αγωγής), σε 14 ποσοστό 16,1% επιβλήθηκε Ποινικός Σωφρονισμός και ποινή φυλάκισης, ενώ 14 ποσοστό 16,1% δεν τέλεσαν πράξη (αθώοι) ή έπαυσε η ποινική δίωξη, λόγω παραγραφής της αξιόποινης πράξης ή έγινε ανάκληση της έγκλησης, ή αναβλήθηκε η υπόθεση. Από το σύνολο των 13 κοριτσιών, σε 6 κορίτσια ποσοστό 46,2% επιβλήθηκαν αναμορφωτικά και άλλα μέτρα (Επίπληξη, Υπεύθυνη Επιμέλεια Γονέων, Επιμέλεια Υπηρεσίας Επιμελητών, Θεραπευτικά Μέτρα, Κοινωνική εργασία και ανάθεση Επιμέλειας σε Κέντρο Πρόνοιας) σε 1 ποσοστό 7,7% επιβλήθηκε ποινή φυλάκισης, ενώ σε 6 ποσοστό 46,2% δεν τέλεσαν πράξη (αθώες) ή έπαυσε οριστικά η ποινική δίωξη λόγω παραγραφής, ή λόγω ανάκλησης της έγκλησης ή αναβλήθηκε η υπόθεση.

Πίνακας 15. Κατανομή (απόλυτες και σχετικές συνδυαστικές συχνότητες) των Αναμορφωτικών και άλλων Μέτρων που επιβλήθηκαν στους 100 παραβατικούς ανήλικους του δείγματος ως προς το φύλο

		Φύλο					
		Αγόρι		Κορίτσι		Σύνολο	
Αναμορφωτικά Μέτρα		F	%	F	%	F	%
		1) Επίπληξη, 2) Υ.Ε.Γ., 3) Ε.Υ.Ε., 4) Ι.Α.Α.Α.Σ.Ε. 5)Θεραπευτικά Μέτρα 6)Κοινωνικής εργασία 7)Επιμέλεια Κέντ. Πρόνοιας 8)Άλλο (μαθ.κυκλ.αγωγής κ.α.)	59	67,8	6	46,2	65
1)Ποινικός Σωφρονισμός 2)Φυλάκιση	14	16,1	1	7,7	15	15,0	
1)Δεν τέλεσαν πράξη 2)Π.Ο.Π.Δ. (παραγραφή κ.λ.π.)	14	16,1	6	46,2	20	20,0	
Σύνολο	87	100,0	13	100,0	100	100,0	

Σημείωση: Οι σχετικές συνδυαστικές συχνότητες έχουν υπολογιστεί για το φύλο.

Πίνακας 16. Κατανομή (απόλυτες και σχετικές συνδυαστικές συχνότητες) των Αναμορφωτικών και άλλων Μέτρων που επιβλήθηκαν στους 100 παραβατικούς ανηλίκους του δείγματος ως προς την εθνικότητα

		Εθνικότητα							
		Έλληνες		Ρομά		Άλλες εθνικότητες		Σύνολο	
Αναμορφωτικά Μέτρα		F	%	F	%	F	%	F	%
	1) Επίπληξη, 2) Υ.Ε.Γ., 3) Ε.Υ.Ε., 4) Ι.Α.Α.Α.Σ.Ε. 5)Θεραπευτικά Μέτρα 6)Κοινοφελής εργασία 7)Επιμ. Κέντρο Πρόνοιας 8)Άλλο(μαθ. κυκλ.αγωγής)	35	53,8	15	23,1	1	23,1	65	100,0
	1)Ποινικός Σωφρονισμός 2)Φυλάκιση	4	26,7	6	40,0	5	33,3	15	100,0
	1)Δεν τέλεσαν πράξη 2)Π.Ο.Π.Δ(παραγραφή κ.α.)	14	70,0	3	15,0	3	15,0	20	100,0
	Σύνολο	53	53,0	24	24,0	23	23,0	100	100,0

Σημείωση: Οι σχετικές συνδυαστικές συχνότητες έχουν υπολογιστεί για την εθνικότητα.

Στον **Πίνακα 16.** παρουσιάζεται η κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) των Αναμορφωτικών και άλλων Μέτρων που επιβλήθηκαν στους 100 παραβατικούς ανηλίκους του δείγματος ως προς την εθνικότητα. Από το σύνολο των 65 καταδικασθέντων ανηλίκων που τους επιβλήθηκαν αναμορφωτικά και άλλα μέτρα (Επίπληξη, Υπεύθυνη Επιμέλεια Γονέων, Επιμέλεια Υπηρεσίας Επιμελητών, τοποθέτηση στο Ίδρυμα Αγωγής Ανηλίκων Αρρένων Στοιχ/δους Εκ/σης Βόλου, Θεραπευτικά Μέτρα, Κοινοφελή εργασία, ανάθεση Επιμέλειας σε Κέντρο Πρόνοιας και μαθήματα κυκλοφοριακής Αγωγής), 35 (53,8%) είναι Έλληνες, 15 (23,1) Ρομά και 15 (23,1%) άλλες εθνικότητες (Αλβανοί κ.λ.π.). Από το σύνολο των 15 ανηλίκων που τους επιβλήθηκε Ποινικός Σωφρονισμός και ποινή φυλάκισης, 4 (26,7%) είναι Έλληνες, 6 (40,0%) Ρομά και 5 (33,3%) άλλες εθνικότητες, ενώ από τους 20 που δεν τέλεσαν πράξη (αθώοι) ή έπαυσε οριστικά η ποινική δίωξη λόγω παραγραφής, ή λόγω ανάκλησης της έγκλησης, 14 (70,0%) είναι Έλληνες, 3 (15,0%), Ρομά και 3 (15,0%) είναι άλλες εθνικότητες.

Πίνακας 17. Κατανομή (απόλυτες και σχετικές συνδυαστικές συχνότητες) των Αναμορφωτικών Μέτρων που επιβλήθηκαν στους 100 παραβατικούς ανηλίκους ως προς τον τόπο διαμονής

		Τόπος διαμονής						Σύνολο	
		Αστικές & αγροτικές περιοχές Ν.Μαγνησίας		I.A.A.Σ.Ε.Β & I.A.A.Σ.Ε.Β Κρατήματα & Iδρύματα		Κάτοικοι άλλων περιοχών			
Αναμορφωτικά Μέτρα		F	%	F	%	F	%	F	%
	1) Επίπληξη, 2) Υ.Ε.Γ., 3) Ε.Υ.Ε., 4) I.A.A.Σ.Ε.Β. 5)Θεραπευτικά Μέτρα 6)Κοινοφελής εργασία 7)Επιμέλεια Κέν. Πρόνοιας 8) Άλλο (μαθ.κυκλ.αγωγής)	48	73,8	15	23,1	2	3,1	65	100,0
	1)Ποινικός Σωφρονισμός 2)Φυλάκιση	5	33,3	8	53,3	2	13,3	15	100,0
	1)Δεν τέλεσαν πράξη 2) Π.Ο.Π.Δ ., κ.λ.π.)	19	95,0	-	-	1	5,0	20	100,0
	Σύνολο	72	72,0	23	23,0	5	5,0	100	100,0

Σημείωση: Οι σχετικές συνδυαστικές συχνότητες έχουν υπολογιστεί για τον τόπο διαμονής.

Στον **Πίνακα 17.** παρουσιάζεται η κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) των Αναμορφωτικών και άλλων Μέτρων που επιβλήθηκαν στους 100 παραβατικούς ανηλίκους του δείγματος ως προς το τόπο διαμονής. Από το σύνολο των 65 καταδικασθέντων ανηλίκων που τους επιβλήθηκαν αναμορφωτικά και άλλα μέτρα (Επίπληξη, Υπεύθυνη Επιμέλεια Γονέων, Επιμέλεια Υπηρεσίας Επιμελητών, τοποθέτηση στο Ίδρυμα Αγωγής Ανηλίκων Αρρένων στοιχειώδους εκπαίδευσης Βόλου, Θεραπευτικά Μέτρα, Κοινοφελή εργασία, ανάθεση Επιμέλειας σε Κέντρο Πρόνοιας και μαθήματα κυκλοφοριακής Αγωγής) 48 (73,8%) διαμένουν στη πόλη του Βόλου, της Νέας Ιωνίας, αλλά και της ευρύτερης περιοχής του Ν. Μαγνησίας (αστικές και αγροτικές), 15 (23,1%) είναι τρόφιμοι του I.A.A.Σ.Ε.Β. & άλλων Καταστημάτων κράτησης και 2 (3,1%) είναι κάτοικοι άλλων περιοχών της χώρας. Από το σύνολο των 15 (23,1%) καταδικασθέντων ανηλίκων που τους επιβλήθηκε Ποινικός Σωφρονισμός και ποινή φυλάκισης, 5 (33,3%) είναι κάτοικοι της ευρύτερης περιοχής του Ν. Μαγνησίας, 8 (53,3%) τρόφιμοι του I.A.A.Σ.Ε.Β. & άλλων Καταστημάτων κράτησης και 2 (13,3%) είναι κάτοικοι άλλων περιοχών, ενώ από τους συνολικά 20 που κηρύχθηκαν αθώοι (δεν τέλεσαν πράξη) ή έπαυσε οριστικά η ποινική δίωξη λόγω παραγραφής, ή λόγω θανάτου ή λόγω ανάκλησης της έγκλησης ή πήραν αναβολή, 19 (95,0%) είναι κάτοικοι του νομού Μαγνησίας, και ένας (5,0%) διαμένει εκτός νομού.

7.2 Έλεγχος ερευνητικών υποθέσεων

Σε αυτή την ενότητα πραγματοποιήθηκε η συσχέτιση μεταξύ κάθε μίας από τις ανεξάρτητες μεταβλητές φύλο, εθνικότητα, εκπαίδευση, τόπος διαμονής, μέγεθος οικογένειας, οικογενειακή κατάσταση, ηθικό και πνευματικό επίπεδο οικογένειας, οικονομική κατάσταση οικογένειας, μορφωτικό επίπεδο πατέρα και μητέρας, εργασία μητέρας και πατέρα σήμερα, χρήση ναρκωτικών ουσιών από ανηλίκους, χρήση ναρκωτικών ουσιών και αλκοόλ στην οικογένεια, ψυχική ασθένεια ανηλίκων, προβλήματα συμπεριφοράς στην οικογένεια, παρέα με συνομήλικους με παραβατική συμπεριφορά, και έκτακτα σοβαρά γεγονότα στην οικογένεια με την παραβατική συμπεριφορά ως εξαρτημένη μεταβλητή (βλ. και παράρτημα). Στους πίνακες 18, 19, 20, 21 παρουσιάζονται οι κατανομές (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) της παραβατικής συμπεριφοράς των 100 ανηλίκων παραβατών του δείγματος, ως προς το επίπεδο εκπαίδευσης των ανηλίκων, το μορφωτικό επίπεδο του πατέρα, την οικογενειακή κατάσταση, και τα έκτακτα/σοβαρά γεγονότα στην οικογένεια του ανηλίκου.

7.2.1 Συσχέτιση ανεξάρτητων μεταβλητών (π.χ. ηθικό/πνευματικό επίπεδο και οικονομική κατάσταση οικογένειας, χρήση ναρκωτικών ουσιών από ανηλίκους και στην οικογένεια) και παραβατική συμπεριφορά ως εξαρτημένη μεταβλητή

Πίνακας 18. παρουσιάζεται η κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) της παραβατικής συμπεριφοράς των 100 ανηλίκων παραβατών του δείγματος, ως προς το επίπεδο εκπαίδευσης των ανηλίκων

	Επίπεδο εκπαίδευσης ανηλίκων			Σύνολο
	Πρωτ/βάθμια Εκπαίδευση	Δεύτε/βάθμια Εκπαίδευση	Τριτ/βάθμια Εκπαίδευση	
Ηπια παραβατική δράση	12 48,0%	64 87,7%	2 100,0%	78 78,0%
Παραβατική συμπεριφορά ανηλίκων	13 52,0%	9 12,3%	0 0,0%	22 22,%
Σοβαρή παραβατική δράση	25	73	2	100,0%
Σύνολο	100,0%	100,0%	100,0%	100,%

Πίνακας 19. παρουσιάζεται η κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) της παραβατικής συμπεριφοράς των 100 ανηλίκων παραβατών του δείγματος, ως προς το μορφωτικό επίπεδο του πατέρα

	Μορφωτικό επίπεδο πατέρα				Σύνολο
	Αναλφάβητος	Πρωτ/βάθμια	Δευτ/βάθμια	Τριτ/βάθμια	
Παραβατική συμπεριφορά ανηλίκων Ηπια παραβατική δράση	9 11,5%	31 39,7%	32 41,0%	6 7,7%	78 100,0%
Σοβαρή παραβατική δράση	8 38,1%	11 52,4%	2 9,5%	0 0,0%	21 100,0%
<i>Σύνολο</i>	17 17,2%	42 42,4%	34 34,3%	6 6,1%	99 100,0%

Πίνακας 20. παρουσιάζεται η κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) της παραβατικής συμπεριφοράς των 100 ανηλίκων παραβατών του δείγματος ως προς την οικογενειακή κατάσταση των γονέων των ανηλίκων

	Οικογενειακή κατάσταση/γονείς						Σύνολο
	Χωρίς γονείς (ορφανός)	Ένας γονέας (ορφανός)	Και οι δυο γονείς (ορφανός)	Δυο, αλλά ένας είναι γονέας (ορφανός)	Και οι δυο γονείς (ορφανός)	Ένας γονέας (εκτός γάμου)	
Παραβ/κή Συμπ/φορά ανηλίκων Ηπια παραβ/κή δράση	0 0,0%	6 7,7%	19 24,4%	3 3,8%	46 59,0%	4 5,1%	78 100,0%
Σοβαρή παραβ/κή δράση	1 4,5%	4 18,2%	10 45,5%	1 4,5%	5 22,7%	1 4,5%	22 100,0%
<i>Σύνολο</i>	1 1,0%	10 10,0%	29 29,0%	4 4,0%	51 51,0%	5 5,0%	100 100,0%

Πίνακας 21. παρουσιάζεται η κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) της παραβατικής συμπεριφοράς των 100 ανηλίκων παραβατών του δείγματος ως προς τα έκτακτα/σοβαρά γεγονότα στην οικογένεια των ανηλίκων

	Έκτακτα/σοβαρά γεγονότα στην οικογένεια							Σύνολο
	Διαζύγιο	Ασθένεια, απώλεια (θάνατος)	Απώλεια εργασίας	Φυλάκιση γονέα	Οικονομικοί μετανάστες/ πρόσφυγες	Άλλο(ίδρυμα, ενδοοικ/κή βία, παραμέλιση	Κανένα	
Ηπια παραβατική δράση	12	10	8	7	9	3	3	52
Παραβατική συμπεριφορά ανηλίκων	23,1%	19,2%	15,4%	13,5%	17,3%	5,8%	5,8%	100,0%
Σοβαρή παραβατική δράση	10	12	3	1	8	6	8	48
	20,8%	25,0%	6,2%	2,1%	16,7%	12,5%	16,7%	100,0%
Σύνολο	22	22	11	8	17	9	11	100
	22,0%	22,0%	11,0%	8,0%	17,0%	9,0%	11,0%	100,0%

Ακολούθως, όπως έδειξε το χ^2 κριτήριο, δεν υπάρχει στατιστικά σημαντική συσχέτιση μεταξύ της παραβατικής συμπεριφοράς του ανηλίκου ως προς το φύλο ($\chi^2(1)=1,78$, $p>0,05$), την εθνικότητα ($\chi^2(2)=4,42$, $p>0,05$), την εργασία του πατέρα ($\chi^2(2)=2,95$, $p>0,05$) και της μητέρας ($\chi^2(2)=2,83$, $p>0,05$) σήμερα, και την χρήση ναρκωτικών ουσιών από ανηλίκους ($\chi^2(2)=4,29$, $p>0,05$).

Πίνακας 22. παρουσιάζεται η κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) της παραβατικής συμπεριφοράς των 100 ανηλίκων παραβατών του δείγματος ως προς το φύλο των ανηλίκων

	Φύλο		Σύνολο
	Αγόρι	Κορίτσι	
Ηπια παραβατική δράση	66	12	78
Παραβατική συμπεριφορά ανηλίκων	84,6%	15,4%	100,0%
Σοβαρή παραβατική δράση	21	1	22
	95,5%	4,5%	100,0%
Σύνολο	87	13	100
	87,0%	13,0%	100,0%

Σημείωση: Οι σχετικές συνδυαστικές συχνότητες έχουν υπολογιστεί για το φύλο. Οι διαφορές των ποσοστών είναι στατιστικώς μη σημαντικές: $\chi^2(1)=1,78$, $p>0,05$.

Πίνακας 23. παρουσιάζεται η κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) της παραβατικής συμπεριφοράς των 100 ανηλίκων παραβατών του δείγματος ως προς την εθνικότητα των ανηλίκων

		Εθνικότητα			Σύνολο
		Έλληνες	Ρομά	Άλλες εθνικότητες	
Παραβατική συμπεριφορά ανηλίκων	Ήπια παραβατική δράση	44 56,4%	15 19,2%	19 24,4%	78 100,0%
	Σοβαρή παραβατική δράση	9 40,9%	9 40,9%	4 18,2%	22 100,0%
	Σύνολο	53 53,0%	24 24,0%	23 23,0%	100 100,0%

Σημείωση: Οι σχετικές συνδυαστικές συχνότητες έχουν υπολογιστεί για την εθνικότητα. Οι διαφορές των ποσοστών είναι στατιστικώς μη σημαντικές: $\chi^2(2)=4,42$, $p>0,05$.

Πίνακας 24. παρουσιάζεται η κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) της παραβατικής συμπεριφοράς των 100 ανηλίκων παραβατών του δείγματος ως προς την εργασία του πατέρα σήμερα

		Εργασία πατέρα σήμερα			Σύνολο
		Άνεργος	Περιστασιακή εργασία	Συνεχής εργασία	
Παραβατική συμπεριφορά ανηλίκων	Ήπια παραβατική δράση	12 66,7%	34 77,3%	32 86,5%	78 78,8%
	Σοβαρή παραβατική δράση	6 33,3%	10 22,7%	5 13,5%	21 21,2%
	Σύνολο	18 100,0%	44 100,0%	37 100,0%	99 100,0%

Σημείωση: Οι σχετικές συνδυαστικές συχνότητες έχουν υπολογιστεί για την εργασία του πατέρα σήμερα. Οι διαφορές των ποσοστών είναι στατιστικώς μη σημαντικές: $\chi^2(2)=2,95$, $p>0,05$.

Πίνακας 25. παρουσιάζεται η κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) της παραβατικής συμπεριφοράς των 100 ανηλίκων παραβατών του δείγματος ως προς την εργασία της μητέρας σήμερα

		Εργασία μητέρας σήμερα			Σύνολο
		Άνεργη	Περιστασιακή εργασία	Συνεχής εργασία	
Παραβατική συμπεριφορά ανηλίκων	Ήπια παραβατική δράση	6 7,7%	54 69,2%	18 23,1%	78 100,0%
	Σοβαρή παραβατική δράση	0 0,0%	18 85,7%	3 14,3%	21 100,0%
	Σύνολο	6 6,1%	72 72,7%	21 21,2%	99 100,0%

Σημείωση: Οι σχετικές συνδυαστικές συχνότητες έχουν υπολογιστεί για την εργασία της μητέρας σήμερα. Οι διαφορές των ποσοστών είναι στατιστικώς μη σημαντικές: $\chi^2(2)=2,83$, $p>0,05$.

Πίνακας 26. παρουσιάζεται η κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) της παραβατικής συμπεριφοράς των 100 ανηλίκων παραβατών του δείγματος ως προς την χρήση ναρκωτικών ουσιών από τους ανηλίκους

		Χρήση ναρκωτικών ουσιών			Σύνολο
		Όχι	Ναι	Περιστασιακά	
Παραβατική συμπεριφορά ανηλίκων	Ήπια παραβατική δράση	44 56,4%	21 26,9%	13 16,7%	78 100,0%
	Σοβαρή παραβατική δράση	9 40,9%	11 50,0%	2 9,1%	22 100,0%
	Σύνολο	53 53,0%	32 32,0%	15 15,0%	100 100,0%

Σημείωση: Οι σχετικές συνδυαστικές συχνότητες έχουν υπολογιστεί για την χρήση ναρκωτικών ουσιών από τον ανήλικο. Οι διαφορές των ποσοστών είναι στατιστικώς μη σημαντικές: $\chi^2(2)=4,29$, $p>0,05$.

Στον **Πίνακα 27.** παρουσιάζεται η κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) της *παραβατικότητας* των 100 ανηλίκων παραβατών του δείγματος ως προς τον τόπο διαμονής. Συγκεκριμένα από το σύνολο των 78 ανηλίκων δραστών που εκδήλωσαν ήπια παραβατική συμπεριφορά οι 72 (92,3%) είναι κυρίως κάτοικοι του Ν. Μαγνησίας (αστικές και αγροτικές περιοχές) αλλά και άλλων περιοχών της χώρας και μόνο οι 6 (7,7%) είναι τρόφιμοι του Ιδρύματος Αγωγής Ανηλίκων Αρρένων Στοιχειώδους εκπαίδευσης Βόλου ή άλλων Καταστημάτων κράτησης ή Ιδρυμάτων. Αντίθετα από τους 22 συνολικά που ανέπτυξαν σοβαρή ένδικη παραβατική δράση, μόνο οι 5 (22,7%) είναι κάτοικοι του Ν. Μαγνησίας (αστικές και αγροτικές περιοχές) αλλά και άλλων περιοχών της χώρας και η πλειοψηφία 17 (77,3%) από αυτούς είναι τρόφιμοι του Ιδρύματος Αγωγής Ανηλίκων Αρρένων Στοιχειώδους εκπαίδευσης Βόλου ή Καταστημάτων κράτησης ή Ιδρυμάτων. Όπως έδειξε το χ^2 κριτήριο, υπάρχει στατιστικά σημαντική συσχέτιση ανάμεσα στην παραβατική συμπεριφορά των ανηλίκων και στον τόπο διαμονής: $\chi^2(1)=46,91$, $p<0,001$.

Πίνακας 27. παρουσιάζεται η κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) της παραβατικής συμπεριφοράς των 100 ανηλίκων παραβατών του δείγματος ως προς τον τόπο διαμονής των ανηλίκων

		Τόπος διαμονής		Σύνολο
		Αστικές & αγροτικές περιοχές εντός και εκτός Ν.Μαγνησίας	Ι.Α.Α.Σ.Ε.Β. Καταστήματα Κράτησης & Ιδρύματα	

Παραβατική συμπεριφορά ανηλίκων		F %		F %		F %	
		F	%	F	%	F	%
	Ήπια παραβατική δράση	72	92,3	6	7,7	78	100,0
	Σοβαρή παραβατική δράση	5	22,7	17	77,3	22	100,0
	Σύνολο	77	77,0	23	23,0	100	100,0

Σημείωση: Οι σχετικές συνδυαστικές συχνότητες έχουν υπολογιστεί για τον τόπο διαμονής. Οι διαφορές των ποσοστών είναι στατιστικά σημαντικές: $\chi^2(1)=46,91$, $p<0,001$.

Στον **Πίνακα 28**, παρουσιάζεται η κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) της παραβατικότητας των 100 ανηλίκων παραβατών του δείγματος, ως προς το ηθικό και πνευματικό επίπεδο της οικογένειας. Αναλυτικά, από τους συνολικά 78 ανήλικους δράστες που εκδήλωσαν ήπια παραβατική συμπεριφορά, σε ποσοστό 23,1% η οικογένειά τους είχε χαμηλό ηθικό και πνευματικό επίπεδο, σε ποσοστό 69,2% μέτριο και μόνο σε ποσοστό 7,7% ήταν υψηλό, ενώ από τα 22 συνολικά παραβατικά άτομα που ανέπτυξαν σοβαρή παραβατική δράση σε ποσοστό 68,2% μεγάλωσαν σε οικογένεια με χαμηλό ηθικό και πνευματικό επίπεδο, σε ποσοστό 27,3% με μέτριο και μόλις 4,5% το οικογενειακό περιβάλλον των ανηλίκων είχε υψηλό ηθικό και πνευματικό επίπεδο. Όπως έδειξε το χ^2 κριτήριο, υπάρχει στατιστικά σημαντική συσχέτιση ανάμεσα στην παραβατική συμπεριφορά των ανηλίκων και το ηθικό και πνευματικό επίπεδο της οικογένειας: $\chi^2(2)=15,85$, $p<0,001$.

Πίνακας 28, παρουσιάζεται η κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) της παραβατικής συμπεριφοράς των 100 ανηλίκων παραβατών του δείγματος ως προς το ηθικό και πνευματικό επίπεδο της οικογένειας των ανηλίκων

		Ηθικό και πνευματικό επίπεδο οικογένειας							
		Χαμηλό		Μέτριο			Υψηλό		Σύνολο
Παραβατική συμπεριφορά ανηλίκων		F	%	F	%	F	%	F	%
			Ήπια παραβατική δράση	18	23,1	54	69,2	6	7,7
	Σοβαρή παραβατική δράση	15	68,2	6	27,3	1	4,5	22	100,0
	Σύνολο	33	33,0	60	60,0	7	7,0	100	100,0

Σημείωση: Οι σχετικές συνδυαστικές συχνότητες έχουν υπολογιστεί για το ηθικό και πνευματικό επίπεδο της οικογένειας. Οι διαφορές των ποσοστών είναι στατιστικά σημαντικές: $\chi^2(2)=15,85$, $p<0,001$.

Στον **Πίνακα 29**, παρουσιάζεται η κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) της *παραβατικότητας* των 100 ανηλίκων παραβατών του δείγματος, ως προς την οικονομική κατάσταση της οικογένειας. Από το σύνολο των 40 ανηλίκων παραβατών που οι οικονομικές συνθήκες της οικογένειάς τους ήταν κακές οι 24 (60,0%) εκδήλωσαν ήπια παραβατική συμπεριφορά, και οι 16 (40,0%) ανέπτυξαν σοβαρή ποινική δράση. Από τους 44 συνολικά ανηλικούς των οποίων η οικονομική τους κατάσταση ήταν μέτρια οι 41 (93,2%) εκδήλωσαν ήπια παραβατική δράση, και οι 3 (6,8%) είχαν εμπλοκή σε σοβαρή ένδικη παραβατικότητα ενώ παρατηρούμε πως από τους συνολικά 16 ανηλικούς που δήλωσαν ότι η οικονομική κατάσταση της οικογένειάς τους ήταν καλή οι περισσότεροι από αυτούς, σε ποσοστό 81,2 εκδήλωσαν ήπια παραβατική συμπεριφορά, και μόλις 3 (18,8%) είχαν συμμετοχή σε σοβαρές αξιόποινες πράξεις. Όπως έδειξε το χ^2 κριτήριο, υπάρχει στατιστικά σημαντική συσχέτιση ανάμεσα στην παραβατική συμπεριφορά των ανηλίκων και την οικονομική κατάσταση της οικογένειας: $\chi^2(2)=13,56, p<0,001$.

Πίνακας 29. Κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) της παραβατικής συμπεριφοράς των 100 ανηλίκων παραβατών του δείγματος ως προς την οικονομική κατάσταση στην οικογένεια

		Οικονομική κατάσταση οικογένειας							
		Κακή		Μέτρια		Καλή		Σύνολο	
Παραβατική συμπεριφορά ανηλίκων		F	%	F	%	F	%	F	%
	Ηπια παραβατική δράση	24	60,0	41	93,2	13	81,2	78	78,8
	Σοβαρή παραβατική δράση	16	40,0	3	6,8	3	18,8	22	22,0
Σύνολο	40	100,0	44	100,0	16	100,0	100	100,0	

Σημείωση: Οι σχετικές συνδυαστικές συχνότητες έχουν υπολογιστεί για την οικονομική κατάσταση στην οικογένεια. Οι διαφορές των ποσοστών είναι στατιστικώς σημαντικές: $\chi^2(2)=13,56, p<0,001$.

Πίνακας 30. παρουσιάζεται η κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) της παραβατικής συμπεριφοράς των 100 ανηλίκων παραβατών του δείγματος, ως προς το μορφωτικό επίπεδο της μητέρας

		Μορφωτικό επίπεδο μητέρας									
		Αναλφάβητη		Πρωτ/βάθμια		Δευτ/βάθμια		Τριτ/βάθμια		Σύνολο	
Παραβατική συμπεριφορά ανηλίκων		F	%	F	%	F	%	F	%	F	%
			Ήπια παραβατική δράση	11	14,1	31	39,7	29	37,2	7	9,0
	Σοβαρή παραβατική δράση	8	38,1	10	47,6	3	14,3	-	-	21	100,0
	Σύνολο	19	19,2	41	41,4	32	32,0	7	7,1	99	100,0

Σημείωση: Οι σχετικές συνδυαστικές συχνότητες έχουν υπολογιστεί για το μορφωτικό επίπεδο της μητέρας. Οι διαφορές των ποσοστών είναι στατιστικώς σημαντικές: $\chi^2(3)=9,77$, $p<0,05$.

Στον **Πίνακα 30.** παρουσιάζεται η κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) της παραβατικής συμπεριφοράς των 100 ανηλίκων παραβατών του δείγματος ως προς το μορφωτικό επίπεδο της μητέρας. Συγκεκριμένα από το σύνολο των 78 ανηλίκων δραστών με ήπια παραβατική συμπεριφορά 11 (14,1) είπαν που είχαν μητέρες που ήταν αναλφάβητες, 31 (39,7%) ανέφεραν ότι οι μητέρες τους είχαν τελειώσει την στοιχειώδη εκπαίδευση, 29 (37,2%) πως ήταν απόφοιτες δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης ή τεχνικής/επαγγελματικής σχολής και 7 (9,0%) είπαν πως είχαν πτυχίο πανεπιστημιακής σχολής, ενώ από το σύνολο των 21 δραστών με σοβαρή παραβατική δράση, 8 (38,1%) είπαν ότι οι μητέρες τους ήταν αγράμματες, 10 (47,6%) δήλωσαν ότι οι μητέρες τους ήταν απόφοιτες Δημοτικού, 3 (14,3%) είχαν τελειώσει τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση ή τεχνική/επαγγελματική σχολή και καμία δεν είχε πτυχίο ανώτερης εκπαίδευσης. Φαίνεται, δηλαδή, ότι το επίπεδο εκπαίδευσης της μητέρας σχετίζεται στατιστικά σημαντικά με την παραβατικότητα των ανηλίκων: $\chi^2(3)=9,77$, $p<0,05$.

Στον **Πίνακα 31.** παρουσιάζεται η κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) της παραβατικότητας των 100 ανηλίκων παραβατών του δείγματος, ως προς την χρήση ναρκωτικών ουσιών στην οικογένεια. Αναλυτικά, από το σύνολο των 87 παραβατικών παιδιών που δήλωσαν πως δεν υπήρχε χρήση ναρκωτικών ουσιών στην οικογένεια, 72 (82,8%) είχαν ήπια παραβατική

δράση, ενώ 15 (17,2%) είχαν εμπλοκή με σοβαρές αξιόποινες πράξεις. Από τους 12 συνολικά ανηλικούς που δήλωσαν πως μέλη της οικογένειας έκαναν χρήση παράνομων ουσιών, 6 (50,0%) δηλαδή οι μισοί εκδήλωσαν ήπια παραβατική συμπεριφορά, και 6 (50,0%) δηλαδή οι άλλοι μισοί εκδήλωσαν σοβαρή παραβατική δράση. Όπως έδειξε το χ^2 κριτήριο, υπάρχει στατιστικά σημαντική συσχέτιση μεταξύ της *παραβατικής συμπεριφοράς* και της χρήσης ναρκωτικών ουσιών στην οικογένεια: $\chi^2(1)=6,77, p<0,01$.

Πίνακας 31. παρουσιάζει την κατανομή (απόλυτες και σχετικές συνδυαστικές συχνότητες) της *παραβατικότητας* των 100 ανηλικών δραστών ως προς τη χρήση ναρκωτικών ουσιών στην οικογένεια.

		Χρήση ναρκωτικών ουσιών στην οικογένεια				Σύνολο	
		Όχι		Ναι			
Παραβατική συμπεριφορά Ανηλικών		F	%	F	%	F	%
	Ηπια παραβατική δράση	72	82,8	6	50,0	78	78,8
	Σοβαρή παραβατική δράση	15	17,2	6	50,0	21	21,2
	Σύνολο	87	100,0	12	100,0	99	100,0

Σημείωση: Οι σχετικές συνδυαστικές συχνότητες έχουν υπολογιστεί για την χρήση ναρκωτικών ουσιών στην οικογένεια. Οι διαφορές των ποσοστών είναι στατιστικώς σημαντικές: $\chi^2(1)=6,77, p<0,01$.

Στον **Πίνακα 32.** παρουσιάζεται η κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) της *παραβατικότητας* των 100 ανηλικών παραβατών του δείγματος, ως προς την χρήση αλκοόλ στην οικογένεια. Αναλυτικά, από το σύνολο των 36 παραβατικών παιδιών που δήλωσαν ότι τα μέλη της οικογένειας δεν καταναλώνουν αλκοόλ, 31 (86,1%) είχαν απλή συμμετοχή σε αξιόποινες πράξεις, ενώ 5 (13,9%) είχαν σοβαρή ποινική παραβατικότητα. Επίσης, από το σύνολο των 25 παραβατών ανηλικών που δήλωσαν ότι υπάρχει σοβαρό πρόβλημα αλκοολισμού στην οικογένεια, 14 (56,0%) είχαν ήπια παραβατική δράση και 11 (44,0%) σοβαρή ένδικη παραβατικότητα, ενώ από τους συνολικά 38 ανηλικούς που δήλωσαν ότι υπήρχε περιστασιακή χρήση αλκοόλ στην οικογένεια, 33 (86,8%) ανέπτυξαν χαμηλή αντικοινωνική δράση και μόνο 5 (13,2%) συμμετείχαν σε σοβαρά ποινικά αδικήματα. Όπως έδειξε το χ^2 κριτήριο υπάρχει στατιστικά σημαντική συσχέτιση μεταξύ της παραβατικότητας ως προς την κατανάλωση αλκοόλ στην οικογένεια: $\chi^2(2)=10,39, p<0,01$.

Πίνακας 32. Κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) της παραβατικής συμπεριφοράς των 100 ανηλίκων παραβατών του δείγματος ως προς την χρήση αλκοόλ στην οικογένεια.

		Χρήση αλκοόλ στην οικογένεια							
		Όχι		Ναι		Περιστασιακά		Σύνολο	
Παραβατική συμπεριφορά ανηλίκων		F	%	F	%	F	%	F	%
			Ήπια παραβατική δράση	31	86,1	14	56,0	33	86,8
	Σοβαρή παραβατική δράση	5	13,9	11	44,0	5	13,2	21	21,2
	Σύνολο	36	100,0	25	100,0	38	100,0	99	100,0

Σημείωση: Οι σχετικές συνδυαστικές συχνότητες έχουν υπολογιστεί για την χρήση αλκοόλ στην οικογένεια. Οι διαφορές των ποσοστών είναι στατιστικώς σημαντικές: $\chi^2(2)=10,39$, $p<0,01$.

Στον **Πίνακα 33**, παρουσιάζεται η κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) της παραβατικής συμπεριφοράς των 100 ανηλίκων παραβατών του δείγματος, ως προς την διάγνωση ψυχικής ασθένειας ή άλλων προβλημάτων συμπεριφοράς. Από το σύνολο των 78 παραβατικών παιδιών που εκδήλωσαν ήπια παραβατική δράση, 70 (89,7%) είπαν ότι δεν αντιμετωπίζουν προβλήματα ψυχικής υγείας ενώ 8 (10,3%) δήλωσαν ότι έχει διαγνωστεί ψυχική νόσος. Από τους δε συνολικά 22 ανηλίκους που συμμετείχαν σε σοβαρά ποινικά αδικήματα, 9 (40,9%) ανέφεραν ότι δεν πάσχουν από καμιά ψυχική ασθένεια ενώ 13 (59,1%) ότι αντιμετωπίζουν σοβαρά προβλήματα ψυχικής υγείας. Φαίνεται, δηλαδή, ότι η εκδήλωση ψυχικής νόσου ή άλλων ψυχικών διαταραχών σε ανηλίκους συμβάλει σημαντικά στην εκδήλωση οποιασδήποτε μορφής αντικοινωνικής συμπεριφοράς και υπάρχει στατιστικά σημαντική συσχέτιση: $\chi^2(1)=24,66$, $p<0,001$.

Πίνακας 33. Κατανομή (απόλυτες και σχετικές συνδυαστικές συχνότητες) της παραβατικότητας των 100 ανηλίκων παραβατών του δείγματος, ως προς την διάγνωση ψυχικής νόσου των ιδίων

		Ψυχική ασθένεια των ανηλίκων					
		Όχι		Ναι		Σύνολο	
Παραβατική συμπεριφορά ανηλίκων		F	%	F	%	F	%
	Ηπια παραβατική δράση	70	89,7	8	10,3	78	100,0
	Σοβαρή παραβατική δράση	9	40,9	13	59,1	22	100,0
	Σύνολο	79	79,0	21	21,0	100	100,0

Σημείωση: Οι σχετικές συνδυαστικές συχνότητες έχουν υπολογιστεί για την ύπαρξη ψυχικής ασθένειας στους ανηλίκους. Οι διαφορές των ποσοστών είναι στατιστικά σημαντικές: $\chi^2(1)=24,66$, $p<0,001$.

Στον **Πίνακα 34**, παρουσιάζεται η κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) της παραβατικότητας των 100 ανηλίκων παραβατών του δείγματος ως προς την ύπαρξη συγκρουσιακών σχέσεων ανάμεσα στα μέλη της οικογένειας. Συγκεκριμένα, από το σύνολο των 35 παραβατικών παιδιών που δήλωσαν πως οι σχέσεις ανάμεσα στα μέλη ήταν καλές και αρμονικές, 34 (97,1%) είχαν ήπια παραβατική δράση και μόνο ένας σε ποσοστό 2,9% είχε εμπλοκή σε σοβαρές πράξεις που είχαν ποινικό χαρακτήρα, ενώ από τους 65 συνολικά ανηλίκους που ανέφεραν πως υπάρχουν συγκρούσεις ανάμεσα στα μέλη της οικογένειας, 44 (67,7%) εκδήλωσαν ήπια παραβατική συμπεριφορά, και 21 (32,3%) ενεπλάκησαν σε σοβαρά ποινικά αδικήματα. Όπως έδειξε το χ^2 κριτήριο υπάρχει στατιστικά σημαντική συσχέτιση μεταξύ της παραβατικής συμπεριφοράς και της ύπαρξης συγκρουσιακών σχέσεων ανάμεσα στα μέλη της οικογένειας: $\chi^2(1)=11,49$, $p<0,001$.

Πίνακας 34. Κατανομή (απόλυτες και σχετικές συνδυαστικές συχνότητες) της παραβατικότητας των 100 ανηλίκων του δείγματος, ως προς τις διαταραγμένες σχέσεις ανάμεσα στα μέλη της οικογένειας

		Συγκρούσεις ανάμεσα στα μέλη της οικογένειας					
		Όχι		Ναι		Σύνολο	
Παραβατική συμπεριφορά ανηλίκων		F	%	F	%	F	%
			Ήπια παραβατική δράση	34	97,1	44	67,7
	Σοβαρή παραβατική δράση	1	2,9	21	32,3	22	22,0
	Σύνολο	35	100,0	65	100,0	100	100,0

Σημείωση: Οι σχετικές συνδυαστικές συχνότητες έχουν υπολογιστεί για την ύπαρξη συγκρούσεων ανάμεσα στα μέλη της οικογένειας. Οι διαφορές των ποσοστών είναι στατιστικώς σημαντικές: $\chi^2(1)=11,49$, $p<0,001$.

Στον **Πίνακα 35**, παρουσιάζεται η κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) της παραβατικής συμπεριφοράς των 100 ανηλίκων παραβατών του δείγματος ως προς την παραμέληση που είχαν υποστεί κατά τη διάρκεια της ανατροφής τους. Από το σύνολο των 78 παραβατικών παιδιών που εκδήλωσαν ήπια παραβατική δράση, 35 (44,9%) ανέφεραν ότι είχαν την απαραίτητη φροντίδα και υποστήριξη στην οικογένεια ενώ 43 (55,1%) δήλωσαν ότι οι συνθήκες διαβίωσης ήταν ακατάλληλες και απουσίαζε παντελώς η γονική στοργή και φροντίδα. Αναφορικά με τους 22 συνολικά ανηλικούς που ενεπλάκησαν σε σοβαρά ποινικά αδικήματα σε 3 (13,6%) περιπτώσεις ανηλίκων δεν αναφέρθηκε παραμέληση, ενώ σε 19 (86,4%) δηλώθηκε ότι είχαν υποστεί κάθε μορφή παραμέληση, κακομεταχείριση και εγκατάλειψη σε όλα τα στάδια της ανάπτυξης και υπάρχει στατιστικά σημαντική συσχέτιση: $\chi^2(1)=7,10$, $p<0,01$.

Πίνακας 35. Κατανομή (απόλυτες και σχετικές συνδυαστικές συχνότητες) των μορφών παραβατικότητας των 100 ανηλίκων παραβατών του δείγματος, ως προς την παραμέληση ανηλίκων

		Παραμέληση ανηλίκων					
		Όχι		Ναι		Σύνολο	
Παραβατική συμπεριφορά ανηλίκων		F	%	F	%	F	%
			Ήπια παραβατική δράση	35	44,9	43	55,1
	Σοβαρή παραβατική δράση	3	13,6	19	86,4	22	100,0
	Σύνολο	38	38,0	62	62,0	100	100,0

Σημείωση: Οι σχετικές συνδυαστικές συχνότητες έχουν υπολογιστεί για την παραμέληση ανηλίκου. Οι διαφορές των ποσοστών είναι στατιστικώς σημαντικές: $\chi^2(1)=7,10$, $p<0,01$.

Στον **Πίνακα 36**, παρουσιάζεται η κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) της *παραβατικότητας* των 100 ανηλικών παραβατών του δείγματος, ως προς τον καθορισμό ορίων και συνέπειας στην ανατροφή. Συγκεκριμένα, από το σύνολο των 67 παραβατικών παιδιών που δήλωσαν πως οι γονείς τους δεν έθεταν ξεκάθαρα όρια ούτε η επιβολή της πειθαρχίας από εκείνους είχε συνέπεια, 47 (70,1%) ανέπτυξαν ήπια παραβατική δράση και 20 (29,9%) σοβαρή ένδικη παραβατικότητα, ενώ από τους 33 συνολικά ανηλικούς που ανέφεραν πως υπήρχαν όρια αλλά και συνέπεια στη διαπαιδαγώγηση τους, 31 (93,9%) υιοθέτησαν ήπια παραβατική συμπεριφορά, και μόνον 2 (6,1%) ενεπλάκησαν σε σοβαρά ποινικά αδικήματα. Όπως έδειξε το χ^2 κριτήριο υπάρχει στατιστικά σημαντική συσχέτιση μεταξύ της *παραβατικής συμπεριφοράς* και των καθορισμό ορίων και συνέπειας στην ανατροφή: $\chi^2(1)=7,29$, $p<0,01$.

Πίνακας 36. Κατανομή (απόλυτες και σχετικές συνδυαστικές συχνότητες) της *παραβατικότητας* των 100 ανηλικών δραστών του δείγματος, ως προς τον καθορισμό ορίων και συνέπειας από τους γονείς

		Καθορισμός ορίων-συνέπεια				Σύνολο	
		Όχι		Ναι			
Παραβατική συμπεριφορά ανηλικών		F	%	F	%	F	%
			Ηπια παραβατική δράση	47	70,1	31	93,9
	Σοβαρή παραβατική δράση	20	29,9	2	6,1	22	22,0
	Σύνολο	67	100,0	33	100,0	100	100,0

Σημείωση: Οι σχετικές συνδυαστικές συχνότητες έχουν υπολογιστεί για τον καθορισμό ορίων-συνέπειας. Οι διαφορές των ποσοστών είναι στατιστικώς σημαντικές: $\chi^2(1)=7,29$, $p<0,01$.

Στον **Πίνακα 37**, παρουσιάζεται η κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) της *παραβατικότητας* των 100 ανηλικών παραβατών του δείγματος ως προς την χρήση βίας και ως προς την επιβολή οποιασδήποτε μορφής κακοποίησης (π.χ., ψυχολογικής, σωματικής) στην οικογένεια. Από το σύνολο του δείγματος, σχεδόν τα μισά παιδιά είχαν υποστεί βία και κακοποίηση σε κάποια φάση στη ζωή τους. Πιο αναλυτικά, από το σύνολο των 56 παραβατικών παιδιών που δήλωσαν ότι δεν είχαν υποστεί οι ίδιοι καμία μορφή βίας ή άλλης επιθετικής συμπεριφοράς μέσα στην οικογένεια, 51 (91,1%) είχαν απλή συμμετοχή σε αξιόποινες πράξεις,

ενώ 5 (8,9%) είχαν αναπτύξει σοβαρή ποινική δράση. Επίσης, από το σύνολο των 19 παραβατών ανηλίκων που δήλωσαν ότι οι ίδιοι υπέστησαν κακοποίηση αλλά και βίαιη επιθετική συμπεριφορά (σωματική ή λεκτική) – συνήθως από τον πατέρα, 9 (47,4%) είχαν αναπτύξει ήπια παραβατική δράση και 10 (52,6%) σοβαρή ένδικη παραβατικότητα, ενώ από τους συνολικά 25 ανηλικούς που δήλωσαν ότι τόσο οι ίδιοι αλλά και άλλα μέλη της οικογένειας υπέστησαν βία και κακοποίηση από κάποιο μέλος της οικογένειας, 18 (72,0%) ανέπτυξαν χαμηλή αντικοινωνική δράση και 7 (28,0%) συμμετείχαν σε σοβαρά ποινικά αδικήματα. Φαίνεται, δηλαδή, ότι ανήλικοι που εμπλέκονται σε σοβαρά ποινικά αδικήματα έχουν υποστεί κάποια μορφή βίαιης επιθετικής συμπεριφοράς από κάποιο μέλος (συνήθως από γονείς ή μόνο από πατέρα) της οικογένειας και υπάρχει στατιστικά πολύ σημαντική συσχέτιση: $\chi^2(2)=16,48, p<0,001$.

Πίνακας 37. παρουσιάζει την κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) της παραβατικής συμπεριφοράς των 100 ανηλίκων παραβατών του δείγματος ως προς την χρήση βίας και την επιβολή οποιασδήποτε μορφή κακοποίησης στην οικογένεια

		Βία, κακοποίηση στην οικογένεια							
		Όχι		Ναι προς τον ίδιο		Ναι προς όλα τα μέλη της οικογένειας		Σύνολο	
Παραβατική συμπεριφορά ανηλίκων		F	%	F	%	F	%	F	%
	Ηπια παραβατική δράση	51	91,1	9	47,4	18	72,0	78	78,8
	Σοβαρή παραβατική δράση	5	8,9	10	52,6	7	28,0	22	100,0
	Σύνολο	56	100,0	19	100,0	25	100,0	99	100,0

Σημείωση: Οι σχετικές συνδυαστικές συχνότητες έχουν υπολογιστεί για την χρήση βίας, και την επιβολή οποιασδήποτε μορφή κακοποίησης στην οικογένεια. Οι διαφορές των ποσοστών είναι στατιστικώς σημαντικές: $\chi^2(2)=16,48, p<0,001$.

Τέλος, οι παρέες των συνομηλίκων, που έχουν αναπτύξει παραβατική συμπεριφορά φαίνεται να επηρεάζει τον βαθμό που κάποιος ανήλικος θα αναπτύξει και εκείνος ανάλογες συμπεριφορές: $\chi^2(1)=9,22, p<0,01$. Συγκεκριμένα, στον **Πίνακα 38**, παρουσιάζεται η κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) της παραβατικής συμπεριφοράς των 100 ανηλίκων παραβατών του δείγματος ως προς την επιρροή από τις παρέες με συνομηλίκους που είχαν

αναπτύξει αντικοινωνική συμπεριφορά. Από το σύνολο των 78 παραβατικών παιδιών που εκδήλωσαν ήπια παραβατική δράση, 30 (38,5%) δήλωσαν ότι δεν συναναστρέφονταν με άτομα που είχαν αναπτύξει αντικοινωνική συμπεριφορά, ενώ 48 (61,5%) ανέφεραν ότι έκαναν παρέα με παραβατικά άτομα. Από τους δε συνολικά 22 ανηλικούς που ενεπλάκησαν σε σοβαρά ποινικά αδικήματα, μόνο ένας (4,5%) δήλωσε ότι στις παρέες του δεν υπήρχαν άτομα που είχαν αναπτύξει αντικοινωνική δράση, ενώ 21 (95,5%) ανέφεραν πως είναι μέλη ομάδων με αντικοινωνική συμπεριφορά και από κοινού έχουν διαπράξει ποινικά αδικήματα.

Πίνακας 38. Κατανομή (απόλυτες και σχετικές συνδυαστικές συχνότητες) της παραβατικότητας των 100 ανηλικών του δείγματος ως προς τον βαθμό επιρροής των συνομηλίκων με παραβατική δράση

		Παρέες με παραβατικούς συνομηλίκους					
		Όχι		Ναι		Σύνολο	
Παραβατική συμπεριφορά ανηλικών		F	%	F	%	F	%
		Ηπια παραβατική δράση	30	38,5	48	61,5	78
Σοβαρή παραβατική δράση	1	4,5	21	95,5	22	100,0	
Σύνολο	31	31,0	69	69,0	100	100,0	

Σημείωση: Οι σχετικές συνδυαστικές συχνότητες έχουν υπολογιστεί για το βαθμό επίδρασης από τις παρέες με συνομηλίκους που είχαν αναπτύξει αντικοινωνική συμπεριφορά. Οι διαφορές των ποσοστών είναι στατιστικά σημαντικές: $\chi^2(1)=9,22$, $p<0,01$.

7.2.2 Συσχέτιση ανεξάρτητων μεταβλητών (π.χ. χρήση ναρκωτικών ουσιών, παραβατικότητα στην οικογένεια) και ηλικία τέλεσης πρώτης παραβατικής πράξης ως εξαρτημένη μεταβλητή

Σε αυτή την ενότητα πραγματοποιήθηκε η συσχέτιση μεταξύ κάθε μίας από τις ανεξάρτητες μεταβλητές φύλο, εθνικότητα, εκπαίδευση, φοίτηση στο σχολείο, σχολική επίδοση, χρήση ναρκωτικών ουσιών από ανηλικούς, παραβατικότητα στην οικογένεια, χρήση ναρκωτικών ουσιών στην οικογένεια, παρέα με συνομηλίκους με παραβατική συμπεριφορά, ενδιαφέροντα (αθλητισμός & διαδίκτυο) και έκτακτα σοβαρά γεγονότα στην οικογένεια με την εξαρτημένη μεταβλητή ηλικία τέλεσης πρώτης παραβατικής συμπεριφοράς (βλ. και παράρτημα). Συγκεκριμένα, στους πίνακες 39,40, παρουσιάζονται οι κατανομές (απόλυτες και

συνδυαστικές συχνότητες) της ηλικίας τέλεσης πρώτης παραβατικής συμπεριφοράς των 100 ανηλίκων του δείγματος, ως προς το επίπεδο εκπαίδευσης των ανηλίκων, και τα έκτακτα/σοβαρά γεγονότα στην οικογένεια του ανηλίκου.

Πίνακας 39. παρουσιάζει την κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) της ηλικίας τέλεσης πρώτης παραβατικής πράξης των 100 ανηλίκων παραβατών του δείγματος ως προς το επίπεδο εκπαίδευσης των ανηλίκων

		Επίπεδο εκπαίδευσης ανηλίκου			Σύνολο
		Πρωτοβάθμια	Δευτεροβάθμια	Τριτοβάθμια	
Ηλικία τέλεσης 1^{ης} παραβατικής πράξης	13-15 ετών	20 80,0%	32 43,8%	0 0,0%	52 52,0%
	16-18 ετών	5 20,0%	41 56,2%	2 100,0%	48 48,0%
Σύνολο		25 100,0%	73 100,0%	2 100,0%	100 100,0%

Πίνακας 40. παρουσιάζει την κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) της ηλικίας τέλεσης πρώτης παραβατικής πράξης των 100 ανηλίκων παραβατών του δείγματος ως προς τα έκτακτα/σοβαρά γεγονότα στην οικογένεια

		Έκτακτα/σοβαρά γεγονότα στην οικογένεια							Σύνολο
		Διαζύγιο	Ασθένεια, απώλεια (θάνατος)	Απώλεια εργασίας	Φυλάκιση γονέα	Οικονομικοί μετανάστες/ πρόσφυγες	Άλλο(ίδρυμα, ενδοοικογενειακή βία κ.α.)	Κανένα	
Ηλικία τέλεσης 1^{ης} παραβατικής πράξης	13-15 ετών	12 23,1%	10 19,2%	8 15,4%	7 13,5%	9 17,3%	3 5,8%	3 5,8%	52 100,0%
	16-18 ετών	10 20,8%	12 25,0%	3 6,2%	1 2,1%	8 16,7%	6 12,5%	8 16,7%	48 100,0%
	Σύνολο	22 22,0%	22 22,0%	11 11,0%	8 8,0%	17 17,0%	9 9,0%	11 11,0%	100 100,0%

Ακολούθως, όπως έδειξε το χ^2 κριτήριο, δεν υπάρχει στατιστικά σημαντική συσχέτιση μεταξύ της ηλικίας εκδήλωσης πρώτης παραβατικής συμπεριφοράς από τους ανηλίκους ως προς το φύλο ($\chi^2(1)=0,02$, $p>0,05$), και την παρέα με συνομήλικους με παραβατική συμπεριφορά ($\chi^2(1)=1,82$, $p>0,05$).

Πίνακας 41. παρουσιάζει την κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) της ηλικίας τέλεσης πρώτης παραβατικής πράξης των 100 ανηλίκων παραβατών του δείγματος ως προς το φύλο

		Φύλο		Σύνολο
		Αγόρι	Κορίτσι	
Ηλικία τέλεσης 1 ^{ης} παραβατικής πράξης	13-15 ετών	45 51,7%	7 53,8%	52 52,0%
	16-18 ετών	42 48,3%	6 46,2%	48 48,0%
		87	13	100
	Σύνολο	100,0%	100,0%	100,0%

Σημείωση: Οι σχετικές συνδυαστικές συχνότητες έχουν υπολογιστεί για το φύλο. Οι διαφορές των ποσοστών είναι στατιστικώς μη σημαντικές: $\chi^2(1)=0,02$, $p>0,05$.

Πίνακας 42. παρουσιάζει την κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) της ηλικίας τέλεσης πρώτης παραβατικής πράξης των 100 ανηλίκων παραβατών του δείγματος ως προς την παρέα με παραβατικούς συνομηλίκους

		Παρέες με παραβατικούς συνομηλίκους		Σύνολο
		Όχι	Ναι	
Ηλικία τέλεσης 1 ^{ης} παραβατικής πράξης	13-15 ετών	13 25,0%	39 75,0%	52 100,0%
	16-18 ετών	18 37,5%	30 62,5%	48 100,0%
		31	69	100
	Σύνολο	31,0%	69,0%	100,0%

Σημείωση: Οι σχετικές συνδυαστικές συχνότητες έχουν υπολογιστεί για τις παρέες με παραβατικούς συνομηλίκους. Οι διαφορές των ποσοστών είναι στατιστικώς μη σημαντικές: $\chi^2(1)=1,82$, $p>0,05$.

Στον **Πίνακα 43**, παρουσιάζεται η κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) της ηλικίας τέλεσης πρώτης παραβατικής πράξης των 100 ανηλίκων παραβατών του δείγματος, ως προς την σχολική επίδοση. Η σχολική επίδοση των ανηλίκων στο σχολείο φαίνεται ότι παίζει ρόλο στην χρονική στιγμή εκδήλωσης της πρώτης παραβατικής συμπεριφοράς: $\chi^2(2)=9,03$, $p<0,05$. Συγκεκριμένα, από το σύνολο των 52 παραβατικών παιδιών που τέλεσαν για πρώτη φορά παραβατικές πράξεις έχοντας ηλικία από 13 έως 15 ετών, 36 (69,2) είχαν κακές επιδόσεις στα μαθήματα του σχολείου, 12 (23,1%) είχαν μέτριες επιδόσεις και 4 (7,7%) είχαν καλές επιδόσεις στα μαθήματα, ενώ από τους συνολικά 48 ανήλικους δράστες που εκδήλωσαν για πρώτη φορά παραβατική συμπεριφορά μεταξύ 16 και 18 ετών, 19 (39,6%) δεν είχαν καλές σχολικές επιδόσεις, 20 (41,7%) είχαν μέτριες επιδόσεις και 9 (18,8%) είχαν καλές επιδόσεις στα μαθήματα του σχολείου.

Πίνακας 43. παρουσιάζει την κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) της ηλικίας τέλεσης πρώτης παραβατικής πράξης των 100 ανηλίκων παραβατών του δείγματος ως προς την σχολική επίδοση των ανηλίκων

		Σχολική επίδοση							
		Κακή		Μέτρια		Καλή		Σύνολο	
Ηλικία τέλεσης 1 ^{ης} παραβατικής πράξης		F	%	F	%	F	%	F	%
	13-15 ετών	36	69,2	12	23,1	4	7,7	52	100,0
	16-18 ετών	19	39,6	20	41,7	9	18,8	48	100,0
	Σύνολο	55	55,0	32	32,0	13	13,0	100	100,0

Σημείωση: Οι σχετικές συνδυαστικές συχνότητες έχουν υπολογιστεί για την σχολική επίδοση. Οι διαφορές των ποσοστών είναι στατιστικά σημαντικές $\chi^2(2)=9,03$, $p<0,05$.

Στον **Πίνακα 44**, παρουσιάζεται η κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) της ηλικίας των 100 ανηλίκων παραβατών του δείγματος, που είχαν κατά την εκδήλωση της πρώτης παραβατικής συμπεριφοράς, ως προς την εθνικότητα. Η εθνικότητα φαίνεται να σχετίζεται στατιστικά σημαντικά με την ηλικία της πρώτης παραβατικής πράξης των ανηλίκων: $\chi^2(2)=12,85$, $p<0,01$. Συγκεκριμένα, από το σύνολο των 52 δραστών που ήταν μεταξύ 13 έως 15 ετών και ενεπλάκησαν για πρώτη φορά με τη δικαιοσύνη, 21 (40,4%) ήταν Έλληνες, 20 (38,5%) Ρομά και 11 (21,2%) άλλες εθνικότητες, ενώ από τους συνολικά 48 ανήλικους δράστες που εκδήλωσαν για πρώτη φορά παραβατική συμπεριφορά μεταξύ 16 - 18 ετών, 32 (66,7%) ήταν Έλληνες, 4 (8,3%) Ρομά και 12 (25,0%) άλλες εθνικότητες.

Πίνακας 44. Κατανομή (απόλυτες και σχετικές συνδυαστικές συχνότητες) της ηλικίας των 100 ανηλίκων δραστών κατά την οποία εκδήλωσαν για πρώτη φορά παραβατική συμπεριφορά ως προς την εθνικότητα

		Εθνικότητα							
		Έλληνες		Ρομά		Άλλες εθνικότητες		Σύνολο	
Ηλικία τέλεσης 1 ^{ης} παραβατικής πράξης		F	%	F	%	F	%	F	%
		13-15 ετών	21	40,4	20	38,5	11	21,2	52
	16-18 ετών	32	66,7	4	8,3	12	25,0	48	100,0
	Σύνολο	53	53,0	24	24,0	23	23,0	100	100,0

Σημείωση: Οι σχετικές συνδυαστικές συχνότητες έχουν υπολογιστεί για την εθνικότητα. Οι διαφορές των ποσοστών είναι στατιστικά σημαντικές: $\chi^2(2)=12,85$, $p<0,01$.

Στον **Πίνακα 45**, παρουσιάζεται η κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) της ηλικίας τέλεσης πρώτης παραβατικής πράξης των 100 ανηλίκων, ως προς την παραβατικότητα στην οικογένεια. Συγκεκριμένα, από το σύνολο των 51 ανηλίκων με πρώτη παραβατική συμπεριφορά στην ηλικία μεταξύ 13 έως 15 ετών, 42 (82,4%) δήλωσαν ότι, όταν ενεπλάκησαν για πρώτη φορά με τη παραβατικότητα κανένα από τα μέλη της οικογένειας δεν είχε εμπλοκή με τη δικαιοσύνη, ενώ 9 (17,6%) δήλωσαν ότι υπήρχε παραβατικότητα στην οικογένεια, όταν για πρώτη φορά διέπραξαν αξιόποινες πράξεις. Από τους 48 συνολικά ανηλίκους δράστες που ανήκαν στην ηλικιακή ομάδα 16 μέχρι 18 ετών, 47 (97,9%) είπαν πως όταν εκδήλωσαν για πρώτη φορά αντικοινωνική συμπεριφορά, η οικογένεια δεν είχε καμία σχέση με ποινικά αδικήματα, ενώ μόνον 1 (2,1%) δήλωσε πως υπήρχε παραβατικότητα στην οικογένεια, όταν για πρώτη φορά τέλεσε αξιόποινες πράξεις. Φαίνεται, δηλαδή, ότι η παραβατικότητα στην οικογένεια επηρεάζει την εκδήλωση παραβατικότητας του ανηλίκου: $\chi^2(1)=6,59$, $p<0,01$.

Πίνακας 45. παρουσιάζεται η κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) της ηλικίας, των 100 ανηλίκων παραβατών του δείγματος κατά την εκδήλωση της πρώτης παραβατικής συμπεριφοράς, ως προς την παραβατικότητα στην οικογένεια

		Παραβατικότητα στην οικογένεια					
		Όχι		Ναι		Σύνολο	
Ηλικία τέλεσης 1ης παραβατικής πράξης		F	%	F	%	F	%
		13-15 ετών	42	82,4	9	17,6	51
	16-18 ετών	47	97,9	1	2,1	48	100,0
	Σύνολο	89	89,9	10	10,1	99	100,0

Σημείωση: Οι σχετικές συνδυαστικές συχνότητες έχουν υπολογιστεί για την παραβατικότητα στην οικογένεια. Οι διαφορές των ποσοστών είναι στατιστικά σημαντικές: $\chi^2(1)=6,59$, $p<0,01$.

Στον **Πίνακα 46**, παρουσιάζεται η κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) της ηλικίας τέλεσης της *πρώτης παραβατικής πράξης* των 100 ανηλίκων παραβατών του δείγματος, ως προς τη συμμετοχή τους σε αθλητικές δραστηριότητες. Αναλυτικά, από το σύνολο των 52 παραβατικών παιδιών που δήλωσαν ότι διέπραξαν για πρώτη φορά παραβατικές πράξεις μεταξύ 13 έως 15 ετών, 39 (75,0%) δεν είχαν συμμετοχή σε αθλητικές δραστηριότητες, ενώ 13 (25,05%) κάλυπταν τον ελεύθερο χρόνο τους μέσω κάποιου αθλήματος. Αντιθέτως από τους 48 ανηλικούς που ενεπλάκησαν με τη δικαιοσύνη για πρώτη φορά στην ηλικία των 16 έως 18 ετών, 22 (45,85%) ανέφεραν ότι ο αθλητισμός ήταν σημαντικός γι' αυτούς, ενώ 26 (54,2%) δεν είχαν εκδηλώσει ενδιαφέρον για οποιοδήποτε άθλημα. Όπως έδειξε το χ^2 κριτήριο, οι διαφορές στα ποσοστά ήταν στατιστικώς σημαντικές: $\chi^2(1)=8,92$, $p<0,01$. Φαίνεται, δηλαδή, ότι η ενασχόληση με κάποιο άθλημα μπορεί να εμποδίσει οποιαδήποτε μορφή παραβατικής συμπεριφοράς από ανηλικούς όταν αυτοί διάγουν την ηλικία των 13 έως 15 ετών. Δεν συμβαίνει το ίδιο όταν οι ανήλικοι διαπράττουν για πρώτη φορά κάποια αξιόποινη πράξη στην ηλικία των 16 έως 18 ετών. Εκεί ο αθλητισμός δεν φαίνεται να παίζει κάποιο ρόλο στην εκδήλωση ή όχι κάποια παραβατικής συμπεριφοράς.

Πίνακας 46. παρουσιάζεται η κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) της ηλικίας, των 100 ανηλίκων δραστών κατά την εκδήλωση της *πρώτης παραβατικής συμπεριφοράς*, ως προς την ενασχόλησή τους με αθλητικές δραστηριότητες

		Δραστηριότητες των ανηλίκων -Αθλητισμός				Σύνολο	
		Όχι		Ναι			
Ηλικία	τέλεσης	F %		F %		F %	
<i>πρώτης παραβατικής πράξης</i>							
	13-15 ετών	39	75,0	13	25,0	52	100,0
	16-18 ετών	22	45,8	26	54,2	48	100,0
	Σύνολο	61	61,0	39	39,0	100	100,0

Σημείωση: Οι σχετικές συνδυαστικές συχνότητες έχουν υπολογιστεί για τις δραστηριότητες του ανηλίκου. Οι διαφορές των ποσοστών είναι στατιστικώς σημαντικές: $\chi^2(1)=8,92$, $p<0,01$.

Στον **Πίνακα 47**, παρουσιάζεται η κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) της ηλικίας τέλεσης της *πρώτης παραβατικής πράξης* των 100 ανηλίκων παραβατών του δείγματος, ως προς την ενασχόληση του ανηλίκου με το διαδίκτυο. Συγκεκριμένα από το σύνολο των 52 παραβατικών παιδιών που ήταν μεταξύ 13 έως 15 ετών όταν τέλεσαν για πρώτη φορά παραβατικές πράξεις, 27 (51,9%) δήλωσαν πως δεν ασχολούνταν καθόλου με το διαδίκτυο, 15

(28,8%) ότι ασχολούνταν περιστασιακά, ενώ 10 (19,2%) δήλωσαν ότι χρησιμοποιούσαν το διαδίκτυο σε καθημερινή βάση. Από τους 48 συνολικά ανηλικούς δράστες που ανήκαν στην ηλικιακή ομάδα 16 μέχρι 18 ετών όταν διέπραξαν για πρώτη φορά παραβατικές πράξεις, 9 (19,8%) είπαν πως δεν είχαν καμία ενασχόληση με το διαδίκτυο, 21 (43,8%) χρησιμοποιούσαν το διαδίκτυο περιστασιακά, και 18 (37,5%) ήταν δικτυωμένοι σε καθημερινή βάση. Όπως έδειξε το χ^2 κριτήριο, υπάρχει στατιστικά σημαντική συσχέτιση μεταξύ της ηλικίας εκδήλωσης πρώτης παραβατικής συμπεριφοράς και της ενασχόλησης με το διαδίκτυο: $\chi^2(2)=12,14$, $p<0,01$. Ανήλικοι που διαπράττουν κάποιο αδίκημα στην ηλικία των 16 έως 18 ετών φαίνεται ότι χρησιμοποιούν αρκετά συχνά έως πολύ το διαδίκτυο.

Πίνακας 47. παρουσιάζεται η κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) της ηλικίας, των 100 ανηλικών παραβατών του δείγματος κατά την εκδήλωση της πρώτης παραβατικής συμπεριφοράς, ως προς την ενασχόλησή τους με το διαδίκτυο

		Ενδιαφέροντα των ανηλικών -Διαδίκτυο							
		Καθόλου		Περιστασιακά		Καθημερινά		Σύνολο	
Ηλικία τέλεσης 1ης παραβ/τικής πράξης		F	%	F	%	F	%	F	%
			13-15 ετών	27	51,9	15	28,8	10	19,2
	16-18 ετών	9	18,8	21	43,8	18	37,5	48	100,0
	Σύνολο	36	36,0	36	36,0	28	28,0	100	100,0

Σημείωση: Οι σχετικές συνδυαστικές συχνότητες έχουν υπολογιστεί για το διαδίκτυο. Οι διαφορές των ποσοστών είναι στατιστικώς σημαντικές: $\chi^2(2)=12,14$, $p<0,01$.

7.2.3 Συσχέτιση ανεξάρτητων μεταβλητών (π.χ. φύλο, εκπαίδευση) και υπότροπη παραβατική συμπεριφορά ως εξαρτημένη μεταβλητή

Σε αυτή την ενότητα πραγματοποιήθηκε η συσχέτιση μεταξύ κάθε μίας από τις ανεξάρτητες μεταβλητές φύλο, εθνικότητα, εκπαίδευση, φοίτηση στο σχολείο, τόπος διαμονής, χρήση ναρκωτικών ουσιών και ψυχική ασθένεια από ανηλικούς με την εξαρτημένη μεταβλητή υπότροπη παραβατική συμπεριφορά. Στον πίνακα 48 παρουσιάζεται η κατανομή (απόλυτες και σχετικές συνδυαστικές συχνότητες) της προηγούμενης παραβατικής δράσης των 100 παραβατικών ανηλικών, δηλαδή τη συχνότητα υποτροπής του δείγματος, ως προς το επίπεδο εκπαίδευσης των ανηλικών.

Πίνακας 48. Κατανομή (απόλυτες και σχετικές συνδυαστικές συχνότητες) της προηγούμενης παραβατικής δράσης των 100 παραβατικών ανηλίκων, δηλαδή τη συχνότητα υποτροπής του δείγματος, ως προς το επίπεδο εκπαίδευσης των ανηλίκων

	Επίπεδο εκπαίδευσης των ανηλίκων			Σύνολο	
	Πρωτοβάθμια	Δευτεροβάθμια	Τριτοβάθμια		
Υπότροπη παραβατική δράση	Όχι υπότροπος (πρώτη φορά)	5 20,0%	42 57,5%	2 100,0%	49 49,0%
	Υπότροπος (δεύτερη φορά και πάνω)	20 80,0%	31 42,5%	0 0,0%	51 51,0%
	Σύνολο	25 100,0%	73 100,0%	2 100,0%	100 100,0%

Στη συνέχεια, όπως έδειξε το χ^2 κριτήριο, δεν υπάρχει στατιστικά σημαντική συσχέτιση μεταξύ της υπότροπης παραβατικής συμπεριφοράς ως προς την εθνικότητα ($\chi^2(2)=3,73$, $p>0,05$) (βλ. πίνακα 49).

Πίνακας 49. Κατανομή (απόλυτες και σχετικές συνδυαστικές συχνότητες) της προηγούμενης παραβατικής δράσης των 100 παραβατικών ανηλίκων, δηλαδή τη συχνότητα υποτροπής του δείγματος, ως προς εθνικότητα

		Εθνικότητα						Σύνολο	
		Ελληνες		Ρομά		Άλλες εθνικότητες			
Υπότροπη παραβατική δράση		F	%	F	%	F	%	F	%
Υπότροπη παραβατική δράση	Όχι υπότροπος (πρώτη φορά)	27	55,1	8	16,3	14	28,6	49	100,0
	Υπότροπος (δεύτερη φορά και πάνω)	26	51,0	16	31,4	9	17,6	51	100,0
	Σύνολο	53	53,0	24	24,0	23	23,0	100	100,0

Σημείωση: Οι σχετικές συνδυαστικές συχνότητες έχουν υπολογιστεί για την εθνικότητα. Οι διαφορές των ποσοστών είναι στατιστικώς μη σημαντικές: $\chi^2(2)=3,73$, $p>0,05$.

Ωστόσο το φύλο, ο τόπος διαμονής, η φοίτηση στο σχολείο, η χρήση ναρκωτικών ουσιών, και η ύπαρξη ψυχικής ασθένειας σε ανηλίκους φαίνεται να προβλέπουν την τάση τους να εμπλέκονται συνεχώς σε νέες παραβατικές πράξεις, να είναι, δηλαδή, υπότροποι: $\chi^2(1)=15,55$, $p<0,001$ (φύλο), $\chi^2(1)=11,94$, $p<0,001$ (τόπος διαμονής), $\chi^2(2)=19,46$, $p<0,001$ (φοίτηση στο σχολείο), $\chi^2(2)=23,48$, $p<0,001$ (χρήση ναρκωτικών ουσιών), $\chi^2(1)=6,78$, $p<0,01$ (ψυχική νόσος), αντίστοιχα.

Στον **Πίνακα 50**, παρουσιάζεται, η κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) του υποτροπιασμού, δηλαδή την επανάληψη της παραβατικότητας των 100 ανηλίκων παραβατών του δείγματος, ως προς το φύλο. Από το σύνολο του δείγματος, τα μισά αγόρια είναι υπότροποι (έχουν έρθει πάνω από μία φορά) ενώ κανένα κορίτσι δεν είναι υπότροπο. Πιο αναλυτικά: από το σύνολο των 49 παραβατικών παιδιών που δεν ήταν υπότροποι και ήρθαν πρώτη φορά στο Δικαστήριο, 36 (73,5%) ήταν αγόρια και 13 (26,5%) κορίτσια. Από τους δε ανήλικους παραβάτες που υποτροπίασαν (ήταν η δεύτερη φορά ή και παραπάνω που εμφανίσθηκαν στο Δικαστήριο), και οι 51 (100,0%) ήταν αγόρια.

Πίνακας 50. Κατανομή (απόλυτες και σχετικές συνδυαστικές συχνότητες) της προηγούμενης παραβατικής δράσης των 100 παραβατικών ανηλίκων, δηλαδή τη συχνότητα υποτροπής του δείγματος, ως προς το φύλο

		Φύλο					
		Αγόρι		Κορίτσι		Σύνολο	
Υπότροπη παραβατική δράση		F	%	F	%	F	%
	Όχι υπότροπος (1η φορά)	36	73,5	13	26,5	49	100,0
	Υπότροπος (2η φορά και πάνω)	51	100,0	-	-	51	100,0
	Σύνολο	87	87,0	13	13,0	100	100,0

Σημείωση: Οι σχετικές συνδυαστικές συχνότητες έχουν υπολογιστεί για το φύλο. Οι διαφορές των ποσοστών είναι στατιστικώς σημαντικές: $\chi^2(1)=15,55$, $p<0,001$.

Στον **Πίνακα 51**, παρουσιάζεται, η κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) του υποτροπιασμού, δηλαδή την επανάληψη της παραβατικότητας των 100 ανηλίκων παραβατών του δείγματος, ως προς τον τόπο διαμονής. Από το σύνολο των 77 παραβατικών παιδιών που δήλωσαν ότι κατοικούν σε αστικές ή αγροτικές περιοχές εντός ή/ και εκτός του Νομού Μαγνησίας οι 45 (58,4%) ήρθαν για πρώτη φορά στο Δικαστήριο, ενώ οι 32 (41,6%) υπήρξαν

υπότροποι. Από την άλλη, από το σύνολο των 23 ανηλίκων που είναι τρόφιμοι του ΙΑΑΑΣΕ Βόλου ή εκτίουν ποινή σε κάποιο ΕΚΚΝ ή διαμένουν σε άλλο Ίδρυμα, μικρό ποσοστό της τάξεως του 17,4% των ανηλίκων δεν ήταν υπότροποι, ενώ συντριπτικό ποσοστό, δηλαδή, το 82,6% των ανηλίκων υπήρξαν υπότροποι.

Πίνακας 51. Κατανομή (απόλυτες και σχετικές συνδυαστικές συχνότητες) της προηγούμενης παραβατικής δράσης των 100 παραβατικών ανηλίκων, δηλαδή τη συχνότητα υποτροπής του δείγματος, ως προς το τόπο διαμονής

		Τόπος διαμονής					
		Αστικές & αγροτικές περιοχές (εντός & εκτός Ν. Μαγνησίας)		Ι.Α.Α.Σ.Ε.Β. Καταστήματα κράτησης & Ίδρύματα		Σύνολο	
Υπότροπη παραβατική δράση		F	%	F	%	F	%
		Όχι υπότροπος (1 ^η φορά)	45	58,4	4	17,4	49
	Υπότροπος (2 ^η φορά και πάνω)	32	41,6	19	82,6	51	51,0
	Σύνολο	77	100,0	23	100,0	100	100,0

Σημείωση: Οι σχετικές συνδυαστικές συχνότητες έχουν υπολογιστεί για το τόπο διαμονής. Οι διαφορές των ποσοστών είναι στατιστικώς σημαντικές: $\chi^2(1)=11,94$, $p<0,001$.

Στον **Πίνακα 52**, παρουσιάζεται, η κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) του υποτροπιασμού, δηλαδή την επανάληψη της παραβατικότητας των 100 ανηλίκων παραβατών του δείγματος, ως προς την σχολική φοίτηση. Η τακτική ή όχι φοίτηση των ανηλίκων στο σχολείο φαίνεται ότι παίζει ρόλο στον υποτροπιασμό των ανηλίκων. Συγκεκριμένα, από το σύνολο των 49 παραβατικών παιδιών που δεν υπήρξαν υπότροποι, 14 (28,6%) είχαν διακόψει την φοίτησή του στο σχολείο, 12 (24,5%) είχαν χάσει χρονιές και 23 (46,9%) φοιτούσαν κανονικά, ενώ από τους συνολικά 51 ανήλικους δράστες που είχαν προσέλθει στο Δικαστήριο πάνω από δύο φορές, μεγάλος αριθμός ανηλίκων, δηλαδή, 27 (52,9%) είχε διακόψει τη σχολική τους φοίτηση, 20 ανήλικοι (39, 2%) είχαν χάσει σχολικές χρονιές, και μόλις 4 (7,8%) φοιτούσαν κανονικά στο σχολείο.

Πίνακας 52. παρουσιάζεται, η κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) του υποτροπιασμού των 100 ανηλίκων παραβατών του δείγματος, ως προς την σχολική φοίτηση

		Φοίτηση στο Σχολείο							
		Έχει διακόψει		Έχει χάσει Χρονιά		Φοιτά κανονικά		Σύνολο	
Υπότροπη παραβατική δράση		F	%	F	%	F	%	F	%
	Όχι υπότροπος (1 ^η φορά)	14	28,6	12	24,5	23	46,9	49	100,0
	Υπότροπος (2 ^η φορά και πάνω)	27	52,9	20	39,2	4	7,8	51	100,0
	Σύνολο	41	41,0	32	32,0	27	27,0	100	100,0

Σημείωση: Οι σχετικές συνδυαστικές συχνότητες έχουν υπολογιστεί για την φοίτηση στο σχολείο. Οι διαφορές των ποσοστών είναι στατιστικά σημαντικές: $\chi^2(2)=19,46$, $p<0,001$.

Στον **Πίνακα 53.** παρουσιάζεται η κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) του υποτροπιασμού των 100 ανηλίκων παραβατών του δείγματος ως προς την χρήση ναρκωτικών ουσιών από τους ίδιους. Η εμπλοκή των ανηλίκων με ναρκωτικές ουσίες οδηγεί σε επανάληψη της παραβατικής δράσης. Αναλυτικά, από το σύνολο των 53 παραβατικών παιδιών που δήλωσαν ότι δεν έχουν κάνει χρήση ναρκωτικών ουσιών, 37 (69,8%) είπαν ότι δεν είχαν εμπλοκή ποτέ πριν με τη Δικαιοσύνη, ενώ 16 (30,2%) ανέφεραν ότι είχαν και στο παρελθόν δικασθεί και για άλλες αξιόποινες πράξεις πάνω από δύο φορές. Από το σύνολο των 32 παραβατικών ανηλίκων που δήλωσαν ότι κάνουν χρήση συστηματικά, 5 (15,6%) δεν υπήρξαν υπότροποι, ενώ μεγάλο ποσοστό, δηλαδή, 84,4% των ανηλίκων είχαν και άλλες δικαστικές αποφάσεις. Τέλος, από τους 15 συνολικά που δήλωσαν ότι ήταν περιστασιακοί χρήστες οι κατηγορίες υπότροποι και μη υπότροποι λαμβάνουν το ίδιο περίπου ποσοστό, ήτοι 53,3% και 46,7% αντίστοιχα.

Πίνακας 53. κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) του υποτροπιασμού των 100 ανηλίκων παραβατών του δείγματος ως προς τη χρήση ναρκωτικών ουσιών από τους ίδιους

		Χρήση ναρκωτικών ουσιών							
		Δεν κάνει χρήση		Κάνει χρήση		Κάνει περιστασιακά		Σύνολο	
Υπότροπη παραβατική δράση		F	%	F	%	F	%	F	%
	Όχι υπότροπος (1η φορά)	37	69,8	5	15,6	7	46,7	49	49,0
	Υπότροπος (2η φορά και πάνω)	16	30,2	27	84,4	8	53,3	51	51,0
	Σύνολο	53	100,0	32	100,0	15	100,0	100	100,0

Σημείωση: Οι σχετικές συνδυαστικές συχνότητες έχουν υπολογιστεί για την χρήση ναρκωτικών ουσιών. Οι διαφορές των ποσοστών είναι στατιστικώς σημαντικές: $\chi^2(2)=23,48$, $p<0,001$.

Στον **Πίνακα 54.** παρουσιάζεται η κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) της υπότροπης παραβατικής συμπεριφοράς των 100 ανηλίκων παραβατών του δείγματος, ως προς την εκδήλωση ψυχικής νόσου ή άλλων προβλημάτων ψυχικής υγείας. Από το σύνολο των 79 παραβατικών παιδιών που ανέφεραν ότι έχουν καλή ψυχική υγεία, 44 (55,7%) ήρθαν πρώτη φορά στο Δικαστήριο (δεν ήταν υπότροποι), 35 (44,3%) ήρθαν περισσότερο από 2 φορές. Από τους δε συνολικά 21 ανήλικους δράστες που δήλωσαν ότι έχουν διαγνωσμένη ψυχική νόσο και αντιμετωπίζουν σοβαρά προβλήματα ψυχικών διαταραχών, 5 (23,8%) ήρθαν πρώτη φορά στο Δικαστήριο, και 16 (76,2%) υποτροπίασαν πάνω από δυο φορές.

Πίνακας 54. Κατανομή (απόλυτες και σχετικές συνδυαστικές συχνότητες) της προηγούμενης παραβατικής δράσης των 100 παραβατικών ανηλίκων, δηλαδή, τη συχνότητα υποτροπής του δείγματος, ως προς την εκδήλωση ψυχικής ασθένειας

		Ψυχική ασθένεια					
		Όχι		Ναι		Σύνολο	
Υπότροπη παραβατική δράση		F	%	F	%	F	%
	Όχι υπότροπος (1 ^η φορά)	44	55,7	5	23,8	49	49,0
	Υπότροπος (2η φορά και πάνω)	35	44,3	16	76,2	51	51,0
	Σύνολο	79	100,0	21	100,0	100	100,0

Σημείωση: Οι σχετικές συνδυαστικές συχνότητες έχουν υπολογιστεί για την εκδήλωση ψυχικής νόσου. Οι διαφορές των ποσοστών είναι στατιστικώς σημαντικές: $\chi^2(1)=6,78$, $p<0,01$.

8. Συζήτηση – Συμπεράσματα – Προτάσεις

8.1 Συζήτηση των αποτελεσμάτων και Συμπεράσματα

Λαμβάνοντας υπόψη τα ερευνητικά δεδομένα όπως αυτά αποτυπώθηκαν στα Ατομικά Δελτία Ανηλίκων, η μελέτη μας εστιάστηκε κυρίως στους παράγοντες επηρεασμού που συνδέονται με αντικοινωνικές συμπεριφορές από τους ανηλικούς παραβάτες.

Εξετάσαμε, λοιπόν, τον βαθμό που επιδρούν, στη διαμορφούμενη συμπεριφορά και προσωπικότητα των παραβατικών εφήβων ανηλίκων του δείγματός μας, τα κοινωνικο-δημογραφικά χαρακτηριστικά (φύλο, εθνικότητα, τόπο διαμονής, εκπαιδευτική μόρφωση κ.λ.π.), τα ατομικά χαρακτηριστικά (εκδήλωση ψυχικής ασθένειας, χρήση ουσιών κ.α.), και άλλα χαρακτηριστικά του ευρύτερου οικογενειακού και κοινωνικού τους περιβάλλοντος (βία, κακοποίηση, παραμέληση, κοινωνικές – πολιτισμικές συνθήκες, επιρροή από τις ομάδες των συνομηλίκων, σχολείο κ.λ.π.), ώστε με μέτρα πρόληψης και έγκαιρης παρέμβασης οι συμπεριφορές αυτές να προληφθούν πριν την εκδήλωσή τους. Τα αποτελέσματα της παρούσης μελέτης συγκρίνονται με αντίστοιχα άλλων ερευνών και παρατηρούμε τη σχετική συμφωνία ή διαφωνία του υπό μελέτη πληθυσμού με αυτές των άλλων ερευνών σε θέματα εκδήλωσης παραβατικής συμπεριφοράς των ανηλίκων.

Μελετώντας τα ευρήματα, επαληθεύεται η βασική υπόθεση της έρευνάς μας ότι η οικογένεια επηρεάζει με την κοινωνική της λειτουργία την τάση του ανηλίκου να εμφανίσει παραβατική συμπεριφορά. Συγκεκριμένα στην πλειονότητά τους οι οικογένειες του δείγματός μας ασκούν τον γονεϊκό και παιδαγωγικό τους ρόλο με χαρακτηριστική την έλλειψη πληροφόρησης, αλλά και με «άγνοια» της ευθύνης του ρόλου τους ως γονείς. Επιπλέον, στο 50,0% των περιπτώσεων η κοινωνικο-οικονομική κατάσταση ήταν πολύ κακή και λόγω του χαμηλού κοινωνικού και μορφωτικού επιπέδου (μόνο το 7,0% είχαν υψηλό ηθικό και πνευματικό επίπεδο έναντι 93,0% των γονέων που είχαν χαμηλό και μέτριο), η έλλειψη (κατάλληλες συνθήκες ανατροφής) «βαραίνει» ακόμη περισσότερο. Αυτές οι συνθήκες επηρεάζουν καθοριστικά την «επιλογή» ή όχι της παραβατικής συμπεριφοράς από τους ανηλικούς που αποτελεί εν τέλει την εναλλακτική «δύναμη» όταν δεν μπορούν να την αποτρέψουν.

Ο παραβατικός εφηβικός πληθυσμός της μελέτης μας είναι στην πλειονότητά του αγόρια. Μελετώντας το φύλο των ανηλίκων σε σχέση με την παραβατική συμπεριφορά που ανέπτυξαν, δεν παρατηρήθηκε καμία στατιστικώς σημαντική συσχέτιση. Διαπιστώθηκε ότι δεν επιβεβαιώνεται το κοινωνικό στερεότυπο που συνδέει τον παράγοντα φύλο να επηρεάζει σε σημαντικό βαθμό τη παραβατική συμπεριφορά. Παρόμοια είναι και τα αποτελέσματα όσο αφορά την ηλικία τέλεσης της πρώτης αξιόποινης πράξης από τους ανηλικούς (πιν. 22,41). Το ότι στη δική μας έρευνα δεν βρέθηκε κάποια συσχέτιση πιθανώς να οφείλεται σε έναν τρίτο παράγοντα που σχετίζεται με το γεγονός ότι η αντιπροσώπευση των κοριτσιών στο δείγμα μας

ήταν περιορισμένη. Διαφορετικό είναι το εύρημα που αφορά την σχέση συχνότητας υποτροπής παραβατικών πράξεων και φύλο, το οποίο επιβεβαιώνεται και από τη βιβλιογραφία. Επικρατεί, λοιπόν, η τάση ότι τα αγόρια εμπλέκονται συνεχώς σε νέες παραβατικές πράξεις, δηλαδή, υποτροπιάζουν πάνω από δύο φορές. Η επίδραση του φύλου και η στατιστική επικράτηση των αγοριών στην αντικοινωνική συμπεριφορά έχει αποδειχθεί στις περισσότερες μελέτες (σε Μπεζέ, 1990). Στον αντίποδα ο Γεωργούλας, (2000) προσθέτει ότι οι ιδιαιτερότητες της γυναικείας εγκληματικότητας οφείλεται στο ρόλο και τη θέση της γυναίκας στη κοινωνία. Καθώς αυτός ο ρόλος και η θέση αλλάζουν, η γυναικεία εγκληματικότητα θα διαφοροποιηθεί ποσοτικά και ποιοτικά χωρίς αυτό να σημαίνει ότι θα φτάσουν τα ίδια ποσοστά με αυτά των ανδρών. Οι διαφορές που παρατηρούνται ανάμεσα σε αγόρια και κορίτσια, συνδέονται με τη διαδικασία κοινωνικοποίησης και του πολιτισμικού πλαισίου. Κατά τον Έρικσον η εφηβεία αποτελεί την ηλικία κατά την οποία τα αγόρια εκδηλώνουν επιθετική συμπεριφορά επειδή ταυτίζονται με την έννοια του «άνδρα» (σε Δραγώνα, 2011). Αν και τα κορίτσια που εμπλέκονται σε παραβατικές συμπεριφορές αποτελούν τη μειονότητα, εντούτοις παρατηρείται αύξηση σε σχέση με τα στοιχεία προηγούμενων χρονικών περιόδων (Siegel & Senna, 2000). Διαφορές ανάμεσα στα φύλα έχουν παρατηρηθεί και από τη Χριστοπούλου (1996) με τα κορίτσια να έχουν περισσότερα ψυχολογικά προβλήματα λόγω εσωτερίκευσης του θυμού.

Επιπλέον, τα αποτελέσματα έδειξαν ότι ο τόπος διαμονής φαίνεται να αποτελεί ένδειξη σοβαρής παραβατικής συμπεριφοράς. Οι τρόφιμοι που διαμένουν σε ιδρύματα ή άλλα καταστήματα κράτησης τελούν πιο συχνά σοβαρές αξιόποινες πράξεις ενώ το ίδιο συμβαίνει και με τη συχνότητα υποτροπής. *«Η εξήγηση που δίνεται είναι απλή: όλοι αυτοί οι παράγοντες που συντελούν στο να υποφέρουν οι ανήλικοι, να εμφανίζουν σημάδια διαστροφής στο χαρακτήρα τους και να αναζητούν τρόπους διαφυγής από το οικογενειακό τους περιβάλλον μπορούν εύκολα να τους οδηγήσουν ακόμα και σε παραβιάσεις των ποινικών διατάξεων»* (σε Γεωργούλας 2000, σελ.163). Σε ανάλογα συμπεράσματα κατέληξε και η προσπάθεια των Cortes και Gatti η έρευνα των οποίων διήρκεσε δέκα χρόνια και απέδειξε ότι η *«κληρονομικότητα και το περιβάλλον είναι διαχώρητοι όροι για την επεξήγηση συμπεριφοράς του ανηλίκου»* (σε Γεωργούλας, 2000, σελ.145). Καταδεικνύεται, λοιπόν, ότι οι ανήλικοι που διαμένουν σε ιδρύματα, εφόσον τοποθετούνται χωρίς την θέλησή τους (με δικαστική ή εισαγγελική απόφαση) ακολουθούν ένα πρόγραμμα χωρίς να το έχουν επιλέξει και ζουν χωρίς συναισθηματική κάλυψη με χαμηλή αυτοεκτίμηση και με διάχυτη την αντίληψη ότι τιμωρούνται. Ο εγκλεισμός στο ίδρυμα τους οδηγεί σε παθητική στάση και τους προκαλεί αβεβαιότητα για το μέλλον με αποτέλεσμα να ιδρυματοποιούνται. Έτσι, οδηγούνται σε παραβατική συμπεριφορά αφού στην ουσία αποδέχονται τον περιθωριακό ρόλο που τους αποδίδει το κοινωνικό σύνολο και τελικά εντάσσονται σε περιθωριακές ομάδες (Λαμπροπούλου, 1988).

Η επιβολή του αναμορφωτικού μέτρου της τοποθέτησης του ανηλίκου στο Ίδρυμα Αγωγής, έχει ως κύριο στόχο σύμφωνα με το Δίκαιο των Ανηλίκων την αναμόρφωση, ο νόμος,

δηλαδή, στοχεύει στο να αποκτήσει ο ανήλικος μια συμπεριφορά γενικά αποδεκτή μέσα στην κοινωνία. Στην πραγματικότητα όμως δίνεται η εντύπωση ότι η πολιτεία θέλει με το μικρότερο κόστος σε μέσα, χρήματα και προσωπικό να εκπληρώσει το σκοπό της προστασίας του παιδιού και του εφήβου (Μπεζέ, 1985). Στην ουσία αν και οι εγκλεισμοί σε ιδρύματα έχουν μειωθεί τα τελευταία χρόνια, εν τούτοις παραμένει ως αναμορφωτικό μέτρο και επιβάλλεται σε περιπτώσεις ανηλίκων που έχουν αναπτύξει σοβαρές και υπότροπες παραβατικές συμπεριφορές. Ο αναμορφωτικός ρόλος των ιδρυμάτων, σήμερα, γενικά αμφισβητείται (Γεωργούλας, 2000). Η λειτουργία του μοναδικού στην Ελλάδα Ιδρύματος Αγωγής Ανηλίκων Αρρένων με έδρα τον Βόλο δεν ανταποκρίνεται στο ρόλο που του έχει ανατεθεί, αφού ιδρυματοποιεί και περιθωριοποιεί τους ανήλικους παραβάτες που διαμένουν σε αυτό με δικαστικές ή εισαγγελικές αποφάσεις. Ως αποτέλεσμα, οι ανήλικοι συχνά, προβαίνουν σε διαφυγές που καταλήγουν σε επανάληψη αξιόποινων πράξεων.

Η οικογένεια φαίνεται να αποτελεί το κυριότερο παράγοντα κινδύνου για την ανάπτυξη συμπεριφορών που αποκλίνουν. Αυτό που αξίζει να σημειωθεί εδώ είναι ότι η πλειοψηφία των συμμετεχόντων στη μελέτη μεγάλωσε σε ένα περιβάλλον όπου τα μέλη της οικογένειας ασκούσαν ή βίωναν κάθε είδους ενδοοικογενειακής βίας και παραμέληση. Πιο συγκεκριμένα, διαπιστώθηκε ότι αρκετά χαρακτηριστικά από αυτά που εξετάστηκαν, συμμετέχουν με μεγάλο ποσοστό στην εκδήλωση του φαινομένου, όπως λ.χ. οι συγκρούσεις είτε ενδογονεϊκές, είτε μεταξύ γονέων και εφήβων, η παραμέληση και η εγκατάλειψη (υλική, παιδαγωγική και συναισθηματική), η κακομεταχείριση, η βία και κακοποίηση (σωματική ή λεκτική, συνήθως από γονείς ή μόνο από τον πατέρα). Είδαμε, λοιπόν, ότι το ποσοστό των περιπτώσεων, που μεγάλωσε σε διαταραγμένο και δυσλειτουργικό περιβάλλον και είχε υποστεί κάθε μορφής ενδοοικογενειακής βίας και παραμέλησης (σωματική και συναισθηματική) είναι πολύ μεγάλο.

Η επιστημονική βιβλιογραφία αναφερόμενη στο θέμα, επισημαίνει πως προβλήματα βίας, παραμέλησης και κακοποίησης συνδέονται άρρηκτα με τη δημιουργία μιας προπαραβατικής οικογένειας (σε Φαρσεδάκης, 1985). Στον αντίποδα, το ίδιο συμβαίνει και όταν τα παιδιά έχουν εκτεθεί σε ενδογονεϊκές συγκρούσεις ή είναι θύματα της βίας των γονέων (Αγάθωνος-Γεωργοπούλου, 2009; Ryan, Williams & Courtney, 2013). Έχει αποδειχθεί, ότι είναι ψυχικά πολύ πιο ευάλωτα στην εμφάνιση εξωτερικευμένων και εσωτερικευμένων διαταραχών, και είναι πιθανότερο να εκδηλώσουν και τα ίδια βίαιες συμπεριφορές στην εφηβεία ή στην ενήλικη ζωή (Patterson, Capal & Bank, 1991; Patterson, 1998; Farrigton, 1993).

Η σύνδεση της παραβατικής συμπεριφοράς των ανηλίκων με την κακοποίησή τους, είναι συχνά στοιχείο έρευνας, ανάλυσης και μελέτης του φαινομένου καθώς όλες οι παραβατικές συμπεριφορές σχετίζονται σημαντικά με όλες τις μορφές βίας (σε Γεωργούλας, 2000). Υπάρχουν δεδομένα που δείχνουν υψηλά ποσοστά χρήσης σωματικών ποινών αλλά και υψηλά ποσοστά επιθετικών συμπεριφορών από τους Έλληνες γονείς για τη διαχείριση δύσκολων συμπεριφορών ιδιαίτερα σε παιδιά μικρής ηλικίας (Φερέτη & Σταυριανάκη, 1997). Ο

κίνδυνος να αναπτύξουν τα παιδιά αυτά κάποια μορφή προβληματικής συμπεριφοράς (αντιδραστικής, εναντιωτικής) αυξάνει, κυρίως όταν δεν υπάρχουν κατάλληλες συνθήκες (ασφαλής συναισθηματικός δεσμός, παρουσία και των δύο γονέων, επαρκής και θετικός γονικός έλεγχος κ.α.) προκειμένου να αντισταθμιστούν οι αρνητικές αυτές μέθοδοι διαπαιδαγώγησης και τα αρνητικά συναισθήματα που μπορεί να προκύψουν (Κουρκούτας, 2011). Ο Herbert (1996) από την άλλη, υποστηρίζει ότι οι ομαλές ενδοοικογενειακές σχέσεις και η πλήρης αποδοχή, η αγάπη και η φροντίδα προς το παιδί και τον έφηβο είναι παράγοντες αποφυγής αλλά και αντιμετώπισης της προβληματικής συμπεριφοράς του, πολύ περισσότερο μετά την εκδήλωση μιας μορφής παραβατικής συμπεριφοράς. Επιπροσθέτως οι Smokowski και συν., (2014) σε μελέτες τους αναφέρουν ότι η ήρεμη οικογενειακή ατμόσφαιρα ευνοεί τη φυσιολογική ανάπτυξη των παιδιών. Τέλος, κοινή είναι η διαπίστωση όλων των επιστημών που ασχολούνται με την ανθρώπινη συμπεριφορά πως η συνεχής επίδραση της οικογένειας (Κατσιγαράκη, 2004) και η σχέση του εφήβου με τους γονείς (Smokowski και συν., 2014) είναι καθοριστικής σημασίας στη διαμόρφωση της συμπεριφοράς και της προσωπικότητας του παιδιού και του εφήβου (De Sanctis και συν., 2008). Στην περίπτωση της νεανικής παραβατικότητας φαίνεται ότι η αρνητική οικογενειακή εμπειρία και πιθανώς η απουσία φροντίδας είναι ένας γενικός παράγοντας που προδιαθέτει τους νέους σε αντικοινωνική και παραβατική συμπεριφορά (Αγάθωνος –Γεωργοπούλου 2009; Kiriakidis, 2008).

Συνεχίζοντας τις συσχετίσεις ανάλογο ρόλο φαίνεται να διαδραματίζει ο καθορισμός των ορίων και η συνέπεια από τους γονείς στην ανατροφή και τη διαπαιδαγώγηση των ανηλίκων. Τα παραπάνω ευρήματα επιβεβαιώνονται και από μελέτες των Gardner (1989), Patterson (1982), Forgatch και Patterson (1998), Williams, Vandorn, & Bright, (2007). Ο Κουρκούτας (2011, σελ.71), συγκεκριμένα, αναφέρει ότι *«...για παράδειγμα, η συναισθηματική και συμπεριφορική ασυνέπεια και αστάθεια των γονέων, η ανικανότητά τους να εκφράσουν σαφείς προσδοκίες και να επιβάλουν ξεκάθαρα όρια στη διαπαιδαγώγηση των παιδιών, η έλλειψη επίβλεψης και καθοδήγησης της συμπεριφοράς τους, οι πολύ αυστηρές ή ακατάλληλες τιμωρίες, οι ασταθείς και αντιφατικές όπως και οι πολύ σκληρές πρακτικές πειθαρχίας, θεωρούνται παράγοντες κινδύνου για την ανάπτυξη συμπεριφορικών διαταραχών στη σχολική ή/ και την εφηβική ηλικία»*. Ανάλογα ευρήματα των Ryan, Williams & Courtney (2013) αποδεικνύουν πως η συνεχή παραμέληση και η απουσία γονικού ελέγχου διαδραματίζουν κρίσιμο ρόλο στην επανάληψη παραβατικών συμπεριφορών.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η παράμετρος του κοινωνικο-μορφωτικού επιπέδου των γονέων. Από την έρευνά μας, διαφάνηκε ότι σχετίζεται το ηθικό και πνευματικό επίπεδο της οικογένειας με την παραβατική συμπεριφορά των ανηλίκων. Εμφανίζεται, δηλαδή, ότι το υψηλότερο ποσοστό των ανηλίκων που ανέπτυξαν ήπια και σοβαρή παραβατική δράση, μεγάλωσαν σε οικογένειες με χαμηλό και μέτριο ηθικό και πνευματικό επίπεδο. Το ίδιο επηρεάζει στην εκδήλωση παραβατικής συμπεριφοράς των ανηλίκων και η μόρφωση της

μητέρας. Έτσι, παρατηρούμε ότι, τα παιδιά που παρουσίασαν ήπια παραβατική δράση, είχαν μητέρες με υψηλό μορφωτικό επίπεδο (βλ. πιν. 30), και κανένας ανήλικος δεν είχε εμπλοκή σε σοβαρές αξιόποινες πράξεις, ενώ τα παιδιά μητέρων με μικρότερη μόρφωση ανέπτυξαν σοβαρή παραβατική δράση. Σύμφωνα με στατιστικές μελέτες, η μόρφωση της μητέρας επηρεάζει την ηλικία έναρξης των παραβατικών πράξεων από τους ανήλικους. Δηλαδή, όσο λιγότερο μορφωμένοι είναι οι γονείς τόσο σε μικρότερη ηλικία θα αρχίσουν να παρανομούν τα παιδιά τους όπως επιβεβαιώνεται και από την βιβλιογραφία. Οι μορφωμένες μητέρες, επίσης επηρεάζουν θετικά και με πολλούς τρόπους τα παιδιά τους (σε Φαρσεδάκης, 1985).

Στο ερευνητικό μας ερώτημα πόσο επηρεάζει η χρήση ναρκωτικών ουσιών – ως προπαραβατική συμπεριφορά – την ηλικία κατά την οποία οι ανήλικοι χρήστες συμμετείχαν για πρώτη φορά σε παράνομες δραστηριότητες αναδεικνύεται ένα πολύ ενδιαφέρον εύρημα στην έρευνά μας (βλ. πιν. 31 & 53), είτε η χρήση ναρκωτικών ουσιών γίνεται από τους ίδιους τους ανήλικους είτε από τα μέλη των οικογενειών τους. Όπως ήταν αναμενόμενο προκύπτει ότι η χρήση ναρκωτικών ουσιών στο οικογενειακό περιβάλλον οδηγεί στην εκδήλωση παραβατικής συμπεριφοράς. Έχει αποδειχτεί ότι οι πιθανότητες ουσιοεξάρτησης είναι σημαντικά αυξημένες για τους εφήβους που οι γονείς τους είναι οι ίδιοι χρήστες ψυχοτρόπων ουσιών και αλκοόλ (Baumrid, 1991, Γεωργούλας, 2000). Για τη χρήση ουσιών όπως ναρκωτικά και αλκοόλ στην οικογένεια εκτός από τις έρευνες που υποστηρίζουν την ύπαρξη γονιδιακής προδιάθεσης στην εξάρτηση και μάλιστα πολύ καλά τεκμηριωμένες για το ιστορικό αλκοολισμού στην οικογένεια (σε Donovan, 1986), έχει αποδειχθεί ότι η κατάχρηση ουσιών από τους γονείς οδηγεί σε αναποτελεσματικές γονικές πρακτικές, σε οικογενειακή δυσλειτουργία και αυξημένο οικογενειακό άγχος (Chassin και συν., 1991; Πουλόπουλος, 2010).

Ωστόσο, τα ευρήματα της έρευνάς μας δεν επιβεβαίωσαν τον προβλεπτικό χαρακτήρα της χρήσης ουσιών από τους ανήλικους (εύρημα μη αναμενόμενο). Μόνο στην περίπτωση του υποτροπιασμού συνέβη το αντίθετο. Η εμπλοκή των ιδίων με ουσίες επιβαρύνει και οδηγεί σε επανάληψη της παραβατικής δράσης, δηλαδή, οι ανήλικοι υποτροπιάζουν πιο συχνά όταν κάνουν συστηματική χρήση απ' ότι οι ανήλικοι που δοκιμάζουν ουσίες περιστασιακά. Αντιθέτως, δεν προέκυψε κάποια συνάφεια μεταξύ της χρήσης ναρκωτικών ουσιών από ανήλικους και ήπιας – σοβαρής παραβατικής δράσης, ούτε μεταξύ της ίδιας ανεξάρτητης μεταβλητής και της χρήσης ναρκωτικών ουσιών στην οικογένεια και της ηλικίας που είχαν οι ανήλικοι όταν ενεπλάκησαν για πρώτη φορά σε αξιόποινες πράξεις. Τα πράγματα περιπλέκονται ακόμη περισσότερο, διότι σχεδόν το 50% των περιπτώσεων του δείγματος εμφανίζονται να κάνουν συστηματική ή περιστασιακή χρήση (κυρίως χασίς). Πιθανόν αυτό να οφείλεται στο δείγμα μας, είτε γιατί είναι μικρό ή ότι το δείγμα του συνόλου των ανηλίκων που εξετάσαμε περιορίστηκε μόνο σε όσους διέπραξαν σοβαρά αδικήματα ή ενδεχομένως να παραπέμπει σε ένα τρίτο απροσδιόριστο παράγοντα. Αν προσθέσουμε ότι από τους συνολικά 47 παραβάτες – χρήστες ουσιών, οι μισοί (23) που κάνουν χρήση βρίσκονται σε ηλικία 13 – 15

ετών και οι άλλοι μισοί (24) σε ηλικία 16 – 18 ετών, σαφώς το εύρημα αυτό – ιδιαίτερα στις μικρότερες ηλικίες – είναι ιδιαίτερα σοβαρό, αν και όπως αναφέρθηκε παραπάνω είναι στατιστικώς μη σημαντικό.

Η χρήση παρανόμων εξαρτησιογόνων ουσιών διώκεται ποινικά και πιθανόν να οδηγήσουν το χρήστη σε εγκλεισμό (Πιτσελά, 2013). Όπως επιβεβαιώνεται και από την βιβλιογραφία, η κατάχρηση ουσιών από μαθητές σχεδόν πάντα σχετίζεται με την αντικοινωνική συμπεριφορά, όπως βία, επιθετικότητα προς τους συμμαθητές τους, κλοπές, παραβιάσεις κανόνων, άτακτη φοίτηση ή και εγκατάλειψη του σχολείου και ποικίλες άλλες εκδηλώσεις (Bergeret, 1999; Κοτσαλής, Μαργαρίτης & Φαρσεδάκης, 2010; Πετρόπουλος & Παπαστυλιανού, 2001). Σιγά-σιγά τα ναρκωτικά από ευχαρίστηση γίνονται ασήκωτο βάρος για τον εξαρτημένο που δεν μπορεί να απαλλαγεί τουλάχιστον τόσο εύκολα όσο απέκτησε την εξάρτηση (Γεωργιάδης και συν., 2009; Λεβέντης, Παπαστεφάνου, Παπαδάμου, Χατζητοφή & Κωνσταντινίδου 1999; Herbert, 1996). Σύμφωνα με τα στοιχεία της Υπηρεσίας Επιμελητών Ανηλίκων Δικαστηρίου Ανηλίκων Αθηνών, κατά το δικαστικό έτος 2010–2011, από τους 204 ανήλικους που εισήχθησαν σε δίκη, οι 153 εισήχθησαν για παραβάσεις του νόμου περί ναρκωτικών ουσιών από τους οποίους οι 104 για πλημμεληματικού χαρακτήρα παραβάσεις (για ίδια χρήση) και οι 49 για κακουρηματική (εμπορία)⁴¹.

Σχετικά με τη χρήση αλκοόλ στην οικογένεια βρέθηκε, επίσης, ότι η κατανάλωση αλκοόλ των μελών της συνδέεται στενά με την παραβατικότητα. Στο δείγμα μας, γενικά, όσοι ανήλικοι προβαίνουν συχνά σε ήπιες παραβατικές πράξεις, προέρχονται από οικογενειακό περιβάλλον που είτε δεν κάνει χρήση αλκοόλ είτε η χρήση είναι περιστασιακή. Αντιθέτως σε οικογενειακά περιβάλλοντα με υψηλό βαθμό αλκοολισμού το ποσοστό των ανηλίκων που εκδηλώνει τόσο ήπια όσο και σοβαρή παραβατική συμπεριφορά είναι υψηλό. Φαίνεται λοιπόν πως ο αλκοολισμός των γονέων παίζει πολύ σημαντικό ρόλο στην εκδήλωση αντικοινωνικής συμπεριφοράς από το παιδί. Οι έφηβοι των οποίων οι γονείς καταναλώνουν αλκοόλ είναι πιο πιθανό να ασκούν οποιαδήποτε μορφής βία προς τρίτους σε σχέση με τους εφήβους των οποίων οι γονείς δεν πίνουν. Κατά την Robins (1986) οι αντικοινωνικοί και αλκοολικοί γονείς τείνουν να έχουν παραπτωματίες γιούς. *«Άλλες έρευνες, έχουν προσπαθήσει να καταγράψουν την ύπαρξη ανάλογης επικινδυνότητας σε παιδιά που προέρχονται από γονείς αλκοολικούς»* (σε Γεωργούλας, 2000, σελ.92). Σε ανάλογα συμπεράσματα κατέληξαν και οι Craig & Glicks, (1968), δηλαδή, ότι 84% των αγοριών με σοβαρή και επαναλαμβανόμενη ποινική δράση είχαν γονείς ή αδέρφια με σοβαρό το πρόβλημα του αλκοολισμού, σε σύγκριση με το υπόλοιπο 24% (σε Παπαγεωργίου, 1998).

---

⁴¹ Γίνεται ιδιαίτερη αναφορά σε άλλο κεφάλαιο, στις νομοθετικές προβλέψεις για την ποινική μεταχείριση του εξαρτημένου δράστη και τις θετικές συνέπειες της συμμετοχής του σε θεραπευτικά προγράμματα, λαμβάνοντας υπόψη την συνεχή αύξηση των τελευταίων χρόνων σχετικά με τις ναρκωτικές ουσίες τόσο σε επίπεδο νομού που διεξάγεται η έρευνα όσο και σε περιοχές της Αθήνας.

Από τη στατιστική ανάλυση, επιβεβαιώθηκε ότι υπάρχει συνάφεια ανάμεσα σε ψυχικές παθήσεις και στην εκδήλωση κάθε μορφής αντικοινωνικής συμπεριφοράς. Η ίδια τάση φαίνεται να ισχύει και στην περίπτωση των ψυχικών νόσων με την υποτροπή των ανηλίκων. Συνήθως οι ψυχικές παθήσεις δεν αποκαλύπτονται για το λόγο ότι η επιβολή θεραπευτικών μέτρων από το Δικαστήριο είναι περιορισμένες. Πολλές φορές οι παραβιάσεις των νόμων συνδέονται άμεσα με την ψυχική πάθηση των παραβατικών ανηλίκων. Με βάση ερευνητικά δεδομένα, παιδιά με διαταραχές συμπεριφοράς που δεν έχουν δεχθεί ψυχοπαιδαγωγική και θεραπευτική βοήθεια, διατρέχουν τον κίνδυνο να αναπτύξουν στην εφηβική περίοδο πιο σοβαρές μορφές αντικοινωνικής συμπεριφοράς (Williams και συν., 2004). Αξίζει να αναφερθεί ότι η συνύπαρξη πρώιμης αντικοινωνικής συμπεριφοράς και ψυχικής νόσου ή άλλων προβλημάτων συμπεριφοράς απαντάται συχνά στους ανήλικους παραβάτες – διαπιστώνεται στην πράξη από τους επιμελητές ανηλίκων. Μελέτες, αναφέρουν πως από όλες τις πιθανές επιδράσεις, η ανεπαρκής γονεϊκή φροντίδα έχει σχετιστεί με πολλά ψυχοκοινωνικά προβλήματα, όπως παραβατικότητα, πρώιμη έναρξη κατάχρησης ουσιών, επικοινωνία με υπηρεσίες ψυχικής υγιεινής και απόπειρες αυτοκτονιών σε νέους παραβάτες (σε Kiriakidis, 2008). Άλλα ευρήματα έδειξαν, επίσης, ότι, παιδιά που είχαν διαγνωστεί με διαταραχές της ψυχικής υγείας είχαν περίπου 80% περισσότερες πιθανότητες να εμφανίσουν υποτροπή, σε σχέση με τα παιδιά στα οποία δεν είχαν εντοπιστεί διαταραχές. Αποτελούν, δηλαδή, η γνωστική διαταραχή και η απουσία φροντίδας από το οικογενειακό περιβάλλον, ισχυροί προγνωστικοί δείκτες εμπλοκής των ανηλίκων με τη δικαιοσύνη (Yampolskaya & Chuang, 2012). Σε ανάλογη μελέτη των Mallett, Stoddard & Seck (2009) η κατάθλιψη και η διπολική διαταραχή υπήρξαν σημαντικοί προβλεπτικοί παράγοντες της παραβατικής συμπεριφοράς σε εφήβους. Όπως αναφέρουν οι Bloomquist & Schnell, 2002; Hughes, Crothers, & Jimerson, (2008) *«η έγκαιρη αναγνώριση των συμπτωμάτων και η παρέμβαση επηρεάζουν σημαντικά την έκβαση των διαταραχών και την εξέλιξη των παιδιών με διάφορα ειδών προβλήματα συμπεριφοράς»*. Κατανοώντας έγκαιρα την ψυχική ατομική και οικογενειακή δυναμική των προβλημάτων συμπεριφοράς και εντοπίζοντας τους παράγοντες κινδύνου, κάνουμε ένα σημαντικό βήμα για την πρόληψη και την παρεμπόδιση της εμφάνισης σοβαρότερων και πιο πολύπλοκων διαταραχών στην εφηβεία και τη νεαρή ενήλικη ζωή (σε Κουρκούτας, 2011, σελ.28). Σε μελέτες που έγιναν στις Η.Π.Α, βρέθηκε ότι η αντικοινωνική συμπεριφορά συμβαίνει περίπου στο 5% των εφήβων, αλλά ευθύνεται περίπου για τα μισά ποινικά αδικήματα στο σύνολο. Σε σπάνιες περιπτώσεις η συμπεριφορά αυτή μπορεί να αποδοθεί σε μια πραγματική νοητική ασθένεια ψυχιατρικής φύσης, που είναι πολύ σημαντικό να διαγνωσθεί εγκαίρως για να γίνει η κατάλληλη θεραπευτική παρέμβαση (σε Connor, 2002). Οι Price και συν. (2013) στα ευρήματά τους αναφέρουν πως πίσω από αντικοινωνικές συμπεριφορές των εφήβων μπορεί να υποκρύπτονται ψυχολογικές διαταραχές και κατάθλιψη, γι' αυτό πρέπει πάντα να εξετάζονται γιατί χρήζουν διαφορετικής μεταχείρισης.

Διερευνώντας παράγοντες όπως η οικονομικο–κοινωνική κατάσταση της οικογένειας του εφήβου διαφάνηκε ότι αυτή σχετίζεται σημαντικά με την εμπλοκή των νεαρών παραβατών σε σοβαρά ποινικά αδικήματα ως αντίδραση σε αποστέρηση (βλ.πιν. 29), αφού σχεδόν οι μισοί από τους ανηλίκους είναι αναγκασμένοι να ζουν κάτω από πολύ δύσκολες οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες – οι περισσότερες οικογένειες του δείγματος έχουν πολύ χαμηλά εισοδήματα και ζουν με προνοιακά επιδόματα. Η υπόθεσή μας επιβεβαιώνεται από πλήθος βιβλιογραφιών αναφορών. Το κοινωνικο–οικονομικό πλαίσιο, λοιπόν, είναι αυτό που εκκολάπτει και στη συνέχεια γεννά την παραβατική συμπεριφορά. Με άλλα λόγια ο ανήλικος που ανήκει σε κατώτερη κοινωνική τάξη είναι «προπαραβατικός» γιατί όπως υποστηρίζουν οι Merton, Cloward & Ohlin, «δεν έχει νόμιμες ευκαιρίες και χρησιμοποιεί παράνομα μέσα για την επίτευξη θεμιτών κοινωνικών σκοπών, όπως είναι η απόκτηση εισοδήματος» (σε Γεωργούλας, 2000, σελ. 130). Στον αντίποδα ο Παπαγεωργίου (1998, σελ. 35) σημειώνει: «..οι έφηβοι, λοιπόν, με παραπτωματική συμπεριφορά προέρχονται κυρίως από τις χαμηλότερες κοινωνικοοικονομικές τάξεις, επειδή οι δομές της σύγχρονης κοινωνίας τους αποκλείουν από την κοινωνική άνοδο. Σ' αυτούς, επίσης, επιδρούν αρνητικά και όλοι σχεδόν οι κοινωνικοοικονομικοί παράγοντες που έχουν ενοχοποιηθεί για την ανάπτυξη αντικοινωνικής συμπεριφοράς, όπως είναι η ανεργία η φτώχεια, οι φυλετικές προκαταλήψεις, η βία, η κακή διαβίωση και γενικότερα η απουσία στήριξης και εγκατάλειψη από την κοινωνία». Υπάρχουν πολλές έρευνες που επιβεβαιώνουν ότι άτομα με αρνητικά γεγονότα στο οικογενειακό περιβάλλον (απόλυση γονιών, παρατεταμένη ασθένεια, μειονοτικά ζητήματα κ.λ.π.), όπως και άτομα που βίωσαν στην εφηβεία περιστατικά βίας ή κακοποίηση στην παιδική ηλικία, παρουσιάζουν κατάθλιψη και έντονες γνωστικές διαταραχές στην εφηβεία με ταυτόχρονη κατάχρηση ουσιών (Μακρή–Μπότσαρη, 2008; Μανιαδάκη & Κάκουρος, 2013). Τα παραπάνω δεν επιβεβαιώνονται από τη δική μας έρευνα, ως προς την σημερινή εργασιακή απασχόληση (ανεργία) του πατέρα και της μητέρας των ανηλίκων. Η οικονομική κατάσταση της οικογένειας που δημιουργείται με την ανεργία των γονέων δεν σχετίζεται με την παραβατικότητα που ανέπτυξε ο ανήλικος. Θεωρίες, συγκεκριμένα, υποστηρίζουν ότι η φτώχεια (που μπορεί να προκύψει και από απώλεια εργασίας) από μόνη της δεν οδηγεί το άτομο στην παραβατικότητα (σε Φαρσεδάκης, 1986). Παρόλα αυτά η παραβατική συμπεριφορά δεν αφορά μόνο τα παιδιά των κατώτερων κοινωνικο–οικονομικών τάξεων. Αφορά κάθε άτομο της διπλανής πόρτας (Γεωργούλας, 2000). Εξάλλου, η επίδραση των κοινωνικο–οικονομικών συνθηκών εξαρτάται από το πώς γίνονται αντιληπτές και πως αυτές τις αντιμετωπίζουν οι γονείς. Αν εκληφθούν ως αδικία από τους γονείς, ο έφηβος ενδέχεται να στραφεί εναντίον του συστήματος με παραβατικές πράξεις για να «αποκαταστήσει την αδικία» (Φαρσεδάκης, 1985).

Οι παρέες των συνομηλίκων επηρεάζουν τον βαθμό που ο ανήλικος θα αναπτύξει και εκείνος ανάλογες παραβατικές συμπεριφορές. Πάνω από τους μισούς ανηλίκους ανέφεραν πως είναι μέλη ομάδων με παραβατική συμπεριφορά και από κοινού έχουν διαπράξει ποινικά

αδικήματα (πιν. 38). Στις ομάδες αυτές οι έφηβοι δημιουργούν ένα δικό τους σύστημα αξιών και ένα δικό τους κώδικα συμπεριφοράς και επικοινωνίας που συνήθως αποκλίνει από το κοινωνικά αποδεκτό. Η είσοδος του εφήβου σε μια ομάδα συνομηλίκων σηματοδοτεί την αξιολόγησή του από τα άλλα παιδιά και καταλήγει στην αποδοχή ή την απόρριψή του από αυτά (Κουράκης, 1999; Μακρή-Μπότσαρη, 2001). Από την άλλη σημαντική είναι η αίσθηση ότι τις περισσότερες φορές οι παρέες των συνομηλίκων συμπληρώνουν τα κενά που αφήνει συχνά η οικογένεια, όταν, δηλαδή, οι γονείς δεν ικανοποιούν τις βασικές ψυχολογικές και κοινωνικές ανάγκες των παιδιών τους (βλέπε την περίπτωση απουσίας συνάφειας μεταξύ παρέας παραβατικών συνομηλίκων και ηλικίας τέλεσης πρώτης παραβατικής πράξης). Η απουσία οικογενειακής στήριξης είναι αυτή που πιθανότατα αναγκάζει τους ανηλίκους να αναζητήσουν στις ομάδες αυτές μια κοινωνική νομιμοποίηση και μια προσωπική αναφορά προκειμένου να καλύψουν το αίσθημα της ασφάλειας και του «ανήκειν» και στη συνέχεια να ταυτιστούν. Αν η ένταξη των εφήβων γίνει σε ομάδες συνομηλίκων που εκδηλώνουν παραβατική συμπεριφορά και κάνουν χρήση ναρκωτικών ουσιών, υπάρχει μεγάλη πιθανότητα αυτοί να αναπτύξουν αντικοινωνικές συμπεριφορές (Καλούρη-Αντωνοπούλου, 2006; Μακρή Μπότσαρη, 2001).

Επίσης, άλλες θεωρίες δίνουν έμφαση στους περιβαλλοντικούς παράγοντες. Η πίεση από ομάδες συνομηλίκων εντοπίζεται ως μεγάλης σημασίας παράγοντας για την έναρξη των ουσιών (σε Πουλόπουλος, 2010). Σε πολλές περιπτώσεις η ομάδα των συνομηλίκων λειτουργεί ως «πεδίο δοκιμής» αυτής της συμπεριφοράς, και ως μέσο συναισθηματικής στήριξης και καθοδήγησης, όταν οι ανήλικοι δεν έχουν άλλες πηγές στήριξης, όπως την οικογένεια. Οι Hanson και συν. (1984), για παράδειγμα, διερεύνησαν την σχέση ανάμεσα σε συγκεκριμένα δημογραφικά, ατομικά και οικογενειακά χαρακτηριστικά σε εφήβους με επαναλαμβανόμενη παραβατική δράση με βάση μια αναδρομική ανάλυση των φακέλων τους και ένα δείκτη της παλινδρόμησης που προέκυπτε διαιρώντας τον αριθμό των συλλήψεων με την ηλικία του δράστη. Οι παραπάνω ερευνητές συμπέραναν ότι η αφοσίωση σε μια συμμορία ή παραβατική ομάδα συνομηλίκων, σε συνδυασμό με την ηλικία της πρώτης σύλληψης, τη χαμηλή νοητική ικανότητα και την οικογενειακή αποδιοργάνωση προέβλεπαν την επανάληψη και τη σοβαρότητα των παραβάσεων (σε Γεωργιάδης, Βύζακου & Παπαστυλιανού, 2009).

Σημαντική παρατήρηση αποτελεί η τακτική ή όχι φοίτηση στο σχολείο που φαίνεται ότι παίζει καταλυτικό ρόλο στον υποτροπιασμό των ανηλίκων. Στην πλειονότητά τους οι ανήλικοι του δείγματός μας ή έχουν διακόψει το σχολείο ή έχουν χάσει σχολικές χρονιές και μόνο οι 27 από αυτούς φοιτούσαν κανονικά. Η ελλιπής φοίτηση φαίνεται να είναι προβλεπτικός παράγοντας στη νεανική παραβατικότητα. Το σχολείο ως δευτερογενής φορέας κοινωνικοποίησης έχει μεγάλο μερίδιο ευθύνης για την παραβατική συμπεριφορά των ανηλίκων. Το εκπαιδευτικό σύστημα ευθύνεται γιατί δε δημιουργεί στα παιδιά την πραγματική εικόνα της κοινωνίας, αλλά αρκείται στη μετάδοση αποσπασματικών γνώσεων, και λειτουργεί ως μηχανισμός πειθάρχησης και ενσωμάτωσής τους στην κοινωνία (Νόβα-Καλτσούνη, 1993).

Καταδεικνύεται, λοιπόν, ότι η ελλιπής σχολική φοίτηση είναι από τα σημαντικότερα προβλήματα γιατί διαταράσσει την ομαλή κοινωνικοποίηση των εφήβων και σχετίζεται με διάφορες μορφές αντικοινωνικής συμπεριφοράς (Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, 2010; Δραγώνα, 2011). Σύμφωνα με την έρευνα των Ruter (1979), Mortimore και συν. (1988), Smith and Tomlinson (1989), υπάρχει στατιστικώς σημαντική συσχέτιση μεταξύ προβληματικής συμπεριφοράς στο σχολείο και στη μετέπειτα παραβατικότητα, επιβεβαιώνοντας έτσι τα ευρήματά μας.

Το ίδιο φαίνεται να συμβαίνει και με την σχολική επίδοση η οποία σχετίζεται με την παραβατικότητα – παίζει σπουδαίο ρόλο στη χρονική στιγμή εκδήλωσης της πρώτης παραβατικής συμπεριφοράς αφού μόνο 13 ανήλικοι του δείγματός μας (πιν.43) είχαν καλές επιδόσεις στα μαθήματα του σχολείου ενώ οι υπόλοιποι σε μεγάλο βαθμό είχαν κακές ή μέτριες επιδόσεις. Το ανησυχητικό είναι ότι οι περισσότεροι βρίσκονταν στην ηλικιακή ομάδα 13-15 χρόνων. Αντίθετα, δεν φαίνεται να επηρεάστηκε η φοίτηση στο σχολείο όταν οι ανήλικοι για πρώτη φορά συμμετείχαν σε τέλεση ποινικών αδικημάτων (πιν.57) αν και παραδόξως μόνο το 27% φοιτούσε κανονικά, οι υπόλοιποι ή είχαν διακόψει ή είχαν χάσει σχολικές χρονιές. Παρ' όλα αυτά η φοίτηση στο σχολείο δεν σχετίζεται με την τέλεση πρώτης παραβατικής πράξης. Έχει αποδειχθεί ότι η εγκατάλειψη του σχολείου, σε συνδυασμό με αρνητική διάθεση προς το εκπαιδευτικό σύστημα σχετίζονται με την εμφάνιση παραβατικής συμπεριφοράς όπως χρήση εθιστικών ουσιών, σκασιαρχείο, και παραβατική συμπεριφορά γενικότερα (Πετρόπουλος και Παπαστυλιανού, 2001; Σπυρόπουλος, 2010). Υπάρχουν, επίσης, μελέτες που αναφέρουν ότι τα προβλήματα συμπεριφοράς και τα φαινόμενα άσκησης βίας (σωματικής και ψυχολογικής) στα ελληνικά σχολεία είναι αρκετά αυξημένα. Συγκεκριμένες στάσεις των ελλήνων γονέων και κυρίως η χρήση σωματικής τιμωρίας ως σωφρονιστικής μεθόδου αποτελούν παράγοντες κινδύνου για την ανάπτυξη αντιδραστικών ή προβληματικών τύπων συμπεριφοράς στο σχολείο (σε Κουρκούτας 2011). Ο Glueck σε έρευνά του έδειξε ότι τα παιδιά που παρουσιάζουν παραβατική συμπεριφορά, έχουν, κατά μέσο όρο, σχολική καθυστέρηση σε σχέση με τα μη παραβατικά (σε Φαρσεδάκης, 1985).

Ένας άλλος σημαντικός παράγοντας που αναμφισβήτητα επηρεάζει με τη σειρά του τη παραβατική συμπεριφορά των εφήβων καθώς επιδρούν στη διαμόρφωση της προσωπικότητάς τους είναι η τηλεόραση και το διαδίκτυο. Διαφάνηκε ότι η ενασχόλησή των συμμετεχόντων με το διαδίκτυο σχετίζεται σημαντικά με την ηλικία τέλεσης της πρώτης παραβατικής πράξης. Παρατηρήθηκε ότι πάνω από τους μισούς ανήλικους του δείγματός μας ασχολούνται με τα διαδικτυακά μέσα. Πιο συγκεκριμένα, ως προς το ποσοστό των εφήβων που βρισκόταν στην ηλικιακή ομάδα 13–15 όταν διέπραξαν για πρώτη φορά αξιόποινες πράξεις, οι μισοί σχεδόν ήταν δικτυωμένοι σε καθημερινή ή περιστασιακή βάση, και διπλασιάστηκαν στην ηλικιακή ομάδα 16–18 χρόνων. Οι παραπάνω ενδείξεις φαίνονται να επιβεβαιώνονται και από άλλες έρευνες. Η εύκολη πρόσβαση στα μέσα επικοινωνίας και η απουσία κάθε ελέγχου στις

πληροφορίες που αυτές αναπαράγουν, μπορούν εύκολα να δημιουργήσουν διαστρέβλωση της πραγματικότητας. Χωρίς αμφιβολία το διαδίκτυο και άλλα ηλεκτρονικά μέσα ασκούν καταλυτική επίδραση και επηρεάζουν τα παιδιά και τους εφήβους που λόγω μη ανάπτυξης της κριτικής στάσης είναι επιρρεπή στη μίμηση ιδεών και πεποιθήσεων αλλά και προτύπων συμπεριφοράς, θετικών ή αρνητικών (Βουϊδάσκης, 1992; Διαμαντοπούλου, 2011; Πετρόπουλος και Παπαστυλιανού, 2001; Siegel & Welsh, 2011; Σφακιανάκης, Σιώμος & Φλώρος, 2012).

Από την άλλη, η ενασχόληση των εφήβων με αθλητικές δραστηριότητες μπορεί να εμποδίσει οποιαδήποτε μορφή παραβατικής συμπεριφοράς όταν αυτοί διάγουν την ηλικία μεταξύ 13–15 χρόνων. Δεν συμβαίνει το ίδιο όταν οι ανήλικοι διαπράττουν για πρώτη φορά αξιόποινες πράξεις στην ηλικία των 16–18 ετών. Φαίνεται ότι σε αυτή την ηλικία ο αθλητισμός δεν παίζει κάποιο ρόλο στην εκδήλωση ή όχι κάποιας παραβατικής συμπεριφοράς. Δεν έχουμε βρει ευρήματα άλλων ερευνών που να επιβεβαιώνουν τα δικά μας. Ωστόσο, πιστεύουμε ότι αυτό συμβαίνει γιατί ο αθλητισμός κρατάει μακριά τον ανήλικο από το έγκλημα. Με τη συμμετοχή τους οι ανήλικοι σε άτυπες ή τυπικές ομάδες κοινωνικού χαρακτήρα αναπτύσσουν την αίσθηση ότι αποτελούν σημαντικά μέλη ομάδας, βρίσκουν αναγνώριση, αναπτύσσουν το πνεύμα της συνεργασίας και την κοινωνική τους συνείδηση, ενώ διοχετεύουν την ενεργητικότητά τους σε δραστηριότητες και εκδηλώσεις ομαδικής ζωής, όπως είναι ο αθλητισμός, καλλιτεχνικές δραστηριότητες, η ενασχόλησή τους με τα κοινά κ.ο.κ. που είναι αναγκαίες για την κοινωνικοποίησή τους (Καψάλης, 2003; Μακρή-Μπότσαρη, 2001).

Αναφορικά με την παραβατικότητα των γονέων ή άλλων μελών της οικογένειας, αυτή σχετίζεται σημαντικά με την ηλικία της πρώτης παραβατικής συμπεριφοράς των εφήβων του δείγματος – παίζει σημαντικό ρόλο τη χρονική στιγμή εκδήλωσής κυρίως στις μικρότερες ηλικίες. Συγκεκριμένα, ο επηρεασμός είναι καταλυτικός στις ηλικίες των 13–15 ετών σε σχέση με τους ανηλίκους που διάγουν την ηλικία μεταξύ 16–18 χρόνων (9 προς 1 αντίστοιχα). Από την βιβλιογραφία προκύπτει ότι «...η εγκληματικότητα των ίδιων των γονέων καθώς και άλλα προβλήματα κοινωνικής δυσπροσαρμοστικότητας που τους χαρακτηρίζουν, καλλιεργούν τους αναγκαίους όρους υιοθέτησης παραβατικής συμπεριφοράς από τα ανήλικα παιδιά τους» (Γεωργούλας, 2000, σελ.91). Επίσης, σε άλλη μελέτη αναφέρεται ότι η εγκληματικότητα των ίδιων των γονέων επιδρά στην υιοθέτηση εγκληματικών ενεργειών από τα παιδιά τους (σε Apel & Kaukinen, 2008).

Επιπρόσθετα, η εθνικότητα φαίνεται να σχετίζεται σημαντικά με την ηλικία τέλεσης πρώτης παραβατικής πράξης των ανηλίκων αφού βρέθηκε πως σε ποσοστό περίπου 50,0% του συνόλου των συμμετεχόντων είναι ημεδαποί, σε ποσοστό (24,0%) είναι Ρομά και (23,0%) είναι αλλοδαποί. Τα κοινωνικό στερεότυπο που συνδέει την προέλευση με την επιθετικότητα φαίνεται να επιβεβαιώνεται στην έρευνά μας. Όπως υποστηρίζουν οι Κάκουρος και Μανιαδάκη (2004), οι έφηβοι οικονομικοί μετανάστες βρίσκονται σε δυσμενή θέση λόγω οικονομικών προβλημάτων, στέρξηση ίσων ευκαιριών στο εκπαιδευτικό σύστημα σε σχέση με τους εφήβους

στη χώρα υποδοχής και βίωμα αισθήματος αποκλεισμού τους σε ομάδες συνομηλίκων. Επίσης, συχνά δεν έχουν υποστήριξη από την οικογένεια και στερούνται βασικών αναγκών, όπως της διατροφής και της στέγασης. Η απορριπτική αυτή στάση της κοινωνίας αυξάνει τις πιθανότητες για την εκδήλωση ψυχοπαθολογίας και ανάπτυξη εγκληματικότητας και αντικοινωνικής συμπεριφοράς, με τους ίδιους μηχανισμούς που αναφέρθηκαν παραπάνω για τους εφήβους που βιώνουν αντίστοιχα προβλήματα στην οικογένεια, στο σχολείο και την κοινωνία γενικότερα (Κάκουρος & Μανιαδάκη (2004).

Τέλος, δεν παρατηρήθηκε καμία σημαντική συσχέτιση ανάμεσα στην παραβατική συμπεριφορά και το μέγεθος της οικογένειας. Αν και καταγράφεται μια τάση ότι, δηλαδή, ανήλικοι που προέρχονται από πολυμελείς οικογένειες, πάνω από τέσσερα άτομα φαίνεται ότι εμπλέκονται σε παραβατικές πράξεις πιο συχνά απ' ότι οι ανήλικοι που είναι μέλη οικογενειών μέχρι τέσσερα άτομα, δεν μπορούμε να επιβεβαιώσουμε μια τέτοια υπόθεση. Ωστόσο, ο μεγάλος αριθμός σε μια οικογένεια όταν μάλιστα συνυπάρχουν δυσμενείς οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες, έχει ως αποτέλεσμα τη μείωση της γονικής επίβλεψης: *τότε ο ανήλικος «στιγματίζεται» στις έρευνες ως πιθανός παραβάτης* (Γεωργούλας, 2000, σελ. 97). Στις πολυμελείς οικογένειες φαίνεται ότι ο αυξημένος αριθμός των ατόμων μέσα στο σπίτι είναι επιβαρυντικός παράγοντας για την εκδήλωση παραβατικής συμπεριφοράς στα παιδιά όπως προκύπτει από επιστημονικές μελέτες. Το μέγεθος της οικογένειας που εμφανίζεται συχνά στις έρευνες, και το οποίο πολλές φορές ενοχοποιείται για το φαινόμενο που μελετούμε, στην πραγματικότητα δεν αποτελεί παράγοντας παραβατικότητας, αλλά επιδρά μέσω της απουσίας γονικής επίβλεψης, και των οικονομικών δυσκολιών, για παράδειγμα (Φαρσεδάκης, 1985). Ανάλογες αναφορές κάνει και ο Κορώσης (1997) για τα μέλη πολύτεκνων οικογενειών.

Συνοψίζοντας τα παραπάνω φαίνεται ότι το οικογενειακό και ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον των συμμετεχόντων ανηλίκων της μελέτης μας έχει σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη της παραβατικής τους συμπεριφοράς. Είναι εμφανής η ανάγκη πολύπλευρης υποστήριξης των ιδίων των εφήβων και των γονέων τους ώστε να εξασφαλιστούν οι προϋποθέσεις έγκαιρης παρέμβασης πριν την εγκατάσταση της παραβατικής συμπεριφοράς, την περιθωριοποίηση και τον κοινωνικό στιγματισμό. Η κοινωνική υποστηρικτική καθοδήγηση, η οποία απορρέει από την κατανόηση του προβλήματος, θα δημιουργήσει ένα δίκτυο προστασίας ασφαλείας για την ευαίσθητη αυτή ομάδα πληθυσμού με στόχο την πρόληψη αλλά και την αντιμετώπιση. Οι Επιμελητές ανηλίκων αναγνωρίζοντας το πρόβλημα και τις αιτίες που το προκαλούν, θα μπορούν από την πλευρά τους με το μέτρο της Επιμέλειας να «ελέγχουν», να καθοδηγούν, και να δημιουργούν τις προϋποθέσεις ισχυροποίησης της προσωπικότητάς τους έναντι στις αρνητικές επιρροές και προκλήσεις, προκειμένου να καταστούν υπεύθυνοι και να ενταχθούν ομαλά στην κοινωνία.

Ολοκληρώνοντας, η έγκαιρη εντόπιση των παραγόντων κινδύνου από τους επαγγελματίες που ασχολούνται με την ανήλικη παραβατικότητα αποτελεί ένα σημαντικό βήμα

για την πρόληψη και την παρεμπόδιση της εμφάνισης παραβατικών συμπεριφορών στην εφηβεία, και όπως πολύ χαρακτηριστικά ο Winnicot (1971) αναφέρει «υπάρχει μόνο μια θεραπεία για την ανωριμότητα της εφηβείας και αυτό είναι το πέρασμα του χρόνου».

8.2 Περιορισμοί και Προτάσεις για περαιτέρω έρευνα

Τελειώνοντας τη μελέτη μας θα θέλαμε να επισημάνουμε ότι η έρευνα αυτή όπως κάθε άλλη έρευνα της ίδιας εμβέλειας, παρουσιάζει πολλούς περιορισμούς που αφορούν την εξωτερική εγκυρότητα της έρευνας, τη δυνατότητα δηλαδή γενίκευσης των ευρημάτων στο γενικότερο πληθυσμό από όπου προήλθε το δείγμα μας. Εξάλλου, μια έρευνα στα πλαίσια διπλωματικής εργασίας δύσκολα μπορεί να εξαντλήσει το θέμα της παραβατικότητας ανηλίκων.

Το δείγμα του συνόλου των παραβατικών ανηλίκων που εξετάσαμε, περιορίστηκε σε όσους διέπραξαν σοβαρά αδικήματα (κλοπές, ληστείες, χρήση ναρκωτικών ουσιών, σωματικές βλάβες κ.α.), αποκλείοντας από την ανάλυση αδικήματα όπως παραβάσεις του κώδικα οδικής κυκλοφορίας (ΚΟΚ). Ως εκ τούτου δεν μπορούμε να είμαστε σίγουροι ότι έχουμε εντοπίσει, διερευνήσει και ερμηνεύσει πλήρως το φαινόμενο της ανήλικης παραβατικότητας, εφόσον και οι παραβάσεις του ΚΟΚ αποτελούν μια μορφή αντικοινωνικής συμπεριφοράς.

Να τονιστεί ότι τα παραπάνω αποτελέσματα δεν αποτελούν κανόνα. Άλλωστε ο πληθυσμός του δείματός μας προέρχεται μόνο από το Δικαστήριο Ανηλίκων Βόλου, ενώ δεν αντλήσαμε δείγμα από άλλες περιοχές της ελληνικής επικράτειας. Μολονότι προσπαθήσαμε να συλλέξουμε δεδομένα από ένα σχετικά αντιπροσωπευτικό δείγμα, δεν μπορούμε να γενικεύσουμε τα ευρήματα στον γενικό πληθυσμό των ανηλίκων παραβατών. Πιθανότατα αν επιλέγαμε δείγμα και από άλλα δικαστήρια της χώρας, να βρίσκαμε διαφορετικά αποτελέσματα στις περιπτώσεις μάλιστα που δεν προέκυψαν συσχετίσεις.

Από την άλλη τα δεδομένα μας αντλήθηκαν από το «Ατομικό Δελτίο Ανηλίκων», ένα εργαλείο που δεν είναι σταθμισμένο και δεν περιέχονται σε αυτό έτοιμες μετρήσεις, που έχουν ελεγχθεί για την αξιοπιστία και την εγκυρότητά τους ως προς την μέτρηση, για παράδειγμα, της παραβατικής συμπεριφοράς. Ο έλεγχος και η μελέτη της παραβατικής συμπεριφοράς πρέπει να συνδυάζεται με τη μελέτη και εξέλιξη της ομαλής συμπεριφοράς, διότι ο σκοπός ελέγχου οποιασδήποτε αντικοινωνικής εκδήλωσης δεν είναι μόνο η αποτροπή, αλλά και η ανάπτυξη θετικής συμπεριφοράς στους ανηλίκους. Έτσι, σημαντικός περιορισμός στην έρευνά μας ήταν ότι δεν συμπεριλάβαμε και ανηλίκους που δεν έχουν παραπεμφθεί στο δικαστήριο για κάποια αξιόποινα αδικήματα, η συμπερίληψη των οποίων θα βοηθούσε να εντοπίσουμε καλύτερα τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας των ανηλίκων που παραβατούν. Ωστόσο αυτό δεν ήταν εφικτό, δηλαδή να χορηγηθούν ερωτηματολόγια σε μη παραβατικά παιδιά, για το λόγο ότι στο Δικαστήριο Ανηλίκων προσέρχονται μόνο ανήλικοι με παραβατικές συμπεριφορές.

Όσο αφορά τις παραπάνω σχετικές διαπιστώσεις δεν έχουν απαντηθεί πολλά ερωτήματα τα οποία μπορεί να απαντήσει μόνο μια συστηματική έρευνα. Τα στοιχεία που εξετάσαμε δεν επαρκούν για να συμπεράνει κανείς τη βαρύτητα που έχει κάθε στοιχείο στην εμφάνιση της παραβατικής συμπεριφοράς. Η προσφορά της έρευνάς μας σταματά στη διατύπωση ορισμένων συσχετισμών και ερωτημάτων. Όπως για παράδειγμα μερικά από τα χαρακτηριστικά που εξετάσαμε εμφανίστηκαν με μεγάλη συχνότητα, όμως δεν είναι αρκετό να θεωρηθεί το στοιχείο αυτό ως αίτιο – δηλώνει μόνο ότι κάποια χαρακτηριστικά (ατομικά, οικογενειακά ή κοινωνικά) έχουν κάποια σχέση με την παραβατική συμπεριφορά. Κάτι τέτοιο μπορεί να φανεί σε συγκριτικές τύπου έρευνες, σε μεγάλο δείγμα πληθυσμού, οι οποίες στην ανάλυση των δεδομένων θα μπορούν να απομονώνουν ξεχωριστά κάθε παράγοντα έτσι ώστε να αποτυπωθούν τα αιτιολογικά στοιχεία του φαινομένου (Μπεζέ, 1985). Και προς αυτή την πλευρά θα πρέπει να εστιάσει η μελλοντική έρευνα, λαμβάνοντας ταυτοχρόνως υπόψη και τους περιορισμούς όπως αυτοί διατυπώθηκαν στη δική μας έρευνα.

Επιπλέον, η κατανόηση του τι και πώς σκέφτεται ένας έφηβος παραβάτης μπορεί να διευκολύνει, όσους εμπλέκονται με την αποκατάστασή του να έχουν μια καλύτερη ιδέα των γνωστικών αναπαραστάσεων που έχει για την παραβατική του συμπεριφορά, και μπορούν να τη διαχειριστούν κατάλληλα (Dodge, 1980). Ωστόσο, η μελλοντική έρευνα θα πρέπει να εστιάσει στους παράγοντες που προλαμβάνουν την παραβατική συμπεριφορά πριν εγκατασταθεί, και συγκεκριμένα πώς διάφορα προγράμματα κοινωνική πολιτικής έχουν επίδραση στο να αποτρέψουν τον ανήλικο από ανάλογες πράξεις και συμπεριφορές.

Ο Κουράκης (2004) υποστηρίζει ότι η παραβατικότητα των ανηλίκων μπορεί να προληφθεί: (α) εάν ληφθούν ουσιαστικά μέτρα σε επίπεδο κοινωνικής πρόληψης (π.χ. βελτίωση των όρων κοινωνικοοικονομικής διαβίωσης και ποιότητας ζωής, προώθηση αξιών όπως ο σεβασμός των άλλων, ενίσχυση του ρόλου της οικογένειας ως κοινωνικοποιητικού παράγοντα, παροχή ευκαιριών μόρφωσης και εξεύρεσης εργασίας) και (β) εάν αποφεύγεται, σε επίπεδο δικαιοσύνης, η επιβολή μέτρων με κατασταλτικό και ιδίως με ιδρυματικό χαρακτήρα. Ως προς αυτό θα πρέπει: να προτιμάται «η επίδειξη επιείκειας»,

να προτιμάται η αποφυγή στιγματιστικών διαδικασιών

να προτιμάται η επιβολή κατά το δυνατόν, αναμορφωτικών μέτρων που ενισχύουν την επίβλεψη / συμπαράσταση στον ανήλικο (π.χ. ανάθεση της επιμέλειας του ανήλικου σε επιμελητή ανηλίκων ή και ένταξή του, εφόσον κάνει χρήση ναρκωτικών, σε κατάλληλο συμβουλευτικό πρόγραμμα) και που ενεργοποιούν τις θετικές πλευρές της προσωπικότητας του ανήλικου (π.χ. κοινωφελής εργασία) (σελ. 361).

Γενικά συμπεράσματα

Σκοπός της έρευνάς μας ήταν να οδηγηθούμε σε ορισμένα συμπεράσματα για τους παράγοντες που επιδρούν στην υιοθέτηση συμπεριφορών κινδύνου από τους ανηλίκους

παραβάτες του δείγματός μας. Όπως διαφαίνεται υπάρχει μεγάλη δυσκολία στον εντοπισμό των συγκεκριμένων αιτιών που ευθύνονται για τις παραβατικές μορφές εφηβικής συμπεριφοράς. Η τεκμηρίωση των ως άνω παραγόντων κινδύνου, μας δίνει τη δυνατότητα να παρέμβουμε στην αντιμετώπιση ή δυνατόν στην μείωση ή εξάλειψη της μη επιθυμητής παραβατικής συμπεριφοράς. Επίσης, μπορεί να προσφέρει αξιολογες πληροφορίες για το σχεδιασμό προγραμμάτων πρόληψης αλλά και έγκαιρης παρέμβασης στην οικογένεια – θεσμός που παραμένει άρρηκτος ακόμη στη χώρα μας – συχνά όμως ενοχοποιείται ως βασική αιτία της ανήλικης παραβατικότητας.

Οι παράγοντες κινδύνου είναι συνήθως πολλαπλοί και επιδρούν καθ' όλη τη διάρκεια της ανάπτυξης των παιδιών και των εφήβων, κάνοντας την προσπάθεια ερμηνείας του ρόλου τους, στην παραβατικότητα των ανηλίκων, δύσκολη. Επιπλέον φαίνεται ότι, όταν η αντικοινωνική συμπεριφορά δεν αντιμετωπισθεί στις αρχές της εμφάνισής της, τότε η οποιαδήποτε παρέμβαση δεν αρκεί για τη διακοπή της. Θεωρείται απαραίτητη η ανατροφή των παιδιών να γίνεται σε υγιή περιβάλλοντα, ευνοώντας με αυτό τον τρόπο την ανάπτυξη προστατευτικών παραγόντων από την ανάπτυξη προβλημάτων συμπεριφοράς.

Συνοψίζοντας ως προς την παραβατικότητα των ανηλίκων η Ελλάδα ακολουθεί τις διεθνείς εξελίξεις με μια καθυστέρηση δυο με πέντε ετών. Μέχρις στιγμής χαρακτηρίζεται από μικρά μεγέθη ανήλικης παραβατικότητας, αλλά συγχρόνως και από μιαν ισχυρή δυναμική διαφοροποίησης και ανόδου (Γιαννοπούλου & Τσομπανόγλου, 2003). Η αντιμετώπιση της ανήλικης παραβατικότητας απαιτεί δράσεις σε πολλά επίπεδα, όπως στην οικογένεια, την εκπαίδευση, το Ποινικό Δίκαιο, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και τεχνολογίας, και το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον. Ο σχεδιασμός μιας άλλης αντιμετώπισης προϋποθέτει την αποκρυπτογράφηση της κοινωνικής ερμηνείας για την προβληματική κατάσταση του παραβατικού ανηλίκου. Οι Επιμελητές ανηλίκων είναι αυτοί που έρχονται πρώτοι σε επαφή με τον ανήλικο και με τα προβλήματα που αντιμετωπίζει. Η ερμηνεία για τα αίτια και την αντιμετώπιση της αντικοινωνικής συμπεριφοράς των ανηλίκων και η στάση απέναντί τους παίζουν τον πρώτο ρόλο στο σχεδιασμό μιας προληπτικής αντεγκληματικής πολιτικής, αλλά και στο σχεδιασμό μιας αποτελεσματικής ποινικής αντιμετώπισης (Γεωργούλας 2000).

Είναι γεγονός ότι στην περίπτωση της παραβατικής συμπεριφοράς των ανηλίκων είναι καλύτερο το «προλαμβάνειν» παρά το «θεραπεύειν». Από όλα τα παραπάνω, σε συνδυασμό με το γεγονός πως ο ανήλικος αποτελεί ξεχωριστή και ακόμη αδιαμόρφωτη προσωπικότητα, η επίσημη πολιτεία οφείλει να θεσπίσει πρωτίστως προληπτικά μέτρα για μια διαφορετική μεταχείριση και όχι εγκλεισμό σε ιδρύματα και μόνο όταν είναι αναγκαίο να νομοθετεί εναλλακτικές μορφές καταστολής, και πάντα ως τελευταία λύση.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α. Ελληνόγλωσση

- Αγάθωνος–Γεωργοπούλου, Ε. (2005). Προοπτική μελέτη σωματικά κακοποιημένων και παραμελημένων παιδιών – η σημειολογία της διαταραχής της γονικής ικανότητας. Στο Μπίμπου – Νάκου, Ι. (Επιμ.). *Πλαίσια στήριξης της οικογένειας στην πράξη: το παράδειγμα της γονικής ψυχικής διαταραχής*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Αγάθωνος–Γεωργοπούλου Ε. (2009). Κακοποίηση και Παραμέληση Παιδιών στην Προσχολική Ηλικία. Στο Τσιάντης Γ., Αλεξανδρίδης Α. (Επιμ.). *Προσχολική παιδοψυχιατρική. Κλινική και Θεραπευτικές Παρεμβάσεις*. Τόμος 2^{ος}. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Αλεξιάδης, Σ. (1989). *Εγκληματολογία*. Αθήνα–Κομοτηνή: Σάκκουλας.
- Αναστασόπουλος, Δ. (1998). *Η ψυχοσυναισθηματική ανάπτυξη στην εφηβεία. Βασική Παιδοψυχιατρική*. Τόμος 2ος. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Αρτινοπούλου, Β. (2001). *Βία στο Σχολείο*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Βουϊδάσκης, Β. (1992). *Η τηλεοπτική βία, η επιθετικότητα και οι επιδράσεις τους στα παιδιά και στους νέους*. Αθήνα: Γρηγόρης.
- Βρύζας, Κ. (1997). *Παγκόσμια Επικοινωνία, Πολιτιστικές Ταυτότητες*. Αθήνα: Gutenberg.
- Cole, M. & Cole, S. (2002). *Η ανάπτυξη των παιδιών*. Τόμος Γ. Εφηβεία. Αθήνα: Τυπωθήτω–Γ. Δαρδανός.
- Γαλάνης, Γ. (1989). Η εγκληματικότητα και τα Μ.Μ.Ε. *Περιοδικό Κοινωνική Εργασία (ΣΚΛΕ)*, Τεύχος 16, σελ. 229-234.
- Γαλάνης, Γ. (1990). Εγκληματοπροληπτική Εκπαίδευση στο σχολείο. Στο, *Πρόληψη και αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων, επανεκπαίδευση –ένταξη (επιμέλεια Α. Μπεζέ)*. Αθήνα –Κομοτηνή: Σάκκουλας.
- Γεωργούλας, Σ. (2000). *Ανήλικοι Παραβάτες στην Ελλάδα. Κοινωνική Αναπαράσταση και Αντιμετώπιση*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Γεωργούλας, Σ. (2009). *Παρέκλιση Ανηλίκων, Θεωρητική, Ερευνητική Προσέγγιση και Πολιτικές*. Αθήνα: ΚΨΜ.
- Γιαννικόπουλος, Α. (1991). *Ψυχολογία της προσαρμογής*. Αθήνα: Γρηγόρης.
- Γιαννοπούλου, Ι. & Τσομπάνογλου, Γ. (2006). Προγράμματα εκπαίδευσης γονέων παιδιών προσχολικής ηλικίας ως μέτρο πρόληψης διαταραχών της διαγωγής. *Ψυχιατρική*, 17, 24-236.
- Γκότοβος, Α. (1996). *Νεολαία και Κοινωνική Μεταβολή. Αξίες, Εμπειρίες και Προοπτικές*. Αθήνα: Gutenberg.
- Γιωτάκος, Ο. & Τσίτσικα, Α. (2009). *Κακοποίηση Παιδιού και Εφήβου*. Αθήνα: Πασχαλίδης.
- Γιωτοπούλου–Μαραγκοπούλου, Α. (1979). *Παραδόσεις Εγκληματολογίας*. Τομ. Α. Αθήνα–Κομοτηνή: Σάκκουλας.

- Γιωτοπούλου–Μαραγκοπούλου, Α. (2010). Προλογικές σκέψεις. Στο Α. Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου. *Ομαδική βία και επιθετικότητα στα σχολεία* (σ. 15- 21). Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Δασκαλάκης, Η. (1985). *Η μεταχείριση του εγκληματία*. (Παραδόσεις) Τόμος, Α. Αθήνα–Κομοτηνή: Σάκουλας.
- Δασκαλόπουλος, Μ. Ι. (1972). *Στοιχεία Εγκληματολογίας*. Τόμος (1) Γενική Εγκληματολογία. Τεύχος Πρώτο. *Η φύσις του εγκλήματος*, σελ. 1, Αθήνα.
- Δέδες, Χ. (1982). *Δογματικά προβλήματα του Δικαίου Ανηλίκων*. Νο Β:3.
- Δέδε, Μ. & Σωτήρχου Ι. (1997). *Έρευνα για τα ναρκωτικά*. Εφημερίδα, Ελευθεροτυπία 13-1-1997 ως 20-1-1997.
- Δημητρόπουλος, Ε. & Παππά, Α. (1993). Η παραβατικότητα των ανηλίκων στη χώρα μας. Μια αξιολογική θεώρηση και πρόταση για μια δυναμική συμβουλευτική παρέμβαση. *Επιθεώρηση Συμβουλευτικής και Προσανατολισμού*, 26-27.
- Δημητρόπουλος, Ε. & Κιτσάκη, Β. (2000). Σωφρονιστική Συμβουλευτική, μια ανάγκη για το σωφρονιστικό σύστημα ανηλίκων στη χώρα μας. *Επιθεώρηση Συμβουλευτικής και Προσανατολισμού*. 20-21, 14-54.
- Διαμαντοπούλου, Τ. (2011). Cyber bullying–Εκφοβισμός στον κυβερνοχώρο. Στην Ημερίδα του Κέντρου Έρευνας και Δράσης για την Ειρήνη ΚΕΔΕ, με θέμα Επικοινωνία δίχως βία, για Σχολεία δίχως βία. 15 Οκτωβρίου 2011. Αθήνα.
- Ε.Π.Ι.Ψ.Υ, HBSC–WHO. (2000). *Παγκόσμια έρευνα για την υγεία στο μαθητικό πληθυσμό – Έλληνες μαθητές: Υγεία–Σχολείο–Οικογένεια*. (Κοκκέβη, Α). Αθήνα: Ερευνητικό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Ψυχικής Υγιεινής.
- Ε.Π.Ι.Ψ.Υ., (2005). *Ετήσια έκθεση για την κατάσταση των ναρκωτικών και των οινόπνευματοδών στην Ελλάδα*. Ε.Κ.ΤΕ.Π.Ν. Αθήνα, 2004.
- Ερευνητικό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Ψυχικής Υγιεινής. (2002). *Ετήσια Έκθεση του ΕΚΤΕΠΝ για την κατάσταση των ναρκωτικών στην Ελλάδα 2001*. Αθήνα: Εθνικός Φορέας του Ε.Μ.Σ.Δ.Δ.Α. Έρικσον Ε. (1990). *Η παιδική ηλικία και η κοινωνία*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Ζαραφονίτου, Χ. (1995). *Εμπειρική Εγκληματολογία*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Θανασά, Γ. & Παλληκαρώνα, Γ. (2005). Κατάχρηση κατανάλωσης αλκοόλ σε εφήβους και νεαρούς ενήλικες. *Νέα Υγεία*, τ. 48, σελ.10.
- ICD-10 (1997). (Απόδ. & επιμ. Στεφανής, Κ., Σολάτος, Σ. & Μαυρέας Β.). *Ταξινόμηση ICD-10 Ψυχικών Διαταραχών και Διαταραχών της συμπεριφοράς*. Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας. Αθήνα: Βήτα. Αθήνα: Ινστιτούτο Υγείας του Παιδιού.
- Κάκουρος, Ε. & Μανιαδάκη, Κ. (2004). *Ψυχοπαθολογία παιδιών και εφήβων. Αναπτυξιακή προσέγγιση*. Αθήνα: Τυποθήτω – Γ.Δαρδανός.

- Καλαντζή–Αζίζη. Α. & Ζαφειροπούλου, Μ. (2004). *Προσαρμογή στο σχολείο, πρόληψη και αντιμετώπιση δυσκολιών*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Καλούρη–Αντωνοπούλου, Ρ. & Σιγάλας Χ. (2006). *Γενική Διδακτική Μεθολογία. Γενικά Ψυχοπαιδαγωγικά Θέματα*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Κατσιγάρακη, Ε. (2004). *Οικογένεια και Παραβατικότητα*. Αθήνα–Κομοτηνή: Σάκκουλας.
- Καψάλης, Α. (2003). *Παιδαγωγική Ψυχολογία*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- Κοκκέβη, Α., Μαδιανού, Δ. & Στεφανής, Κ. (1992). *Τα Ναρκωτικά στην Ελλάδα*. Αθήνα: Ερευνητικό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Ψυχικής Υγιεινής (Ε.Π.Ι.Ψ.Υ.). Ψυχιατρική Βιβλιοθήκη.
- Κολιάδης, Ε. (1991). *Θεωρίες μάθησης και εκπαιδευτική πράξη. Συμπεριφοριστικές Θεωρίες*. Αθήνα: Αθανασόπουλος–Παπαδάμης.
- Κορώσης, Ν. (1997). *Έφηβοι και οικογένεια*. Αθήνα. Gutenberg.
- Κορώνα–Φώτου, Σ. & Πετράκη, Ν. (2007). *Νεανική παραβατικότητα. Αναγκαιότητα για συμβουλευτική παρέμβαση*. (Επιβλ. Καθηγήτρια, Καλούρη–Αντωνοπούλου, Ο.). ΑΣ.Π ΑΙ.Τ.Ε/Π.Ε.Σ.Υ.Π. Πρόγραμμα Ειδίκευσης στη Συμβουλευτική και τον Προσανατολισμό. Διπλωματική Εργασία. Αθήνα.
- Κοτσαλής, Λ., Μαργαρίτης, Μ. & Φαρσεδάκης Ι. (2010). *Ναρκωτικά- κατ' άρθρο ερμηνεία του Ν. 3459/2006* (2^η έκδ.) Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Κρασανάκης, Γ. (1996). *Η τιμωρία ως μορφή επιθετικής συμπεριφοράς των Ελλήνων πατέρων προς τα παιδιά τους. Η επιθετικότητα*. (Επιμ.). Νέστορος, Ι. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Κουράκης, Ν. & Μηλιώνη Φ. (1995). Έρευνα στις ελληνικές φυλακές: Τα Σωφρονιστικά Καταστήματα Ανηλίκων Κορυδαλλού και Κασσαβέτειας.
- Κουράκης, Ν. (1999). *Έφηβοι παραβάτες και κοινωνία. Θεμελιώδεις αξίες, θεσμοί και νεανική παραβατικότητα στην Ελλάδα*. Αθήνα–Κομοτηνή: Σάκκουλας.
- Κουράκης, Ν. (2004). *Δίκαιο Παραβατικών Ανηλίκων*. Αθήνα–Κομοτηνή. Σάκκουλας.
- Κουράκης, Ν. (2006). *Το Θεσμικό πλαίσιο του Δικαίου Ανηλίκων* (Ελλάδα και Ευρώπη). Α' Το Ελληνικό Δίκαιο Ανηλίκων (α) Νομική προσέγγιση κατά ηλικίες.
- Κουρκούτας, Η. (2011). *Προβλήματα συμπεριφοράς στα παιδιά. Παρεμβάσεις στο πλαίσιο της οικογένειας και του σχολείου*. (Νέα βελτιωμένη έκδοση (2007)). Βιβλιοθήκη Ψυχολογίας. Αθήνα: Τόπος.
- Κουτουβίδης Ν., Μηνογιάννη, Α. (2003). *Αιτιοπαθογενετικές θεωρίες της εγκληματικής συμπεριφοράς*. *Ψυχιατρική* 14 (3), σελ.200-209.
- Λαμπροπούλου Ε. (1988). Συμβολή στις ιστορικές και ιδεολογικές συνιστώσες του όρου «μεταχείριση» του σχεδίου Βασικών Κανόνων για την Μεταχείριση των κρατουμένων. *Ποινικά Χρονικά*, 18.
- Λαμπροπούλου, Ε. (1994). *Κοινωνικός Έλεγχος του Εγκλήματος*. Αθήνα: Παπαζήση.

- Λαμπροπούλου, Ε. (1997). *Η κατασκευή της κοινωνικής πραγματικότητας και τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Λεβέντης, Δ., Παπαστεφάνου, Κ., Παπαδάμου, Δ., Χατζητοφή, Λ. & Κωνσταντινίδου, Τ. (1999). Μονογραφία: *Κοινωνική Αγωγή*. Υπηρεσία Συμβουλευτικής και Επαγγελματικής Αγωγής, Δ/ση Μέσης Εκπ/σης, Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού. Λευκωσία. Κύπρος.
- Μαδιανός, Μ. (1989). *Κοινωνία και ψυχική υγεία*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Μακρή-Μπότσαρη, Ε. (2001). *Αυτοαντίληψη και Αυτοεκτίμηση. Μοντέλα, ανάπτυξη, λειτουργικός ρόλος και αξιολόγηση*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Μακρή-Μπότσαρη, Ε. (2003). Στοιχεία Ψυχοπαθολογίας στη μητέρα ως παράγοντας κινδύνου για ανάπτυξη αρνητικής έννοιας του εαυτού και καταθλιπτικής συμπτωματολογίας στο παιδί. *Ψυχολογία*, 10, 136-158.
- Μακρή-Μπότσαρη, Ε. (2007). *Εκπαιδευτική Ψυχολογία*. Αθήνα: Έλλην.
- Μακρή-Μπότσαρη, Ε. (2008). *Σύγχρονα Προβλήματα εφήβων*. Παιδαγωγική Επιμόρφωση Εκπαιδευτικών του ΟΑΕΔ. Ε.Κ.Π.Α. Ελλάδα.
- Μανιαδάκη, Κ. & Κάκουρος, Ε. (2013). Η ψυχοπαθολογία των ανήλικων παραβατών. Στο: Η. Κουρκούτας & Θ. Θάνος (Επιμ.), *Σχολική Βία και Παραβατικότητα – Ψυχολογικές, Κοινωνιολογικές, Παιδαγωγικές Διαστάσεις. Ενταξιακές προσεγγίσεις και παρεμβάσεις*. (Σελ.137-164). Αθήνα: Τόπος.
- Μάνος, Κ. (1986). *Ψυχολογία του εφήβου*. Αθήνα: Γρηγόρης.
- Ματσαγγούρας, Η. (2003). *Η Σχολική τάξη. Χώρος-Ομάδα – Πειθαρχία- Μέθοδος*. Αθήνα: Γρηγόρης.
- Μιχαηλίδης-Νουάρος, Α. (1987). *Εφηβεία και Παιδεία. Προβλήματα της εφηβικής ηλικίας στο παρελθόν και σήμερα*. University Studio Press. Αθήνα: Εκ.Επιστημονικών Βιβλίων και Περιοδικών.
- Μόττη-Στεφανίδη, Φ. & Τσέργας, Ν. (2000). Μονογραφία: *Όταν τα πράγματα στο σχολείο αγριεύουν*. Αθήνα: Παιδαγωγικό Ινστιτούτο. ΥΠ.Ε.Π.Θ.
- Μπεζέ, Λ. (1985). *Ανήλικοι Πραβάτες: Μελέτη 20 περιπτώσεων*. Αθήνα – Κομοτηνή: Σάκκουλας.
- Μπεζέ, Λ. (1990). *Δυσκοινωνικότητα των νέων, δυσκολία προσαρμογής του αναμορφωτικού συστήματος. Στο συνέδριο Πρόληψη και αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων, επανεκπαίδευση-ένταξη* (Επιμέλεια Λ. Μπεζέ). Αθήνα-Κομοτηνή: Σάκκουλας.
- Μπεζέ, Λ. (1991). *Εφηβοί*. Αθήνα- Κομοτηνή: Σάκκουλας.
- Μπεζέ, Λ. (1992). *Βία στο σχολείο και βία του σχολείου. Τρεις παρανοήσεις και πολλά ερωτηματικά*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Μπεζέ, Λ., (1998). *Βία στο σχολείο, Βία του σχολείου. Εργαστήριο Ψυχολογίας του Παιδιού*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

- Μαλικιώση-Λοΐζου, Μ. (1999). *Συμβουλευτική Ψυχολογία*. Δ΄ έκδοση. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Νόβα – Καλτσούνη, Χ. (1998). *Κοινωνικοποίηση, η γένεση του κοινωνικού υποκειμένου*. Αθήνα: Gutenberg.
- Νόβα – Καλτσούνη, Χ. (2001). *Μορφές αποκλίνουσας συμπεριφοράς στην εφηβεία: Ο ρόλος της οικογένειας και του σχολείου*. Αθήνα: Gutenberg.
- Νόβα – Καλτσούνη, Χ. Μακρή Μπότσαρη, Ε. & Τσιμπουκλή Α. (2002). *Εξέλιξη του παιδιού στο κοινωνικό περιβάλλον. Θέματα εφηβείας*. Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.
- Νόβα-Καλτσούνη, Χ. (2005). *Μορφές αποκλίνουσας συμπεριφοράς στην Εφηβεία. Ο ρόλος της Οικογένειας και του Σχολείου*. Αθήνα: Gutenberg.
- Ντάβου, Μ. (1999). Δροσίζοντας τα θερμά Μέσα: Μια επαναξιολόγηση της θέσης και της χρήσης των Μέσων στη ζωή της σύγχρονης ελληνικής οικογένειας. *Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών*. 27, 123-152.
- Ντεριντά, Ζ. (1996). *Η έννοια του αρχείου*. Αθήνα: Εκκρεμές.
- Ξανθάκου, Γ., & Μπάμπαλης, Θ. (2002). Μύθοι και πραγματικότητα για τα παιδιά των μονογονεϊκών οικογενειών. Στους Πολεμικός Ν., Καΐλα Μ., Καλαβάσης Φρ., *Εκπαιδευτική, οικογενειακή και πολιτική Ψυχοπαθολογία* (Τομ. Β΄. σ. 55-66). Εκδ. Ατραπός, Αθήνα.
- Πανούσης, Γ. (1987). *Θεμελιώδη ζητήματα Εγκληματολογίας*. Αθήνα- Κομοτηνή: Σάκκουλας.
- Πανούσης, Γ. (1990). *Σύγχρονα Θέματα Εγκληματολογίας*. Αθήνα: Δανά.
- Παπαγεωργίου, Γ. (1998). *Έφηβοι υπό την Επιμέλεια της Υπηρεσίας Επιμελητών Ανηλίκων: Παιδοψυχιατρική προσέγγιση του φαινομένου της υποτροπής στην παραπτωματικότητα. Διδακτορική διατριβή. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Τμήμα Ιατρικής. Τομέας Νευροεπιστημών. Σχολή Επιστημών Υγείας. Θεσσαλονίκη*.
- Παπαδόπουλος, Ν. (1997). *Επιθετικότητα: Κλασικές θεωρίες και πειραματικές διαπιστώσεις*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Παπακωνσταντής, Γ. (2006). *Στοιχεία εγκληματικότητας και αντεγκληματικής πολιτικής*. Αθήνα-Κομοτηνή: Σάκκουλας.
- Παπαστυλιανού, Α. (2002). Επιθετικότητα και ο ρόλος της οικογένειας. Στο Πολεμικός, Ν., Καΐλα, Μ. & Φ. Καλαβάσης. (Επιμ.). *Εκπαιδευτική, οικογενειακή και πολιτική ψυχοπαθολογία*. Τόμος Β΄. *Αποκλίνουσες διαστάσεις στο χώρο της οικογένειας*. (σσ. 243-265). Αθήνα: Ατραπός.
- Παρασκευόπουλος, Μ. (1997). *Ποινικός Κώδικας και Ειδικοί Ποινικοί Νόμοι*. Σάκκουλας: Θεσσαλονίκη.
- Παρασκευόπουλος, Ι. (1985). *Εξελικτική Ψυχολογία. Η ψυχική ζωή από τη σύλληψη ως την ενηλικίωση*. Τόμος 3, Σχολική ηλικία. Αθήνα: Αυτοέκδοση.
- Παρασκευόπουλος, Ι. (1985). *Εξελικτική Ψυχολογία. Η ψυχική ζωή από τη σύλληψη ως την ενηλικίωση*. Τόμος 4, Εφηβική ηλικία. Αθήνα: Αυτοέκδοση.

- Παρασκευόπουλος, Ι. (1984α). *Εξελικτική ψυχολογία*. Τόμος 3, Σχολική ηλικία, Αθήνα: Αυτοέκδοση.
- Παρασκευόπουλος, Ι. (1984β). *Εξελικτική ψυχολογία*. Τόμος 4, Εφηβική ηλικία. Αθήνα: Αυτοέκδοση.
- Πετρόπουλος, Ν. & Παπαστυλιανού, Α. (2001). *Μονογραφία: Μορφές επιθετικότητας, βίας και διαμαρτυρίας στο σχολείο. Γενεσιουργοί παράγοντες και επιπτώσεις*. Αθήνα: Παιδαγωγικό Ινστιτούτο. ΥΠ.Ε.Π.Θ.
- Πιάνος, Κ. (2000). *Ψυχοκοινωνικές Διαταραχές και Αντιμετώπισή τους*. Αθήνα: Έλλην.
- Πιτσελά, Α. (2000). *Η ποινική αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων*. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας.
- Πιτσελά, Α. (2004). *Η κοινωνική αρωγή στο πεδίο της ποινικής δικαιοσύνης*. Αθήνα: Σάκκουλας.
- Πιτσελά, Α. (2004). *Η ποινική αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων*. Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας.
- Πιτσελά, Α. (2006). *Δίκαιο Ανηλίκων*: Σάκκουλας.
- Πιτσελά, Α. (2008). *Η ποινική αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων*. Αθήνα: Σάκκουλας.
- Πιτσελά, Α. (2013). *Η ποινική αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων*. (7^η εκδ.) Αθήνα: Σάκκουλας.
- Πουλόπουλος, Χ. (2010). *Εξαρτήσεις οι θεραπευτικές κοινότητες*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Ρεϊμόν - Ριβιέ, Μ. (1989). *Η κοινωνική ανάπτυξη του εφήβου*. Αθήνα. Καστανιώτης.
- Ρήγος, Η., Ζώτου, Σ. & Κοπακάκη, Μ. (2002). *ΣΤΡΟΦΗ*. Αθήνα: ΚΕ.ΘΕ.Α.
- Σεραφεινίδου, Μ. (1995). *Κοινωνιολογία των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας*. Αθήνα: Gutenberg.
- Σκλειδή, Ο. (1984). *Διαζύγιο, το συμφέρον του παιδιού, συμφέρον όλων*: Αθήνα.
- Σπινέλη, Κ. (1976). Ανήλικοι Εγκληματίες ή νεαροί παραβάτες; Το πρόβλημα υπό το πρίσμα της Θεωρίας της Ετικέτας. *Ποιν.Χρ. ΚΣΤ'*, 26, σελ.79.
- Σπινέλη, Κ. (1985). *Εγκληματολογία*. Αθήνα-Κομοτηνή: Σάκκουλας.
- Σπινέλη, Κ. (1992). *Ελληνικό Δίκαιο Ανηλίκων Δραστών και Θυμάτων*. Αθήνα – Κομοτηνή: Σάκκουλας.
- Σπυρόπουλος, Φ. (2010). Καλές πρακτικές ευρωπαϊκών χωρών για την αντιμετώπιση της σχολικής βίας. Στο Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, Α. *Ομαδική βία και επιθετικότητα στα σχολεία* (σ. 275-321). Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Σφακιανάκης, Ε., Σιώμος, Κ. & Φλώρος, Γ. (2012). *Εθισμός στο διαδίκτυο και άλλες διαδικτυακές συμπεριφορές υψηλού κινδύνου*. Αθήνα: Λιβάνη.

- Τάτσης, Ν. (1990). Θεωρητικοί και μεταθεωρητικοί προβληματισμοί στην Κοινωνιολογία των ανηλικών παραβατών. Στο *Πρόληψη και αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλικών, επανεκπαίδευση – ένταξη*, (επιμέλεια Λ. Μπεζέ) σελ. 45-61. Αθήνα – Κομοτηνή: Σάκκουλας.
- Τερζόγλου, Μ. (1996). *Εταιρίες Προστασίας Ανηλικών και η προσφορά τους στην αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλικών. Νομοθετικό πλαίσιο. Τρόποι λειτουργίας τους τότε και τώρα*. Αθήνα: Νομική Σχολή Πανεπιστημίου Αθηνών.
- Τζανόνε-Τζώρτζη, Κ. (1990). *Η συμβολή των κοινωνικών παραγόντων στη δημιουργία κοινωνικά αποκλινόντων ατόμων. Στο Πρόληψη και αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλικών, επανεκπαίδευση - ένταξη*, (επιμέλεια Λ. Μπεζέ). Αθήνα – Κομοτηνή: Σάκκουλας.
- Τριανταφύλλου, Τ. (1998). *Ψυχολογία*. Αθήνα: Ίδρυμα Ευγενίδου.
- Τρωϊανού, Α. (1994). *Το Δίκαιο Ανηλικών και ο Ιωάννης Παπαζαχαρίου*. Αθήνα: Πάντειο Παν/μιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών.
- Τσαούσης, Δ. (1989). *Χρηστικό Λεξικό Κοινωνιολογίας*. Αθήνα: Gutenberg.
- Τσιάντης, Γ. (1991). *Σωματική κακοποίηση – παραμέληση και ψυχική υγεία*. Αθήνα: Γρηγόρης.
- Τσιάντης, Ι. (1998). Δυναμικές αλληλεπιδράσεις και διεργασίες στις σχέσεις εφήβου–οικογένειας. Σε Ι. Τσιάντης (Επιμ.). *Βασική Παιδοψυχιατρική* (σελ.19-30). Αθήνα: Καστανιώτης.
- Φαρσεδάκης, Ι. (1985). *Παραβατικότητα και κοινωνικός έλεγχος των ανηλικών*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Φαρσεδάκης Ι. (1986). *Παραβατικότητα και κοινωνικός έλεγχος ανηλικών*. τ. Α'. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Φαρσεδάκης, Ι. (1991). *Η κοινωνική αντίδραση στο έγκλημα και τα όριά της*. Μερικές ιστορικές, συγκριτικές, θεωρητικές και πρακτικές επισημάνσεις. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Φερέτη, Ε. & Σταυριανάκη, Μ. (1997). *Η σωματική τιμωρία στη διαπαιδαγώγηση των παιδιών*. Αθήνα: Ινστιτούτο Υγείας Παιδιού.
- Futuyma, Douglas, J. (1991). *Εξελικτική Βιολογία*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις.
- Χάιδου, Α. (1996). Θετικιστική Εγκληματολογία, Αιτιολογικές Προσεγγίσεις του Εγκληματικού Φαινομένου. *Νομική Βιβλιοθήκη*, σελ. 21.
- Χηνάς, Π. & Χρυσαιφίδης, Κ. (2000). Μονογραφία: *Επιθετικότητα στο σχολείο. Προτάσεις για πρόληψη και αντιμετώπιση*. Παιδαγωγικό Ινστιτούτο: ΥΠ.Ε.Π.Θ.
- Χριστοπούλου, Α. (1996). Θέματα ψυχικής υγείας και προσαρμογής των εφήβων στην Ελλάδα. *Ψυχολογία*, 3(2), 101-109.

B. Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

- Apel, R., & Kaukinen, C. (2008). *Criminology: on the relationship between family structure and antisocial behavior*. University of South California: Publishing by Blackwell.

- Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall.
- Barkley, A., Fischer, M., Edelbrock, S. & Smallish, L. (1990). The adolescent outcome of hyperactive children diagnosed by research criteria: An 8-year prospective follow-up study. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 29, 546-557.
- Baumrind, D. (1991). The influence of parenting style on adolescent competence and substance use. *Journal of Early Adolescence*, 11(1), 56-95.
- Bergeret, J. (1999). *Τοξικοεξάρτηση και προσωπικότητα*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Bloomquist, M.L. & Schnell, S. (2002) (paperback release 2005). *Helping children with aggression and conduct problems: Best practices for intervention*. New York: Guilford Press.
- Browne, K. D. (1993). Η ανάγκη για διακοπή του κύκλου της οικογενειακής βίας και της κακής μεταχείρισης των παιδιών. Στο Ε. Αγάθωνος-Γεωργοπούλου (Επιμ.) *Οικογένεια – Παιδική Προστασία – Κοινωνική Πολιτική*.
- Brown, S. Cleghorn, A. Sckuckit, M. A., Myers, M. G. & Mott, M. A. (1996). Conduct disorder among adolescent alcohol and drug abusers. *Journal Of Studies On Alcohol*, 57, 314-324.
- Buchanan, C., Eccles, J. & Becker J. (1992). Are adolescents the victims of raging hormones: evidence for activational effects of hormones on moods and behaviour at adolescence. *Psychological Bulletin*, 111(1), 62-107.
- Burt, R. (1989). *Η κοινωνική ανάπτυξη του εφήβου*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Buydens – Branche, L, Branche, M.H. & Noumair, D. (1989). Age of alcoholism onset. I. Relationship to psychopathology. *Archives of General Psychiatry*, 46, 225-230.
- Carr, A. (1999). *The Handbook of Child and Adolescent Clinical Psychology (A Contextual Approach)*. New York: Routledge.
- Carr, A. (2001). *Handbook of child and Adolescent Clinical Psychology*. New York: Kluwer Academic.
- Chassin, L., Rogosh, F. & Barrera, M. (1991). Substance use and symptomatology among adolescent children of alcoholics. *Journal of Abnormal Psychology*, 100, 449-463.
- Cohen, A. K. (1955). *Delinquent Boys*. Glencoc Hill: The Free Press.
- Cole, M. και Cole, S. (2002). *Η ανάπτυξη των παιδιών*. Τόμος Γ'. Εφηβεία. Αθήνα: Τυπωθήτω-Δαρδανός.
- Conger, J. (1981). *Η εφηβική ηλικία. Μια καταπιεσμένη γενιά*. Αθήνα: Ψυχογιός.
- Connor, D. (2002). Aggression and Antisocial Behavior in Children and Adolescents. Research and Treatment. *The Guilford Press*, σελ. 62-112.
- Cusson, M. (1981). *Délinquants pourquoi ?* Montréal, Hurtubise, H.M.H. (réédition : Bibliothèque Québécoise, 1989).
- Davids, E. & Gastpar, M. (2003). Attention – deficit/ hyperactivity disorder and substance abuse. *Psychiatrische Praxis*, 30, 182-186.

- De Sanctis, V., Trampush, J., Harty, S., Marks, D., Newcorn, J., Miller, C. & Halperin, J. (2008). Childhood maltreatment and conduct disorder: independent predictors of adolescent substance use disorders in youth with attention deficit/hyperactivity disorder. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 37(4), 785-793.
- De Sanctis, V., Nomura, Y., Newcorn, J. & Halperin, J. (2012). Childhood maltreatment and conduct disorder: independent predictors of criminal outcomes in ADHD youth. *Child Abuse & Neglect*, 36(11-12), 782-9.
- Dodge, K. (1980). Social cognition and children's aggressive behavior. *Child Development*, 51, 162-170.
- Donovan, J. (1986). An etiologic model of alcoholism. *American journal of Psychiatry*, 143, 1-11.
- Ericson, E. (1968). *Identity: Youth and crisis*. New York: W. Norton.
- Farington, D. (1991). Antisocial personality from childhood to adulthood, *Bulletin of the British Psychological Society*, 40, 389-394.
- Federal Ministry of the Interior and Federal Ministry of Justice, (2001). *First periodical report on crime and crime control in Germany*. Berlin, Germany.
- Fergusson, D. & Horwood, L.J. (2000). Does cannabis use encourage other forms of illicit drug use? *Addiction* 95 (4), 505-520).
- Forgatch, M.S. & Patterson, G.R (1998). Behavioral family therapy. In F.M.Dattilio (Ed), *Case studies in couple and family therapy: Systematic and cognitive perspectives* (pp.85-107). New York: Guilford Press.
- Futuyma, Douglas. J. (1991). *Εξελικτική Βιολογία*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις.
- Gardner, F.E.M. (1989). Inconsistent parenting: Is there evidence for a link with children's conduct problems? *Journal of Abnormal Child Psychology*, 17, 223-233.
- Gossop, M. & Grant, M. (1994). *Κατάχρηση ουσιών. Πρόληψη και έλεγχος*. Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας. Αθήνα, ΒΗΤΑ Ιατρικές Εκδόσεις.
- Grant, B. & Dawson, D. A. (1997). Age of alcohol onset and its association with DSM-IV alcohol abuse and dependence. *Epidemiologic Survey. Journal of Substance Abuse, Issue 9*, 103-110.
- Graham, J. & Bowling, B. (1995). *Young People and Crime*, Home Office Research Study No. 145, London: Home Office.
- Grant, B.F. et al. (2004). Prevalence and co-occurrence of substance use disorders: results from the National Epidemiological Survey on Alcohol Related Conditions. *Arch Gen Psychiatry*, 61, 807-816.
- Harris, P.W., & Welse, W. N. A. (2000). *Century of Juvenile Justice*. *Criminal Justice v. I*. Temple University.

- Herbert, M. (1993). *Ψυχολογικά προβλήματα παιδικής ηλικίας*. Ελληνικά Γράμματα, Τόμος Α΄, Αθήνα 1989, Τόμος Β΄, Αθήνα.
- Hawkinw, D., Catalano, R. & Miller, J. (1992). Risk and protective factors for alcohol and other problems in adolescence and early adulthood: Implications for substance abuse prevention. *Psychological bulletin*, 112 (1), 64-105.
- Herbert, M. (1996). *Ψυχολογικά προβλήματα εφηβικής ηλικίας*. Επιμ. Καλαντζή-Αζίζη. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Herbert, M. (1997). *Ψυχολογική φροντίδα του παιδιού και της οικογένειάς του*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Herbert, M. (2000). *Αντιμετώπιση προβλημάτων παιδιών & εφήβων*. τόμος 4 & 5, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Hess, K. M. & Drowns, R. W. (2000). *Juvenile Justice*. Fourth Edition. U.S.A. Australia, Canada, Mexico: Thomson Wadsworth.
- Hughes, T. L., Crothers, L. M. & Jimerson, S. R. (2008). *Identifying, assessing, and treating conduct disorder at school*. New York: Springer.
- Hufford, M. (2001). Alcohol and suicidal behavior. *Clinical Psychology Review*, 21, 797-811.
- Jessor, R. (1991). Risk behavior in adolescence: A psychosocial framework for understanding and action. *Journal of Adolescents' Health*, 12, 587-605.
- Judd, L.L. (1994). Social phobia: A clinical overview. *Journal of Clinical Psychiatry*, 55, 5-9.
- Kendler, K.S. (2000). Illicit psychoactive substance use Heavy use, abuse and dependence in a US population—Based on a sample of Twin Males, *Archives of General Psychiatry*, 57, 955-962.
- Koposov, R. A., Ruchkin V. V., Eisemann, M. & Sidorov, P.I. (2005). Alcohol abuse in Russian delinquent adolescents : Assosiations with comorbid psychopathology, personality and parenting. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 14(5), pp. 254-261.
- Kyriakides, L. (2008). Testing the validity of the comprehensive model of educational effectiveness: a step towards the development of a dynamic model of effectiveness, *School Effectiveness and School Improvement*, 19(4), 429-446.
- Lasker G. W. & R. N. Tyzzer. (1982). *Physical Anthropology*. New York: Holt, Rienhart and Winston.
- Loeber, R. (1990). Development and risk factors of juvenile antisocial behavior and delinquency. *Clinical Psychology Review*, 10, 1-41.
- Mallett, C., Stoddard, D. & Seck, M. (2009). Predicting juvenile delinquency: the nexus of childhood maltreatment, depression and bipolar disorder. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 19(4), 235-246.
- Malinosky-Rummell, R. & Hansen, D. J. (1993). Long-term consequences of childhood physical abuse. *Psychological Bulletin*, 114, 68-79.
- Maniadaki, K. & Kakouros, E. (2008). Social profiles and mental health problems of young offenders in detention in Greece. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 18(4), 207-215.

- Maniadaki, K., Kakouros, E. & Karaba, R. (2010). *Psychopathology in Juvenile Delinquents*. New York : Nova Science Publishers, Inc.
- Marhon, R. C., Offer, D. & Ostrove, E. (1971). Juvenile Delinquents View Their Impulsivity, *Amer. J.Psychiat*, 128 (4), 418-423.
- Moser, G. (1987). *L' aggression*. Paris: Presses Universitaires de France – Que sais– je?
- Mortimore, P., Sammons, P., Stoll, L., Lewis, D. and Ecob, R. (1988). *School Matters: the Junior Years*. Open Books, Wells.
- Olweus, D. (1995). Peer abuse or bullying at school: basic facts and a school based intervention program. *Prospects*, 25 (Mar.), 133-139.
- Orpinas, P. K., Basen-Engquist, K., Grunbaum, J.A. & Parcel, G. S. (1995). The comorbidity of violence-related behaviors with health-risk behaviors in a population of high school students. *Journal of Adolescent Health*, 16, 216-225.
- Parson, T. (1965). *Theories of Society, Foundatios of Modern Sociological Theory*. NewYork: Free Press.
- Paterson, G.R. (1982). *Coercive family process: Vol. 3 A social learning approach to family intervention*. Eugene, OR: Castalia Press.
- Price, S. D., Salekin, R. T.,Klinger, M. R. & Barker, E. D. (2013). Personality Disorders: Theory, Research, and Treatment. *Psychopathy and depression as predictors of psychosocial difficulties in a sample of court evaluated adolescents, Vol 4(3)*, 261-269.
- Randall, J., Henggeler, S.W., Pickvel, S.G. & Brodino, M.J. (1999). Psychiatric comorbidity and the 16 – month trajectory of substance – abusing and substance dependent juvenile offenders. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 38, 1118-1124.
- Rousseau, Jean-Jacques. (2001). *Αιμίλιος*. Αθήνα: Πλέθρον.
- Rutter, M. (1979). Protective factors in children's responses to stress and disadvantage.In M.W.Kent and J.Rolf (Eds.), *Primary Prevention of Psychopathology, Vol.III: Social Competence in children* (pp.49-74). Hanover, N.H., Univercity Press of New England.
- Rutter, M. & Hersov, L. (1991). *Child and Adolescent Psychiatry*. Oxford: Blackwell Scientific Publications.
- Rutter, M. (2001). Conduct disorder: future directions. An afterward. In J.Hill & B.Maughan (Eds.), *Conduct disorder in childhood and adolescence* (pp.553-5572). Cambridge: Cambridge University Press.
- Ryan, J., Williams, A. & Courtney, M. (2013). Adolescent neglect, juvenile delinquency and the risk of recidivism. *Journal of Youth and Adolescence*, 42(3), 454-465.
- Qiu, C., Zhao, L., Liu, X., Yu, Y., Meng, Y., Wu, J., Luo, Y., Lai, L., Wen, F., Lin. D., Wang, X., Zhang, W. & Ma, X. (2014). Role of psychosocial factors and serotonin transporter genotype in male adolescent criminal activity. *Asia-Pacific Psychiatry, Vol 6(3)*, 284–291.

- Sameroff, A. J. & Gutman, L. M. (2004). Contributions of risk research to the design of successful interventions. In P. Allen-Mears & M. W. Fraser (Eds.), *Intervention with children and adolescents. An interdisciplinary perspective* (pp.9-26). Boston: Pearson.
- Selosse, J. (1987). (σε Α. Μπεζέ) (Επιμ.). *Πρόληψη και αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων. Επανεκπαίδευση – Ένταξη*. Αθήνα: Σάκκουλας.
- Selosse, J. (1990). (σε Α. Μπεζέ) (Επιμ.). *Πρόληψη και αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων. Επανεκπαίδευση – Ένταξη*. Αθήνα: Σάκκουλας.
- Schubert, D., Wolf, A., Patterson, M., Grande, T. & Pendleton, L. (1988). A Statistical Evaluation of the Literature Regarding the Associations among Alcoholism, Drug Abuse, and Antisocial Personality Disorder. *The International Journal of the Addictions*, 23 (8) 787-808.
- Siegel, L. J. & Senna, J. J. (2000). *Juvenile delinquency: Theory, practice, and law* (7th ed.). Belmont, CA: Wadsworth.
- Siegel, L. & Welsh, B. (2011). *Juvenile Delinquency: Theory, Practice, and Law*. (11th ed). Wadsworth: Cengage Learning.
- Slutske, W., Heath, A., Dinwiddie, S., Madden, A.P., Bucholz, K., Dunne, M., Statham, D. & Martin, N. (1997). Modelling genetic and environmental influences in the aetiology of conduct disorder: A study of 2682 adult twin pairs, *Journal of Abnormal Psychology*, 106 (2), 266-279.
- Smart, D., Vassallo, S., Sanson, A., & Dussuyer, I. (2002). *Patterns and Precursors of Teenage Antisocial Behavior*. Presented at 16th Australian and New Zealand Society of Criminology Conference, Brisbane, 1-3 October, 2002. Austrian Institute of Family Studies.
- Smith, D. & Tomlinson, S. (1989). *The school effect: A study of multi racial comprehensives*. London: Policy Studies Institute.
- Smith, P., Nika, V. & Papisideri, M. (2004). Bullying and violence in schools: An international perspective and findings in Greece. *Psychology*, 11, 184-203.
- Smokowski, P.R., Bacallao, M.L., Cotter, K.L. & Evans, C.B. (2014). The effects of positive and negative parenting practices on adolescent mental health outcomes in a multicultural sample of rural youth. *Child Psychiatry & Human Development*.
- Sroufe, L., Egeland, B., Carlson, A.E.W. & Collins, A. (2005). *The development of the person: The Minnesota story of risk and adaptation from birth to adulthood*. New York: Guilford Press.
- Thio, A. (2003). *Παρεκκλίνουσα συμπεριφορά* (Χ. Τσουραμάνης, Μεταφ.). (4^η έκδ.) Αθήνα: Έλλην.
- Trembley, R. E. (2003). Why socialization fails: The case of chronic physical aggression. In B. B. Lahey, T. E. Moffitt & A. Caspi (Eds.), *Causes of conduct disorders and Juvenile delinquency* (pp.182-226). New York: Guilford Press.
- Williams, J. & Vandorn, R. A. & Bright, C.L. (2007). *Social work research. Understanding race and gender differences in delinquent acts*. National association of social workers.

Williams, J. H., Ayers, C.D., Van dorn, R. A. & Arthur, M. W. (2004). Risk and protective factors in the development of delinquency and conduct disorder. In M.W. Fraser (Ed), *Risk and Resilience in Childhood. An Ecological perspective* (pp.209-250) Washington, DC: NAWS Press.

Winnicott, D. (1971). *Playing and Reality*. London: Tavistock.

Wright, D.S.(1970). Moral development. Στους D. S. Wright, A. Taylor et al (eds), *Introducing Psychology: An Experimental Approach* (Κεφ. 22), Penguin.

Yampolskaya, S. & Chuang, E. (2012). Effects of mental health disorders on the risk of juvenile justice system involvement and recidivism among children placed in out-of-home care. *American Journal of Orthopsychiatry, Vol. 82(4)*, 585-593.

Young, K., Marchant, M. & Wilder, L. K. (2004). School-based interventions for students with emotional and behavioural disorders. In P. Allen-Mears & M. W. Fraser (Eds), *Interventions with children and adolescents. An interdisciplinary perspective* (pp. 175-204. Boston: Pearson.

Zweben, J.E., Clark, H.W. & Smith, D.E. (1994). Traumatic experiences and substance abuse: mapping the territory. *Journal of Psychoactive Drugs, 26*, 327- 344.

Ηλεκτρονικές Πηγές

Αρακά, Α. (2008). *Νεανική Παραβατικότητα: νεαροί θύτες ή θύματα*. <http://www.alkistis-equal.gr>

Βόλτσης, Σ. (2007). *Η παραβατική συμπεριφορά στην εφηβεία*. <http://www.Eleftherovima.gr>

Γιαννοπούλου, Ι. & Τσομπάνογλου. (2003). *Νεανική παραβατικότητα στην Ελλάδα*. <http://www.encephalos/artikle>

Γεωργιάδης, Σ., Βύζακου, Σ. & Παπαστυλιανού, Ν. (2009). *Η συσχέτιση της βίας ενάντια στα παιδιά μέσα στην οικογένεια με την νεανική παραβατικότητα*. Συμβουλευτική Επιτροπή Πρόληψης & Καταπολέμησης της Βίας στην Οικογένεια. Λευκωσία. Κύπρος. www.familyviolence.gov.cy

Δραγώνα, Θ. (2011). Ανατομία της βίας και εύθραυστες ταυτότητες. Στην Ημερίδα του Κέντρου Έρευνας και Δράσης για την Ειρήνη ΚΕΔΕ. *Επικοινωνία δίχως βία για Σχολεία δίχως βία*. 15 Οκτωβρίου 2011. Αθήνα. http://www.epsype.gr/images/gia_ekpaideutikous.pdf

Ζαφειρίου, Ε. (2007). *Τα κοινωνικά αίτια της εγκληματικότητας*. <http://www.kk.gr>

Ιωαννίδη, Β. (2008). *Νέες παιδαγωγικές προσεγγίσεις. Αγωγή Υγείας: Διαφαινόμενες προοπτικές για μια άλλη θεώρηση στη νεανική παραβατικότητα*. <http://www.healtheducationbeul.primedu.uoa.gr>

Καφασάρη, Α. Βλάσσης, Ν. Γερουκάλης, Δ.(2007.) *Παραβατικότητα ανηλίκων. Μια μελέτη περίπτωσης για την Κω*. www.encephalos.gr/full/44-4-07_g.htm

Κουράκης, Ν. (2006). *Το Θεσμικό πλαίσιο του Δικαίου Ανηλίκων* (Ελλάδα Ευρώπη). www.niotho-asfalis.gr

Μαγγανά, Ι. (2008). *Παιδική εγκληματικότητα*. <http://www.anew.gr>

Μαυρογιάννης, Δ. (2003). *Παιδική και εφηβική παραβατικότητα*. <http://www.elesme.gr>

Παπάνης, Ε. (2008). *Σχολική Βία: Φαινόμενο της Εποχής*. <http://www.iatronet.gr/article.asp?art>

Σκότης, Σ. (2005). Ημερίδα: *Θεσμοί και παραβατικότητα των νέων*. Μαρούσι, 26-5-05. Πηγή: Ελευθεροτυπία, 28-5-05. www.edra.ipet.gr

Υπηρεσία Επιμελητών Ανηλίκων Δικαστηρίου Ανηλίκων Αθηνών. www.epimelitesanilikon.gr/pdf/stoixeia_yea.pdf (2010-2011)

Σύνδεσμος Επιμελητών Δικαστηρίων Ανηλίκων (ΣΕΔΑ). www.epimelitesanilikon.gr © 2012

Τσίγκανου, Ι. (2005). *Έρευνα Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών (Ε.Κ.Κ.Ε.). Η παραβατική συμπεριφορά των νέων*. Ημερίδα: *Θεσμοί και παραβατικότητα των νέων*. Μαρούσι, 26-5-05. Ψυχατρική Βιβλιοθήκη. www.epipsy.gr

Νομοθεσία Ανηλίκων

Περί Δικαστηρίων Ανηλίκων. Νόμος 5090/1931. Αθήνα: Εθνικό Τυπογραφείο.

Περί Εκδικάσεως των Εγκλημάτων Ανηλίκων. Νόμος 2135/1939. Αθήνα: Εθνικό Τυπογραφείο.

Περί οργανώσεως και λειτουργίας αναμορφωτικών καταστημάτων ανηλίκων. Νόμος 2724/1940. Αθήνα: Εθνικό Τυπογραφείο.

Αναμόρφωση της ποινικής νομοθεσίας ανηλίκων και άλλες διατάξεις. Νόμος 3189/2003. Αθήνα: Εθνικό Τυπογραφείο.

Βελτιώσεις της ποινικής Νομοθεσίας για τους ανήλικους δράστες, πρόληψη και αντιμετώπιση της θυματοποίησης και της εγκληματικότητας των ανηλίκων. Νόμος 3860/2010. Αθήνα: Εθνικό Τυπογραφείο.

Περί εξαρτησιογόνων ουσιών και άλλες διατάξεις», που προβλέπει την ειδική μεταχείριση σε ανήλικους που κάνουν χρήση ουσιών. Νόμος 4139/2013. Αθήνα: Εθνικό Τυπογραφείο.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1

1. Συμπληρωματικές αναλύσεις αποτελεσμάτων

Ακολούθως, όπως έδειξε το χ^2 κριτήριο, δεν υπάρχει στατιστικά σημαντική συσχέτιση μεταξύ της παραβατικής συμπεριφοράς ανηλίκων – μέγεθος οικογένειας ($\chi^2(2)=4,60$, $p>0,05$), ηλικίας τέλεσης πρώτης παραβατικής πράξης – χρήση ναρκωτικών ουσιών από τον ανήλικο ($\chi^2(2)=4,71$, $p>0,05$), ηλικίας τέλεσης πρώτης παραβατικής πράξης – φοίτηση στο σχολείο ($\chi^2(2)=4,61$, $p>0,05$), ηλικίας τέλεσης πρώτης παραβατικής πράξης – χρήση ναρκωτικών ουσιών στην οικογένεια ($\chi^2(1)=3,01$, $p>0,05$). Επομένως:

Στον **Πίνακα 55**, παρουσιάζεται η κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) της παραβατικότητας των 100 ανηλίκων παραβατών του δείγματος, ως προς το μέγεθος της οικογένειας. Αναλυτικά, από το σύνολο των 78 παραβατικών παιδιών που εκδήλωσαν ήπια παραβατική συμπεριφορά, 40 (51,3%) ανέφεραν ότι η οικογένειά τους αποτελούνταν μέχρι 4 μέλη, 30 (38,5%) είπαν ότι τα μέλη της οικογένειάς τους αριθμούνταν από 5 μέχρι 7 άτομα, ενώ 8 (10,3%) δήλωσαν ότι η οικογένειά τους αριθμούσαν από 8 και πάνω μέλη. Επίσης, από τους 21 συνολικά ανηλίκους, που εκδήλωσαν σοβαρή ένδικη παραβατικότητα, 9 (42,9%) δήλωσαν ότι η οικογένειά τους αριθμούσε μέχρι 4 άτομα, ενώ από τα υπόλοιπα 12 παιδιά, οι μισοί 6 (28,6%) δήλωσαν ότι ο αριθμός των μελών της οικογένειάς τους ήταν από 5 μέχρι 7 άτομα και οι άλλοι μισοί 6 (28,6%) πάνω από 8 μέλη, αντίστοιχα.

Πίνακας 55. παρουσιάζεται η κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) της παραβατικής συμπεριφοράς των 100 ανηλίκων παραβατών του δείγματος, ως προς το μέγεθος της οικογένειας

		Μέγεθος οικογένειας						Σύνολο		
		έως 4 μέλη		5-7 μέλη		8 και πάνω				
Παραβατική συμπεριφορά ανηλίκων		F	%	F	%	F	%	F	%	
		Ηπια παραβατική δράση	40	51,3	30	38,5	8	10,3	78	100,0
		Σοβαρή παραβατική δράση	9	42,9	6	28,6	6	28,6	21	100,0
	Σύνολο	49	49,5	36	36,4	14	14,1	99	100,0	

Σημείωση: Οι σχετικές συνδυαστικές συχνότητες έχουν υπολογιστεί για το μέγεθος της οικογένειας. Οι διαφορές των ποσοστών είναι στατιστικώς μη σημαντικές: $\chi^2(2)=4,60$, $p>0,05$.

Στον **Πίνακα 56**, παρουσιάζεται η κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) της ηλικίας τέλεσης της *πρώτης παραβατικής πράξης* των 100 ανηλίκων παραβατών του δείγματος, ως προς την χρήση ναρκωτικών ουσιών από τους ίδιους. Αναλυτικά, από το σύνολο των 53 παραβατικών παιδιών που δήλωσαν ότι δεν έχουν κάνει χρήση ναρκωτικών ουσιών, 29 (54,7%) τέλεσαν για πρώτη φορά παραβατικές πράξεις μεταξύ 13 έως 15 ετών, ενώ 24 (45,3%) τέλεσαν για πρώτη φορά παραβατική πράξη μεταξύ των ηλικιών 16 ως 18 ετών. Από το σύνολο των 32 παραβατικών ανηλίκων που δήλωσαν ότι κάνουν χρήση, 19 (59,4%), είπαν ότι τέλεσαν για πρώτη φορά αξιόποινες πράξεις, όταν βρίσκονταν μεταξύ 13 έως 15 ετών, και 13 (40,6%) στην ηλικία 16 και 18 ετών, ενώ από τους 15 συνολικά που δήλωσαν ότι ήταν περιστασιακοί χρήστες 4 (26,7%) δήλωσαν ότι τέλεσαν για πρώτη φορά αξιόποινες πράξεις μεταξύ 13 έως 15 ετών, και 11 (73,3%) ότι ήταν μεταξύ 16 μέχρι 18 ετών.

Πίνακας 56. κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) της ηλικίας, των 100 ανηλίκων παραβατών κατά την οποία εκδήλωσαν για *πρώτη φορά παραβατική συμπεριφορά*, ως προς τη χρήση ναρκωτικών ουσιών από τους ίδιους

		Χρήση ναρκωτικών ουσιών από τον ανήλικο							
		Δεν κάνει χρήση		Κάνει χρήση		Κάνει περιστασιακά		Σύνολο	
Ηλικία τέλεσης 1 ^{ης} παραβατικής πράξης		F	%	F	%	F	%	F	%
		13-15 ετών	29	54,7	19	59,4	4	26,7	52
	16-18 ετών	24	45,3	13	40,6	11	73,3	48	48,0
	Σύνολο	53	100,0	32	100,0	15	100,0	100	100,0

Σημείωση: Οι σχετικές συνδυαστικές συχνότητες έχουν υπολογιστεί για την *χρήση ναρκωτικών ουσιών* από τους ανηλίκους. Οι διαφορές των ποσοστών είναι στατιστικώς μη σημαντικές: $\chi^2(2)=4,71$, $p>0,05$.

Στον **Πίνακα 57**, παρουσιάζεται η κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) της ηλικίας τέλεσης *πρώτης παραβατικής πράξης* των 100 ανηλίκων παραβατών του δείγματος, ως προς την σχολική φοίτηση. Συγκεκριμένα, από το σύνολο των 52 παραβατικών παιδιών που τέλεσαν για πρώτη φορά παραβατικές πράξεις έχοντας ηλικία από 13 έως 15 ετών, 26 (50,0) είχαν διακόψει την φοίτησή του στο σχολείο, 16 (30,8%) είχαν χάσει χρονιές και 10 (19,2%) φοιτούσαν κανονικά, ενώ από τους συνολικά 48 ανήλικους δράστες που εκδήλωσαν για πρώτη φορά παραβατική συμπεριφορά μεταξύ 16 και 18 ετών, 15 (31,3%) είχαν διακόψει τη σχολική τους φοίτηση, 16 (33,3%) είχαν χάσει σχολικές χρονιές, και 17 (35,4%) φοιτούσαν κανονικά στο σχολείο.

Πίνακας 57. παρουσιάζεται η κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) της ηλικίας, των 100 ανηλίκων παραβατών που είχαν κατά την τέλεση της πρώτης παραβατικής συμπεριφοράς, ως προς την φοίτησή τους στο σχολείο.

		Φοίτηση στο Σχολείο							
		Έχει διακόψει		Έχει χάσει έτη		Φοιτά κανονικά		Σύνολο	
Ηλικία τέλεσης 1ης παρ/τικής πράξης		F	%	F	%	F	%	F	%
		13-15 ετών	26	50,0	16	30,8	10	19,2	52
	16-18 ετών	15	31,3	16	33,3	17	35,4	48	100,0
	Σύνολο	41	41,0	32	32,0	27	27,0	100	100,0

Σημείωση: Οι σχετικές συνδυαστικές συχνότητες έχουν υπολογιστεί για την φοίτηση στο σχολείο. Οι διαφορές των ποσοστών είναι στατιστικώς μη σημαντικές: $\chi^2(2)=4,61$, $p>0,05$.

Στον **Πίνακα 58.** παρουσιάζεται η κατανομή (απόλυτες και συνδυαστικές συχνότητες) της ηλικίας τέλεσης της πρώτης παραβατικής πράξης των 100 ανηλίκων παραβατών του δείγματος, ως προς την χρήση ναρκωτικών ουσιών στην οικογένεια. Αναλυτικά, από το σύνολο των 87 παραβατικών παιδιών που δήλωσαν πως δεν υπήρχε χρήση ουσιών στην οικογένεια, 42 (48,3%) τέλεσαν για πρώτη φορά παραβατικές πράξεις μεταξύ 13 έως 15 ετών, και 45 (51,7%) ανήκαν στην ηλικιακή ομάδα 16 μέχρι 18 ετών. Από τους 12 συνολικά ανήλικους που δήλωσαν πως τα μέλη της οικογένειάς τους έκαναν χρήση ουσιών, 9 (75,%) εκδήλωσαν για πρώτη φορά παραβατική συμπεριφορά αρκετά νωρίς, δηλαδή στην ηλικία μεταξύ 13 έως 15 ετών και μόνο 3 (25%) ήταν μεταξύ 16 και 18 ετών.

Πίνακας 58. Κατανομή (απόλυτες και σχετικές συνδυαστικές συχνότητες) της ηλικίας των 100 ανηλίκων δραστην του δείγματος, κατά την οποία τέλεσαν για πρώτη φορά αξιόποινες πράξεις, ως προς τη χρήση ουσιών στην οικογένεια.

		Χρήση ουσιών στην οικογένεια					
		Όχι		Ναι		Σύνολο	
Ηλικία τέλεσης πρώτης παραβατικής πράξης		F	%	F	%	F	%
		13-15 ετών	42	48,3	9	75,0	51
	16-18 ετών	45	51,7	3	25,0	48	48,5
	Σύνολο	87	100,0	12	100,0	99	100,0

Σημείωση: Οι σχετικές συνδυαστικές συχνότητες έχουν υπολογιστεί για την χρήση ουσιών στην οικογένεια. Οι διαφορές των ποσοστών είναι στατιστικώς μη σημαντικές: $\chi^2(1)=3,01$, $p>0,05$.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ
ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΑΝΗΛΙΚΩΝ ΒΟΛΟΥ
ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΕΠΙΜΕΛΗΤΩΝ

Αριθμ. ....

Εμπιστευτικό

**ΑΤΟΜΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ
ΑΝΗΛΙΚΟΥ**

.....

Αρ. Αρχείου: .....

ΕΠΙΜΕΛΗΤΗΣ ΑΝΗΛΙΚΩΝ:...

Αριθ.....

Δικάσιμη.....

ΑΤΟΜΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ ΑΝΗΛΙΚΟΥ

1. ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ

Όνοματεπώνυμο.....Όνομα Πατέρα.....
Ημερομηνία γεννήσεως.....
Θρησκεία.....Εθνικότητα.....Επάγγελμα (ιδιότητα).....
Διεύθυνση: Πόλη.....Οδός.....Αριθμ. ....Αστυν. Τμήμα.....
Συνοικία.....

ΑΝΤΙΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΡΑΞΗ

Πράξη για την οποία κατηγορείται (χαρακτηρισμός).....
Χρόνος και τόπος τέλεσης της πράξης.....
Ύπαρξη συνενόχων.....
Δέχεται ότι τέλεσε την πράξη.....
Περιγραφή της πράξης από τον ίδιο.....

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ

Στοιχεία για τα μέλη της οικογένειας του ανήλικου

	Όνομα	Ηλικία	Μόρφωση	Επάγγελμα	Αποδοχές	Διεύθυνση
Πατέρας						
Πατριός						
Μητέρα						
Μητριά						
Κηδεμόνας						
Παιδιά						

Γάμος Γονέων: Από συνοικέσιο Από αίσθημα Με Εξαναγκασμό

Συμβίωση: Γονέων: νόμιμη – αρμονική – όχι αρμονική – διάσταση – διάζευξη

Μέλη που συμβιών με τον ανήλικο

ΗΘΙΚΟ ΚΑΙ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ

ΣΧΕΣΕΙΣ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΑ ΜΕΛΗ ΤΗΣ – ΠΩΣ ΑΝΑΤΡΑΦΗΚΕ Ο ΑΝΗΛΙΚΟΣ

ΥΓΕΙΑ ΚΑΙ ΙΔΙΑΙΤΕΡΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΩΝ ΜΕΛΩΝ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ

Σωματική υγεία

Ψυχοδιανοητική υγεία

Χαρακτήρας

ΕΚΤΑΤΑ ΣΟΒΑΡΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ

Θάνατοι, διάσταση γονέων, πτώχευση, καταστροφές, ανεργίας κ.λπ.

ΚΑΤΟΙΚΙΑ

Είδος κατοικίας (περιγραφή της, αριθμός δωματίων κ. λπ.):

Ιδιότητα – με ενοίκιο (ποσό ενοικίου) – κατά παράκληση:

Άτομα κατά δωμάτιο:

Άτομα κατά κλίνη (ιδιαίτερα για τον ανήλικο):

Κατάσταση του εσωτερικού της κατοικίας (τάξη, καθαριότητα, επίπλωση):

Υγιεινή κατάσταση της κατοικίας:

ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΑΝΗΛΙΚΟΥ

ΑΤΟΜΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΑΝΗΛΙΚΟΥ

Νόμιμο, εξώγαμο, υιοθετημένο κ.λπ.

Περίοδος κυοφορίας, γέννηση και στάση των γονέων απέναντι στο νήπιο

Εμφάνιση ήβης και επίδρασή της στον ανήλικο. Σχέση με το άλλο φύλο κ. λπ.

ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΗ ΕΞΕΤΑΣΗ

Σώμα: ύψος .....βάρος.....

Κορμός (συμμετρίες, τριχωτός):

Άνω και κάτω άκρα (ολικό μήκος, ασυμμετρία): .....

Οργανικές μειονεκτικότητες (μυωπία, βαρηκοΐα, ραχίτιδα, ατροφία, αριστοροχειρία, στραβισμός κλπ)

Ιδιαίτερα χαρακτηριστικά: Στίγματα εκφυλιστικά, Διαστίξεις

Μορφολογικός τύπος (αθλητικός ή λεπτόσωμος ή πυκνικός ή διαπλαστικός).

ΙΑΤΡΙΚΗ ΕΞΕΤΑΣΗ

Νοσήματα (λοιμώδη και μη, σπασμοί, γαγγλιακές διηθήσεις, επιληψία, μηνιγγίτιδα, τύφος):

Πλευρίτιδα, φυματίωση, αφροδίσια νοσήματα, τραυματισμοί, άλλα σοβαρά νοσήματα.

Όραση:

Αλκοολισμός, χρήση νικοτίνης ή άλλων τοξικών ουσιών:

Γενετήσιο ένστικτο (αυνανισμός, γενετήσιες σχέσεις, διαστροφές):

Ειδικά για κορίτσια: (παρθενικός υμένας, μηνιαία ρύση, τοκετοί, αποβολές, εκτρώσεις).

Πόρισμα ιατρικής εξέτασης:

ΨΥΧΙΑΤΡΙΚΗ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΕΞΕΤΑΣΗ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ ΑΝΗΛΙΚΟΥ:

Εξέλιξη ανηλικού κατά τη νηπιακή ηλικία (φυσιολογική ή μη ανάπτυξη κτλ.):

Συμπεριφορά προς την οικογένεια:

Συμπεριφορά έξω από την οικογένεια (σχολείο, εργασία, συνοικία):

Κακές έξεις (χρήση οινόπνευματών, καπνού κτλ.):

Συναναστροφές (σχέσεις με συμμαθητές και φίλους γενικά):

Ιδιαίτερες κλίσεις ή ασχολίες κατά τις ελεύθερες ώρες:

Ενδιαφέροντα του ανηλικού (είδος ψυχαγωγίας, αναγνώσματα, αθλητισμός, κινηματογράφος)

Θρησκευτικό συναίσθημα:

Χαρακτήρας (κοινωνικός, εργατικός, φιλότιμος, ευέξαπτος, εγωιστής, φιλόδοξος, επιπόλαιος, ευφάνταστος κτλ.).

ΒΑΘΜΟΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΕΣ ΓΝΩΣΕΙΣ

Τάξη και Σχολείο (ημερήσιο ή νυκτερινό, δημόσιο ή ιδιωτικό):

Φοίτηση στο σχολείο (τακτική ή όχι επιτυχής ή όχι και γιατί):

Σε ποια ηλικία άρχισε η στοιχειώδης εκπαίδευση και σε ποια τελείωσε;

Επίδοση κατά τη σχολική περίοδο:

ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΜΟΡΦΩΣΗ

Φοίτηση σε τεχνική σχολή:

Πρακτικές τεχνικές γνώσεις:

Επαγγελματική επίδοση:

Αλλαγή θέσεων ή επαγγελμάτων: Σημειώστε το χρόνο κατά τον οποίο εργάστηκε για πρώτη φορά ο ανήλικος

ΠΕΡΙΟΥΣΙΑΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΑΝΗΛΙΚΟΥ

Απολαβές από εργασία (πώς τις διαθέτει)

Άλλα περιουσιακά στοιχεία (ιδιοκτησία, κληρονομικά δικαιώματα, εισοδήματα, σύνταξη, οφειλές κτλ.):

ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΗ ΑΝΤΙΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΔΡΑΣΗ

ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΗ ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΕ ΑΝΑΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑ

Ημερομηνία εισαγωγής και αιτία:

Ποιος ζήτησε την εισαγωγή του;

Ημερομηνία εξόδου του ανήλικου και αποκατάστασής του (να σημειωθεί αν αποδόθηκε στους γονείς του και αν αποκαστάθηκε

Συμπεριφορά ανήλικου μετά την έξοδό του από το αναμορφωτικό κατάστημα.

ΑΛΛΟ ΑΝΑΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΜΕΤΡΟ ΠΟΥ ΙΣΩΣ ΛΗΦΘΗΚΕ

ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΟ ΣΩΦΡΟΝΙΣΤΙΚΟ ΜΕΤΡΟ Η' ΑΛΛΗ ΚΑΤΑΔΙΚΗ

Ποιος ο χρόνος παραμονής του ανήλικου σε Σωφρονιστικό κατάστημα και ποια η μετασωφρονιστική του συμπεριφορά.

ΓΕΝΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΑΝΗΛΙΚΟΥ

ΝΕΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΠΡΟΚΥΨΑΝΤΑ ΚΑΤΑ ΤΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΑΠΟΦΑΣΗ

Ποιο μέτρο επιβλήθηκε
Μεταβολή ή άρση μέτρου

ΕΞΕΛΙΞΗ

.....200.....

Επιμελητής Ανηλίκων

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 3

ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΑΝΗΛΙΚΩΝ
Β Ο Λ Ο Υ
ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΕΠΙΜΕΛΗΤΩΝ
ΑΝΗΛΙΚΩΝ

Βόλος, 20-3-2014
Αριθμ. Πρωτ: 71

Ταχ. Δ/ση: Δικαστικό Μέγαρο Βόλου
Ταχ. Κώδικας: 38221
Τηλ / Φαξ: 24210 39161

ΠΡΟΣ

Την Προϊσταμένη Γραφείου της
Υπηρεσίας Επιμελητών Ανηλίκων
του Δικαστηρίου Ανηλίκων Βόλου
κ. Σ. Κορώνα

Σε απάντηση της υπ' αριθμ. 67/ 18-3-2014 αίτηση της Προϊσταμένης
Γραφείου της ΥΕΑ Βόλου κ. Σταυρούλας Κορώνα εγκρίνεται η χρήση στοιχείων
ανηλίκων παραβατών για ερευνητικούς σκοπούς στα πλαίσια της διπλωματικής της
εργασίας σύμφωνα με τις ισχύουσες διατάξεις (Ν. 2472/97).

